

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

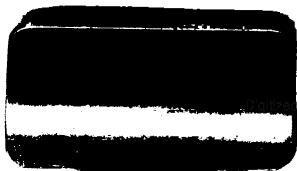
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

WILKOWSKI
DOKŁADY
ROŚLINNY

1894
1895
1896

DYKCYONARZ
ROSLINNY
T O M II.

DYKCYONARZ ROŚLINNY,

W KTÓRYM

PODEJG UKŁADU LINNEUSZA SĄ OPISANE

ROSLINY NIE TYLKO KRAIOWE DZIKIE, POŻYTECZNE, ALBO SZKODLIWE: NA ROLI, W OGRODACH, ORANŻERYACH, UTRZYMYWANE:

ALB ORAZ Y CUDZOZIEMSKIE, KTOREBY W KRAIU POŻYTECZNE BYDZ MOGŁY: ALBO Z KTORYCH MAMY LEKARSTWA, KORZENIE, FABRY, &c. ALBO KTORE JAKO WĄ NADZWYCZAYNOSC W SOBIE MAIĄ:

ICH ZDATNOSCI LEKARSKIE, EKONOMICZNE, DLA LUDZI, KONI, BYDŁA, OWIEC, PSZOŁ. &c. UTRZYMYWANIE, &c.

Z poprzedzającym wykładem słów Botanicznych, i kilkorakim na końcu Rejestrem.

TOM II.

F. — Q.

U Ł O Z O N Y

Przez

X. KRZYSZTOFA KLUKA

NAUK WYZWOŁONYCH I FILOZOFII DOKTORA, KANONIKA KAT: INFLANTSK; DZIEKANA DROBICKIEGO, PROBOSZCZA CIECHANOWIECKIEGO, SZKOŁY GŁÓWNEY W. X. L. TOWARZYSZA.

PRZEDRUKOWANY

W WARSZAWIE 1808.

W Drukarni Xięży Piardów.

F.

F.

L. G. 1072.

FAGUS: BUK. Jest Rodzaj Roslin, mający te powszechne znaki. *Plac* jest w poł odzielona. *Kerony* nie ma. Kwiat *Samiec* ma Kielich dzwonkowaty, pięćdziesiąt, nitki pyłkowych dwanaście. *Samica* ma Kielich cztero-zębkowany, otworów albo szyjek trzy: Kielich obraca się w torebkę nasienną dwu-fupinową, dwuziarnową. Rodzaju tego jeden gatunek jest u nas krajowy.

540.

FAGUS SYLVATICA: BUK POSPOLITY. U dawniejszych Pisarzy bez przydatku *Fagus*, a u Greków *Oxya*, zwany. Jest drzewo do znacznej wysokości wyrastające. Ma za znak szczególny gatunkowy, że *Liście* le-
Tom. II.

go są owalne, tępo zębkowane. Kwiaty *Somce* wiszą na giętkoy szypulce, i są skupione w okrągłą kotkę. Z Kwiatu *Samicy* wyrasta owoc kolczysty, na końcu szostrozony, który orzeszkiem bukowym nasywamy. Kwitnie w Maiu: owoc dojrzewa w lesieni.

Południowe strony Kraju mają całe lasy bukowe. Odmiany, osobliwie co do liści, różne bywać mogą: węższe, szersze, czernione, i t. d. Udać się wprawdzie na każdym gruncie, osobliwie przecięż lubi cień, i ziemię lekką. W początkach, aż około do lat 15. bardzo tępo rośnie, lecz potem za to nadgrada, i w roku 124. jest już w najwyższej swojej doskonałości. Korzenie nie idą głęboko w ziemię, ale się tylko pod powierzchnią daleko rozchodzą. Korze na drzewie gładka, poki
A młoda,

mfoda, siwo-zielona, stara zaś popielata. Drzewo pospolicie czerwone, czasem białe.

Drzewo i Owoc, wielorako są użyteczne. Drzewo ma w prawdzie tę wadę do siebie, że się łatwo szarpa, tak dotęca, że ścięte ze pnia gwałtownie padając, znacznie się rozdziera: jednakże bardzo trwałe jest do takich rzeczy, które zawsze są w wodzie. Stąd robią się z niego Rury, Klepki, Łodzie, i niektóre części koło Młynów. Żywią się go Tokarze i Stolarze do różnych robot. Robią się z niego Walce, Sruby, Pras, Drugi pod poiaady, Dzwona do Kof, i Płozy pod Sanie. Do opasu prawie nad inne drzewa jest nayspożyteczniejsze: daje płomień jasny, i węgle długo ogrzewne. Wiory bukowe wrzucane w mętne Wino, czyszczą go. Kora i liście są dobre dla Garbarzów do garbowania skór. Popioł dla pracak nayswymienitszy, jest bardzo pożyteczny Hutom szklannym, Mydlarzom, i daje Potaż bardzo dobry.

Orzeszkami bokowami żywi się różne ptactwo, a osobliwie ukarmiają się Wieprze, które przecięt, nim się do nich przyzwycasia, w początkach iak piłane się taczają. Surowe w wieloletci szłyte, szkodzą ludziom, sprawiają zawrot głowy, i niektórym kolki: lecz przyplekane iak Kasztany, są i smaczne i nieszkodliwe. Niektórzy zachwalać szpalone na Kawę.

Ziarna bukowe maiz w sobie nadzwyczajnie wiele tłu-

stoci, i dlatego wybiciają się na Olej, który dopoki twiszy, w Lotaryngii, Flandryi, Alsa-cyi, i niektórych stronach Niemiec, więcey nad Oliwę bywa powszany. Niewiszy utraca przyjemność: chcąc go więc długo zachować, nalewa się w kamienne naczynia, i zakopuje w ziemię: tak w czasie roku bardzo przednim się staje. Maku-chy po wybiciu Oleju uszowane, i na mąkę zmielone, gdy się zboże nie uroda, dają Chleb sytny i nieszkodliwy. Albo całe orzeszki smażą się w piecu, z łupin ocierają, i zmielone, z połową zwyczajney mąki mięszają się.

Chcący zasiewać bukowe lasy, powinien dostać niesienia świeżego i supeznego. Jeżeli nie masz niebezpieczeństwa, aby Swinie, Myszy, it.d. Ziarn nie poposały, sieją się orzeszki w lesieni pomieszane a Żytem. W niebezpieczeństwie zaś utraty orzeszakow, pomieszają się z piaskiem suchym i plewami; przechowają się przez zimę na miernym miejscu, a na wiosnę z owsem wysieją się. Czyli Owies, czyli Żyto, gdy dojrzeje, wysoko się seżnie, aby nie przyszło razem wierachoski szeszym buczynkom poczinać.

541.

FAGUS CASTANEA: BUK KASZTANSZODKI. Ma różnicę gatunkową, że lęgo Liście są lancetowate, ostro-zębkowane, od spodu nagie. Jest drzewo nie wielu u nas znane,

nie, którego owoc w kształcie dzikim albo gorakim Kasztanem podobny kupujemy, i pospolicie przypiekanego zjemy.

Drzewo to wyrasta do znacznej wysokości i grubości. Kora na nim gładka: poki młoda czarniawa, starsza szara. Liście są nie mięse, od spodu żyłkowane, i stoją na przemieszanych. Kwiaty są w kształcie kłosa; są lubo samice w jednej kłosie bywa nie mięse, przeciętą ledwie dwa lub trzy zawieszony owoc, który jest kolczasty, i w którym częstokroć po dwa bywają Kasztany.

W południowej Europie całe lasy są Kasztanowe: u nas tylko wiemy, że w południowej stronie Kraju, gdzie niegdzie w Ogrodach się utrzymuje. Wątpić o tym nie mogę, aby przynajmniej w Podolu w te drzewa wspomóc się nie mogło: i gdy się u nas w wielu miejscach dość pieszczono utrzymują orzechy włoskie, czemużby się Kasztany utrzymać nie miały?

Kasztany potrzebują gruntu tłustego, nie suchego. Dostawny owoc najlepszy, zdrowy, osobliwie wielki, (takie Maronami się zowią) przechowa się przez zimę w piasku. Skoro tylko wiosna pęknie, posadzi się w ziemię. W czasie potym drzewka się przesadzają. Kto może mieć orzechy z rodzimych Kasztanów, może zobaczyć w młode porpo-

lite Dąbki, albo Kasztanki pierwszej z owocu urosłe.

Drzewo kasztanowe jest trwałe, i od Owadu nie łatwo tykane: w wodzie się nie pęnie: dale się palerować. Gdzie go jest wiele, zasywa się na klepki, Rury, i Stolarze do swobodnej roboty. Około *Chartres* we Francji, ma być niektóre zabudowania kasztanowe: te, lubo już są stare, bez asymmetrycznej przeciętą dotąd skazy: i upewniam się, że nigdy w nich palących się nie widziiano.

Owocu Kasztanowego zjemy ludzie. Za zdaniem Lekarzy ma nadymać, i być ciężki do strawienia dla ludzi niepracujących. Kto chce, aby był nieszkodliwy, powinien go zjemywać przypieczony, polawany nieco sokiem limonowym, lub pomarańczowym, i Cukrem potrząsnawszy. Przypiekany w gorącym popiele ma być najlepszy: lecz do przypiekania skorkę na nim przerznąć trzeba: tak się i równo wszędzie przypieczę, i nie pęknie z niebezpieczeństwem bliźko stojących. Nakoniec z Kasztanów można mieć Mąkę, Chleb, Krochmal, puder: s z spaloney Kory, dobrą czarną farbę do malowania.

542. *

FAGUS PUMILLA: BUK KASZTANK. U Rayena *Fagus foliis ovato-lanceolatis, serratis*. Gatunkowa różnica jest, że ma *Lillets* lancetowo iaiowokrągłe, ostro szklowane, na dol-

dolnej płaszczyźnie kołatej :
Koski kwiatowe nitkowate, kno-
towe.

Drzewo to jest nam niezna-
lome, ale mogłoby być jedno
z pożytecznych, zwłaszcza za się
i najtęższy nie obawia się.
Oczywiście własną jest cała pół-
nocna Ameryka : najwyższa ie-
go wysokość nie przechodzi fo-
kui 8. Liście stoją na przemia-
ny, i są węższe, mniejsze, jak
u szwajcarskich Kasztanów, a
od wierzchu ciemno zielone.

Owoc jest słodki, nierównie
przyjemniejszy, jak u pospoli-
tych Kasztanów ; w kształcie
ma podobieństwo do laskowego
Orzecha : ma skórkę jak Ka-
sztan, wisł w grona skupiony,
i w Wrześniu dojrzeva. Nie-
tylko jest zdrowym i smacznym
pożywieniem dla ludzi, lecz
nadto Ptastwo i zwierzęta do-
mowe nim karmione, dają mię-
so nadzwyczajnie przyjemnego
smaku.

Ktoby to drzewo chciał mieć
u siebie, trzeba mu mieć owoc
z Kresów, gdzie jest rozmno-
żone ; i tam zaraz skoro do-
rzeje, powinien być do prze-
sienia piaskiem przesypany : gdy
się odbierze, posadzi się w stu-
mię, i lubi grunt nieco wil-
gotny. Cafe daje pielęgnowa-
nie na tym zawisło, aby po
posadzeniu siana przeciwko
pierwszej zimie, okryć miejsce
takimi liśćmi, lub grocho-
winami.

L. G 343.

FERULA : Z IPALICZKA.

Jest Rodzaj Rodlin, mający
Kwiaty w okółkach. Znaki ro-
dzelowe są ten Nisak pyłkowych
jest pięć. Orszerek dwa. Ma Fe-
kryny i Pokryski. Owoc jest o-
walny, spłaszczony, mający po
oba stronach po trzy brąki.
O żadnym krajowym gatunku
dotąd nie wiem, o jednym prze-
ciągi chociaż dalekim, wspo-
mnieć muszę.

• •

FERULA ASSAFÆTIDA: ZAPALICZKA SMRODLI-

WA. Ma Liście tępe, na prze-
miany wyrzynane. Rośnie w
Perzji. Korzeń jest trwały, peł-
ny soku, który przez narzyna-
nie wypuszczony, i ususzony,
jest nam wiadomy pod imie-
niem *Czertowskiego żywca*, od
nadzwyczajnego smrodu tak na-
zwany.

Sok ten świeży, jest mleczny,
płynny, nie przykrego zapachu,
i Persowie zażywają go zwy-
czajnie za korzenną kuchenną
przyprawę. Ususzony na Słońcu
tężeje, szknie jak wosk, sili
się, staje się przezroczystym ;
nabiera smaku ostrego, gorzkie-
go, i smrodu wielkiego.

Ususzony zażywa się w le-
karstwach nie tylko zewnę-
trznie, ale i wewnątrznie, oso-
bliwie w pigułkach na choro-
by Macicy, Piersi, Wiatry i
Robaki.

L. G.

L. G. 88.

FESTUCA: KOSTRZEWIA.

Jest Rodzaj Roslin trawnych, mający te znaki. *Nitek* pyłkowych trasy. *Otworów* dwa. *Kielich* dwa-luskowy, wiele *Kwiatków* mający. *Kłoski* są podługno okrągławe. Z gatunków krajowych następujące są mi wiadome.

543.

FESTUCA OVINA: KOSTRZEWIA OWCZA.

Ma *Wiechę* kłosową jednoboczną, ściśniętą, ościłą. *Zdźbło* jest trójboczne, nagie. *Liście* szczytówate. *Odmiiany* iey dwoiakie widzieć się dają: *jedno* z wiechą bardzo ściśniętą, i bez ości: *druga* z wiechą rozłożoną, bez ości; mają *zdźbło* ledwie widziane, że jest trójboczne.

Rośnie na nieurodzajnych i suchych miejscach. Ma Korzeń trwały. Plonule od Maja aż do Września. Trawa ta jest jedna z pożyteczniejszych na paszę dla Owiec: w tym względzie mogłyby się nią pożytecznie zastępować miejsca suche i nieurodzajne.

544.

FESTUCA DURIUSCULA: KOSTRZEWIA TWARDA.

U Royena *Festuca panicula nutans*, *inferna ramosa: spicis ascendentibus, hispida*. Ma *Wiechę* jednoboczną, podługną. *Kłoski* podługne, gładkie. *Liście* szczytówate. *Zdźbło* okrągłe. Rośnie na suchych łąkach. Ko-

rzeń ma trwały. Plonule w Maju. Rowna się poprzedzającej na paszę dla Owiec.

545.

FESTUCA RUBRA: KOSTRZEWIA CZERWONA, ma *Zdźbło* z iedney strony okrągłe, z drugiej płaskowate. *Wiecha* kudłata, jednoboczna. *Kłoski* z sześciu *Kwiatków* złożone, które wszystkie są ościaste, wyjąwszy wierzchołkowy. *Zdźbło* gdy dojrzeje, czernienieje.

Odmienna ta rośnie na nieurodzajnych suchych miejscach: druga zaś mająca *Zdźbło* kępkami, wiechą rozpierzchłą, mniej kudłatą, z dłuższymi ościami, i *Kłoski* siedmiokwiatowe, rośnie na łąkach. Obie odmiiany dają wymienitą paszę dla Owiec: a Ziarna są ulubionym pożywieniem dla Jądyków.

546.

FESTUCA DECUMBENS: KOSTRZEWIA LEŻĄCA.

Ma *Zdźbło* leżące na ziemi. *Wiechy* stoją w górę. *Kłoski* są iowio okrągłe, bez ości. *Kielich* więksty od *Kwiatków*. Rośnie na pastwiskach. Plonule w Czerwcu, i jest przyjemną paszą dla Owiec.

547.

FESTUCA ELATIOR: KOSTRZEWIA WYSOKA.

U Royena *Festuca panicula spicata, spiculis uno versu inclinatis, submuticis*. Ma *Wiechę* stojącą w go-

w górę, jednoboczną. *Kłoski* poboczne są podłużnie okrągłe, i wszystkie mają znak ości.

Rośnie na żywnych łąkach. Korzeń ma trwały. Zdźbła są okrągłe, gładkie, cierniowo zielone kolankowate, cieniucho bęgowane, czasem na dwa łokcie wysokie. Liście są szerokie, ciemno zielone: pochewki liściowe gładkie i bęgowane; skorki pod liśćmi ledwie znaczne. Gdzie się na łąkach znajduje, wiele się dokłada do dobroci siana, i jest bardzo dobrą paszą dla Bydła rogatego i Koni, lecz nie dla Owiec, jeżeli dobrą węszą dać małą.

548.

FESTUCA FLUITANS: KOSTRZEWA TRAWA MANNIANA. Ma *Włochę* gałęziastą, stojącą w górę; *Kłoski* okrągławe, ledwie co szypułkowane, bez ości. Korzeń jest trwały. Zdźbła czasem wyrastają na trzy łokcie wysoko. Liście, które są w wodzie, są długie, nad wodą zaś krótkie, szerokie, i nieco wycinane, rynienkowane. Pochewki liściowe ściągane. Skorki pod liśćmi długie, i zastrzone.

Rośnie na łąkach wodą zalanych, albo przynajmniej mokrych. Pionnie przez lato. Ziarno tej Trawy na początku Czerwca zebrane, i w stępach osuszane, są ową Manną, która wchodzi do użycia na pożywienie ludzkie. Siecią onę umyślnie tym końcem za granicą, dai-

kier przecięt zawsze pierwsze miejsce dać. Jest zdanie Lekarzy, że *Manna* nie tylko się równa, ale przechodzi samorskie *Sago* w użyciu dla ludzi; tylko w Mleku gotowanej żywać nie radzą.

Trawa jest bardzo dobrą paszą tak dla rogatego Bydła, jak dla Koni: rozmnaża się w Korzeniu przez wypustki, przez wypadające nasienie, i można ją więcej jak raz kosić przez lato: a satym tak dla ziarna, iako i dla trawy, pożytecznie się nią łąki takowe zasiewać mogą, które osuszone bydź nie mogą *Manna* s pożytkiem i drogą za granicą przed na bydź może, gdzie iey są bardzo chciwi. Rybom i wodnemu Ptactwu jest ulubionym pokarmem: a świeżą trawą bardzo rade pasą się świnie.

549.

FESTUCA PRATENSIS: KOSTRZEWA ŁĄKOWA. Ma *Liście* szerokie, kosmate. *Zdźbła* są twarde, i całą kupą wyrastają czasem na pułtora łokcia wysoko. *Włochy* długie i gałęziaste. *Kłoski* małe, cienkie, dwa rzędkowe, pięć lub sześć kwiatkowe, ościste. *Płoski* kwiatkowe są zielone i nieco brunatne. Rośnie na żywnych i nieco wilgotnych łąkach.

550.

FESTUCA SPECIOSA: KOSTRZEWA PERZOWA. Ma *Korzeń* nitkowy, rosnący się w ziemi, iak u wiadomego perzu.

rsu. *Zdłbka* stoją w górę, są okrągłe, bęługowate, gładkie, ciemno zielone, około połtora łokcia wysokie. *Liście* bruno-zielone, gładkie, śniące, wstęgowate, płaskie, zastrzone. *Poczwki* liściowe żółtawe, ciemne, z ostrym grzbietem. *Skórka* pod liśćmi skorkowata, tęp. *Włochy* rozpięchła. *Kłosa* podługno okrągłe, sztydłowate

Rośnie na wielu łakach, roślach, i pastwiskach. Plonuje w Lipcu. Trawa ta jest przyjemną paszą dla każdego Bvdła, osobliwiey przecięt dla Owiec.

L. G. 1167.

FICUS: FIGA. Jest Rodzay Roślin z pomieszaniemi pfciami. Dno powszechne ma kształt przewroconey gruszki, jest mięsiste, zamknięte, i ukrywa pęd różnie podzieloną. *Kwiatki* których nie na wierzchu, lecz wewnątrz ukrytych szukać trzeba, nie mają Korony. *Samce* mają Kielich trzydzielny, i trzy nitki pyłkowe: *Samice* Kielich pięćdzielny, otwor jeden, ziarno nasienne jedno.

Rodzay ten jest ieden z nyoobliwszych w przyrodzeniu. Jedna Roślina ma Kwiatki tylko *Samce*, druga tylko *Samice*, trzecia i *Samce* i *Samice*. Dno powszechne, które u samicych nazywamy *Figę*, i na którym wewnątrz są Kwiatki, jest właściwie powszechnym Kielichem, który gdy nabierze soczystości i zmięknie, staje

się niby iegodą ziarna otulającą. Ziarna, gdy będą pyłkiem samcowym upłodnione, co się u nas nie dzieie, wydaią młode Roślinki. Z pomiędzy wielu gatunków tego Rodzaju, opiszę tylko ieden, u nas gdzie niegdzie znaiomy.

551. *

FICUS CARICA: FIGA POSPOLITA Znakiem gatunkowym jest, że ma *Liście* rączkowe. Jest Drzewo wolno rosnące, do mierney wysokości wyrastające, pulchne, z siwą korą. Właściwą jego Oyczyzną jest południowa Aza, teraz są już rozmnożone w południowych Kraiach Europy.

U nas gdzie niegdzie utrzymują się Figi, ale kosztownie w zabudowanych umyślnie Figarniach: jest bowiem mniemanie, że bez tego zimy nie wytrzymają. Lecz zaświadczyc mogą, żeś widział rosnące na Szpalersch bez uszkodzenia od zimy. W pewnym mieyscu uprzykrzywszy sobie Figarnię, kazano ją rozebrać, a Drzewa wyciąć: bez szkody na wiosnę korzenie puściły wypustki, i w czasie bez wszelkiego starania rozdziły.

Są wprawdzie niektóre pieszczone odmiany, za ktoromi zaręczać nie można: następujące są przecięt pewne: *Figa biała: płono czerwona, i fioletowa*: te się utrzymują lub wolno w Ogrodzie, lub na Szpalersch.

Upatrz mieysce od północy

nocymurem lub zabudowaniem zasłonię. Grunt powinien być tęgi gliniasty; pod który na stopę w głębi nawiesziesz ziemi wapiennej. W lesioni nasamją się rosaczki z gęstymi kłotami, i w ziemię głęboko powtykają, wierzchołki zostawisz; na siemę nakryją się liśćkami lub grochowinami. Gdy podrosną rozsada się. Co zima potym poki mrode są, i giąć się dadzą, zakopią się w ziemię, jak się czyni około win: dalej potym wolno otulą się grochowinami, szpalerowe matami, nie odkrywając aż chyba w Maiu

Z drzewa niedożytego Owocu i Liści, wypływa sok biały, mydlasty, ostry, którym pisząc na papierze, pisma wyrzyc nie można: lecz przysusząwszy, pismo czernieje. Sok ten na bawelnę puszczonej, czyści ogniwo sęby, i bol ich uśmierza.

Świeża Figa jest Owocem chłodzącym, wolno laxującym, i pieriom pożytecznym: tak zaś suche jak świeże, są pożywne: sbytnie jednak zażyte osłabia żołądek, i osobliwie suche nadymają. Suche, albo same zażyte, albo na trunek gotowane, leczą przywary piersi i gardła. Przewożą się do nas z Włoch i Hiszpanii, gdzie na słońcu są suszone. Wielkie, żółte podługne z Genui: i małe, żółte okrągłe z Marsylii są nayprzedniejsze: suche niby białym pyłem posypane, czarne, nie są zdatne, a tym

bardziej Greckie, ile w piecach suszone.

L. G. 905.

FILAGO: NICENNICA.

Jest Rodzaj Roslin składanych. Płc jest pomieszana. Kwiatki dwa płciowe nierodzące: Samice rodzące, Kielicha łuski jak dachowka za siebie zachodzą. Dwa owocowe nagie. Kwiatki Samice tkwią między łuskami Kielicha. Ziarno nasienne nie ma Koronki. Z pomiedzy Gatunkow tego Rodzaju następujące mi tylko są wiadome.

552.

FILAGO GERMANICA: NICENNICA NIEMIECKA. Ma Korzeń roczny. Wiechę kwiatową dwudzielną. Kwiaty okrągławe, kudłate, żółtawe, ślizące, w kątach liści stojące. Liście zastrzone. Rośnie wszędzie, i jest skuteczną na robaki Bydłat.

553.

FILAGO MONTANA: NICENNICA MONTANA. Ma Korzeń roczny. Pręgi dwudzielny. Kwiaty kręgielkowate, białowo-żółte, stojące częścią na wierzchołku pręgi, częścią w kątach między gałązkami i liśćkami. Rośnie wszędzie, a osobliwie na pagórkach z grubego piasku słońnych.

554.

FILAGO ARVENsis: NICENNICA

CENNICA ROLOWA. Ma *Pręty* wiechowaty. *Kwiatki* kręgielkowate, białawo-żółte, stoją na boku *pręta*. *Korzeń* roczny. *Rodnie* na rolach grubo piaszczystych, i kwitnie w Sierpniu.

Nowy Rodzaj.

FONTANELLA: ZDROIOWKA. Znaki, które następujący ma *Gatunek Roślin*, tak są odmienne, że pod żadnym *Rodzajem* Linneuszowym pomieścić się nie może: ile też wiedzieć mogę, od żadnego ieszcze *Pisarza* nie jest opisany. *Dajem* *Rodzajowi* imię *Fontanella*, *Zdroiowka*, dlatego, że *rośnie* przy *Zdrojach*.

555.

FONTANELLA TERTIARIA: ZDROIOWKA TRZECIAKOWA. Jle dotąd niewiadomey *Rośliny* wszystkie części opiszę. *Korzeń* drobny, włosienkowaty, zda się by dź trwały. *Liści* korzeniowych żadnych nie widziałem. *Pręt* okrągły, prosty, na piądz tylko wysoki, ku *wierzchołkowi* skąpo gałęzisty. *Liście* *prętowe* i *gałęzkowe* stoją na *przemiany*, ale tym sposobem, że *trzy* *ogonki* *liści* razem z *jednego* *punktu* *wyrastają*, które są dłuższe od *Liścia*. Na *każdym* *ogonku* *jest* *Liść* *niewielki*, *klinowaty*, od *wierzchu* do *większej* *połowy* na *trzy* *działy* *palczyste* *podzielony*.

Kwiat *częścią* *wyrasta* na

wierzchołku *Pręta* i *gałązek*, *częścią* z *tegoż* *punktu*, z *którego* *Liścia*. *Szybsi* *ich* są *dfugie*. *Kielicha* *nie* *ma*. *Kosono* *biała* *pięć*-*listkowa*. z *listków* *rozycakowych*. *Nitek* *pyłkowych* *dwadzieścia*. *Szybsi* w *wierzchołkowym* *kwiecie* *jest* *trzy*, w *poobocznych* *dwie*: *tylko* *potym* *nakształt* *Strączkow*, od *wierzchu* do *połowy* *się* *otwierających*. *Ziarna* *drobniuchne*.

Naydowałem *tylko* na *mozych* *gruntach* przy *Zdrojach*: a *osobliwie* w *bliskości* *ode* *mnę* *ku* *Wsi* *Pałch* *zwaney*. *Kwitnie* *oko* *połowy* *Kwietnia*.

L. G. 1190.

FONTINALIS: MECH RZECZNY. *Jest* *rodzaj* *Mchu* albo *Roślin* z *nieznaczonymi* i *ukrytymi* *Płciami*. *Słóik* *ma* *nakrywkg.* *Czępek* *nie* *ma* *szypki*, i *jest* *otulony* *liściami* *na* *sobie* *leżącymi*. *Dwa* *następujące* *Gatunki* *są* *mi* *wiadome*.

556.

FONTINALIS ANTIPYRETICA. MECH RZECZNY WIĘKSZY. U *Royena* *Fontinalis capitulis lateralibus*: u *innych* *są* *Fontinalis major*. U *tego* *Mchu* *Słóik* *stoi* *na* *boku*. *Liście* *stoją* *trzema* *razdami*, są *zwinione*, albo *sodkowate* i *zaostrzone*. *Rośnie* w *wodzie*, w *rzekach*, *strumykach*, i *jeziorach*. *Dawniej* *miął* *wielką* *zaletę* *przeciwko* *Febrie*.

557.

FONTINALIS MINOR
MECH RZECZNY MNIEY-
SZY. U Royana *Fontinalis ca-*
pitulis terminalibus. Słótk jest
 na wierachofku pręta. Liście
 iaiowo-okrągłe, dęte, zwini-
 one, łodkowate, stoją na gru-
 bych gaśazkach po dwa, trze-
 ma rzędami. Rośnie w rzekach.

L. G. 633.

FRAGARIA: POZIOMKA.
 Jest Rodzay Roślin, u których
 wiele Nitk pytkowych jest na
 Kielichu osadzonych. Otworow
 wiele. Kielich dziesięć dzielnny.
 Korona pięć-listkowa. Dno na-
 sienne jest iaiowo okrągłe, is-
 godne, i odpadające.

558.

FRAGARIA VESCA: PO-
ZIOMKA JAGODOWA. U
 Syroniusza i dawniejszych Pi-
 sarzow, tylko pod iednym i-
 mieniem *Fragaria*: u Hallera
Fragaria foliis ternatis, flagellis
reptans: u Fuchsa i Taliusza
Fragaria major: u J. Kame-
 raryusza *Fragaria sylvestris*: u
 C. Bauhina *Fragaria vulgaris*.
 Ma za znak gatunkowy, że pu-
 szcza wici po ziemi się czol-
 gające. Wreszcie ta Roślina
 maiega Korzeń trwały, jest ka-
 żdemu prawie znaiome.

Odmiany, osobliwie ca de Ja-
 god, różne są: iedne daike,
 drugie ogrodowe. Dziki, które
 Poziomkami nawiemy; rosną w
 lasach: kwitną w Maju; ku

końcowi Czerwca maieg doyrza-
 że Jagody bardzo przyjemnego
 smaku, pospolicie czerwone,
 rzadko białawe.

Ogrodowe, które *Truskawka-*
mi nazywamy, różne maieg od-
 miany; są wielkie, są mniey-
 sze, czasem wielkości śliwki;
 są zapach piżmowy maiego,
 np. *Truskawka Ananiowa*; są
 co miesiąc aż do iesieni Ja-
 gody rodzące. Kolor owocu ro-
 żny jest: maiey więcey czar-
 wony, białawy, żółtawy. Lin-
 neusz wszystkie *Truskawki* ma
 tylko za odmianę *Poziomek*:
 Müller przecież w niektorych
 statczną posnaf odmianę, i za
 osobno pocytał *Gatunki*, które
 daley wymienię.

Tak dla *Poziomek*, iako i
Truskawek w Ogrodzie, potrze-
 ba ażeby grunt był gliniasty,
 wilgotny, nie bardzo nawożny,
 do południa tylko od Słońca
 oświecony. Przekopawszy, i
 z chwastow oczyściwszy, paro-
 bia się zagony albo grzędy dwa
 łokcie szerokie, i w nich pię-
 cią rzędami, na puł łokcia od
 siebie rozsadzają się Korzenie:
 co trzy lata przesadzają się.
 Nie trzeba zażywać Korzeni,
 które ku końcowi wici wypuścify:
 owzem wcześnia na wiosnę i
 w iesieni wici po więksszy
 częsci obcinać się powinny. Gdy
 zakwitną, którekolwiek w Kwie-
 cie czarną plamę maieg, iako nie-
 użyteczne wyraucać się.

Jagody, lubo dla siern swa-
 ich niedymają, są przecięz nay-
 zdrowszym owocem, nie tylko
 świeże, ale i w różnych przy-
 pra-

prawach. Pięścione usta bardziej poważają Truskawki, wagiędem zaś zdrowia, skuteczniejszą są Poziomki. Poziomki orzeźwiają, chłodzą, podają moc; są bardzo pożyteczne w Hektycie, gorączkach i zgnajnych febrach. Von Swieten szlachonych widział uzdrowionych przez zafycie kilkotygodniowe, codziennie do 30 funtów Poziomkow. Linnæus przez obfite ich zafywanie przez wiele lat, od Podagry był wzdym.

Mażna ich codziennie obficie zafywać, ale zuchowując to, co następuje. Nie zaraz, lecz w kilka godzin po obiedzie: nie z mlekiem ani winem, jak popożkcie, ale tylko z obfitym Cukrem. Nadta trzeba pierwej wodą przepłukać, ile że roznę nisko, mogą być od lakiego Gędn splugawione. Z tym wszystkim kterykolwiek słaby mać zofędek. w zafywaniu ich powinni być pomiarzkowani.

Naweterek Lićcie zgnajcone przykładać się na rany i wrzody: woda odgotowanych lićcie pije się w zgnajnych febrach, i chorobach wątroby; są oraz użyteczne do garbowania skór. Z lićcie przez roznę może się zrobić Wino, a przez przepędzenie mocne gorzalka.

559. •

FRAGARIA CHILOENSIS: POZIOMKA CHILENSKA, należy do Truskawek, i jest u Millera osobnym Gatunkiem. Ogrodnicy ograniczają

sowie onę *Fristilla*. Ma Lićcie lalowe-okragłe, grube, na grubych i wędzistych ogonkach. *Lićcie* są długie i włociste. *Skypaski* kwiatowe grube. *Kwiaty* wielkie niekrośtne. *Żagody* wielkie, nie miękkie, i bardzo smakowite.

Pochodzi z Ameryki: utrzymuje się, jak namienionem pod Poziomkami w poprzedzającym Gatunku: lecz z siemię znacznie pomniejszać potrzeba drobno tuczony Cegły; na zimę okrywać lićkami; i więcej na grzędzie jak dwoma rzędami nie rozsadać.

560. •

FRAGARIA MURICATA: POZIOMKA OKRĄGŁA. Należy także do Truskawek, i jest u Millera osobnym Gatunkiem. U Ogrodników ograniczają zowie się *Capotow*, a przedniejsza odmiana *Kagelbaubel*. Ma Lićcie owalne lancetowe, zamarszczone: Owec wielki, owalny, a u lepszych tak kula okragły.

Pochodzi z Ameryki: utrzymuje się w Ogródach sposobem wyższym namienionym: lecz grzędę zagęszczać nie trzeba, i tylko na trzy rzędy rozsadać.

561. •

FRAGARIA VIRGINIANA: POZIOMKA WIRGIJANSKA. Jest także u Millera osobnym Gatunkiem. Ma Lićcie podługono-owalne, szbrowane, od dolnej płaszczyzny popylone. *Kiłek* jest dłuższy niż

niż u innych. Owoc podokrągły.

Jednych Jagody są większe, i wcześniej nad wszystkie Truskawki dojrzewałą: drugich są mniejsze, i dają Owoc przez całe lato. Utrzymują się w Ogrodach tak, jak inne poprzedzające.

562o

FRAGARIA STERILIS: POZIOMKA NIERODZAJNA. Jest Gatunkiem Linneusza. Znaki Gatunek różniące są: *Pręt* leży na ziemi, i żaden nie jest prosty: *Gałęzki* Kwiaty noszące są wietkie: *Wici* grube, osadzone lancetowymi, rdzawemi przysadkami liściowemi. *Korzeń* trwały. *Liście* z trzech przewrotnie jajo-okrągłych, zębkowanych, od spodu białawych złożone.

Gatunek ten nazywa Royen *Fragaria caule prostrato, foliis ternatis, retusis, serricis.* U Gesnora *Fragaria minor*: u J. Bauhina *Fragaria non frugifera*. Rośnie, ile ja naidawałem, na miejscach mało zarosłych w lasach. Ma Kwiat biały. Powiadano mi, że czasem mięwa Jagody poziomkowym podobne, ale suche, i niezdatne: mnie się przecięz Jagod widzieć nie zdarzyło, tylko jakoweś suche "wiązki na jagody.

L. G. 1160.

FRAXINUS: JESION. Jest Rodzaj z pomieszaniem i od dzi lonemi pęciami. Kwiat dwu-

pęciovoy albo nie ma Kielicha, albo ten jest czterodzielny: Korony albo nie ma, albo ta jest czterolistkowa: Nitek pęciovoych jest dwie: Otwor ieden: Ziarno nasienne iedno, lancetowe. Kwiat *Samica* ma tylko Otwor lancetowy. Jeden Gatunek jest u nas krajowy.

563.

FRAXINUS EXCELSIOR: JESION POSPOLITY. U Pliniusza *Fraxinus bumelia*: u Hüllera *Fraxinus Apetala*: u Gazy *Fraxinus bubula*: u J. Bauhina *Fraxinus vulgarior*: u Royena *Fraxinus floribus nudis*. Jest Drzewo do znaczney wysokości wyrastające: Korę ma popielato brunatną, która do 30. lat gładka jest, daley potym się pęka. *Liście* wyrastają z pęcakow na wierzchołkach gałęzok będących: są pierzaste: składają się od 7. do 13. listeczkow podłużnych, szostrozonych, zębkowanych, naprzeciw siebie stojących, od spodu wpodłuż białą żyłkę mających. *Kwiaty* wyrastają z pęcakow będących na bokach gałęzok: są w kupki sgromadzone, kwitną w Maiu. *Teretka nasienne* ma nieiakie podobieństwo do igrzaka ptesiego, w tey jest Ziarno podłużne, gładkie, białe, gorzkie, w Listopadzie dojrzewające.

Rośnie w lasach na każdym gruncie, tylko nie na wilgotno-gliniastym: lubi najbardziej ziemię lekką, albo kredziastą. Ma tę pospolicie strzę,

żc

za mu wtrząd latę Hiszpańskie Muchy, i pewny gatunek Szerzeni liście obładają, i nagia gąfzcie zostawiają. Rozszerza się bardzo w korzeniach, i dlatego pożytecznie się rozsiedza przy groblach, łądach rzek, izełor, i błotnych drogach. Rozmnożyć można przez posianie nasienia, i rozsadzenie drzewek. Nasienie świeże sieie się przed samą zimą, i popolicie dopiero drugiey wiosny wychodzi.

Drzewo Jesionowe iest białe, czasem w żółte wpadające, i żyłowane: nie łatwo się pęka i szczepa. Żyżywa się do trzonow siekier, na poręcze do schodow, na Krzesła, Stoliki, a osobliwie na drągi pod pojazdy. Upewniając zagraniczne pisma, że między Jesionem a Wężami tak wielka iest nieprzyjaźń, iż Wąż nigdy się nie odważy przeczofnąć się przez liście iesionowe. Kora w wodzie gotwana i Koperwasem zaprawiona, daje czarny Atrament. Liście są poszją na szmę dla rogatego Bydła, Owiec, i Koz. Mniemają niektorzy, że Osy i Szerzenie robią swoje gniazda z młodey kory tego drzewa.

W lekarstwie ma wielką użyteczność. Kora w proszku do Kwintli użyta z Goryczką i Solą piofunkową, leczy Febry. Też Dekoktem używana, iest pomocna w chorobie francuzkiej: w Syberyi zaś na to liście gotują. Liście iestcne są dobre na rany, i wstrzymują krew płynącą. Sok z posieka-

nych liści, i francuzkim winem nalanych wyciśniony, osobliwie nieco zesterzszy, iest bardzo skuteczny na iadowite od Gadu ukąszenie, dając pić co pułgodziny po puł kieliszka: rana zaś, będąc pierwey na niey postawiony, obłoży się tuczonymi liściami.

564. .

FRAXINUS ORNUS: JESSION KWIAŁOWY. U Ronyena *Fraxinus floribus completis*. U Da Hamela *Fraxinus florifera botryoides*: u C. Beuhina *Fraxinus humilior*. Roźni się tym od poprzedzającego Gatunku, że ma Kwiaty wszystkie z Koroną.

Jest to drzewo nam dotąd nieznanione, rzadko wyżey nad osm fokci wyrastające. Liście są złożone od 7. do 9. listeczkow wązkich, lancetowych, rownych, zębkowanych, po brzegach nieco kędzierzawych. Kwiaty kwitną w Maju, wszystkie są dwupciowe, mają zapach przyjemny, i są złożone ze czterech białych listkow.

Rośnie w południowych Kraiach Europy; lecz zagraniczne doświadczenia pokazały, że się ndaje i w Kraiach zimniejszyh. Rozmnożyć się może z posieonego nasienia. Z tego drzewa albo przez się, albo naciągwszy mu Korę, płynie sok, który w Aptekach iest znaiomy pod imieniem *Manny Kalabryny*. Wydała go osobliwiey pewna odmiana tego Gatunku, którą Miller nazywa *Fraxinus rosundifolia*:

difolia; ma Kwiaty czerwone, i Oyczyną jej jest Kalabrya.

Sok ten jest prętko słodki, tłuśny, miodowaty, ziarnisty, blade żółty: przywoźny jest sutsony. Jest on bardzo wolnym lekarstwem laxującym, tak dalece, że go i Dzieciom bez niebezpieczeństwa dawać można. Rozpuszcza się w iskiej cieczy, i podług wieku Osoby, od puł lota aż do czterech lotów używa się.

L. G. 411.

FRITILLARIA: KORONA. Jest Rodzaj Roślin małych *Nitek* pyłkowych szęć. Otwar jeden Korona dzwónkowata, szęćlistkowa. *Liści Korony* mają na dole dołki miodownikowe. W Ogrodach naszych zabawnych dwa następujące gatunki są mi wiadome.

565.

FRITILLARIA IMPERIALIS: KORONA CESARSKA. U Ogrodników zowie się *Corona Imperialis*. Znaki gatunkowe są te: *Liście* po brzegach gładkie. *Grono Kwiatowe* ma od wierzchu Csuprynę z liści złożoną, od spodu jest nagie.

Korzeń ma głowiasty, wielki, i żółty. Pręt pojedynczy, czasem wyższy jak dwufokciowy, gruby, soczysty, i w potrodku bez liści. Liście nie są ani zębkowane, ani wyciśnane, stoją u spodu pręta różnie osadzone; na wierzchołku zaś stoją w około, i są zagg-

szczone. Kwiaty nie mają zapachu, są czerwone, lub żółte, lub białe: wiszą w około pręta, czasem kilka rządami pod wierzchołkowymi liśćmi. Każdy liść kwiatowy ma na spodzie znaczną kropkę miodową. Nosiennik jest podługiny, trójboczny, i ma w sobie płaskie ziarna.

Oyczyną są wschodnie Kraje: u nas się utrzymuje w Ogrodach kwiatowych. Kwitnie w Kwietniu. Przez posianie nasienie, można wprowadzić wiele różnych odmian, ale Kwiatu przed słodnym rokiem spodziewać się nie można. Rozmnożenie prędkie jest z korzenia: co trzeci rok gdy Pręt uschnie, wykopią się Korzenie, przy których znajdzie się wiele młodych odrostków, które się rozsadzą.

Korzeń wsadzi się na ćwierć fokcia głęboko w ziemi: nie lubi nawozu, ale dobrze jest, gdy gnoy pod korzeniem będzie na kilka cali ziemią zasypany. Korzeń ten wewnętrznie użyty, jest ludziom bardzo szkodliwy: Miod nawet, który Przeczoły z Kwiatu noszą, ma miłoś szkodliwe własności.

566.

FRITILLARIA MELLAGRIS: KORONA SZACHOWNICZA. U Ogrodników zowie się bez przydatku *Fritillaria*. U J Kemeraryusza *Narcissus Caparontus*: u Lobela *Lilii Narcissus*: u Royera *Fritillaria radice depressa*. Znakiem gatunkowym jest, że Pręt jest

jest jednokwiatowy: że *Lilcie* stoja na przemiany.

Korzeń jest okrągły, spłaszczony, żółtawy biały. Pręt około puł łokcia wysoki, na wierzchołku na dwoje się dzielący: każdy dział wierzchołkowy jest nachylony, i ma po jednym wiszącym Kwiecie. Kwiaty w kolorach różne mają odmiany, lecz pospolicie dwa kolory są w Szachownicę ułożone.

Dziko ta Roślina rośnie we Francyi, Włoszech, Austrii, Szwajczerach: u nas zdobi niektóre Ogrody wczesnym Kwiatem, kwitnie bowiem w Kwietniu. Co trzeci rok Korzenie się przesadzają rozbiierając młode odrostki. Przez posianie nasienia, wielorakie odmiany mieć można: siele się w naczyniach, które latem nie powinny być zbyt nie słońcu wystawione, a zimą mają być od północnej strony zasłonięte. W drugim roku się rozsadzają: w trzecim kwitną.

L. G. 849.

FUMARIA: KOKORYCZ.

Jest Rodzaj Roślin, mający *Nisiek* pykowych sześć, na dwie kupki zrósłych. *Kielich* dwulistkowy. *Korona* pasaczkowata zamyka w sobie dwie skorokowate Nitki pykowe, z których każda ma trzy główki. Syreniusz w Rodziale 144. Iedenacicie Roślin tym pokrył imieniem bez szczególnego opisanis: lecz kiedy sam wysnais,

że różne są, nie wszystkie więc do tego Rodzaju należeć muszą. Mnie właściwe Gatunki tego Rodzaju te tylko są wiadome.

567.

FUMARIA BULBOSA: KOKORYCZ GŁÓWKOWY. U Royena *Fumaria caule simplicissimo, diphylo, floribus calice destitutis*. Procz znaków rodzajowych, gatunkowe ma te. Pręt pojedynczy: *Przysadki* kwiatowe równey długości z Kwiatami.

Korzeń trwały, okrągły, gęsty, żółtawy. Pręt pojedynczy, nie wysoki. Kwiaty na wierzchołku Pręta w kłos skupione, pospolicie purpurowe. *Przysadki* kwiatowe są palczyste. Kwitnie w Kwietniu, i najpospoliciej go znaydowafem w brzegach lasow przyćmionych, na miejscach wilgotnych, między Michem.

568.

FUMARIA CAVA: KOKORYCZ CZCZY. Linneus mniems, że tylko jest odmianą Gatunku poprzedzającego. Miller zaś i Haller poczynał za osobny Gatunek. Prawda, szadza się prawie we wszystkim z poprzedzającym: różni się przecięż, że ma Korzeń dęty: *Przysadki* kwiatowe jajowo-okragłe, lancetowe.

Rośnie w Trawach, wilgotnych Zarosłach pod lasami. Kwitnie w Kwietniu. Korzeń nie masy, okrągły, bardziej biały, z iednego boku wydrążony. Pręt pojedynczy, rogaty, tylko

tylko jednogłębisty. *Liście* dwa razy składane. *Kwiaty* w kłos skupione. Korzeń ma w sobie gorycz i dawniej go przeciw Febrom używano.

569.

FUMARIA OFFICINALIS: KOKORYCZ LEKARSKI. U C Baubina i Tournefortyusza *Fumaria Dioscoridis*: u Royena *Fumaria pericarpitis monospermis*: u Teodora *Fumaria prima*: u Gerarda *Fumaria purpurea*: u J. Bauhina *Fumaria vulgaris, latifolia*. Ma te znaki gatunkowe: *Pręt* rozpierachfy: *Torebki* nasienne są w iednoboczne grono skupione, i po iednym tylko ziarnie mają.

Rośnie na Rolach uprawnych, i kwitnie przez May i Czerwiec. Korzeń jest roczny: *Pręt* niski: *Kwiaty* czerwone. Ma w sobie gorycz: pokł młody i soczysty jest, miernie Owcom dawany, stale się im bardzo zdrową paszą. Sok wyciśniony z świeżego ziela użyty, wzmacnia żółdek i wnątrznosci: rozwalnia grube soki, i zamula wnątrznosci: stolec czyni wolny. Jest pożytecznym w Szorbucie, Suchotach, na Siedziłogę, na robaka Wstęgowca, (*Solitaire*) i na Choroby skórne.

570.

FUMARIA SPICATA: KOKORYCZ KŁOSOWY. U innych Pisarzy zowie się pospolicie *Fumaria minor*. Znaki gatunkowe są: że ma *Torebki* na-

sienne iednoziarnowe, w kłos skupione. *Pręt* stoi w gorycz. *Liście* są nitkowate.

Rośnie na roli przy drogach. Korzeń ma roczny. Kwitnie czerwono wczesnie na wiosnę. Jeżeliby wypadła jaka potrzeba rozmnożenia, więcy starania nie wyciąga, tylko aby nasienie było posiane.

571.

FUMARIA CAPREOLATA: KOKORYCZ CZEPIALACY SIĘ. U Raia *Fumaria major*: u Dodoneusza *Fumaria phragmitis*. Znaki są te: *Torebki* nasienne są iednoziarnowe, w kłos iednoboczany skupione. *Liście* mają małe wąsy, kteremi się czepiają.

Rośnie w miejscach ciemnych. Korzeń ma roczny. Paszcza *pręty* gibkie, leżące, około pufokcia dźgwie. Końce liści czepiając się swemi wąsikami, *pręty* w gorycz podnoszą. Kwitnie wczesnie na wiosnę *Kwiatami* białawymi, czerwono upstrzonymi.

572.

FUMARIA CAPNOIDES: KOKORYCZ GORNY U innych pospolicie *Fumaria alba*, albo *Fumaria flore albo*. Nasienne *Strączki* są równozerozkie, czworograniaste. *Pręt* jest rozpierachfy, i ma boki ostre.

Rośnie w Zarosłach. Korzeń ma trwały. *Liście* drobniachne są podzielone. *Kwiat* żółtawy. Kwitnie przez lato.

G. G.

G.

G.

L. G. 401.

GALANTHUS: SNIBZYCA. Jest Rodzaj mający *Nitek* pyłkowych sześć. *Otwór* jeden. *Korona* złożona z trzech listków wklęsłych: a *Młodownik* z trzech listków masłych, i wyrzynanych. *Blizna* na otworze jest pojedyncza. Gatunek tylko jest jeden.

573. *

GALANTHUS NIVALIS: SNIBZYCA RANNA. Gdy jeden tylko dotąd wiadomy jest Gatunek, różnica gatunkowa wyznaczona być nie może. Korzeń ma trwały i bardzo się rozmnażający. Kwitnie zaraz po śniegach. Kwiaty są białe, w kupki zgromadzone.

Dziko u nas rosnący ten Rośliny nie widziałem, lecz tylko w Ogrodach zabawnych dla rannego Kwiatu. Oyczyzną jej są góry Wiedeńskie, Trydentskie i inne. Co trzy lata na końcu Czerwca dobiegą się z ziemi Korzenie: poleżą gdzieś aż do Sierpnia: dopiero w Sierpniu posadzą się kupkami po 20. i więcej, a najlepiej pod drzewami lub w miszycach ciemnych.

Tom. II.

L. G. 890.

GALEGA: RUTEWKA. Jest Rodzaj mający Kwiat motylkowy. *Nitek* pyłkowych jest dziesięć na dwie łapki srośszych. *Kielich* ma sztyfowate i dość równe zęby. *Szczyłek* ma ukosne bręgi, a między temi ziarna nasienne. Z wielu Gatunków tego Rodzaju jeden mi jest znany.

574:

GALEGA OFFICINALIS: RUTEWKA POSPOLITA. U Syreniusza *Galega*, albo też *Ruta capraria*: u Dodoneusza *Galega, quibusdam sanum gracum sylvestre*: a C. Bauhina *Galega vulgaris*. Znaki gatunkowe są te: *Szczyłki* stoją prosto w górę. *Listeczki* są lancetowe, bręgowane.

Korzeń ma trwały, który się składa z wielu mocnych knotowatych włosienków. Pętki dęty, bruzdowany, około pułtora łokcia wysoki. Liście pierzaste składają się z sześciu lub siedmiu par listków, z jednym na końcu. Kwiaty białe w kłos skupione, kwitną w Czerwcu.

B

Re

Rośnie na niektórych łąkach, i ogrodach tak obficie, że dla wielości swych lekkich Korzeni, oranie uporne czyni. Korzeń tylko trwa do czwartego roku: chcąc więc wygubić, nie dopuści się przez trzy lata dojrzeć nasieniu przez obrywanie Kwiatów.

L. G. 717.

GALEOPSIS: KOCI PYSK. Nasz Syreniusz pod tym imieniem rozumie martwą Pokrzywę: u Linneusza zaś jest rodzaj roślin mających kwiaty pszczołkowe. *Nitek* pyrkowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych. *Ziarno* nasienne nagie. *Warga* zwierzcchno kwiatu nieco karbowana i przesklepiona: *dolna* zaś ma u wierzchu dwa zęby. Trzy są gatunki tego rodzaju, i wszystkie trzy u siebie naidowałem.

575.

GALEOPSIS LADANUM: KOCI PYSK POLNY. U Turneforcycusza *Galeopsis patula segelum*: u Royena *Galeopsis ramis summis pubescentibus*. Ma *pręt*, na którym *knopy* albo *kolanka* są w rowney od siebie dalekości. *Okręgi* kwiatowe znaczące daleko od siebie stoją. *Kielich* nie kolący.

Korzeń roczny. Liście podługne zębkowane. Kwiaty pospolicie czerwone. Rośnie na łąkach piaszczystych. Kwitnie w Sierpniu. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą.

576.

GALEOPSIS TETRAHIT: KOCI PYSK KONOPNY, W niektórych miejscach Wiśniaczki dzikimi Konopiami nazywają. U Turneforcycusza *Galeopsis procerior*: u Royena *Galeopsis ramis summis strigosis*. Ma *pręt*, na którym ku wierzchołkowi *Kolanka* grubieją. *Okręgi* kwiatowe na wierzchołkach prawie się z sobą stykają. *Kielich* znacznie kole.

Korzeń roczny. Liście częstokroć nie zębkowane. Kwiaty czerwone. Rośnie prawie wszędzie, a osobliwie na miejscach, gdzie gnoy na kupie przez zimę leżał. Kwitnie przez całe lato. Kwiat jest Pszczołom do Miodu użyteczny.

577.

GALEOPSIS GALBOBOLON: KOCI PYSK ŻOŁTY. U innych pospolicie *Galeopsis seu Urtica iners flore luteo*. Kwiaty żółte stoją po sześć w okręgi skupione, i mają równą niezębkowaną wargę. *Pokrywa* pod kwiatami jest wieloliściowa.

Korzeń trważy rozłazi się w ziemi. Liście są czasem biało-plamiste. Rośnie w lasach, i podleśnych zaroślach. Kwitnie począwszy od Czerwca. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą.

L. G. 125.

GALLIUM: PRZYTULIA. Jest Rodzaj Roślin mających *Nitek*

Nitek pyłkowych cztery. *Otwor* jeden. *Korona* płaska a iadney sztuki. *Ziarna* nasienne są okrągławe po dwa skupione. *Nasz Syreniusz* o czterech tylko *Getankach* namienia: *Linneusz* zaś liczy więcej jak 20. z których następujące są mi wiadome.

578.

GALLIUM PALUSTRE: **PRZYTULIA BEOTNA.** Ma *Liście* przewrotnie jajowo okrągłe, nierówne: pospolicie po 4. a czasem po 6. w okręgi skupione. *Pręt* rozpięchły. *Koźnie* przy strumykach osobliwie na gliniastym gruncie płynących. *Korzeń* trwały. *Kwitnie* w Czerwcu białemi kwiatkami.

579.

GALLIUM ULIGINOSUM: **PRZYTULIA KAZU-ZOWA.** Ma *Liście* lancetowe, tęgie, ząbkowato kolczyste, tego zastrzone, po 6. w okręgi skupione. *Korona* jest większa od owocu *Korzeń* trwały. *Pręty* się rozszają. *Roźnie* w Kafuzach na pastwiskach stojących. *Kwitnie* w Czerwcu pospolicie kwiatem białym.

580.

GALLIUM SPURIUM: **PRZYTULIA PODLEPCZYCA.** Ma wiele podobieństwa do *Lepczycy*, o której będzie dalej pod tym rodzajem. *Liście* są lancetowate, kosmate, ku spodowi kolące, z grabietem ostrym, po 6. w okręgi sku-

pione. *Kolanka* na pręcie są pojedyncze. *Owoc* szorstki roźnie na miejscach uprwnych; *Kwitnie* w Lipcu. *Korzeń* ma roczny. *Pręt* niewysoki, rozpięchły.

581.

GALLIUM VERUM: **PRZYTULIA PRAWDZIWA.** U *Mathiola* tylko ma jedno imię *Gallium*: u innych *Gallium luteum*: u niektórych *Rabis pratensis lavis, acuto folio.* Ma *Liście* równo szerokie, po 8. w okręgi skupione, bruzdowane. *Gaśzki* *Kwiaty* mające są krotkie.

Roźnie na łąkach, przy drogach, na trawiastych miejscach, kwitnie w Lipcu, *Korzeń* trwały. *Pręt* okrągły. *Gaśzki* kwiatowe krotkie: *Kwiatki* żółte, drobne, skupione, pachnące. *Gdyby* była jaka potrzeba rozmnożenia, możnaby na wiosnę lub w jesieni rozsiewać korzonki i rozsadać.

Ziele to jest kwaskowate, i wrzucone w Mleko, obraca go w Twarog: dlatego zażywa go w niektórych Krajach do robienia Serow. *Kwiatow* zażywa no dawniej w chorobach *Macycy*: i *Linneusz* daie im zaletę w przypadającej niemocy *Dzieci.* *Węsnę* i *węsniane* rzeczy *Korzeniem* miarko utfuczonem, na puł z miarką słodową *Mąką* amieszanym, przesypując warstami, i wodą nielawczy gotując, można pięknie czerwono farbować: zwłaszcza, *gdy Węsnę* pierwey będąc ufarbowana żółto.

B 2

582.

582.

GALLIUM SYLVATICUM. PRZYTULIA LESNA. U Millera zowie się *Gallium Mollugo*. Ma *Liście* lancetowe, nieco szerokie, zaostrome, po brzegach i na spodzie kosmate: niżej w okręgach po ośm, a pod kwiatami tylko po dwa stojące. *Szypułki* kwiatowe cieńsze. *Pręc* gładki.

Rośnie na pagórkach leśnych: kwitnie w Czerwcu. Korzeń jest trwały. *Pręc* wysoki i gibki, krzaczysty, z tępymi kątami. Kwiaty drobne białe. Korzeniem gotowanym można farbować czerwono.

583.

GALLIUM MOLLUGO: PRZYTULIA SZEROKOLISTKOWA U Royena *Gallium foliis pluribus acutis, caule flaccido, ramis patentissimis*. Ma *Pręc* słaby, nadwzdłuż, a na nim gałązki odstawaające. *Liście* owalno-równo-szerokie, nieco ząbkowane, po ośm w krążkach stojące.

Rośnie wszędzie. Kwitnie w Lipcu. Korzeń jest trwały, drobny. *Pręc* czasem łokciowy, czworoboczny pod okrążkami liści nabrzmiały. Gałązki w Kwiaty obficie wyrastają z kątów liści, i czynią na wierzchołku *Pręc* wiechę. Kwiaty drobne białe. Roślina ta ma zapach; konserwa z niej kwiatu albo H rbatą, ma mieć osobliwą skuteczność przeciwko padającym niemocy i Podagrze.

584.

GALLIUM BORBALE: PRZYTULIA PUENOCNA. Ma *Liście* lancetowe; trzykątne, gładkie, po cztery w okrążkach stojące. *Pręc* stoi prosto w górę. *Nasiona* są nieiskiemmi szczeniokami uzbroione. Rośnie na łąkach. Korzeń jest trwały, długi, czarno czerwony. *Pręc* gładki, rogaty *Liście* twarde. Gałązki krzaczyste wyrastają na wierzchołku *pręc*. Kwiat biały w wiechę skupiony, kwitnie w Czerwcu.

Roślina ta świeża i sucha, jest wymienioną pomocą dla Bydła. Korzeniem przednio czerwono farbować można. Na wiosnę lub też w jesieni wykopano Korzenie oczyszczają się, ususzają, i utfukają na mąkę: zmieszają się z łąkami słodem, a przesypany tą mieszaniną warstwą wełny, gotuje się około godziny. Naostatek wyjęta wełna omyje się i ususzy, która jeżeliby już pierwej była farbowana liśćmi brązowymi, tym piękniejszej czerwoności nabierze. Jeżeliby kto chciał Roślinę tę rozmnażać, ma w jesieni rozdzielane rozsądzać korzonki.

585.

GALLIUM APARINE: PRZYTULIA LEPCZYCA. Ma *Liście* lancetowe, łodkowate, kosmate, w tyle kolcayste. Na *pręc* *Kolanek* kosmate i *Owoc* kosmaty. Rośnie wszędzie, a kwitnie w Czerwcu.

Ro-

Roślina ta czepia się sukien. Pręt iey jest kruchy, czasem około łokcia wysokości dorastający. Liście stoją naypospoliciey po ośm w okrążkach, czasem mniej. Gałązki stoją naprzeciwko siebie, mało mają kwiatow, a kwiaty są drobne białe.

586.

GALLIUM PODLACHIUM. PRZYTULIA PODLASKA. Przytulią tę dla statecznych znaków, nie mogą za odmianę któregokolwiek począć gatunku: gdy więc iest gatunkiem, gdy ią obficie na Podlasiu nayduię, czyliż mi ią Podlaską nazwać nie wolno będzie? Ma Haller wprawdzie pod liczbą 715. coś podobnego, ale ta iestazę się ze wszystkim z tąmą nie zgadza.

Pręt leży na ziemi, iest rozpięchły, kruchy, czworograniasty. Liście stoją w okrążkach, naypospoliciey po ośm skupione, są wązkie, lancetowe, z ością na końcu, pospolicie wszystkie obwodzone włoskami. Kwiaty stoją na cieniuchnych gałązkach, są białe, i w okofki skupione. Nasienne okrągłe, małe, ale niedzielone, iako w swoim gatunku opisuje Haller. Naydowałem ią obficie na trawnych miejscach i łąkach pod lasami, osobliwie nieco wilgotnych. Kwitnie w Lipcu.

L. G. 859.

GENISTA: JANOWIEC. Jest Rodzay Roślin mający

kwiaty motylkowe. Nitki pyłkowe są na dwie kupki zrzesze. Kiełb ma dwie wargi: na zwierzchniey wardze są dwa, a na dolnay trzy ząbki. *Chorągiewka* podłużna od Nitek pyłkowych i otworów odgięta. Następujące gatunki widzieć mi się dafy.

587.

GENISTA SAGITTALIS: JANOWIEC STRZAŁKOWY. U Kordusa *Genista angulosa*: u J. Beuhina *Genista herbacea*: u Gesnera *Genista minima*: u Royena *Genista ramis trianguli ancipitibus, petiolis decurrentibus, foliis ovato-lanceolatis*: u niektórych innych zwie się *Chamaespartium*

Korzeń trwały wyparząca wiele Prętow na ziemi się rozciągających, na wiele gałązek się dzielących. Gałązki są skorkowate dwusieczne, kolankowate, pod kolankami mają listek bezogonkowy mające. Liście owalno-lancetowe, pospolicie do pręta przytulone. Kwiat żółty. Rośnie na grubych piaskach: Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Jeżeliby iako widziana użyteczność tej Rośliny radziło rozmnożenie; posiada się nasienie w iesieni.

588.

GENISTA TINCTORIA: JANOWIEC FARBIEFSKI. Tak się pospolicie u wielu nazywa: u Gesnera *Genista humilis*, albo *Genista minor non spinosa*. Pręt krzewinowaty do dwu

dwa łokci wysokości wyrastający, puszcza gałązki bęlgowane, akraglawe, do góry stojące. Liście są lancetowe, gładkie. Kwiaty żółte, są w obrzędnie kłoski skupione, i stoją na wierzchołkach gałęzi.

Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Naydowałem naypospoliciej w Zaroślach trawnych podleśnych. Ma zapach nie bardzo przyjemny, nekztałt bżowego. W potrzebie rozmnożenia można sobie tak postąpić, iako się wyraziło pod gatunkiem poprzedzającym.

W Lekarstwie ziarna nasienne gwałtownie laxują. Liście mają smak ostry, gorzki, suszący, obrzydliwy: dawniej trunek gotowany z tej Rośliny, zachwalano na wodnicę. Gdzie obficie rośnie, a Krowy tym Janowcem się żywią, mleko ich znacznie gorakie bywa.

Do farbowania wełny ta Roślina dobra jest: czyli świeża, czyli ususzona farbuje żółte: a gdy się przyda Potaziu i moczcu, pomarańczowo. Usłucz tej Rośliny z Kredą, ugotny z Asunem w wodzie wapiennej, a będziesz miał z gąszczu ususzonego przednią żółtą farbę do malowania.

589.

GENISTA PILOSA: JANOWIEC WŁOSISTY. U niektórych *Genista hypericifolia*: u Dalechempa *Genista minima*. Ma Pręt krzewinowaty, ku ziemi się nachylający, z niewielką drobnymi gałązkami. Liście są drobne, do liści S. Jańskiego

ziela (*Hypericum*) podobne; lancetowe, przytępione. Kwiaty drobne, blade żółte, stoją na wierzchołkach gałęzi, w rzadkich kłosach.

Rośnie w lasach na naynieczemniejszych gruntach, częstokroć tak obficie, że niektóre lasy na końcu Mais, Kwiatami tego Janowcu napełnione są. Roślina ta nie tylko jest Pszczolom przyjemna, z której kwiatu na Wosk obficie noszą ale i Owcom bardzo przyteczna. Zasiawać się może sposobem pierwszego gatunku.

590.

GENISTA GERMANICA JANOWIEC KOLĄCY U niektórych *Genista spinosa*: u Raia *Genista aculeata*: u niektórych innych *Genistella*. Ma Pręt krzewinowaty, bardzo gałęzisty. Gałązki młode są liśćkami pokryte; lecz stare nie mają tylko kolce. Liście są kuddate; dolne isiowo-okrągłe, wierzchowe isiowo-okrągłolancetowe. Kwiaty żółte, kwitną w Maiu i Czerwcu.

Naydowałem na różnych miejscach, lecz osobliwie od Pufaw za Wisłą ku Janowcowi. Zachwalano nam na żywe płoty Roślinę *Genista spinosa*, która przecięż iako cudzoziemską u nas wymarzała: kto wie, czyliby ta nasza nie lepszą nam przysłużyć czyniła, ile siemi i powietrza zwyciężyna. Prawda, że nasza, którą widywałem, jest męła, ale pielęgnowanie wzrostu przydać może.

G. L.

L. G. 322.

GENTIANA: GORYCZKA. Jest Rodzaj Roslin mający te Rodzajowe znaki. *Nitek* pyłkowych iest pięć, *Otworów* dwa. *Korona* iest z iedney sztuki. *Torebka* nasienna ma dwie łupiny. *Dwoiste Dno owocowe* stoi w podłuż.

591.

GENTIANA PNEUMONANTHE: GORYCZKA PEUCOWA. U Kluzyusza *Gentiana angustifolia*: u Mathiola *Gentiana minima*: u C. Bauhina *Gentiana palustris*: u Royena *Gentiana floribus terminalibus raris, corollis erectis plicatis, foliis linearibus*: u niektórych *Viola calatbiana*.

Ma *Korzeń* trwały; *Pręt* prosty, około puł łokcia wysoki: *Liście* gładkie bezogonkowe, równo-szerokie, naprzeciw siebie stojące. *Kwiaty* nie małe, białe, po trzy lub cztery na osobnych szypułkach, na wierzchołkach pręta stojące. *Korona* ma pięć działów. *Nasiennik* długi i zaostzony.

Rośnie na wilgotnych gruntach, i kwitnie w iesieni. Ma w sobie gorycz. Można ją posiać z nasienia, albo przesadzać z nieruszaną przy Korzeniu ziemią.

592.

GENTIANA PUNCTATA: GORYCZKA KROPKOWA. U iednych *Gentiana major*: u drugich *Gentiana alpina*.

Ma *Liście* iajowo-lancetowe: *Kwiaty* kropkowane: *Kielich* pięć zębaty: *Koronę* pięćdziałną.

Widziałem ją w gorach od Puław ku Kazimierzowi na końcu Lipca kwitnącą. Kwiat był brudno-żółty, czerwono w kropkowany, na wierzchołku pręta skupiony stojący.

593.

GENTIANA CENTAUREUM: GORYCZKA ŻOŁCZYMNA. U naszego Syreniusza *Centaureum minus*: u niektórych towarzyszących *Centaureum umbellatum*: u Royena zaś *Gentiana foliis linearilanceolatis caule dichotomo, corollis infundibuliformibus, quinquefidis, stylis simplicibus*.

Ma *Koronę* łokwowatą, pięćdziałną. *Pręt* dwudzielny, *Otwor* ieden. Rośnie w trawnych miejscach Słońcu wystawionych. *Korzeń* roczny puszcza pręty z dwudzielnymi gałązkami. *Liście* drobne stoją parami, są równo-szeroko-lancetowate. *Kwiatki* stoją na wierzchołkach w niejakich okółkach, są spolicie zamknięte, czerwone, czasem białe. Kwitnie od Lipca aż do Jesieni.

Roślina ta, osobliwie w Kwiatkach, ma wielką gorycz i nie tylko gdzie się obficie nayduje, iest zdrową pasyą dla każdego Bydła, ale oraz ma wielką zaletę w lekarstwie dla ludzi. Zależy się w *Extrakcie* na wzmocnienie żołądka. Hill i wielu innych przyznaje iey skuteczność zamiast Kiny na febrę,

na

na robaki, żółtaczkę, Pcdagrę, i zatrzymane miesiączne. Zażywa się i do enemy dla tych, którzy paralizem są russeni.

594.

GENTIANA AMARELLA: GORYCZKA ŁĄKOWA. U Saaychsora *Gentiana astiva*: u J. Bauhina *Gentiana annua*: u C. Bauhina *Gentiana autumnalis*: albo *pratensis*: u Royena *Gentiana corollis hypocrateriformibus*, *fauce barbatis*: u Kluzyusza *Gentiana fugax*: u Swerta *Gentiana minima*

Ma Koronę pięć dzielną, taczowatą, a w *Gardzieli* brodkę. Korzeń drobny, roczny. Pręt od spodu czerwonawy, gęsto gałęzisty, wiele liściowy. Liście ciemno - zielone, korzeniowe mają ogonki i są jaiowo-okrągłe: Prętowe są lancetowe i pręt otulają. Kwiaty stoją w kątach liści na długich szypulkach, mają rurek długą, łuski błękitne. Kwitnie w Jesieni, i rośnie na łąkach, osobliwie między lasami.

595.

GENTIANA CAMPESTRIS: GORYCZKA POLNA. U Tournefortyusza *Gentiana alpina pumilla*, *verna*. Jest bardzo podobna do poprzedzającej: różni się tym tylko, że jest niższa, i że ma częstokroć Koronę tylko cztero - dzielną. Może to być, że jest tylko odmianą gatunku poprzedzającego.

Korzeń roczny, drobny. Korona dawonkowata z odłożo-

nemi płatkami, błękitna, a częściwy purpurowa. Rośnie na suchych łąkach, i kwitnie w Wrześniu. Rośliny tej w Szwecyi zamiast Chmielu zażywano do Piwa, a przynajmniej w niedostatku do jakiej części Chmielu przydawać się może. Kobiety moskiewskie gotują w cienkim piwie, i zażywają na gryzienie w żółtaku; a miejscami gotują w Winie na kolki w bokach.

596.

GENTIANA CRUCIATA: GORYCZKA KRZYŻOWA. U Kameroryusza *Gentiana media*: u Mathiola *Gentiana minor*: u Royena *Gentiana floribus confertis terminalibus*, *corollis quadrifidis imberbibus*, *interjecto denticulo*. Znaki gatunkowe są te. Kwiaty stoją w okrągach, nie mają szypulek, Korona czterodzielna, w gardzieli nie ma brodki.

Rośnie w lasach i przy drogach, na miejscach nieurodzajnych. Kwitnie od Czerwca aż do Września. Korzeń trwały: Pręt prosty: Liście gładkie, lancetowe, jasno - zielone, nieco pochwokowe, parami na krzyż stojące. Kwiaty błękitne, poboczne w okrągkach nieślakich, lecz wierzchołkowe bardziej w okółkach: na wszystkich prawie widziałem, że między czterema szorstkami działaniami Korony są cztery wązse. Korzeń tej Rośliny jest bardzo gorzki i użyteczny na Febry i Robaki.

L. G.

L. G. 832.

GERANIUM: NOSEK.
Jest rodzajem roślin mający *Nitek* pyłkowych od pięciu aż do diesięciu, w jedną kupkę zróżnicowanych. *Orwór* jeden z pięciu bliźniami. *Owoc* nakształt ptasiego dzioba, pięciarnowy. Z kwiatów całego tego rodzaju *Pszczoly* na bardzo czerwony *Wosk* noszą. Z pomiędzy sześćdziesiąt z okładem *Gatunków*, następujące mi tylko są wiadome.

597.

GERANIUM CICUTARIUM: NOSEK BEKASI. Syreniusz nasz użąda się o nim namiętnie pod liczbą pod imieniem *Geranium*. *Gatunek* ten ma *szypułki* wiele - kwiatowe: *Kwiaty* pięćlistkowe: *Liście* pierzaste, wcinane, przytępione: *Pręt* gałęzisty: *Nitek* pyłkowych pięć: *Zowie* się u lednych *Geranium folio Cicutae*: u drugich *supinum: minus, arvense*.

Rośnie wszędzie na nieurodzajnych miejscach: *Korzeń* ma roczny. *Pręt* pospolicie kładzie się nieco na ziemi. *Kwiatki* małe, pospolicie czerwone. *Dzioby* nasienne dźgwie. *Kwitnie* przez całe lato.

598.

GERANIUM SYLVATICUM: NOSEK ZOENOWY. Ledwie nie u wszystkich innych *Pisarzów* zowie się *Geranium batrachoides*. Ma *Szypułki* dwukwiatowe: *Liście* nieco tarczokowe, na pięć łapek zębko-

wanych dzielone: *Listki* kwiatowe wycinane: *Pręt* prosto stojący: *Nitek* pyłkowych dzielony.

Rośnie w lasach, i kwitnie w Czerwcu. *Korzeń* ma trwały: *Pręt* około pułłokowy. *Liście* stoją naprzeciw siebie, i im wyżej, tym są krótsze. *Kwiaty* niemałe błękitne stoją na wierzchołkach *prętów*, na krótkich *szypułkach*. *Chcą* mieć w *Ogrodzie*, w *iesieni* albo się nasienie posieje, albo *korzonki* rozdzielone posadzą.

599.

GERANIUM PALUSTRE: NOSEK CZAPLI. U *Roślora* *Geranium sanguineum majus*: u innych *Geranium batrachoides minus*. Ma *Szypułki* dwukwiatowe, dźgwie, zgięte: *Listki* kwiatowe niewycinane. *Liście* pięćłapkowe, wcinane.

Rośnie na mokrych miejscach i kwitnie w Czerwcu. *Ma* *korzeń* trwały. *Szypułki*, *pierwej* niżeli *kwiaty* zakwitną, są zgięte: po okwitnięciu zaś na dół się nachylają. *Kwiaty* błękitne małe na każdym *listku* trzy *brunatne* żyłki.

600.

GERANIUM PRATENSE: NOSEK BOCIANI. U wielu zowie się *Geranium batrachoides*, już to *caruleum*, już *primum, quantum, sentum, sanguinarium*, i tak daley. Ma *Szypułki* dwukwiatowe. *Listki* kwiatowe niewycinane. *Liście* nieco tar-

tarczycowe, wiele - dzielne, zmarszczone, zaostrome.

Rośnie wszędzie na łakach i w lasach. Kwitnie przez Maj i Czerwiec. Korzeń trwały. Pręt czasem wyższy nad łokieć. Liście na sześć lub siedm łapek podzielone. Kwiat pospolicie błękitny. Roślina ta ma moc ściągającą, jest użyteczna na wrzody i rany. W Ogrodzie można w jesieni rozsádzać korzenie.

601.

GERANIUM ROBERTIANUM: NOSEK CHRUSCIELOHY. Pod tym imieniem jest u wielu: u Royena zaś *Geranium pedunculis bifloris, foliis quinque trive partitis, lobis pinnatifidis, calicibus hirsutis*. Znaki gatunkowe są: *Szypułki* dwukwiatowe, *Kielich* włosisty, dziesięćboczny.

Rośnie na gruntach kamienistych, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń roczny puszcza wiele prętów dwudzielnych, w górę stojących. Liście są w poprzecz dzielone, a te działki znowu się drobniej dzielą. Kielich ma pięć listków, z tych dwa listki po jednym, dwa, po trzy, a jeden dwa ostrza małą; a stąd staie się dziesięćboczny. Listki kwiatowe nie są wcinane, pospolicie czerwone.

Roślina ta ma wprawdzie zapach nieprzyjemny, jest nieco kwaskowata i słona: ale ma skutki ściągające i chłodzące: zażywa się zewnętrznie i we-

wnętrze, na rany, puchliny, wrzody, krwi płynienie.

602.

GERANIUM LUCIDUM: NOSEK WROBLI. U iednych *Geranium saxatile*, u drugich *montanum*. Znaki gatunkowe są: *Szypułki* dwukwiatowe: *Kielich* piramidowaty, rogaty, zmarszczony. *Liście* okrążone, pięćłapkowe.

Rośnie osobliwie na takich miejscach, które mezo co od Słońca bywają oświecone: Kwitnie w Czerwcu. Korzeń roczny puszcza wiele drobnych prętów i gałązek z wielu kwiatami. Liście stoją naprzeciw siebie, są gładkie, ślnią się, i na łapkach mają po trzy zęby. Kwiatki drobne, czerwone, listki ich niewcinane, a Kielichy brzuchate.

603.

GERANIUM MOLLE: NOSEK SZPACZY U niektórych *Geranium columbinum minus*, a u niektórych *villosum*. Ma *Szypułki* dwukwiatowe. *Liście* bliższe kwiatów stoją na przemienny. Listki *kwiatowe* są wcinane. *Kielich* nieobronny. *Pręt* w górę podniesiony.

Rośnie wszędzie przy drogach, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń roczny puszcza pręty słabe, rozłożyste. Liście stoją na ogonkach i mają wiele łapek tępych, miękkich. Szypułki kwiatowe są długie i częstokroć pojedyncze. Kwiatki czerwone. Kielich kosmaty, krótszy od listków kwiatowych.

Ro-

Roślina ta podobnież, jak na gwana *Geranium cicutarium*, i o której się dalej namieni *Geranium rotundifolium*, w Maślance gotowane, są bardzo skutecznym lekarstwem na krwawy mocz, tak dla Owłoc, jak dla innego Bydła.

604.

GERANIUM DISSECTUM: NOSEK ZURAWI. U wielu *Geranium columbinum majus* Ma Szypułki dwukwiatowe: Liście pięć i trzydzielne: Listki kwiatowe wcinane, równy długości z Kielichem: Osielonia nasienne kosmate.

Naydowałem tę Roślinę w trawnych miejscach pod lasami, kwitnącą w Czerwcu. Korzeń roczny: Pręt gęszysty, gęsto liściowy, knotowaty, około foka wysoki, częścią stojący, częścią się kładący. Liście stoją na długich ogonkach, każda z pięciu łapek jest trzydzielna. Kwiaty ciemno czerwone. Listki kielichowe kończą się w nie-
iaki ości.

605.

GERANIUM COLUMBINUM: NOSEK GOŁĘBI. Ma Szypułki dwukwiatowe, dłuższe od Liści. Liście pięćłapkowe, z wielą w łapkach działami: Osielonia nasienne gładkie: Kielich ościsty

Naydowałem na otworzystych miejscach między lasami z Kwistem w Wrześniu. Korzeń trwały Pręty cienkie, gęszyste, leżące. Liście stoją na

przeciw siebie, na długich ogonkach, są gładkie od spodu bladejsze. Kielich ma duże ości. Kwiaty ciemno czerwone, płaskie, z listkami nie wcinanymi.

606.

GERANIUM ROTUNDFOLIUM: NOSEK ZIĘBI. U Hallera *Geranium viscidum*: u Burmana, Kam-rarynsza *Geranium malvaceum*: u Royena *Geranium pedunculis bifloris, foliis subrotundis multifidis caule procumbente* M to znaki gatunkowe: Szypułki dwukwiatowe: Listki kwiatowe pospolicie nie wcinane i równy długości z Kielichem. Pręt leżący. Liście nerkowe, wcinane.

Roślina ta jest pospolita, i prawie wszędzie rośnie na uprawnych gruntach, oraz kwitnie przez całe lato. Korzeń roczny puszcza pręt gęszysty, lipki, leżący. Liście stoją naprzeciwko siebie na ogonkach: są na pięć łapek podzielone, a każda łapka na trzy działki. Kielich nądęty, smarzczony, ma na końcach tęgę ostrza. Kwiat czerwony, drobny.

607.

GERANIUM SANGUINEUM: NOSEK DZIĘCIOŁOWY. U Gesnora *Geranium majus* albo *Montanum*: u niektórych innych *Geranium beematodes*: u Royena *Geranium pedunculis simplicibus unifloris*. Ma Szypułki jednokwiatowe: Liście okrągłe, pięćdzielne, w każdym działku potroyno wcięte,

Ro-

Rośnie na łąkach, i w lasach: kwitnie w Lipcu. Korzeń trwały, gruby, mięsisty. Kwiaty czerwone stoją na długich włoskowanych szypulkach. Roślina ta dla kwiatu swego jest bardzo pożyteczna Przeczolom, i można w jesieni iev posieć nasienie, gdzieby tego była potrzeba.

608.

GERANIUM FUSCUM:
NOSEK SZOWIKOWY U Teodora i Gerarda, *Geranium maculatum*: u J. Bauhina i Morrysona, *Geranium Phaeum*. Ma Szypułki dwukwiatowe: Listki kwiatowe niewcinane: Pręt otworzysty: Liście parami na przeciw siebie stojące.

Naydowalem w ogrodach przy parkanach i płotach. Kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały. Pręt około łokciowy. Liście pięć lub sześć łapkowe, tegie, odgięte. Listki kwiatowe pfskie, okrągłe; z ostrym końcem.

L. G. 636.

GEUM KUKLIK. Jest rodzaj Roślin mający te znaki. Nitek pyłkowych iest wiele na Kielichu osadzonych. Otworow wiele. Kielich dziesięćdzielny. Korona pięćlistkowa. Nasiona mają ość kolankowatą. Dwa gatunki są mi wiadome.

609.

GEUM URBANUM: **KUKLIK GOZDZIKOWY.** U

naszego Syronissu, i niektórych dawniejszych *Caryophyllata*. Ma te znaki gatunkowe. Liście lirowate: Kwiaty stoją w górę: Owoć okrągły, kosmaty: Ości haczkowate i nagie.

Rośnie w lasach na miedzach cienistych, Kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały, gruby mięsisty; na wiosnę wykopany, ma zapach kranowych Goździków. Pręt stoi w górę, ma wiele liści i na wierzchołku iest gałęzisty. Liście są nieco kosmate, ma ą przysadki wielkie, okrągłe, zębkowane: Kwiat żółty na wierzchołkach gałęzi.

Korzeń moczony w wodzie, daje przez dystyllację bardzo pachnący olejek, i iest od Lekarzow uznany za lekarstwo nayskuteczniejsze wzmacniające. Tenże Korzeń w Piwo lub Wino włożony, zachowuje onę długo w świeżości, i smak im goździkowy daje. Jeżeliby była potrzeba rozmnożenia tej Rośliny, posieć się w jesieni nasienie.

610.

GEUM RIVALE: **KUKLIK WODNY.** Ma Kwiaty nachylone: Owoć podłużny: Ości piorkowate, kręcone. Rośnie na łąkach mokrych, osobliwie w bliskości strumyków: kwitnie w Maju.

Korzeń trwały. Pręt niższy iak u Gatunku poprzedzającego, ma na sobie liście bezogonkowe. Liście korzeniowe, osobliwie nierówno pierzaste, z ostatnim pfskiem naywiększym, i pospolicie

licie trzydzielny. Kwiaty żółto czerwone. Listki Kielicha farbowane, czasem bardzo wielkie.

Korzeń tej rośliny ma skutki ściągające i wzmacniające. Można go używać w proszku lub Ekstrakcie przeciwko Februm: a osobliwie najsukcesowniejszy jest na obciążony żółdek, na biegunki i krwi plynienie. Rozmnożyć się może iak gatunek poprzedzający.

L. G. 57.

GLADIOLUS: MLECZYK.

Jest rodzajem Roślin mający *Niszek* pyłkowych trzy: *Otwór* ieden. *Korona* sześciokrotna, paścokowatej podobna, a w niej nitki pyłkowe wznoszą się do góry. Z dwunastu gatunków, ieden mi tylko wiadomy

611.

GLADIOLUS COMMUNIS. MLECZYK POSPOLITY U *Trodora* *Gladiolus germanicus*: u *Lobela* *Gladiolus Narbonensis*: u *Kameraryusza* *Gladiolus nostras*: u *Kordusa* *Gladiolus sylvestris*: u *J. Bauhina* *Gladiolus seu Xiphion*: u *Royena* *Gladiolus caule simplicissimo, foliis ensiformibus*. Znakami gatunku są *Liście* mieczykowe: kwiaty iednym rzędem oddalone od siebie stojące.

Rośnie w łąkach trawnych dziko, a niektóre odmiany ogrodnicy utrzymują w ogrodach zabawnych. Kwitnie w Maiu i Czerwcu. Korzeniem jest Cebulka trwała, okrągła, spła-

szczona, brudowana, po wierzchu brunatna, wewnątrz żółta. Liście u spodu pręt i siebie wzajemnie otulają. Pręt około sokoła wysoki, a na jego wierzchołku iednym rzędem jest kilka kwiatów pospolicie czerwonych. Cebulki w jesieni posadzone bardzo się rozmnażają, i iadney w pielęgnowaniu nie czynią trudności.

L. G. 715.

GLECHOMA: BLUSZCZYK. Jest rodzajem Roślin mający kwiaty paścokowe *Niszek* pyłkowych jest para dłuższych, para zaś krótszych. *Ziarno* nasienne nagie. *Kielich* pięciokrotny. Każda para główek pyłkowych na krzyż się z sobą styka. Jeden tylko dotąd wiadomy jest gatunek.

612.

GLECHOMA HEDERACEA: BLUSZCZYK ZIEŁONY. U dawniejszych pospolicie *Hedera terrestris*. Ma *Korzeń* częścią roczny, częścią dwuletni. *Pręt* wlezie się po ziemi. *Liście* są nerkowate, karbowane, nieco kosmate, na długich ogonkach. *Kwiaty* purpurowe stoją w kątach między prętem i liśćmi.

Rośnie wszędzie przy płotach i parkanach: kwitnie prawie przez całe lato. Roślina ta, co do wielkości, różną ponosi odmianę: bywa bardzo mała, bywa czasem bardzo wielka: wielka pospolicie ma na pręcie tu i owdzie

i owdzie niejakie guzy i wyrostki. Kwiaty są ulubione Pszczołom i Mrowkom. Owcom zdrowym jest pożyteczna, lecz chorym szkodliwa.

Ma zapach korzenny, mocny, nieprzyjemny, balsamiczny: smak gorzawy i miernie ostry. Skutki iey są wzmacniające i czyszczące: i sok z iey wyciśniony zażywa się na czyszczenie krwi. *Gleditsch* poczyta ją za niewyśmienitąz Kraiowe lekarstwo, w któremu zdaniem iego nic więcej nie dostaje, tylko że nie pochodzi z zamorza, i nie trzeba go drogo opłacać.

L. G. 882.

GLYCYRRHIZA: LUKRECJA. Jest rodzaj mający kwiaty Motylkowe. *Niski* pyłkowe są na dwie kupki zrosłe, i jest ich dziesięć. *Kielich* ma dwie wargi, *zwierzchnia* jest niedziślna, *dolna* zaś trzydziślna. *Zupiny* albo strączki są isiowo-okrągłe i nieco spłaszczone.

613.

GLYCYRRHIZA GLABRA: LUKRECJA SŁODKI KORZEN U dawniejszych *Liquiritia*: u Dodoneusza *Glycyrrhiza germanica*: u Lakuna *Glycyrrhiza levis*: u Pena i Lobela *Glycyrrhiza siliquosa*: u Kameraryusza *Glycyrrhiza vulgaris*: u Royena *Glycyrrhiza leguminibus glabris*, *stipulis nullis*. Znaki gatunkowe są: *Stręk* gładki: *Liście* bez przysadki,

maią listki nie do pary, z ostatnią na osobnym ogonku.

Korzeń trwały, słodki, soczysty, idzie głęboko w ziemię, i daleko się rozchodzi. Pręty mocne, kostnase, długie, lipkie. Liście ciemno-zielone, lipkie, z listków isiowo-okrągłych składowane. Kwiaty blade błękitne. Rośnie dziko w Hiszpanii, Francyi, Włoszech, lecz w wielu Kraiach z umysłu się utrzymuje na różne potrzeby lekarckie.

Korzeń bowiem, który jest wewnątrz łofy, przyjemnie pachnie, i ma słodycz, osobliwie zebrawszy z niego powierzchwą brunatną skoreczkę, która ostra jest: pełny jest cukrowego flegmistego soku; tak więc ten sok różnie przysposobiony, isk inne korzenia przygotowania, są bardzo skuteczne, gdzie potrzeba ostrość przydusić, i flegmę rozwolnić. Ziele jest krowom doynym herdzo użyteczne.

Nie potrzebuje gruntu wymienitego, ani pieszczot na ziemię: najlepiej przecięż udaje się w lekkiej piastystey ziemi, przed puł rokiem bydłym gnoiem nawiezioney. Na wiosnę dzieli się korzenie, każdemu na wierchofku ocało zostawiając i rozsadzają się na fokieć od siebie daleko. W trzecim roku korzenie będą zdatne.

L. G. 946.

GNAPHALIUM: KOCANIKI. Jest rodzaj Roślin mający kwiaty składowane. *Niski* pyłkowe

są zrosłe. *Płć* pomieszana, kwiatki dwupłciowe i Samiczki rodzayne. *Dno* owocowe nagie. *Koronka* na nasieniu piorkowata. *Zuski* kielichowe jak dachowka zachodzą, są obwodzone, okrągłe, suche i farbowane. Z pomiędzy czterdziestu trzech gatunków, następujące mi tylko są wiadome.

614.

GNAPHALIUM ARENARIUM: KOCANKI PIASKOWE. Ma *Korzeń* roczny. *Pręt* zielny niegałęzisty. *Liście* lancetowe. *Kwiatki* żółte skupione w płaskowatą kupkę. *Rośnie* na piaskach, i kwitnie aż do jesieni. *Kwiaty* te niektórzy kładą między bielizną i odsienię, od których *Mole* ginąć mają.

615.

GNAPHALIUM DIOICUM: KOCANKI DZIELNOPĘCIOWE. U niektórych *Gnaphalium montanum*. *Znaki* gatunkowe są: *Wypuski* czolgające się; *Pręt* pojedynczy. *Kwiatki* w kupkach pojedynczych. *Płć* kwiatków oddzielona.

Rośnie w zarostach na miejscach suchych i Słońcu wystawionych. *Kwitnie* w Maiu i Czerwcu. *Pręt* rzadko dochodzi wysokości puł łokcia, jest pojedynczy. *Korzeń* wypuszcza prętowe wypuski wfozające się. *Liście* leżą na ziemi, i są od spodu popylone. *Kwiatki* są w kupkach, białe lub różnie czerwone. *Roszlina* ta ma skutki

chłodzące i suszące. *Kwiaty* tego i poprzedzającego gatunku urwane, przez bardzo długi czas koloru i przyiemności nie tracą.

616.

GNAPHALIUM SYLVATICUM: KOCANKI LESNE. U *Raja* *Gnaphalium anglicum*; u *Teodora*, *C. Bauhina* i *Gerarda*, *Gnaphalium majus*; u *Royena* *Gnaphalium caule simplicissimo, floribus sparsis*. *Ma* znaki gatunkowe: *Pręt* zielny w górę stojący, pojedynczy: *kwiaty* rozprozone.

Rośnie w lasach piaszczystych: kwitnie od Lipca do jesieni. *Korzeń* ma dwuroczny. *Pręt* rośnie prosto około puł łokcia w górę. *Liście* są wązkie, od spodu popylone. *Kwiaty* białe w krotkie kłosa skupione, mają *Kielich* czarniawy. *Rozmnaża* się z nasienia.

617.

GNAPHALIUM ULIGINOSUM: KOCANKI BŁOTNE. U *Millera* *Gnaphalium aquaticum*. *Ma* *Pręt* zielny krzaczysty, rozpierszony; *kwiaty* wierzchołkowe skupione.

Rośnie na miejscach osobliwie takich, gdzie woda wiosnowa zbierać się zwykła, i kwitnie w Lipcu. *Korzeń* roczny. *Pręt* niski, gałęzisty: *Liście* białawe: *kwiaty* czarnobrunatne.

L. G.

L. G. 314.

GOMPHRENA: WIBCZNIK. Jest rodzaj małący *Nitek* pyłkowych pięć: *Otworów* dwa: *Kielich* farbowany, zewnętrzny trzylistkowy, z których dwa listki stykają się, i małą grzbiet ostry: *Miodownik* wafelczkowy, z dziesięcią ząbkami: *Torebka* nasienna iednoziarnista. W ogrodach naszych zabawnych ieden mi gatunek wiadomy.

618. *

GOMPHRENA GLOBOSA: WIBCZNIK KULKOWY. U dawniejszych *Amarantus globosus*. Ma pręt prosty. *Liście* iaiowo-lancetowe. *Główki* kwiatowe pojedyncze. *Pręty* kwiatowe małą dwa listki.

Początkowo pochodzi z Indyi. Korzeń iest roczny. Pręt gałęzisty, około sokuca wysoki. *Liście*, gałęzie i szypułki, stoją naprzeciw siebie. *Główki* kwiatowe pospolicie czerwone, kwitną w Sierpniu, te urwane przez bardzo długi czas w swojej się piękności zachowują. Dla rozmnożenia sieie się nasienie wcześniej na inspekcja, potem przesadza się najlepší w naczynia dla strzeżenia od upałów i mrozow.

L. G. 845.

GOSSYPIUM: BAWELNA. Jest rodzaj Roślin małący wiele *Nitek* pyłkowych, na maie owocowym osadzonych.

Kielich podwoyny, a zewnętrzny trzylistkowy. *Torebka* nasienna ma cztery komorki. *Nasiona* są wełną otulone. O dwu gatunkach namienię, które zdaniem Gospodarow sagraicznych, i u nasby się utrzymać powinny.

619. *

GOSSYPIUM HERBACEUM: BAWELNA ZIELNA. Ma pręt zielny: *Liście* pięćspokowe, bez gruczołkow u spodu. Początkowo pochodzi z Azyi i Ameryki; teraz ią i niektóre Europejskie Kraie małą. Korzeń roczny, pręt miękki, na sokie wysoki. *Liście* gładkie, kwiaty biado żółte. Kwitnie w Lipcu, a w Wrześniu nasienie dojrzałe, i wtedy otulająca ziarna zbiera się wełna, która wiadomą iest bawełną.

Miałem ią dla własney ciekawości z nasienia wybranego z świeżey przedayney Bawelny Gmelin do obfitego zasiewania ten daie sposób. Wybierze się grunt, na którym w przyszłym roku ma być Pszenica, i na tym isk nazywają pod Sochą posieją się na końcu Kwiernia Ziarna, rzadszy isk Pszenicę. W iesieni pierwy grunt ten ma być uprawiony, podrzucony, przed posianiem zorany. Latem opielac potrzeba. W Wrześniu co rano z rosą, albo w dni wilgotne, zbiera się z rozpiętych torebek Bawełna. *Użyteczność* Bawelny wiadoma iest.

620. 6

GOSSIPIUM HIRSUTUM:
BAWENA KUDEJATA. Ro-
żni się od poprzedzającej tym,
że *Liście* mają od spodu jeden
gruczołek: że gałęzie i szypułki
kwiatowe mają włoski. Korzeń
pospolicie roczny: Pręt wyższy
od poprzedzającego, gęszczysty.
Liście od wierzchu kosmate.
Kwiaty brudno żółte.

Podobnież rośnie w Azji i
Ameryce, lecz ją bardzo Cu-
dzoziemscy Pisarze zalecają dla
tego, że nierównie więcej wy-
daje wosny, niż gatunek po-
spolity poprzedzający. Utrzy-
mywać się tak może, jak się
wyżej napisało.

L. G. 29.

GRATIOLA: KONITRUD.
Jest rodzaj Roślin mający *Ni-
stek* pytkowych dwie z główka-
mi, a dwie bez główek. *Otwor*
jeden. *Korona* nie jednakowo
listkowa. *Kielich* siedmiolistkowy,
z których dwa listki zewnętrzne
odstawiają. *Torebka* nasienna jest
dwukomorkowa.

621.

**GRATIOLA OFFICINA-
LIS: KONITRUD LEKAR-
SKI.** U C. Bauhina *Gratiola*
centauroides: u Gesnera *Centau-
rium aquaticum*: u Beslera *Gra-
tia Dei* Ma znaki gatunkowe
te: *Kwiaty* mają osobne szy-
pułki. *Liście* są lancetowe, sąb-
kowane.

Rzadko wprowadzie, naydo-
Tem II.

wesem przecięt na wilgotnych
miejskach: kwitnie w Lipcu.
Korzeń gruby, włosienkowy,
łażący. Pręt prosty, cster-
boczny, około pół łokciowy.
Liście wąskie, stoją naprzeciw
sobie. Kwiaty blade-żółte stoją
na bokach pręta.

Roślina ta ma ostry, gorzki,
i obrzydły smak: Bydło jej nie
tyka. Ziele poki świeże, czyni
womity, pędzi mocną gwałto-
wnie i leknie: gdy uschnie, fa-
godniejsze jest. Gdzie go wiele
jest, nawet w sianie, Konie od
niego chudną.

L. G. 518.

GUAIAECUM: GWAIAR.
Jest rodzaj Roślin mający *Ni-
stek* pytkowych dziesięć, *Otwor*
jeden. *Kielich* na pięć nier-
ównych części dzielony. *Korona*
pięćlistkowa, której listki z
Kielichem są zjednoczone. *To-
rebka* nasienna rogata, kilko-
komorkowa.

* *

**GUAIAECUM OFFICINA-
LE: GWAIAR LEKARSKI.**
Jest Drzewo wysokie wpra-
wdzie, ale nie grube: Korę ma
twardą, kruchą, brunatną. *Li-
ście* tęgic, dwuparzyste. *Kwia-
ty* błękitne gronami wiszące.

Rośnie dziko w Hiszpanioli i
Jamaice: u nas utrzymywanie
bardzoby trudne było. Drzewo
to zachowuje się w lekarniach
na lekarstwa: powinno być gę-
ste, twarde, ciężkie i żywi-
cowate, siwo brunatne, albo
bru-

C

brunatno czarniawe, z zielonością gładką niegładką; smak ma ostry żywicowy, a starte zapach balsamiczny.

Zażywa się różnym sposobem na krwi i sokow rozwolnienie, i przytłumienie w nich ostrych,

słonnych, gnijących części, osobliwie w francuzkiej chorobie. Żywica tego drzewa też ma skutki: jest sucha, krucha, brunatno czerwona, albo zielona.

H.

H.

L. G. 525.

HÆMATOXYLUM: DRZEWO BŁĘKITNE. Jest Rodzaj mający dziesięć *Nitek* pyłkowych, *Otwor* ieden. *Kielich* pięćdzielnny. *Korona* pięćlistkowa. *Torebka* nasienna lancetowa, iedno komorkowa, z dwóch *łupin* łodkowych złożona. Jeden tylko jest gatunek.

* *

HÆMATOXYLUM CAMPECHIANUM: DRZEWO BŁĘKITNE FARBUIĄCE.

Drzewo to wyrasta do kilkunastu łokci wysokości, jest krzywe, nie bardzo grubieje, puszcza krzywe, nieporządne i kolące gałęzie. *Liście* są pierzaste, z listków przytępionych, u wierzchu sąbkowanych. *Grona* kwiatowe stoją w kątach liści. *Kielich* jest purpurowy, a *Korona* blade-żółta.

Rośnie w Ameryce na miejscach błotnych: u nas potrzebowałoby piaszczonego utrzymania. Drzewo to strugone kupujemy jak Brazylią do farbowania. Farbuje z *Afunem* i *Waynsztynem* fiołetowo: z błękitnym *Koperwasem* błękitno: a do czarnych farb przydane, czyni one łagodniejsze. Z jagodami szakfakowemi i trochę *Grynszpanu*, będzie farba zielona.

L. G. 283.

HEDERA: BŁUSZCZ. Jest rodzaj Roślin mający *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Korona* z pięciu listków podługnych. *Jagoda* pięć-ziarnowa, *Kielichem* otulona. Za dwóch gatunków ieden się u nas znajduje.

622.

622.

HEDERA HELIX: **BLUSZCZ DRZEWNY.** U Matziola, Gesnera i C. Bauhina, *Hedera arborea*; u Szwenkfelda *Hedera Baccifera*; u J. Bauhina *Hedera communis*; u Teodora *Hedera corymbosa*; u Duranta *Hedera major*; u Lonicera i innych *Hedera nigra*. Ma za znak gatunkowy, że *Liście* są częściowo walne, częściowo falkowe.

Rośnie w lasach: Pień krzewinowy, pulchny, wloknowaty, wewnątrz biały, miejscami plamisty. Kora kosmata siwa. *Liście* grube, mocne, ślnięce, ciemno-zielone, zawsze zielone, na długich szypułkach, stoją na przemiany; mają haczki, które się innych drzew czeplając, pień wysoko w górę nakładać wciągają się wici wprowadzają. Kwiaty żółte kwitną w jesieni, a jagody czarne w kwietniu dojrzewają.

Gdzie ten Bluszcz obficie w lasach rośnie, psuje drzewa, otulając one. W ogrodach ścian, Altany, Piramidy z fat robione, zawsze zielone, nim się okrywać mogą, sadząc fałszywe roszarki. *Liście* Owcom dawane, mleko im pomnożą. Też *Liście* w Winie gotowane, są pożyteczne na wrzody, rozpalenia i parchy. Jagody są różnemu Ptaszku ulubione, od ludzi zażyte laxują, i womity czynią.

W cieplejszych Kraich przy-
nie z tej Rośliny nieśmia ży-
wica, która jest ślnięca, cie-

msne, twarda; brudna; wewnątrz żółtawa; zapach balsamiczny; smak mroty i nieprzyjemny.

L. G. 887.

HEDYSARUM: SPARCETA. Jest rodzaj małego kwiaty motylkowe. *Niszek* pyłkowych dziesięć na dwie kupki zrósłych. *Łódka* w Koronie jest poprzez prątyczką. *Łopiny* albo *Strączki* mają Kolanka i jedno-ziarnowe. Z pięćdziesięciu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

623.

HEDYSARUM ALPINUM: **SPARCETA BŁOTNA.** Ma *Pręty* prosto w górę stojące, *Liście* pierzaste. *Strączki* kolankowate, gładkie, wiszące. Rośnie na takich miejscach, gdzie z Rzek wody występują. Kwiaty są czerwone.

624.

HEDYSARUM ONOBRYCHIS: SPARCETA PASTERNA. Ma *Pręty* przedziwne; *Liście* pierzaste. *Skrzydła* w Koronie są krótsze od *Kielicha*; *Strączki* jedno-ziarnowe, kolankowate. Rośnie na miejscach Słońcu wystawionych, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń ma trwałe; kwiaty czerwone.

Jest to ta sama roślina, którą zagraniczni Gospodarze na siane Łąki zalecają, i drogo nam swoje nasienie przedają. Ma ona salety swoje: że jest

C 2

wy-

wymienią paszą dla wszelkiego Bydła: że gruntu najwyższemu nie potrzebuje: że raz posiana, do dwudziestu około lat z Korzenia się odmładza: że wcześniej i kilka-razy przez lato koszona być może: że gruntu nie psuje, ale owszem naprawia.

Prawda, że dziko rosnąca ta Sparceta, która mi się widzieć dała, nie była bujna: może w stronach mnie niewiadomych jest bujniejsza: lecz pielęgnowana pewnieby się stała okazałą, jak mię doświadczenie na Koniecznie Kraiowej nanczyło. Mnie się zdaje, że zebrane nasienie krajowe przynajmniejby tak pożyteczne być powinno, jak zagraniczne.

Liście świeże zgniecione usmierzają puchlinę. Przed kwitnieniem zebrane, mogą się zażywać jak Herbata. Nasienie jest ulubione Kurom: a z kwiatu Pszczoły na bardzo przedni Miod noszą.

L. G. 979.

HELIANTHUS: SZONECZNIK. Jest Rodzaj Roślin mający kwiaty składane, a Główni pyłkowe są zrosłe. Płóć pomieszana. Kwiatki *dwupłciowe* są rodzajne: *Samice* nie rodzą. *Kielicha* łuski znacznie się odginają, i jak dachowka za siebie zachodzą. *Dno* owocowe płaskie, listkowane. *Koronka* na nasieniu dwu-listkowa. Trzy gatunki widzę w Ogrodach.

625. 6

HELIANTHUS ANNUUS: SZONECZNIK ROCZNY. U dawniejszych zowie się *Corona*, albo *Flos solis*. Ma *Liście* wszystkie serduszkowate, trzy-żyłne. *Szypułki* kwiatowe ku wierzchowi grabiejące. *Kwiaty* nachylone.

Jest ta Roślina znana w Ogrodach wiejskich, początkowo z Peru i Mexiko pochodząca. Korzeń ma roczny. Pręt wysoki około puf trzecia fokcia. Kwiaty bardzo wielkie, pojedyncze, lub pełne, różney kształci, kwitną począwszy od Lipca.

Ziarna nasienne siał się na wiosnę, ale bardzo rzadko, dla wielkości wzrostu. Liściami tej Rośliny można Swinie ukarmić. Pręty młode obfupione mogą się zażywać jak od Brokoli: a dno owocowe oczyszczone z Kielicha i kwiatu, wysmienicie zastąpić może miejsce Karczochów. Ziarnami nasienneymi wszelki Drob tuczyć się może: można z nich mieć i olej bardzo dobry, a Makuchami po wybitu Oleju, Bydło i Swinie żywić. Z kwiatu Pszczoły obficie noszą na Miod, Wosk i zasklep.

626. 6

HELIANTHUS MULTI-FLORUS: SZONECZNIK TRWAŁY. Ma znak gatunkowy, że jego *dolne* liście są serduszkowate, trzy-żyłne: *wierzchołkowe* zaś łaciwo-okrągłe.

Po-

Początkowo pochodzi z Wirginii, teraz się najduje w niektórych zabawnych Ogrodach. Korzeń ma trwały. Pręt tak wysoki i kwiat tak wielki i różny, jak gatunek poprzedzający. Roślina ta jest wspaniała w Ogrodzie: raz posiana długo trwa i w jesieni lub na wiosnę rozszerzając korzenie, rozsadać się może. Zimy się nie boi. Kwiaty poczynają okazywać się w Czerwcu, i są tak pożyteczne Pszczołom, jak poprzedzające.

627. 0

HELLANTHUS TUBROSUS; SZONCZNIK BULWA. Ma Liście owalnie serduszkowe trzy - żyłne. Korzeń trwały, wiele główek nakształt kartofli mający. Pręt wysoki. Kwiaty małe żółte, w własnej Oyczyźnie kwitną w Listopadzie.

Roślina ta początkowo Amerykańska, utrzymuje się w niektórych Ogrodach dla główek korzeniowych, które do stołowego idą używania. U nas nie kwitnie. Głowki korzeniowe podzielone, zostawiając na każdej części oczko, rozsadać się w jesieni: zimy się nie boją, i nadzwyczajnie się rozmnażają. Liśćmi Swinie ukarmić można: też same urządzone jak Tytuń, za Tytuń do karzenia uchodzić mogą, a przynajmniej między inny Tytuń zmieszane, wiele mu łagodności przydają.

L. G. 702.

HELLEBORUS: CIEMIERNIK. Jest rodzaj mający wiele Nitek pyłkowych, na dnie owocowym osadzonych. Otworów wiele. Kieliszek nie ma. Korona pięć albo więcej listkowa. Miodownik rurkowy z dwoma warstwami. Torebki nasienne proste, wielosiernowe. Z kilku gatunków jeden mi tylko wiadomy.

628.

HELLEBORUS PÆTIDUS: CIEMIERNIK SMIERDZĄCY. U Rais *Helleborus maximus*: u Sterbeka *Helleborus fatima*: u Royena *Helleborus caule inferne angustato, multifolio, multifloro*: *foliis caule brevioribus*. Ma za sobą gatunkowe: Pręt obfity w liście i kwiaty: Liście nogowe.

Ma korzeń trwały: Pręt knotowy, około łokcia wysoki. Liście niektóre nie opadają: dolne są daleko większe od wierzchołkowych, mają ząbki, i seostrzone łapki. Kwiat żółty nie mały, kwitnie zaraz po śniegach. Najdowfsem w ciemnych lasach, w bliskości błot zimnych zamarzających. Korzeń tej Rośliny jest dla ludzi niebezpieczny: gwałtownie bowiem łącis.

L. G. 345.

HERACLEUM: BARSZCZ. Jest rodzaj Roślin mający kwiaty w okolkach. Nitek pyłkowych pięć, Otworów dwa.
Po-

Pokrywa prędko odpada. *Korona* z listków niejednokowych, wycinane; wygięta. *Owoc* owalny, wycinany, spłaszczone, bręgowany i obwodzony. Z pięciu gatunków te dwa mi tylko są wiadome.

629.

HERACLEUM SPONDYLIIUM: BARSZCZ POLSKI. Syreniusz nasz pod imieniem *Spondylium* dwie na różnych miejscach opisuje Rośliny: jedną w Xigdzie I. w Rozdz: 52. nazywa niedźwiedzią sąpą; drugą w Xigdzie III. w Rozdz: 18. nazywa Barszczem, *Acontbus*: i zdaje się, iż ta druga jest na szym *Heracleum Spondylium*.

Znaki gatunkowe są: na Liściach składanych listeczki poprzecznościoczne, gładkie. Kwiaty promieniste. Korzeń dwuletni, nieprzyjemnie pachnący, co do smaku ostry. Pręt dęty, znacznie wysoki. Kwiaty czerwone. Rośnie w Zaroślach i na łąkach, a kwitnie ku końcowi Maia.

Gdzie na łąkach obficie rośnie, nie czyni Gospodarzowi pożytku: sodygi bowiem albo pręty, ani świeże, ani suche, na żadną passę się nie zdadzą. Chcąc wygubić, trzeba kilka lat wcześniej ucinąć pręty, aby nie dopuścić do nasienia.

W Lekarstwie, Korzeń gotowany w wodzie laxuje, i dawniej go używano na choroby Wątroby, Mózgu, Nerwów i Macicy. I Liście z wodą gotowane laxują, są przyjemne

Ziącom, i poki młode, Owcom, od innego zaś Bydła bywają nieruszone, chyba w wielkim głodzie. Też liście nie dawno od P. Karthezera są zachwalone za najsukuteczniejsze lekarstwo na Koftun.

630.

HERACLEUM ANGUSTIFOLIUM: BARSZCZ UĄSKO-LISTKOWY Liście są krzyżowo pierzaste listeczków równo szerokich. Korony jednakowo listkowe.

Rzadko wprawdzie, nardowalem przecięz w Zaroślach. Kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały. Kwiatki żółtawe. Na powszechnym liściowym ogonku, listeczki wązkie są po cztery na krzyż osadzone. Roślina ta parzy nekstaft Pokrzywy, a sok z niej wyciśniony ma Wszy gubić.

L. G. 308.

HERNIARIA: ZABIEGRONKA Jest rodzaj mający *Nisek* pyłkowych pięć z głowkami, a pięć bez główek. *Otworów* dwa *Kielich* pięćdzielny. *Korony* nie ma: *Torebka* nasienna jedno-ziarnowa. Ze czterech Gatunków jeden mi tylko wiadomy.

631.

HERNIARIA GLABRA: ZABIEGRONKA GŁADKIE. U dawniejszych jednym słowem *Herniaria*: u Royona *Herniaria calicibus bractea nudis.* Ta,

Ta brota widziałem, mała
Korzeń roczny: Pręt kępą na
stemi leżący, nie długi: listki
czki drobno jajowo okrągłe:
Kwiatki w gronkach żółte.

Rośnie na piaskach: kwitnie
w Lipcu. Roślina ta Owcom
jest ulubioną. Dawniej zaży-
wano jej na Kamień, Wodnicę,
i przełamuje z świeższych,
P. Grulman wielką jej dawkę za-
ług przeciwko ślepcocie.

L. G. 817.

HESPERIS: WIECZER-
NIK. Jest Rodzaj mający Ni-
szek pyłkowych cnatery dłuższych,
a uwie krótszych Listki kwia-
towe są ukośnie skręcone. Kie-
licz stulony. Gruczołek miodo-
wnikowy stoi między krótszemi
nitkami: Strzępek długi, prosty,
nie traci blizny która u spodu
jest dwu rogata u wierzchu się
styka. Z sześciu Gatunków dwa
mi tylko w Ogrodach są zna-
ione.

632. *

HESPERIS TRISTIS
WIECZERNIK SMUTNY
Niektórzy ogrodnicy nazywają
Fiofkami nocnymi dlatego, że
kwiaty przez dzień nie dają
zapachu aż dopiero po zacho-
dzie Słońca. U niektórych He-
speris moniana: u Kameraryu-
sza Hesperis Pannonica: u Ro-
yena Hesperis caule hispido pro-
combente. Znaki gatunkowe są:
Pręt szpicinkowany, puszcza
wiele gałązek rozłożystych.

Korzeń dwuletni. Pręt kła.

dzie się. Liście bladezielone.
Kwiaty smutno żółte stoją w
rzadkich kępach na wierzchof-
ku pręta. Rośnie dziko w Wę-
grzech, Austrii i Szwajcarach,
u nas utrzymuje się w niektó-
rych zabawnych Ogrodach:
kwitnie w Czerwcu. Siele się
z nasienia: potrzebuje gruntu
chudego i suchego.

633. *

HESPERIS MATRONA-
LIS: WIECZERNIK DAM-
SKI U Ogrodników *Viola ma-
tronalis*: u C. Bauhina *Hesperis
bortensis* Ma Pręt pojedynczy
w górę stojący: Liście owalno-
lancetowe, drobno zębkowane.
Kwiatowe listki kończą się o-
strzem wycinanym.

Rośnie dziko we Włoszech:
u nas jest w niektórych Ogro-
dach. Korzeń dwuletni, a cza-
sem trwały. Liście nie mają
ogorków. Kwitnie w Czerwcu.
Kwiaty stoją w rzadkich ku-
pkach na wierzchofku Pręta,
purpurowe lub białe, pełne lub
pojedyncze, które w dzień po-
chmurny i wieczorem przyie-
mny dają zapach. Siele się z
nasienia i potrzebuje gruntu
gliniastego.

L. G. 913.

HIERACIUM: JASTRZĘ-
BIEC. Jest Rodzaj mający
kwiaty składowe. Głównki pył-
kowe są zrosłe. Płóć pomieszana,
i same dwupłciowe kwiatki
rodzajne. Kielich jajowo okrą-
gły, a łuski na nim jak da-
chowki

chowki zachodzą. Dwa owocowe nagie, a na nasieniu korona pojedyncza bez szypułczaki. Z pomiędzy dwudziestu dziwięciu Gatunków, następujące tylko są mi wiadome.

634.

HIERACIUM PILOSELLA: JASTRZĘBIEC KOSMACZEK. Znakami gatunku są: *Liście* na oko całe, owalne, od spodu kosmate. *Wypustki* od korzenia czofgają się. *Pręt* jest jedno kwiatowy.

Rośnie wszędzie na chudych gruntach, i kwitnie przez lato. Korzeń trwały, gorzki, puszcza jeden, a najwyższy dwa pręty krótkie, szcietinkami osadzone, o jednym kwietku. Kielich jest drobno czarno - włosowany. Kwiat żółty, od spodu czerwony. U Korzenia tej Rośliny częstokroć znajduje się Czerwiec do farbowania, o którym napisze się pod Artykułem *Scleranthus*. Z kwiatu Pszczoły obficie noszą na Miod i Wosk. Gdzie wiele kosmaczku rośnie, passa z niego dla Owiec szkodliwa, lecz dla ludzi lekarstwo skuteczne na krwię plwanie.

635.

HIERACIUM AURICULA: MYSIE USZKO. Ma znaki gatunkowe następujące. *Liście* lancetowe, na oko niezębkwane. *Pręt* nagie, wielokwiatowy. *Wypustki* korzeniowe czofgają się.

Rośnie w Lasach, na Miedzach i suchych Łąkach: kwi-

tnie w Czerwcu. Korzeń trwały. Kwiaty małe żółte, z których Pszczoły obficie na Miod i Wosk noszą.

636.

HIERACIUM CYMOSUM: JASTRZĘBIEC PODKOŁKOWY. Ma znaki następujące. *Liście* lancetowe, niezębkwane, włosowane. *Pręt* częstokroć nagie, od spodu włosowany. Kwiaty stoją w niejakim okółku.

Rośnie w Lasach i na Miedzach. Kwitnie od Maja do Sierpnia. Korzeń trwały i niby ugryziony. *Pręt* około pół łokcia wysoki, pospolicie ma tylko jeden na sobie listek. Liście są seostzone, mają po obu stronach tęgie włoski. Kwiaty żółte stoją na gęstych szypułkach.

637.

HIERACIUM MURORUM: JASTRZĘBIEC MUROWY. Ma znaki gatunkowe takie: *Pręt* gęstysty: *Liście* herzynowe jajowo-okragłe, zębkwane: *pręty* małe. Gatunek ten wiele ma odmian: jedna kosmata, druga z liściami płamistymi, trzecia nie ma ząbków na liściach, a czwartej pręt od korzenia jest nabrzmiasty i żółto włosowany.

Rośnie osobliwie na twardym gruncie: kwiaty żółte kwitną w Maju, i Pszczoły z nich noszą na Miod i Wosk.

638.

638.

HIBRACIUM PALUDOSUM: JASTRZĘBIEC BŁOTNY. Ma *Pręty* wiechowaty. *Liście* pręty otulają, są gładkie, zębkowane. *Kielichy* szczecinkami osadzone. Rośnie w lasach na miejscach błotnistych: kwitnie w Czerwcu. Kwiaty są małe, żółte, mają na Kielichu czarne, tęgłe, odstawaające włoski.

639.

HIBRACIUM UMBELLATUM: JASTRZĘBIEC OKOŁOKOWY. Zowie się u Gerarda *Hieracium satybocum*: u Pena, Lobela, i Delechampa *Hieracium sabaudum*: u niektórych *Hieracium majus*, albo *montanum*. Ma *Liście* równo szerokie, nieco zębkowane, bez porządku stojące. Kwiaty wokółkach.

Rośnie na pastwiskach, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwały. Kwiaty żółte. Tę Roślinę nie tylko Wosną żółtą farbować można, ale jest oraz przyjemną paszą dla Owiec.

L. G. II.

HIPPURIS: SOSNOWECZKA. Jest rodzaj mający jedną *Niszę* pyłkową: *Otworów* dwa. *Kielicha* i *Korony* nie ma. *Ziarno* nasienne jedno. Dotąd jeden tylko gatunek jest wiadomy.

640.

HIPPURIS VULGARIS:

SOSNOWECZKA POSPOLITA. Z wyrażenia za Skrzyp albo Chwoszcząq ię poczysać można, ale ię różni widoczna nitka pyłkowa. *Liście* stoją w okręgach. Robnie przy Zdrojach.

L. G. II 46.

HOLCUS: TRAWA MIODOWA. Jest rodzaj właściwy Trawy. *Płć* pomieszana. Kwiaty *dwupłciowe* mają *Kielich* jeden, lub dwa-kwiatowy, *Koronę* z ością, *nitkę* pyłkową trzy, *szyszkę* dwie, *ziarno* jedno: *Samce* zaś mają *Kielich* dwu płekowy, trzy *nitki* p.łkowe. a *Korony* nie mają. Z dziesięciu gatunków dwa tylko naydują.

641.

HOLCUS LANATUS: TRAWA MIODOWA WŁOŚNISTA. Ma *Płoski* *hermats*, dwukwiatowe. Kwiatek *Samiec* może być zakrzywioną, *dwupłciowy* nie ma *ładny*.

Rośnie na Łąkach, płośnie przez całe Lato. Korzeń trwały, włocienkowy, rozlezi się daleko. Zdzibło wyrasta na pułtora łokcia wysoko, jest proste, okrągłe, pod kolaniami kosmate. *Liście* są miękkie, soczyste, żyłaste, kosmate z długiemi pochwkami, a przy tych biała skoroczka. *Włocha* rozpiętrzona, ale piramidowata. *Kłoski* podługne, owalne, ściśnięte, włosiste, pospolicie czerwona. Jest to Trawa na Łąkach

kech bardzo pożyteczna: świeża i w Sianie jest każdemu Bydłu przyjemną paszą.

642.

HOLCUS MOLLIS: TRAWA MIODOWA MIĘKKA. Ma *Plewki* nagie, dwu-kwiatowe. *Kwiatki* dwu-płciowy nie ma ości: *Samiec* zaś ma ość kolankowatą.

Rośnie tamże gdzie i poprzedzająca: oraz podobnież jest Bydłu przyjemną paszą. Różni się procz znaków gatunkowych jeszcze tym, że Wiechę ma mniejszą: Kłoski białe, dłuższe, i plewki ostrzejsze.

L. G. 98.

HORDEUM: JĘCZMIEN. Jest rodzaj właściwy Trawy, a u Gospodarów gatunkiem zboża. Rodzaj ten ma *Niótk* pyłkowych trzy: *Otworów* dwa. *Plewka* mać - listkowa, trzykwiatowa.

643. o

HORDEUM VULGARE: JĘCZMIEN POSPOLITY. U Marhiola i Kameraryusza *Hordeum senis versibus*: u L. obela i C. Bauhina *Hordeum polystichum vernum*: a J Bauhina *Hordeum hexastichum pulchrum*: u Royona *Hordeum foscalis omnibus hermaphroditis*. Ma znaki gatunkowe takie: *kwiatki* wszystkie są dwu-płciowe, i mają ości: dwa *rzędk* są protciejsze.

Jęczmień ten zasiewa się pospolicie na roliach naszych. Jak

koło niego chodzić, wiedzą Gospodarze; nie mam tu co przydać, tylko, że w niektórych Krajach zapobiegając Snieci, moczą przed posianiem nasienie w sęgu z wody gnojowej, wapna, popiołu i soli.

U nas go sieją zwyczajnie na wiosnę: cudzoziemcy Pisarze utrzymują, że go można siać pod zimę. Nie małoby stąd wypadło dla Gospodarza dobrego: uniknąłby na wiosnę wiele roboty, a jeszcze przed koszeniem Łąk iużby Jęczmień miał zebrany. Nie radziłbym przecięż tego w początkach czynić chciwie: alebym pierwej trochę zasiał przed zimą, miarkując tak czas, aby nie mógł przed mrozami powschodzić. Z tak przyuczonego nasienia dopierobym się stał na dalsze lata odważniejszym do zasiewania wcześniej.

Dawniejszych wieków ludzie zażywali Chleba jęczmiennego, który prędko czerstwieje: teraz Jęczmień osobliwie obraca się na Słod do Piwa, i na Kaszę pospolitą perlową, i tak daley. Słoma jest zimową paszą dla Bydła: a ziarnami tuczą się Drobie.

W względach lekarakich, za zdaniem Kosselmeyera, Jęczmień zbliża się do Żyta. Mąka i Kasza są żywiące, tylko nieco ciężkie do strawienia. Dawni Grekowie, poki im ieczczu Chleb był nieznaiony, sfukli ususzony Jęczmień, a gasząc z niego ugotowany nazywali *Alphiston*.

Chleb

Chleb jęczmienny sam niepoisiny, ale trzecia część mąki jęczmienney przydana do żytney, daje Chleb zdrowy dla mocnych ludzi. Krupki jęczmienne gotowane z nożkami baraniemi zażywając co rano tego gęszczu, leczą początki Suchoty i choroby Piersi.

Dwa foty Jęczmienia gotowane w wodzie sz ziarna pekną, dają trunek użyteczny w gorączkach. Ze Słodna na wietrze suszonego 12. fotów w gorcu wody gorącej kilka godzin mocząc, czynią trunek bardzo skuteczny na skorbut, przeciwko womitom, i strawieniu pomagający: który zażywać można zamiast zwyczajnego napoju, dla przyjemności nieco wina przylewając.

644.

HORDEUM MURINUM: JĘCZMIEN MYSI. Ma znaki gatunkowe te: Kwiaty Samec stoją na boku przy dwu piciowych, i mają ości. Płatki trzędnie są szczerinkami otulone.

Rośnie na nieprawnych miejscach dziko: kwitnie w Czerwcu. Korzeń ma roczny: Zdźbło około łokciowe. Liście miękkie.

L. G. 203.

HOTTONIA: OKRĘŻNICA. Jest rodzaj Roślin mający Nitki pykowych pięć: Otwor jeden. Korona tacowa, a nitki pykowe leżą na iey rurce. Torebka nasienna jedno-komor-

kowa. Gatunek następujący nas się nayduje.

645.

HOTTONIA PALUSTRIS: OKRĘZYCA BŁOTNA. Ma Szypułki wiele - kwiatowe, w okrążkach kwitnące. Korzeń trwały. Liście drobno pierzaste, płaśnie. Kwiaty czerwone.

Rośnie w wodach osobliwie na błotach stojących. Korzenie rozchodzą się w błocie. Liście na zimę kryją się w wodę, latem zaś pospolicie na wodzie pływają. Pręty kwiatowe około ćwierci łokcia nad wodę się wynoszą, są bez liści i w Czerwcu mają dwa lub trzy okrążki kwiatów, które na samym wierzchołku są w kłos skupione.

L. G. III6.

HUMULUS: CHMIEL. Jest rodzaj mający. Płść oddzieloną na dwu Roślinach. Korony nie ma. Kwiat Samec ma Kielich pięć-listkowy, i pięć Nitek pykowych: Samec zaś ma Kielich jedno-listkowy, niedzielony, ukośnie otwarty; szyłek dwie, i w wielo-listkowym Kielichu siarna nasienne. Jeden tylko jest gatunek.

646.

HUMULUS LUPULUS: CHMIEL ZWYCZAYNY Roślina ta rzadko komu nieznana, ma niektóre swoje odmiany: jest dzika, jest w Chmielnikach umyślnych utrzymywana. Kotki albo szyszczaki z niej

z niego są niemałym w gospodarstwie użytkiem, i tak potrzebne do warzenia Piwa, iak Sol do Kuchni.

Im większe są Kotki, im ściślej się ich listki stulają, im korzenniejszy własny ma się zapach, i wcześniej dojrzeją, tym większego są godne w Chmielnikach pielęgnowania. Cudzoziemcy Czeski, a po nim Polski Chmiel wielce poważają.

Chmielnik powinien być ku południowi, i jeżeli być może ku wschodowi nieco spadzisty. Gruntem żadnym nie gardzi, byle był czysto od dziczyzny utrzymywany. Dzięki rośnie w wilgotnych zarostach. Jak go rozmnażać i utrzymać, widać Gospodarze, są i pisma o tym. Podpada różnym uszkodzeniom, osobliwie od pleśni, miodowej i mączney rosy: ta ostatnia choroba pochodzi od pewney Zanocnicy, która swoje jaja na korzeniu składa. Gdy się wylęgą Lisaki, cała Roślinie skaż przynoszą, przez zwabienie Wszy roślinnych. Postrzeższy to wcześniej, odpulchnij się nad korzeniami Ziemia, i nalej fugu z popiołu tytoniowego.

Ranny Chmiel już w Sierpniu ma główki dojrzałe: dziki nieco później. Główki zbierają się, suszą, i pakują, na własną potrzebę, lub przedać.

Główki te jeżeli są dobre, powinny mieć zapach mocny, lotny, korzenny: smak ostry,

gorzki, korzenny: kolor jasno brunatny. Nie tylko piwu dać smak i trwałość, ale w ciele ludzkim skutkują, nagle rozwalniając soki, i moczą pęszczą.

Wypustki na wiosnę mogą się zażywać iak Szparagi: a tym przypisuje Gmelin, że Żółtydek czynią wolny, zamulenia wnętrzości otwierają, moczą pęszczą. Liście tenże zaleca na chorobę Sledziony, długie Febrы, i do okładania w wywichnieniu, podagrze i wodney puchlinie.

Chmielinami nie tylko można zimą żywić Bydło i Owce, ale chodząc iak koło Konopi, można mieć nici i płotno, nie białe wprowadzić, ale bardzo mocne. W Szwecyi takiego płotno zażywiają na Żagle: u nas szałoby się, aby Chmieliny dały Wałtuchy do pakowania Chmielu.

L. G. 427.

HYACINTHUS: *JACINT*. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych szatek: *Otwor* iedan. *Korona* dzwonkowa, a przy guszku owocowym są trzy *dziurki* miodownikowe. Z pomiędzy trzynastu gatunków, trzy mi tylko w naszych Ogrodach są wiadome.

647. *

HYACINTHUS NON SCRIPTUS. *JACINT BEE-KITNY*. U Beelera, Lobela, i J. Bauhina *Hyacinthus anglicus*: u Kameraryusza *Hyacinthus belgicus*:

gicus: u Kluzjusza i Swerta *Hyacinthus hispanicus*. Ma te znaki gatunkowe: Korona dzwoniczowa szcęg dzielna, z końcami odłożonemi.

Dziko rośnie w Anglii, Hiszpanii, Francyi, Włoszech, Szwajcarach: u nas w Ogrodach kwitnie wczesnie na wiosnę. Korzeń jest Cebula trwała. Liście długie, równo-szerokie. Kwiaty różnie błękitne, różnie czerwone i białe, mają po dwie pokrywy liściowe dłuższe od kwiatu. Też kwiaty mają zapach.

Po okwitnieniu, gdy liście wędnąć zaczęły, wykopują się Cebulki, w cieniu nieco przesuszają, w suchym miejscu przechowują się, w Wrześniu rozsądzą. Rozmnażają się z odrostków cebulkowych. Przez posianie nasienia można mieć wielorakie odmiany, ale kwiatu kilka lat czekać trzeba. Cebulka tej Rośliny ma być dla ludzi trucizną.

648. o

HYACINTHUS ORIENTALIS: JACYNT W'SCHODNI. Różnica gatunkowa jest: Korona lekkołata, do połowy szcęgdzielna, u spodu bruchata. Hiacynt ten jest najpospolitszy u Ogrodników, i bardzo wiele jego mają odmian. Można go rozmnażać iak gatunek poprzedzający, ale tak często przesadzać nie potrzeba Cebulki: dosyć będzie co trzeci rok. Gruntem żadnym nie gardzi. Kwiaty mają zapach.

649. o

HYACINTHUS RACEMOSUS: JACYNT GRONKOWY. U innych Pisarzy *Hyacinthus minor*, albo *botryoides*. Ma Liście odstawaające: Koronę jajowo-okrągłą. Kwiatki wierzchołkowa bezsypułkowe. Gdzie się raz do Ogrodu dostaną Cebulki, tak się rozmnażają, że one ciężko wykorzenić. Roślina ta jest pospolicie niska: Kwiatki drobne w grono skupione, ile u nas błękitne i bez zapachu, kwitną wczesnie na wiosnę.

L. G. 1126.

HYDROCHARIS: ZABISCIEK. Jest Rodzaj mający Płc oddzieloną na dwu Roślinach. Semce mają pochewkę dwuliściową; Kielich trzydzielny; Koronę trzyliściową; Nitek pyłkowych dziewięć, z których trzy szybkę dźwigają. Semce mają Kielich trzydzielny; Koronę trzylistkową; szybkę szcęg: torbękę nasienną szcęg komorkową wielozarnistą, pod Kielichem stojącą. Jeden tylko jest gatunek.

650.

HYDROCHARIS MORSUS RANÆ: ZABISCIEK GLINKOWY. Roślina ta mająca Korzeń trwały, i kwiaty białe pachnące, najduże się częstokroć na takich miejscach w dołach, gdzie dawniej do Cegieli, lub dla Zdonów glinę kopano. Kwitnie w Lipcu.

L. G.

L. G. 325.

**HYDROCOTYLE: PĘPO-
WNIK.** Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* dwa. *Kwiaty* są w okosku pojedynczym. *Pokrywa* cztero-
listkowa. *Listki* Korony nie-
wcinane. *Nasienie* psaskie, pół-
talerzykowe. Z pięciu gatun-
ków jeden mi tylko wiadomy.

651.

**HYDROCOTYLE VULGA-
RIS: PĘPOWNIK POSPO-
LITY.** U Royana *Hydrocotyle*
*foliis peltatis, orbiculatis, undi-
que emarginatis.* Ma *Liście* ter-
czowe: *Okoski* pięciokwiatowe.

Rośnie na miejscach wodą
zalaných, kwitnie w Czerwcu.
Korzeń trwały, sażący, puszcza
wiele liści stojących na długich
kosmarnych ogonkach, i mające
ośm mase wcinania. Roślina ta
jest Owcom bardzo szkodliwa,
od niej krwią moczą, dostają
zapalenia, i inne gwałtowne
przypadki na się ściągają.

L. G. 512.

**HYMENÆA: DRZEWO
SZARANCZOWE.** Jest Ro-
dzay mający *Nitek* pyłkowych
dziesięć: *Otwor* jeden. Kielich
jest pięćdziałny: *Korona* z pię-
ciu listków dosyć równych:
Szyjka skręcone. *Stręk* mącz-
stością nieiaką napełniony. Je-
den tylko jest gatunek.

o o

HYMENÆA COURBA-

**RIL: DRZEWO SZARAN-
CZOWE KURBARYL.** Drze-
wo to ma Pień gruby i mier-
nie wysoki, u wierzchu rozfo-
żysto gałęzisty. Kora na nim
ciemno brązowa. Liście tęgłe,
zaostrzone, gładkie, ukośnie i
na przemiany stojące, które po-
ki są młode, co noc parami
się z sobą stulają. Kwiat mo-
tylkowy, żółty, czerwono brę-
gowany.

Rośnie dziko w Ameryce: u
nas potrzebowałoby pieszczot.
Z korzenia tego Drzewa sączy
się żywica, którą pod imieniem
Gummi anima kupujemy do prze-
dnych pokostów i Kadzidła Ży-
wica ta powinna być biała,
czysta i nieco przezroczysta i
pachnąca.

L. G. 247.

HYOSCYAMUS: LULKA.
Jest Rodzay mający *Nitek* pył-
kowych pięć: *Otwor* jeden. *Ko-
rona* lekka i tępa. *Niski* pył-
kowe są zgięte. *Torebka* nasien-
na dwukomorkowa ma nakry-
wkę. Z siedmiu Gatunków ie-
den się u nas nayduie.

652.

**HYOSCYAMUS NIGER:
LULKA POSPOLITA.** U Fu-
chsa *Hyoscyamus flavus*: u Ge-
snera, Bestera, J. Bauhina,
Hyoscyamus vulgaris. Ma *Kwiaty*
bezzypaskowe: *Liście* na ob-
wodzie wydrążono-wycinane,
pręt otulające.

Rośnie wszędzie na trawnych
gruntach nieruszanych, a oobli-

bliwie a podworszech, i kwitnie od Czerwca począwszy. Korzeń ma dwuletni, długi, mięsisty. Pręt częstokroć nad fokić wyższy. Kwiaty brudno żółte, żyłkami brunatnymi iak siatką przeplatane. Nasienniki małą kształt dzbanuszkow nakrywką nakrytych, w których drobne są ziarna.

Roślina ta lipka gdzie obficie rośnie, szkodliwym swoim zapachem saraża powietrze. Wewnątrzne iey zażycie z wielu doświadczeń i Ludziom i Zwierzętom było szkodliwe. Ludzie dostawali zawrotu, szaleństwa, skłonności do ustawicznego spania, dla których wczesnym ratunkiem jest danie na wotmitę, i zażycie mleka. Swinie same od tej Rośliny taczają się iak piłane, i żadnie nogi wloczą. Chcąc wygubić, trzeba przez Lat kilka ucinąć pierwey, aniżeli zakwitnie. Sławny Lekarz Storck i tej Rośliny na Lekarstwo zażywał: dawał Extractu iey od iednego do szesnastu gran w chorobach Słodziony, szaleństwie, padającym niemocy Kurczu, i gwałtownym Kaslu. Lecz na to trzeba Lekarza i doskonałego i ostrożnego.

L. G. 916.

HYOSERIS: SWINIA SAŁATA. Jest Rodzay małący kwiaty składane, a *Głunki* pyłkowe zrosłe. *Pień* pomieszczana. *Kwiatki* same dwa płciowe rodzajne. *Kielich* dosyć rowny. *Dwo* owocowe nagie. *Koronka*

na nasieniu włoskowa niby nadpsowana.

653.

HYOSERIS MINIMA: SWINIA SAŁATA NAYMNIĘYSZA. U Gerarda *Hyoseris mascula*. Ma *Pręt* dzielony, nagi: *Szypułki* kwiatowe od wierzchu grubsze. Rośnie na piaszczystych rołach.

L. G. 902.

HYPERICUM: S. JANSKIE ZIĘBLE. Rodzay ten na wiele *Nitek* pyłkowych na pięć kucek zrosłych, i na dnie owocowym osadzonych. *Kielich* jest pięćdzielny. *Korona* pięć listkowa. *Nasienie* w torebce. Z pomiędzy trzydziestu trzech gatunków następujące u nas wiadziałem.

654.

HYPERICUM PERFORATUM: S. JANSKIE ZIĘBLE POSPOLITE. U dewych *Fuga Daemonum*: u obu Bauhinow *Hypericum vulgare*. Ma znaki gatunkowe takie: *Szyłek* w Kwiecie jest trzy: *Pręt* dwusieczny: *Listcie* przytępienne małą kropki przezroczyste.

Rośnie na Łąkach, w Łasach, Zaroślach, kwitnie od Czerwca aż do iesieni. Korzeń trwały: *Pręt* blisko fokciowy dzielący się na ramiona. *Listcie* stoją naprzeciw siebie, małą na sobie pospolicie kropki czerwone. Kwiaty żółte stoją na wierzchołkach gałązek. Ktoby chciał

chciał rozmnożyć, może tylko posiadać nasienie.

Roślina ta, poki młoda, jest Bydłu przyjemna, gdy się starzeje, na nic się nie przyda. Sok z niej wyciśniony, Olejek i Herbata wewnątrz i zewnątrz maią skutki wzmacniające. Pączki kwiatowe rostate, czerwono ferbują: można z nich mieć czerwoną, ale nie trwałą farbę. Z kwiatu Pszczoły na Miod i Wosk noszą.

655.

HYPERICUM QUADRANGULUM: S JANSKIE ZIELCZWOROBOCZNE. UJ. Bauhina *Hypericum Ascyron dictum*: u. i ragus. *Hypericum in dametis*. Ma Szysiek trzy. *Pręć* czworo-boczny, zielny.

Rośnie na Łakach i miejscach błotnych. Kwitnie w Czerwcu. Korzeń ma roczny: *Pręć* około łokciowy, mało gałęzisty. Liście kropkę nie mają. Kwiaty żółte stoją na wierzchołkach gałęzi. Też same ma własności i pożytki, które ma gatunek poprzedzający.

656.

HYPERICUM HUMIFUSUM: S JANSKIE ZIELCZĄCE. Pospolicie u innych Pisarzów *Hypericum supinum*. Ma Kwiaty trzyszykowe, pojedynczo między ramionami liści stojące *Pręć* leżący, dwusieczny: Liście gładkie.

Rośnie na Łakach, kwitnie w Czerwcu. Korzeń ma trwały: Liście owalne bez kropki. Kwia-

ty żółte. Roślina ta ma smak nieco balsamiczny.

657.

HYPERICUM HIRSUTUM: S. JANSKIE ZIELCZOSMATE. Ma Kwiaty trzyszykowe. *Kielich* ma na sąbkach gruczołki. *Pręć* stojący, okrągły Liście jajowate okrągłe, nieco są włosowane.

Rośnie na piaszczystych pagórkach: Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Korzeń trwały: kwiaty żółte co noc się stalsią.

L. G. 1195.

HYPNUM: MECHGAŁĄZKOWY. Jest Rodzaj Roślin, skrytą Pcią, do Mchów należący. *Słódek* ma Pokrywkę i gładki *Czepiek*. *Niska* pyłkowa na boku wyrasta, i ma od spodu listeczki. Z pomiędzy czterdziestu kilku gatunków jest ich i u nas nie mało.

658.

HYPNUM TAXIFOLIUM: MECHGAŁĄZKOWY CISOLISTKOWY. Ma Liście pojedyncze, lancetowe, pierzaste, które u spodu puszczają *pręciki*. Royen tak opisał: *Hypnum foliis pinnatis contiguis linearibus, pedunculis radicalibus, capitulo subrotundo erecto*. Rośnie na ciemnych miejscach.

659.

HYPNUM DENTICULATUM: MECHGAŁĄZKOWY ZEBKOWANY. Ma Liście pojed-

pojedyncze, pierzaste, z podwoynemi piórkami: od spodu także puszcza pęcioki. Dylleniusz tak opisuje: *Hypnum dendriculatum, pinnatum, pinnalis duplicatis, recurvis*. Rośnie na przyćmionej ziemi.

660.

HYPNUM BRYOIDES: MECH GAŁĄZKOWY KNOTOWY. Ma *Liutki* pojedyncze, pierzaste, lancetowe, które z wierzchołka pęciok puszcza. Jest bardzo mały, i ma u Stojka otwór wielki czerwonymi włoskami obwiedziony. U Dylleniusza *Hypnum taniforme exiguum, versus summitatem capsuliferum*. Rośnie w ciemnych miejscach:

661.

HYPNUM ADIANTOIDES: MECH GAŁĄZKOWY RUTEWKOWY. Ma *Liutki* pierzaste, w górę stojące, które gałązki, i w pośrodku pęcioki, puszcza. U Dyllenia, *Hypnum taniforme palustre, rostratum & erectum*. Rośnie na błotnistych miejscach.

662.

HYPNUM COMPLANATUM: MECH GAŁĄZKOWY UGLEADZONY. Ma *Liutki* pierzaste, gęste, których piórka są spłaszczone, zaokrąglone, zawinięte, i tak dachowka za siebie zachodzi. U Dyllenia *Hypnum pinnatum, compressum, splendent, capsulis ovali-*

tis. Rośnie przy pniesach drzewnych.

663.

HYPNUM LUCENS: MECH GAŁĄZKOWY ŚWIECĄCY. Ma *Liutki* dosyć pierzaste, kropkowane, i wypuski gęste. U Dylleniusza *Hypnum pennatum aquaticum, lucens, longis latisque foliis*. Rośnie na błotnych miejscach.

664.

HYPNUM CRISPUM: MECH GAŁĄZKOWY KĘDZIERZAWY. Ma dosyć pierzaste *Liutki*, których piórka są kędzierzawione i płaskie, i wypuski gęste. U Dylleniusza *Hypnum pennatum, undulatum, crispum setis & capsulis brevibus*. Rośnie na kamienistych miejscach. Zagraniczą z tego Mchu piękne dla Dem składają Kapelusze, które i latem i zimą zieloność piękną zachowują.

665.

HYPNUM TRIQUETRUM: MECH GAŁĄZKOWY TRZYBOCZNY. Ma *Gałązki* wybiegające, odgięte: *Liutki* nielowo okrągłe, szorstkie, od przodu odstawaające. Kwitnie zaraz po tniegach. U Dylleniusza *Hypnum vulgare, triangulum, maximum, & pallidum*.

Mech ten jest jeden z najpospolitszych, którymi Łąki, Role, i trawne w lasach zarasta miejsca. Wygubia się najlepiej przez popioł. Żyżywa się

D

do

do pakowania tkan, naczyń gliniennych, Roślin przewodzących się. Można nim nie tylko utykać ściany w budowach, ale oraz krzesła, i t. d. wytykać.

666.

HYPNUM RUTABULUM:
MECH GAŁĄZKOWY PO-
SPOLITY. Ma *Liutki* jajowokształne, ostro się kończące, i jak dachowka za siebie zachodzące: *Gałęzki* wybiegają i łążą. U Dyllena *Hypnum dentatum valgatissimum, operculis obtusis*. Rośnie pospolicie w Zaroślach, i kwitnie zaraz po śniegach.

667.

HYPNUM FILICINUM:
MECH GAŁĄZKOWY PA-
PROCIOWY. Ma *Wypuski* pierzaste, w pewnej odległości gałęzki puszczające. *Liutki* jak dachowka za siebie zachodzą, są zakrzywione, zaostrome, i stoją na jednym boku. U Dylleniusza *Hypnum repens, filicinum, crispum*. Rośnie na wilgotnych miejscach, i kwitnie zaraz po śniegach.

668.

HYPNUM PROLIFERUM:
MECH GAŁĄZKOWY WY-
PUSTKOWY. Ma *Pręty* wypuski puszczające, płasko-pierzane, i ogonki skupione. U Dylleniusza *Hypnum filicinum, samarisci, foliis minoribus non splendensibus*. Rośnie na Łąkach, w Lasach: kwitnie w Kwietniu.

669.

HYPNUM PARIETINUM:
MECH GAŁĄZKOWY
SCIENNY. Ma *Wypuski* przedłużone, płasko pierzane, i ogonki skupione. U Dylleniusza *Hypnum filicinum, tamarisci, foliis majoribus splendensibus*. Rośnie prawie wszędzie.

670.

HYPNUM PRÆLONGUM:
MECH GAŁĄZKOWY DŁU-
GI. Ma *Śliki* nachylone: *Wypuski* dość pierzaste, leżące, w pewnej odległości gałęzki puszczające. *Liutki* są jajowokształne. U Dylleniusza *Hypnum repens filicinum, triangularibus parvis foliis praelongum*. Rośnie na leżącym drzewie w lasach.

671.

HYPNUM CUPRESSIFOR-
ME: MECH GAŁĄZKOWY
CYPRYSOWY. Ma *Wypuski* dosyć pierzane: *Liutki* jednoboczne, zakrzywione, na końcach sztyfowate. U Dylleniusza *Hypnum crispum cupressiforme, foliis aduncis*. Rośnie na korzeniach Drzew, jest żółtawy, śliący: kwitnie zaraz po śniegach.

672.

HYPNUM ADUNCUM:
MECH GAŁĄZKOWY ZA-
KRZYWIONY. Ma *Wypuski* gałęziste dosyć: *Gałęzki* zakrzywione. *Liutki* jednoboczne, zakrzywione, sztyf-

dłowate. U Dylleniusza *Hypnum palustre erectum, summis etibus aduncis*. Rośnie na błotach.

673.

HYPNUM SQUARROSUM MECH GAŁĄZKOWY KROKIEWKOWY. Jego Gałęzki wybiegają Liście są lancetowe, stulone, w pięciu rączkach odgięte, i mają grzbiot ostry. U Dylleniusza *Hypnum repens, triangularibus reflexis foliis, majus*. Rośnie na wilgotnych miejscach. Odmiana tego Mechu długo się ciągnąca, jest użyteczna do utkania ścian w budowach.

674.

HYPNUM PALUSTRE: MECH GAŁĄZKOWY BŁOTNY. Ma Wypuski łańcuchowe: Gałęzki skupione w górę stojące: Liście jajowato-okrągłe, jednoboczne. Szkiełko dość prosto w górę stoi. U Dylleniusza *Hypnum heterophyllum, aquaticum, polycephalum, repens*. Rośnie na mokrych miejscach.

675.

HYPNUM DENDROIDES: MECH GAŁĄZKOWY DRZEWKOWY. Ma Szkiełko prosto stojące, i Pręty proste, na których wierzchołku jest kupka pośledniejszych gałązek. U Dylleniusza *Hypnum dendroides sericeum, setis & capsulis longioribus erectis*. Rośnie na wilgotnych śluzkach.

676.

HYPNUM ALOPECURUM: MECH GAŁĄZKOWY OGONOWY. Ma Szkiełko nieco wiszące: Pręt prosty, -na którego wierzchołku jest kupka dzielonych gałązek. U Dylleniusza *Hypnum dendroides obscurius, setis & capsulis brevioribus substantibus*. Rośnie w wilgotnych lasach.

677.

HYPNUM CURTIPENDULUM: MECH GAŁĄZKOWY KROTKI. Ma Wypuski wybiegające, okrągłe: Liście jajowato-okrągłe, zaokrąglone, od przęta odstawaające: Szkiełko na dół wiszące. U Dylleniusza *Hypnum dentatum curtipendulum, viticulis rigidis*. Rośnie przy korzeniach drzew, i Kamieniach.

678.

HYPNUM PURUM: MECH GAŁĄZKOWY CZYSTY. Ma Wypuski sztywnowate, piernasto-rozpierzchołkowe: Liście jajowato-okrągłe, tępe, stykające się. U Dylleniusza *Hypnum cupressiforme vulgare, foliis obtusis*. Rośnie na pastwiskach, kwitnie zaraz po śniegach.

679.

HYPNUM RIPARIUM: MECH GAŁĄZKOWY ŁĄKOWY. Ma Wypuski okrągławe, gałęziaste: Liście zaokrąglone, od przęta i siebie wzajemnie odstawaające. U Dylleniusza

D 2

niusza

niusza *Hypnum aquaticum*, *flagellis teretibus & pennatis*. Rośnie przy łądach rzek.

680.

HYPNUM CUSPIDATUM:
MECH GAŁĄZKOWY ZA-
OSTRZONY. Ma *Wypuski*; których końce stykającymi się listkami są zaostrome. U *Dylleniusza Hypnum palustre, extremitatibus cuspidatis, & pungentibus*. Rośnie na błotach.

681.

HYPNUM SERICUM:
MECH GAŁĄZKOWY JB-
DW'ABNY. Ma *Pręgi* łańcuchy: *Gałęzki* prosto w górę stojące i ściętnione. *Listki* sztydłowate. *Słuki* stoją prosto w górę. U *Dylleniusza Hypnum vulgare sericum recurvum, capsulis erectis cuspidatis*. Rośnie na Murach i Dachach: kwitnie w Kwietniu.

682.

HYPNUM VELUTINUM:
MECH GAŁĄZKOWY AK-
SAMITNY. Ma *Pręgi* łańcuchy: *Gałęzki* prosto w górę stojące ściętnione: *Listki* sztydłowate: *Słuki* dosyć nachylone. U *Dylleniusza Hypnum velutinum, capsulis ovatis cornuis*. Rośnie na drzewach w cieniu łańcuch, i kwitnie aż w Lipcu.

683.

HYPNUM REPENS: MECH
GAŁĄZKOWY ŁAZACY. Ma *Wypuski* łańcuchy: *Gałęzki* nitkowate: *Listki* włócznie się koń-

cząco. U *Dylleniusza Hypnum trichoides serpens, setis & capsulis longis erectis*. Rośnie na gniącym Drzewie, i kwitnie zaraz po śniegach.

684.

HYPNUM SCIUROIDES:
MECH GAŁĄZKOWY WIE-
W'IORKOWY. Ma *Wypuski* prosto w górę stojące, gęstsze i zakrzywione. *Pręciki* dojrzałe jak sznurki się skręcają. U *Dylleniusza Hypnum arborum schrodderi*. Rośnie na Drzewach, i kwitnie po śniegach.

685.

HYPNUM MYOSUROI-
DOS: MECH GAŁĄZKOWY
MYSIOGONKOWY. Ma *Wypuski* które puszczają bardzo wiele gałązek okrągłych, sztydłowatych, na obu końcach ściętnionych. U *Dylleniusza Hypnum myosuroides tenuius: capsulis nutantibus*. Rośnie przy korzeniach Drzew.

686.

HYPNUM CLAVELLATUM:
MECH GAŁĄZKOWY
ZGIĘTY. Ma *Gałęzki* prosto w górę stojące, ściętnione: *Słuki* skrzywione: *Narkrywki* zgięte. *Pręgi* łańcuchy. U *Dylleniusza Hypnum clavellatum parvum, repens, setis brevibus*. Rośnie na gniącym drzewie.

L. G. 918.

HYPOCHÆRIS: ŚWINIE
ZIELE. Jest rodzaj mały kwie-

kwiaty skupione. Kwiatki same dwupłciowe rodzajno. Dno listkowate. Listki Kielicha iak dachowka za siebie zachodzą. Koronka na nasieniu piorkowata. Ze czterech gatunków są mi dwa wiadome.

687.

HYPOCHÆRIS MACULATA: SWINIE ZIELE PLAMISTE U Vaillanta *Hypochæris birsuta*. Ma Pręt dosyć nagi, i o jedney tylko gałęzce. Liście są owalno podługne, niedzielane, sębkowane.

Rośnie na łąkach, i w lasach, a kwitnie w Lipcu. Korzeń ma trawy: Liście przepolicie plamiste: kwiaty nie małe, żółte, z których Pszczoły na Miod i Wosk noszą. Jeżeliby było potrzeba rozmnożenia, uczyniłoby się przez nasienie.

688.

HYPOCHÆRIS RADICATA: SWINIE ZIELE W KORZENIONE. U Vaillanta *Hypochæris vulgaris major*: u Teodora *Hypochæris porcellis*. Ma Liście grubo sębkowane, tępe, kosmate: Pręt nagi, gładki, gałęzisty: Szypułki łuskowane.

Rośnie na łąkach, i kwitnie w Jesieni. Korzeń trwały. Liście się częstokroć odmieniają na rączkowate: Kwiaty niemałe, żółte, małą na łuskach kielichowych wlosiste grabiety, i stoją na szypułkach ku wierzchołkowi grubiejących. W skutkach Lekarskich równa się ta Roślina Podrożnikowi, (*Cico-*

rea.) Z kwiatu Pszczoły na Miod i Wosk noszą. Rozmnaża się przez nasienie.

L. G. 709.

HYSSOPUS: JZOP. Jest rodzaj mający kwiaty paszczakowe. Nitek pyłkowych dwie dłuższych, dwie krótszych, które p oste są, i stoją w pewney od siebie odległości. Dolney wargi śródnie łapka iest karbowana. Ze trzech gatunków ieden mi znioomy.

689. *

HYSSOPUS OFFICINALIS: JZOP LEKARSKI U Pena, Lobela i Gerarda, *Hyssopus Arabum*: u Fuchsa *Hyssopus hortensis*: u Kordusa i Dalechampa *Hyssopus sativa*: u Gesnera, Kluzynusa, i J. Bauhina *Hyssopus vulgaris*: u Royena *Hyssopus spicis secundis*. Ma Liście lancetowe: Kłody kwiatowe iednoboczne.

Dziko rośnie w Szwycaarach: u nas się utrzymuje w ogrodach, częścią z nasienia, częścią przez rozdzieranie korzeni. Korzeń ma trawy: Pręt wyższy iak pół łokciowy, w początkach czworoboczny, potem okrągły. Liście drobne, bezogonkowe stoją naprzeciw siebie: kwiaty błękitne lub białe, w okrągłych ku wierzchowi ściśnionych, i pospolicie nie na okółko pręte.

Roślina ta ma przyjemny, balsamiczny zapach, i smak gorzki, korzenny: nie tylko iest Pszczolom użyteczna, lecz i do

Ku-

Kuchennych zapraw zdęby się mogła. Wzmocnia nerwy: przeciwi się zgniliznie, rozwalnia. Żąływa się wewnątrznie iak

Herbara, albo sok z niej wyciśniony, na choroby Pierśi: zewnątrznie zaś w kąpielach i enemach.

I.

L. G. 1005.

JASIONE: JASIONEK. Jest rodzaj mający kwiaty skupione na powszechnym Kielichu. Nitki pyłkowe główkami są zróżne. Kielich powszechny dziesięt-listkowy, równy. Torebka nasienna dwukomorkowa jest pod kwiatem. Jeden tylko jest gatunek.

690.

JASIONE MONTANA: JASIONEK GORNY. U Revena *Jasione foliis linearilanceolatis, obsolete serratis*. Ma Korzeń roczny, częstokroć dwuletni. Liście wąskie. Głowki kwiatowe błękitne. Rośnie na piaskach, osobliwie na pagórkach piaszczystych: kwitnie w Lipcu. Kwiaty mają nieco zapachu. Roślina ta jest Owcom i Pszczołom przyjemna.

L. G. 17.

JASMINUM: DZIELZAMIN. Jest rodzaj mający Nitki pyłkowe dwie: Otwor le-

I.

den. Korzeń pięćdziesiątletni utrzyma w rurce Nitki pyłkowe. Jagoda dwuziarnowa: Ziarno są otulone. Z sześciu gatunków może być więcej w Ogrodach naszych, lecz mi tylko jeden wiadomy.

691. a

JASMINUM OFFICINALE: DZIELZAMIN LEKARSKI. U Dalechampa, Teodora i Gerarda, *Jasminum album*: u C. Bauhina *Jasminum vulgatum*. Ma Liście pierzaste, na przeciw siebie stojące: Listeczki oddzielone.

Daiko rośnie w wschodniej Jadyi. Pręt puszcza słabe i na ziemi leżące gałązki. Kwiaty są białe i mają zapach przyjemny. Można rozmnożyć z ufamanych i w ziemi utkwionych gałązek. Zimy pospolitej się nie obawia, jednak przeciw gwałtownym mrozom grzechowinami otulać się musi. Sądzi się pospoliciej przy iakich kretkach z łat robionych, aby nie leżał na ziemi.

Kwiaty mają skutki orzeźwis.

źwiniące, otwierające, odmiękc-
zające: moczone w jakim oleju
ku zapach mu swoy dają.

L. G. 804.

JBERIS: UBIOREK. Jest
rodzaj Roslin mający *Nitek*
pyłkowych cztery dłuższych,
dwa krótszych. *Strączek* okrą-
gławy, wieloziaarnisty, wyci-
nany. *Korona* nierówna, tak,
że dwa listki zewnętrzne wię-
kze są. Z dwunastu gatunków
jedyn mi tylko wiadomy.

692.

JBERIS NUDICAULIS:
UBIOREK NAGOPRĘTO-
WY. Ma *Liście* na około wy-
drążone: *Pręt* poiadynczy, na-
gi, zielny. *Rośnie* na najnie-
urodzajniejszych piaszczystych
miejscach. *Korzeń* ma roczny:
Liście drobne na ziemi się roz-
kładają, z pomiędzy których
pręt nagi wyrasta, mający na
wierzchołku *okołek* biały
kwiatów. *Roślina* ta jest Owcom
ulubiona, iey rozmnożenie w
potrzebie stać się może przez
nasienie.

L. G. 172.

JLEX: OSTROKRZEW.
Jest rodzaj Roslin mający *Ni-*
tek pyłkowych cztery, i *Otwor-*
ów cztery; otwory są bez sz-
łek. *Korona* jest kółkowa. *Kie-*
lich ma cztery sąby. *Jagoda*
jest czteroziaarnowa.

693.

JLEX AQUIFOLIUM: O-
STROKRZEW ZWYCZAY-
NY. U dawniejszych jest pod
imieniem tylko *Aquifolium*: u
C. Bauhina *Jlex aculeata bac-*
cifera. Ma *Liście* jasnowo-okrą-
głe, zaostrome i kolące.

Roślina ta jest krzewem na
apodobanym sobie gruncie czę-
stem do piętnastu łokci wyra-
stającym. *Rośnie* w różney stro-
nie Europy w lasach: u nas
dziko rosnącego sam wprawdzie
nie widziałem, ale jestem za-
pewniony, że się ma naydo-
wać na Podolu. Jest to *Roślina*
z nayużyteczniejszych na żywe
i wieczyste płoty.

Kora na tym krzewie gładka,
siwa. *Liście* od wierzchu jasno-
zielone, od sposu blade, koń-
czą się ostrym cierniem, stoją
na przemiany, zielenią latem
i zimą. *Kwitnie* w Maju. *Kwia-*
ty brudno białe stoją po pięć
lub sześć na bardzo krótkich
szypulkach: bywają różnie po-
mieszane, na jedney *Roślinie*
inż same *Samce*, inż same *Sam-*
ice, inż dwupłciowe, a te
ostatnie mają pięć *nitek* pył-
kowych, i *Koronę* pięćlistkową.
Jagody są pospolicie czarne.

Na żywe płoty posley
nasienie z *Jagody*; nie biers
przeciąg nasienia od odmian
pieszczonych u *Ogrodników*, ale
od dzikich. *Nasienie* to nie
wchodzi w pierwszym, lecz
aż w drugim roku. W czwar-
tym roku inż będzie *płat* około
dwa łokcie wysoki, który se
stro-

strony Ogródu nożycami obcinać się powinien. Drzewo tego krzewu jest białe, dać się pięknie polerować: można na nim brzytwy wacować. Z Jagód robi się lep na łowienie Prastwa.

L. G. 290.

JLLECEBRUM: GOZDZIE-NIEC. Jest Rodzaj mający *Nisek* pyłkowych pięć, *Otwor* jeden; *Kielicha* nie ma. *Korona* pięćlistkowa chryzątkowata. *Blizna* na *Otworze* pojedyncza. *Torebka* nasienna pięćfupinowa, jednonasienna. Z dwunastu gatunków jeden mi tylko wiadomy.

694.

JLLECEBRUM VERTICILLATUM: GOZDZIE-NIECOKRAŻKOWY. U *Royena* *Jllecebrum caulibus procumbentibus*. Ma *Kwiaty* skupione w okrągłości nagie. *Pręc* leży na ziemi. Rośnie na wilgotnych pastwiskach.

L. G. 1008.

JMPATIENS: NIECIERPEK. Jest Rodzaj mający *Główki* pyłkowe zrosłe w pojedynczych *Kwiatach*. *Kielich* dwulistkowy. *Korona* pięćlistkowa z listków nierównych. *Miodownik* kapturowaty *Torebka* nasienna stoi nad *Kielichem*, jest pięćfupinowe. Z siedmiu gatunków dwa mi są wiadome.

695. *

JMPATIENS BALSAMINA: NIECIERPEK BALSAMINA. U *Ogrodników* są znanioma pod imieniem *Balsamin*. Ma znaki gatunkowe te: *Szypułki* jednokwiatowe, dosyć skupione. *Liście* lancetowe, wierzchołkowe stoją na *przemiany*. *Miodownik* krótszy od *Kwiatu*.

Rośnie dąko w obu *Jndyach*: u nas się utrzymuje w *Ogrodach* zabawnych. *Korzeń* roczny; *Pręc* około półfokciowy, ma wiele soczystych gałązek. *Kwiaty* są pojedyncze lub pełne: białe, czerwone, białogwane, bez zapachu: stoją przy *kolanach* *pręta* na *cieniuchnych* *szypułkach*. *Sieie* się corocznie *nasionie* wczesnie na wiosnę, i potem *przesadza*. *Kwitnie* od *Lipca* aż do *Jesieni*. Z *kwiatu* *Przeczofy* na *Miod* noszą. *Nasienniki* tak tego, jak następującego gatunku mają to do siebie, że gdy *dojrzewiają*, cokolwiek *ruszone* pękają, i *nasionie* *wypruszają*.

696.

JMPATIENS NOLITANGERE: NIECIERPEK NOLITANGERYKAZEK. U *Dodoneusza* *Jmpatiens herba*: u *Royena* *Jmpatiens pedunculis solitariis multifloris*. *Znaki* gatunkowe są: *Szypułki* stoją pojedynczo, i mają wiele *kwiato*. *Liście* są jajowo-okrągłe: *Kolanka* na *pręcie* *nabrzniase*.

Ro-

Rośnię, ile ja naidowałem, na miejscach nieco wilgotnych i przyćmionych: kwitnie w Sierpniu. Korzeń u tych, które naidowałem, był trwały. Pręt około łokcia wysoki soczysty. Liście gładkie stoją na przemiany na wszystkich bokach pręta. Kwiaty żółte stoją na długich cieniuchnych szypułkach. W potrzebie można posiąć w iesieni nasienie.

Boerhave policzył tę Roślinę między trucizny: inni Lekarze zażywali zewnątrz do wymywania i gojenia ran: inni gotowanej w wodzie przyznawali skutki pomyślne w bolesnym odchodzeniu moczu: inni dawali ją na womity Owce tej Rośliny nie rozumią. Zieleń i kwiatem można wewnątrz pięknie żółto farbować.

L. G. 359.

IMPERATORIA: MIARZ. Jest rodzaj mający kwiaty w okolkach. *Nisiek* pytkowych pięć: *Otworów* dwa. *Pokrywy* nie ma: *Pokrywki* są: *Okółki* płaski, cały rodzajyny. *Lisiki* kwiatowe wgięto - wycinane. *Owec* okrągławy, spłaszczony, w potrzebku garbaty, obwodzony.

697.

IMPERATORIA OSTRUTHIUM: MIARZ WIELKI. U dawniejszych i naszego Syrenianza sowie się ty ko *Imperatoria*: u C Bauhi i *Imperatoria major*. Korzeń na trwały,

gruby, mięsisty, korzennego i ostrego smaku, ukośnie w ziemi atkwiony: ten puszcza wiele *Liści* potrójnych, ząbkowanych, na długich przegiętych ogonkach. *Pręt* około łokcia wysoki na kilka się tylko dzieli gałązek, a na ich wierzchołkach są białe kwiaty w okolkach.

Kwitnie w Czerwcu. Ze rośnię na Rusi, iestem upewniony: czyli daley gdzie w Kratu iest? ieszcze upewnić nie mogę. Przynoszono mi Roślinę dziką we wszystkich Miarzowi podobną, lecz że do widzenia Kwiatu dotąd prайić nie mogłem, o pewności więc sączyć nie mogę.

Korzeń na wiosnę wykopany iest nayskuteczniejszym lekarstwem pory i mocz pędzącym i zażywa się w proszku, essencyi, lub dekokcie, na oslabione nitki ciała, i na orszwienie żywotnych duchów. Roślina ta może się siać z nasienia, a potém rozdzielane rozsada się korzenie: potrzebuie gruntu tustego, wilgotnego i nieco przyćmionego.

L. G. 889.

INDIGOFERA: JNDYCHOWE ZIBIE Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. *Nisiek* pytkowych iest dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Kielich* otworzysty. *Łodka* w Koronie ma na obu stronach otworzystą szydłową ostrogę. *Łupina* albo Strączek rowny. O re-

O iednym tylko namieniu gatunku.

* *

INDIGOPERA TINCTORIA: JNDYCHOW'E ZIELE FARBIERSKIE. Znaki tej Rośliny gatunkowe są *Szereczki* iak Sierp zgięte i popyłone; *Gronka* kwiatowe krotsze od liści.

Roślina ta utrzymuje się w obu Indyach, z ktorey pochodzi farba Indychem zwana, w rękodzielnictwach sukiennych do farbowania błękitnego sukien zażywana. U nas utrzymywanie miałoby wiele trudności. Liście się kilka razy przez lato zblęszają, i w dołach lub naczyniach wodą się gniją: woda zafarbo-
na zlewa się, a gąszcz z niej w cieniu ususzony iest Indychem. Ten, jeżeli ma być dobry, powinien być lekki, czarniawo granatowy, i przełamany okazywać plamy miedzianego koloru.

L. G 956.

JNULA: OMAN. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. *Główki* pyłkowe są srosłe, mają u spodu dwie szczecinki. *Kwiaty* tak dwupłciowe, iak *Samiczki*, są rodzajne. *Dwo* owocowe nagie. Na nasienie *Koronka* pojedyncza. Ze dwudziestu czterech gatunków następujące widzieć mi się daly.

698.

JNULA HELBNIUM: O-

MANPRAWY. Ma także znaki gatunkowe, *Liście* pręt otulają, są iaiowo-okrągłe, smarzone, od spodu kosmate. *Kielich* ma łuski iaiowo-okrągłe.

Rośnie na trawnych miejscach, gruncie dobrym, nieco wilgotnym i gliniastym. Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Korzeń gruby, trwały, ramienisty, ma mocny zapach. Pręt okolo półtora łokciowy na wierzchołku gęsty. Kwiaty wielkie, żółte, promieniste. Można go posiać z nasienia, i z rozdzielonych korzeni rozsądzać.

Korzeń tej Rośliny nie tylko służy wino naprawia, ale i w lekarstwie ma swoje zalety, że wzmacnia nitki ciała, przeciw się zgniliznie, flegmę rozswalnia. Zażywa się na choroby pierśi i żołądka, na dychawicę osobliwie Dzieci, i na Febry. Zażywa się z przalnym miodem, esencją, wdękokcie. Z Kwiatu Peczoty na wosk noszą.

699.

JNULA DYSENTERICA: OMANBIEGUNROH'Y. Znaki gatunkowe są te: *Liście* serduszkowato podługne pręt otulają. *Pręt* kosmaty, wiochowaty. *Kielich* ma łuski szacinkowe.

Rośnie na miejscach wilgotnych, osobliwie przy rowach. Kwitnie w Lipcu i Sierpniu: Korzeń iest trwały: kwiaty żółte. Łuski Kielicha odgięte, na końcach farbowane. Dawnioy ta Roślina miała wielką zaletę w bis-

w biegunkach. Z kwiatu ma wosk Pszczoły noszą.

700.

INULA PULICARIA: OMAN PCBŁANY. Roślina gatunkowa jest: *Pręt* leżący: *Liście* kędzierzawiące się, *pręt* otula się. *Kwiaty* dosyć okrągłe, małe małą promienie. Rośnie przy drogach: kwitnie w Sierpniu. Korzeń ma roczny: kwiaty żółte. Zapachem tej rośliny Pchły i Komary gubić się mają.

701.

INULA SALICINA: OMAN WIERZBOLISTOWY. Ma *Liście* lancetowe, zagięte, kosmato zębikowane: *Głęzki* są rogate. Dolne kwiaty stoją wyżej od wierzchowych.

Rośnie w lasach, i na błotnych łąkach. Kwitnie od Czerwca do Sierpnia. Korzeń trważy: *Pręt* około łokcia wysoki, na wierzchu nieco gęsiasty. Kwiaty żółte promieniste. W potrzebie można jego posiać nasienie, i rozdzielone rozsadzać korzenie. Kwiaty wosk Pszczołom dają.

702.

INULA HIRTA: OMAN KOSMATY. Ma *Liście* bezogonkowe, lancetowe, zagięte, kosmato zębikowane. *Pręt* dosyć okrągły, włoskowany. *Kwiaty* dolne wyższe od wierzchowych. Rośnie w trawnych miejscach: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma trważy: Kwiat

żółty. Ma niemiłe podobieństwo do gatunku blisko poprzedzającego, lecz liście są szersze, bardziej przytępione, le dwie zębikowane, a osobliwie na brzegu i ostrzu grabietowym kosmate. *Pręt* około półłokciowy okrągławy, niebrudowany: jest osadzony tęgimi liśćmi i włoskami. Kwiaty dają wosk Pszczołom.

703.

INULA GERMANICA: OMAN NIEMIECKI. Ma *Liście* bezogonkowe, lancetowe, zagięte, kosmate. *Kwiaty* są w nieśkich kępach. Ma Korzeń trważy: *Pręt* częstokroć dwufokciowy: Kwiaty żółte, drobne, wafeczkwate, na wierzchołkach *pręta* ściśnione. Nайдowałem na łąkach pod lasami. Kwitnie w Czerwcu.

L. G. 59.

IRIS: KOSACIEC. Jest Rodzaj mający *Nitek* pyłkowych tray: *Otwor* ieden. *Korona* sześciokrotna z przedzielnymi na przemian odgiętymi. *Blizna* ma kształt liści kwiatowych. Z pomiędzy dwudziestu dwu gatunków, następujące dzięki, i w Ogrodach naszych są mi wiadome.

704.

IRIS FLORENTINA: KOSACIEC FIOŁKOWY KORZEN. U Dyoskorydessa zdaje się być pod imieniem *Iris africana*; u Mathiola *Iris sativa*:

siva: u Kordusa *Iris illyrica*. Ma znaki gatunkowe takie: *Korona* ma brodę: *Pręt* wyższy od liści, pospolicie dwukwiatowy. *Kwiaty* bezszypułkowe.

Rośnie dużo w ciepłszych Krajach Europy: u nas się utrzymuje w niektórych zabawnych Ogrodach, i kwitnie na początku Czerwca. Ma Korzeń trwały: Liście szerokie, blade-zielone: kwiaty białe. Pieszczot nie potrzebuje, i rozmnaża się dzielonych w Jesieni Korzeni.

Korzeń tej Rośliny biały, brudnie kropkowany, czerwona korą pokryty, długi, knotowaty, oczyszczony i ususzony, jest wiadomym siołkowym korzeniem. Ma przyjemny zapach siołkowy: smak nieco ostry, gorzkawy. W lekarstwie rozwalnia flegmę, czyści, otwiera, pędzi mocz, bole usmierza.

705.

IRIS GERMANICA: KOSACIEC POSPOLITY. U Gerarda *Iris biflora*: u innych *Iris sylvestris*, albo *vulgaris*. Znaki gatunkowe są: *Korona* ma brodę: *Pręt* wielokwiatowy nad liście wyższy, *kwiaty* niższe mają szypułki.

Rośnie dużo w trawnych Zaroślach: kwitnie w Czerwcu, Korzeń jest trwały, gruby, mięsisty, kolankowaty, ciągnie się woprzecz ziemi. Liście mieczykowe u spodu się wzajemnie otulają. *Pręt* czasem naydowalem dwufokciowy, wyrasta z pomiędzy liści; ma na

każdym kolanku listek bezogonkowy, u wierchu dzieli się na trzy gałązki. Kwiaty u dzikich są białe, lecz w Ogrodach różne są inne odmiany. Bardzo łatwo się rozmnaża z rozdaieranych wiesieni Korzeni. Korzeń zażyty, zbyt nie leknie. Kwiaty namoczone i inż na pół gnijące, dają z wapnem bardzo piękną zieloną farbę.

706.

IRIS PSEUDOACORUS: KOSACIEC BŁOTNY. U Gesniera *Iris agrestis*: u Dodoneusza i Kordusa *Iris lutea*: u Teodora, Gerarda, i J. Bauhina *Iris palustris*. Ma znaki takowe. *Korona* nie ma brody: Liście kwiatowe wewnętrzne są od Bliźnow mniejsze. Liście są mieczykowe.

Rośnie wszędzie przy błotach, i od Maja kwitnie. Korzeń ma trwały, gruby, mięsisty, woprzecz się ciągnący. Liście są bardzo długie, ciemno zielone. *Pręt* około półtora fokciowy. Kwiaty wielkie, żółte, których zewnętrzne listki mają po obu stronach sąb przy nitkach pyłkowych.

Na sąkach ta Roślina jest nieużyteczną: Kosom tylko i Owcom nie szkodzi, innym sąb Bydłom truciśną jest. Wygubienie przytrudae jest: które inaczej stać się nie może, jako wykopując latem korzenie. Zażywano dawniej do lekarstw, lekarstwo przecięć niebezpieczne jest, gwałtownie bowiem leknie. Z Kwista można mieć
żół-

żółtą farbę: a z Korzenia czarną prądywasy Koperwasu.

707.

JRIS SIBIRICA: KOSACIEC SYBERYJSKI. Prawie wszyscy inni Pisarze nazywają go *Iris angustifolia*, albo *tenuifolia*. Ma takie znaki. Korzenia ma brody. Guzki o roczowy jest trzyboczny. Pręgi okrągły. Liście równoszerokie.

Rośnie w łąkach trawnych, i kwitnie w Lipcu. Korzeń trwały: Pręgi od liści wyższy. Liście wąskie, ciemnozielone. Kwiaty błękitne: pochwłki kwiatowe są niby uszko. Korzenie można przesadzać do Ogróda.

L. G. 824.

ISATIS: URZET. Jest rodzaj mający *Nisek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych. *Stręczek* jest lancetowy: słowo odpadający, jednokomórkowy, jednolarnowy, a dwie łapiny jego łodkowate. Ze czterech gatunków jeden mi tylko wiadomy.

708.

ISATIS TINCTORIA: URZET SINIŁO. U Syreniusza *Isatis*: u niektórych *Glaucum*: u innych *Isatis sylvestris*. Ma takie znaki gatunkowe: *Liście* korzeniowe są karbowane: pręgiowe zaś strzałkowe. *Stręczki* podługne.

Roślina ta miejscami dziko u nas rośnie, i kwitnie w Czer-

wcu i Lipcu: za granicą zaś, gdzie są Farbiernie sukienne, umyślnie ją zasiewają, skąd ponosi niejaką odmianę. Nasza dzika ma Korzeń dwuletni: Liście jasnozielone, grube, od spodu szerokie, a dalej węższe: pręgiowe są bez ogonków. Pręgi około dwuokłowy, na gałęzie się dzielący. Kwiaty drobne żółte stoją na wierzchołkach w gęstych gronkach.

Z Liści tej Rośliny, chociaż i dzikiej, jest farba do różnego błękitnego farbowania. Gdy Liście żółknąć zaczęły, zbierają się, tłuką, gniją, kilka razy w kule zgnieją, przesuszą, i znowu rozbiwszy odwilżają: nakoniec w fasy pakują, i do Farbierni odwożą. Jeżeli się ma zasiewać, potrzeba grunt raz przewrócić w jesieni, drugi raz wcześniej na wiosnę: w drugim lecie zbierają się Liście.

L. G. 156.

ISNARDIA: PĘTEK. Jest rodzaj mający *Nisek* pyłkowych cztery, *Otwór* jeden. *Korony* nie ma. *Kielich* czterodzielny, *Jagodę* czterokomórkową otulający. Jeden tylko jest gatunek.

709.

ISNARDIA PALUSTRIS: PĘTEK BŁOTNY. Rośnie w Rzekach: kwitnie w Lipcu. Korzeń ma roczny. *Liści* są przewrotnie jajowate - okrągłe, stoją na krótkich ogonkach naprzeciw siebie. Kwiatki stoją po-

pojedynczo bez szypulek w kątach Liści.

L. G. 1071.

JUGLANS: ORZECZ WZOSKI. Jest rodu z *oddzielonemi Płciami* na jednej Roślinie. Kwiat *Samiec* ma Nitek pyłkowych 18. na dnie owocowym osadzonych: Kielich jednodzielnym i łuskowym: Koronę sześciopłatkową. *Samica* zaś ma Kielich czterodzielny na owocu stojący: Koronę czterodzielną: Szyłek dwie: Owoc jest pestką mającą Ziarno bruzdowane. Rodzaju tego dotąd wiadomych pięć jest gatunków, między temi niektóre. Amerykańskie, dla Drzewa szacowne: ia tylko o pospolitym u nas znanym namięnić.

710. ●

JUGLANS REGIA: WZOSKI ORZECZ POSPOLITY. Ma Liście składane pospolicie z siedmiu listków, *Listki* zaś są owalne, gładkie, dość równe, i dość sztywne. Drzewo to początkowo pochodzi z Persyi, ma zapach mocny nie każdemu przyjemny: rośnie prędko, i po sześćdziesiątym roku już się starzeje.

Korzeń piękny sfoj w sobie smący, nie tylko idzie głęboko w ziemię, ale się i daleko rozchodzi; stąd w bliskości innej Rośliny nikczemnieją. Pień wyrasta dość wysoko: ma Koronę popielatą, pokłi młoda gładką, gdy się zesterzeje szorstką.

Drzewo w samej porze jest twarde, pięknie żyłowane, ciężkie, brunatne i mocne. Kwiatki żółte są w Kottkach.

Drzewo to najgłówniej utrzymuje się dla owocu: Owoc zaś kilkorskie ma odmiany. Z tych odmian najlepsza jest, u których Orzechy są wielkie, łupinę mięsą miękką, i jądra zupełnie.

Dla rozmnożenia Orzechy zabrane w jesieni zagrzebią się w suchym piasku: gdy na wiosnę kiełki puszczą, nieco się im kiełki poukrócają, i wsadzą w ziemię pulchną. Po trzecim roku przesadzą się gdzie potrzeba. Zadnym gruntem nie gardzą, najlepszy praoięż jest nieco piaszczysty. Nadzwyczajnej zimy mogą wprawdzie wymarznąć, ale obciążwszy puszczają znowu z korzenia.

Orzechy dojrzałe, osobliwie świeże, dają pożywienie zdrowe i tuczące, lecz ich wiele razem zażywać nie można, ile że dla zbytku w nich Oleju, stać się niestrawne. Łupinę też na ziarnie będącą zdejmować potrzeba, która ma w sobie ostrość, i zapala wnętrzości. Starsze Orzechy męto mają szalety.

Też Orzechy przez połowę prawie swej wagi dają przedni Olej, który nie tylko Oliwie porównany być może, ale dla Malarzów jest nayprzedniejszy. Z tych Orzechów jest Wódka orzechowa: robi się mleko iak z Migdałów: dają się sążyć na Kawę i Czekolată. Niedojrza-

rzaszę iaszczę smażą się w Cukrze.

Drzewo, byleby nie było z pnia zmarłego lub smrodłego, jest jedno z naysiękniejszych w Europie do przednich i plezczonych robot. Wewnętrzna Kora poki świeża, daje piękną brunatną farbę; można z niej mieć Lakę do malowania, tak się pod artykułem *Acer* namieniło. Liśćcami w wodzie odgotowanemi umywa się latem rano Konię, ubezpieczają się przez dzień przeciwko Gzom i Komarom. Taż woda dobra jest na wygubienie *Misvek* i *Pcheł* ziemnych. Z łupin zielonych na Orzechu i z Korzeni, można mieć brunatną i czarną farbę.

L. G. 437.

JUNCUS: SIT Jest Rodzaj mający *Nosek* pękowych szęć: *Otwor* ieden. Korony nie ma *Kiełcb* szęćliśtkowy. *Terzka* nasionna iednokomerkowa. Z dziewiętnastu gatunków nie mafo jest u nas.

711.

JUNCUS CONGLOMERATUS; SIT SKUPIONY. U *Mathiola* iednym słowem *Juncus*; u *Dalechampa*, *C. Bauhina*, *Lobela* *Juncus levis*; u *Kordusa* *Juncus mollis*; u *Teodora* *Juncus palustris minor*. Ma *Pręć* nagi: *Głowkę* kwiatową na boku *pręć*.

Rośnie na błotnych miejscach, i jest znakiem naidującego się

Torfu. Kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Liście są okrągłe i miękkie. Rdzeń z *pręć* wybrany w Sierpniu i Wrześniu, ususzony, daje *Knoty* wysmienite do *Swiec* i *Lamp* samorodne.

712.

JUNCUS EEEUSUS: SIT ROZPIERZCZEY. U *Angwillary* *Juncus oxyschoenos*; u *Tragusa* *Juncus vulgaris acer*. Ma *Pręć* nagi prosty: *Wiechę* kwiatową na boku *pręć*. Rośnie na błotnych miejscach, i kwitnie przez całe lato. Jest także znakiem naidującego się Torfu.

713.

JUNCUS INFLEXUS: SIT NAGIĘTY. Ma *Pręć* nagi, na wierzchołku skorkowaty i zgięty. *Wiecha* kwiatowa na boku *pręć*. Rośnie na miejscach błotnistych.

714.

JUNCUS SQUARROSUS: SIT KROKIEWKOWY. U *Royena* *Juncus foliis setosis, culmo nudo, capitulis glomeratis terminalibus*. Ma *Pręć* nagi; *Liście* szęćcinowate: *Głowki* kwiatowe skupione, są bez liścia. Rośnie na gruntach torfowych. *Pręć* i *Liście* są tegie. *Głowki* kwiatowe są na wierzchołku.

715.

JUNCUS ARTICULATUS: SIT KOLANKOWY U *Royena* *Juncus foliis articulatis, panicula inaequali, capitulis sessilibus*.

cilibus, capsulis subulatis triquetris. Ma Liście kosańkowate: Listki kwiatowe tępe. Rośnie na wodnych miejscach. Kwitnie od Czerwca do Sierpnia.

716.

JUNCUS BULBOSUS: SIT JEONKOWY U Royena *Juncus foliis angulatis culmo subnudo, panicula terminali prolifera, capsulis ovatis.* Ma Liście równo szerokie i ryniskowate: Torebki nasienne okrągławe. Rośnie na nieurodzajnych pastwiskach, i kwitnie przez lato.

717.

JUNCUS BUFONIUS: SIT ZABI. Ma Pręc dwudzielny: Liście rogate: kwiatki stoją po iedynczo bez za pasek. Rośnie na miejscach wodą zalanych, i kwitnie od Czerwca aż do iesieni.

718.

JUNCUS CAMPESTRIS: SIT POLNY. U Royena *Juncus foliis planis, panicula rara, spicis sessilibus pedunculatisque.* Ma Liście płaskie, i dosyć wioskowane: Kłosa kwiatowe częścią stoją na szypułkach, częścią są bez nich. Rośnie na chudych pastwiskach, i kwitnie w Sierpniu.

L. G. 1196.

JUNGERMANNIA: MSZYCA. Jest roszay do Roślin krytopściowych należący. Kwiat, malemany *Samic*, jest na oco-

bney szypułce nagi, i ma głowę cztero-łupinkową. *Samica* nie ma szypułki, jest naga, i ma okrągławe ziarna. Z dwudziestu ośmiu gatunków są niektóre i u nas.

719.

JUNGERMANNIA VITICULOSA: MSZYCA PŁASKA. Ma Liście pojedynczo-pierzaste, z listkami płaskimi nagłymi, równo szerokiemi. Rośnie w wilgotnych i ciemnych lasach U Michalego *Jungermannia terrestris viticulis longis, foliis per u. gwis densissimis, ex rotunditate acuminatis.*

720.

JUNGERMANNIA POLYANTHOS: MSZYCA WIELOKWIATOWA. Ma Liście pojedynczo-pierzaste z listkami gładkiemi po brzożach, jak dachowka za siebie zachodzącymi, wypakłemi. Rośnie na błotnych miejscach. U Michalego *Jungermannia palustris repens: foliis densissimis, ex rotunditate acuminatis.*

721.

JUNGERMANNIA LANCEOLATA: MSZYCA LAN CETOWA. Ma Liście pojedynczo-pierzaste, lancetowe, z kwiatami na wierzchołkach: listki mają brzożi gładkie. Rośnie na wilgotnych i ciemnych miejscach. U Michalego *Jungermannia palustris repens, foliis subrotundis densissimis, late virentibus.*

722.

722.

**JUNGERMANNIA BICU-
SPIDATA MSZYCA DWU-
OSTRZOWA.** Ma Liście po-
jedynczo pierzaste, w podrzodku
kwitnące: *Listeczki* mają po
dwa sąbki. Rośnie na wilgo-
tnych i ciemnych miejscach. U
Michelogo *Jungermannia mini-
ma repens, foliis bifidis, vagina
forum cylindracea.*

723.

**JUNGERMANNIA NEMO-
ROSA: MSZYCA GAIOWA.** Ma Liście od wierzchu dwoisto-
pierzaste, na wierzchołkach kwi-
tnące: *Listeczki* są włoskami
obwędzone. Rośnie w lasach. U
Michelogo *Jungermannia nemo-
rosa foliis acutioribus auritis,
sensissimè denticulatis: flore in-
sidente pediculis breviori.*

724.

**JUNGERMANNIA COM-
PLANATA: MSZYCA ZRO-
WYNA.** Ma Gałki równe:
Wypustki sążące, których *listki*
mają prąsady, i dwoma rzą-
dami jak dachówka za siebie
zachodzą. Rośnie przy drzewach,
i kwitnie w Kwietniu. Kwiat
czarny stoi na krótkim szcze-
cinie. U Michelogo *Jungerman-
nia foliis circinatis imbricatis
dispositis, cu viridi flavescen-
tibus.*

725.

**JUNGERMANNIA VARIA:
MSZYCA ROZNA.** Ma *Wy-
pustki* dosyć w górę podniesione,
Tom II.

dwurzędne, jak dachówka za
siebie zachodzące: *Listeczki* są
na dwoje przedzielone. Rośnie
w lasach. U Michelogo *Jun-
germannia repens, foliis cordatis
cartnatis.*

726.

**JUNGERMANNIA EPI-
PHYLLA. MSZYCA BEZ-
PRĘTOWA.** U tej *Listek* na
Liście rośnie. Kolor jej jest
czarnozielonawy: s kwiataki bia-
ławe. U Hallera *Jungermannia
fronde foliacea, obtusè lobata,
cu medio florifera.* Rośnie w da-
wno kopanych rowach.

727.

**JUNGERMANNIA FUR-
CATA: MSZYCA WIDLA-
STA.** Ma *Liste* równoszeroki,
gałkisty, którego wierzchołek
jest widłowy i tępy. Kwiaty
są okrągłe i czarne. Rośnie przy
drzewach. U Hallera *Junger-
mannia foliis linearibus dichoto-
mis, inferius florifera.*

L. G. 1134.

JUNIPERUS: JAŁOWIEC.
Jest rodzaj mający Płóć od-
dzieloną na dwa Rodlinach.
Kwiat *Samica* jest w Kotce,
ma Kłoch z łusek, Korony
nie ma. Nitki pyłkowych trzą,
w jedną kupkę zrzułych. *Samica*
ma Kłoch trzydzielony;
Koronę trzylistkową: *Szybiek* trzy.
Jagoda jest trzydzielona. Z
dziesięciu gatunków dwa u nas
znajome.

E

728.

728.

JUNIPERUS COMMUNIS:
JALOWIEC POSPOLITY. U
 Teodora *Juniperus baccifera*: u
 Fuchsa, Kordusa, Dalechampa,
 i Duranta *Juniperus minor*: u
 Cosselpina *Juniperus montana*: u
 innych *Juniperus vulgaris*: u Ro-
 yena *Juniperus foliis sessilibus*
patentibus. Ma znaki gatunkowe
 takie: Liście są potrojne, od
 pręta odstawaiają, są tępo za-
 ostrzone, i dłuższe od Jagody.

Rośnie ten Krzew u nas daleko
 miejscami obficie. Pień jego gdy
 będzie dogodnie pielęgnowany,
 prosto i wysoko wyrasta; dziki
 zaś pospolicie krzakowato się
 tylko trzyma. Drzewo jest żółto-
 czerwone, przyjemny zapach
 mające. Kora czerwono-bru-
 natna, gdzie niegdzie popękana.
 Liście wąskie, tęgie, sple-
 szczone, zastrzone: z jednej
 strony jasnozielone i wypukłe,
 z drugiej błękitnawo zielone
 i wpułke, zawsze na drzewie
 zieleniące. Kwitnie prędko na
 wiosnę. Jagody są czarne.

Nie gardzi żadnym gruntem,
 chociażby najsłabszym
 szym, najlepiej się przetrzymuje
 w lekkim, pulchym, nieco
 piaskistym, i w głębi kamie-
 nistym. Jagody się w Je-
 sieni. Drzewka poki młode,
 mogą się przesadzać z nieruszaną
 przy Korzeniu ziemią.

Krzew ten ma we wszystkich
 swoich częściach zapach przy-
 jemny: kadzenie nie tylko Ja-
 godami, ale i drzewem, i li-
 stkami, służy powietrzu naprawia.

W ciepłych Krajach zbiera się
 z niego żywice. *Sandaraca* zwana
 białą, która jest przezroczysta,
 białą-żółtawą, i służywa się
 osobliwie do białych pokostów.

Drzewo ma piękny kolor, za-
 pach przyjemny, nie łatwo gni-
 ie, w wodzie trwałe, robaki go
 nie toczą: nie tylko jest zdo-
 łane do piaszczonych robot, lecz
 w lekarsztwie ma także skutki,
 iak drzewo Gwaiakowe. Tranek
 z niego jest skuteczny w cho-
 robie francuzkiej, w Szkorbu-
 cie, w Katarach, poty pędzi
 też woda z drzewem gotowana
 zewnątrz użyteczna jest w
 nieczystościach skóry, w wrzo-
 dach, nawet na parchy bydła.
 Kąpiel z drzewa isłowcowego
 pomocna Pedogryptom.

Liście, drzewo i jagody, tak
 długo w wodzie gotowane, aż
 woda zbrunatnieje, i tą wodą
 sforsyżną polana dawana Kro-
 wom, osobliwie isłowym, doią-
 cym się, mleko znacznie po-
 mna: celnym bowiem skąpo
 dawać trzeba. Włazchołki w
 cukrze na Syrop smażone, są
 skuteczne na Dychawicę.

Jagody nie tylko mogą być
 kuchenną potraw przyprawą:
 ale nadto w Szwecyi służywa
 onych iak Kawy. Są pożywie-
 niem kwiczołow i jedwabników.
 Jak Herbata, Dekokt, Powidła,
 mogą się służyć w zamule-
 niu wnętrzości, w zatrzym-
 nym miesiącznym, na kamień,
 i choroby piersi. Olejek z nich
 gwałtownie pędzi poty, wiatry,
 i miesiącane: służywa się oso-
 bliwie dla Bydła w czasie za-
 razy

razy. U nas miejscami wiadoma jest wódka iafowcowa: w niektórych stronach Francyi i Szwecyi robią z jagód nieiaki gatunek wina: w innej stronie francuzkiej woda iafowcowa jest zwyczajnym trunkiem: w innych krajach Piwo iafowcowa.

729. 6

JUNIPERUS SABINA: JAŁOWIEC SAWINA. U Ronyana *Juniperus foliis inferne adnatis, oppositionibus concatenatis.* Ma znaki takie. Liście stoją do góry naprzeciw siebie, po gębsi się spuszczaią.

Rośnie dziko we Włoszech, Szwajcarach, Portugallii, Syberyi, a osobliwie w wchodnich Kraiach na górach *Olympus* i *Ararat*: u nas tylko jest w niektórych ogrodach, gdzie smrodem swoim nie wiele czyni przysługi. Pospolicie roślinie krzakowato, lecz może urość i w drzewo. Drzewo jest twarde, czerwone; pospolicie na jedną stronę nachylone: gębsiste: korę ma brunatną. Liście

iasno-zielone, zawsze zieleniące, i od nich końce gąszi zdają się być splecione. Jagody błękitne, dwu lub trzyziarnowe. Nie gardzi żadnym gruntem, nie boi się zimy, i rozmnożyć się może najlepiej z posianych jagod.

Liście osobliwie mają smak ostry, i zapach nieprzyjemny: w skutkach lekarskich rozpala, rozwalnia, gwałtownie porusza, robaki morzą, mocz i miesięczne pędzą. Zażywali ich Lekarze ale z ostrożnością. Liście z psim sędsem na matkę tuczono, są pożyteczne na parzywiewające głowy dzieci: też liście w wodzie gotowane dają się na robaki Koniom. Świeże, gubią mole z pomidajdy sukien.

Niegodziwe Kobiety, chcące wetyd swoiay swywoli ukryć przez zaboystwo niewinnego płodn, zażywaią na to tey Rośliny: częstokroć zamysłów swoich nie dokazuią, a pospolicie sobie wiele szkodzą: są przykłady, że od tego zażycia pieści sobie popsały.

K.

K.

L. G. 7.

KAMPFERIA: CYTWAR.

Jest rodnay maiaący *Niskę* pyłkową iedną, i *Otwor* ieden. *Korona* szafdziałna, trzy działy

rozpostarte, a ieden z nich na dwoie znowa przedzielony.

* *

KAMPFERIA ROTUNDA: CYTWAR LEKARSKI.

E 2

Ro-

Rośnie w wschodniej Indyi. Ma liście lancetowe, szypułkowe. Korzeń trwały. U nas potrzebowałby tak piaszczonego pielęgnowania, jak się o jambierze namieniono.

Korzeń jest w naszych lekarzniach: różni go na długi i okrągły, lecz oba od jednej pochodzą rośliny, okrągły przecięż skuteczniejszy. Jest krotki,

płaski, głowkowaty, ciężki, na palec gruby; od wierzchu biały, zewnątrz ciemny. Zapach ma Kamforowy; smak karsenny i gorzki.

Liczy się między lekarstwami mocno warzasiące, krew burzące, i wszystkim wypróżnieniom pomagające. Daje się w proszku, albo w Cukrze smażony, albo winem nalany.

L.

L.

L. G. 909.

LACTUCA: SATIVA. Jest rodzaj mający. *Głwki* pyłkowe srośe. *Kwiatki* wszystkie dwupciowe rodzajne. *Korzeń* na nasieniu jest pojedynczy, i ma szypułkę. *Dwo* owocowe nagie. *Kielich* walczkowaty składa się z łusek skorkowato-obwodzonych, i jak dechówka zachodzących. Z siedmiu gatunków to mi wiadome.

730. 0

LACTUCA SATIVA: SATIVA OGRODOWA. U Fuchsa i Turnera *Lactuca capitata*: u Methiols i Laksana *Lactuca florescens*: u Lonicera *Lactuca rotunda*. Ma za gatunkowe znaki, że *Liście* są okrągłe, i *Pręc* puszczają głęski w połokołek.

Roślina ta corocznie z nasienia siana, nie tylko znana jest Ogrodnikom, ale i Winiaczkom Ogrodnicy umieją koło niej chodzić na Inspektach aby była wcześniej: Winiaczki później mają onę w Ogrodzie.

Sativa ogrodowa przez sztukę ogrodniczą bardzo wiele nabyła odmian: między temi dwie są najogólniejsze: *Głwiasta* u Francuzów *Laitue pomme* zwano: i *Lidziowa*, u Francuzów *Cbicon*.

Głwiasta (*Lactuca capitata*) po posianiu przesadza się i składa się w głowy; ma te u Ogrodników Niemieckich najprzedniejszą odmianę. 10d. *Früh* *Esersalat*: ma głowy niewielkie łofte. 20c. *Gelber Prallsalat*, ma głowy wielkie, łofte, liście pomarszczone. 30c.

Gros-

Grasser monstrée ma głowy wielkie, żółte, liście małe nadęte. 4te. *Grüner Prabsalat*, ma głowy wielkie, zielone. 5te. *Strasburger*, ma głowy znaczne zielone, nieściśnięte przecięt. 6te. *Wintersalat*, ma głowy wielkie, których liście są po brzegach czerwono upstrzone. 7me. *Frellensalat*, ma głowy czerwono upstrzone, liście okrągłe. 8me. *Capucinersalat*, ma głowy i liście kędzierzawione.

Litciosa, (*Lactuca romana*) która się nie przesadza, i w głowy się nie wiąże; sieje się dla zażywania młodych liści, osobliwie na wiosnę, dopóki się głowista nie zwiąże. Odmiany jej przedniejsze te być mogą. 1od. *Grüner Bindsalat*: ma liście ciemno-zielone, nieco się stulające: nasienie czarne. 2re. *Passauer*: stula się nieco, i ma liście żółtawe. 3cie. *Frellen Bindsalat*, ma liście czerwono upstrzone. 4te. *Rotter Bolognerer*, ma liście ciemno-czerwono-żółte.

Jeżeli w jednym Ogrodzie kilka jest odmian Sałat, przynajmniej przedniejsze iak najdalej od podłych, i jeszcze każda odmiana osobno na nasienie ma być posadzona: inaczej bowiem za let kilka upodlą się.

Wiadomo, że się Sałata sursowa z Octem tylko, Oliwą, i Solą na stoł daje: jest to wprawdzie potrawa obfodząca, orzeźwiająca, i łatwo się trawiąca, ale w zdrowych żołądkach.

731.

LACTUCA SCARIOLA: SAŁATA POLNA. U innych Pisarzy pospolicie *Lactuca agrestis* albo *sylvestris*. Ma znaki, że liście stoją poziomo, i grabiet ma ostry, kołący.

Naydowszem w końcach rol pod Zaroślami. Liście korzeniowe są wydrążone wycinane: Kwiaty białe żółte. Z tej Rośliny gdy się gdzie sadza, płynie sok biały, gorzki; który gdy uschnie, czerwienieje, i zapala się na ogniu.

732.

LACTUCA SALIGNA: SAŁATA WIERZBOWA. Ma liście mięsnykatym podobne, od oganka strzałkowe, lecz ogonki bardzo są nieznaczne: grabiet u nich ostry, kołący. Roślina ta ma zieloność ciemną: Pręt, gąszki, żebra u liści są białawe: kwiaty białe żółte, rośnie w trawnych miejscach: kwitnie w Wrześniu.

733.

LACTUCA VIROSA: SAŁATA JADOWITA. U tej liście stoją horyzontalnie, małą grabiet ostry i kołący, są szkodliwe. Naydowszem ią na groblech. Cafa tej Rośliny ma iekowyś smrodek mdlący, i sok jej biały, gorzki, od ognia się zapalający, ma tak usypieć iak *Opium*.

L. G.

L. G. 716.

LAMIUM: POKRZYWA GEUCHA. Jest rodzaju mający kwiaty paszczkowe. Nitki pyłkowych dwie dłuższych, dwie krótszych. Ziarno nasienne nagie. U Korony wargi wyższa niedzielną, przeklepioną; dolna na dwie łapki podzieloną: *ganzel* na obu stronach po brzegu jest zębikowana. Z ośmiu gatunków te są mi wiadome.

734.

LAMIUM LÆVIGATUM: POKRZYWA GEUCHA GŁADKA. U Morysona *Lamium album vulgare*: u Teodora *Lamium purpureum*: u Blackwela *Lamium rubrum*. Ma Liście serdużkowe, pomarańczowe: *Pręt* głodki: *Kielich* tak długi, jak rurka Korony.

Rośnie dziko między drzewami w ogrodach: kwitnie w Czerwcu. Korzeń здаie się bydzi trwały: liście zębikowane: kwiat czerwony.

735.

LAMIUM ALBUM: POKRZYWA GEUCHA BIAŁA. Ma Liście serdużkowe, ostro zaostrome, ogonkowe: *okreżki* są dwudziestokwiatowe. Rośnie wszędzie, i kwitnie przez całe lato. Korzeń trwały rozłazi się daleko na wszystkie strony. *Pręt* wyrasta dosyć wysoko. Kwiaty są białe i nie bardzo małe. Kielichy są pospolicie brunatno plamione. W ka-

żdym okreżku jest skupionych kwiatów dwadzieścia.

Roślina ta ma zapach nieprzyjemny. Dawniej używano jej na rany, na białe upławy, na gruczolę, i bole gardła. Kwiaty są dla Pszczoł bardzo użyteczne.

736.

LAMIUM PURPUREUM: POKRZYWA GEUCHA PURPUROWA. U Morysona *Lamium album vulgare rubrum*: U Kluzusza *Lamium, sive Urtica non mordax vulgaris & fastida*. Ma Liście serdużkowe, tępe, ogonkowe.

Roślina ta rośnie wszędzie, i częstokroć na zasianych miejscach aż do uprzykrzenia. Kwitnie przez całe lato. *Pręt* czasem bywa dwufokiowy. Dolnych liści ogonki są bardzo długie, im zaś wyżej na *pręcie*, tym krótsze. Kwiaty są pospolicie blade purpurowe. Ma zapach nieprzyjemny, a włożona między suknie, gubi Mole. Pszczoły z kwiatu na *prędni* Miod noszą.

737.

LAMIUM AMPLEXICAULE: POKRZYWA GEUCHA PRĘTOTULAJĄCA. U tej Liście bliższe około Kwiatów są tępe, bezogonkowe, i *pręt* otulają. Rośnie także wszędzie na zasianych miejscach: kwitnie w Maju i Czerwcu. *Pręt* ma niewysoki, a częstokroć naidowalszym na ziemi leżący.

L. G.

L. G. 919.

LAPSANA: MLECZ. Jest rodzaj mający kwiaty składowane. *Główki* pyłkowe są zrosłe. *Kwiaty* wszystkie dwupłciowe rodzajne: *Dno* nagie. *Kulicb* ma przykuliszek, a tego wewnętrzna łuski są rynnienkowane. Ze czterech gatunków ten mi wiadomy jeden.

738.

LAPSANA COMMUNIS: MLECZ POSPOLITY. Ma *Kulicb* owocowy rogaty: *Szypek* kwiatowe cieniułchne i gęstoziste. *Rośnie* wszędzie w trawnych miejscach, nawet w zasianych ogrodach. *Kwitnie* w Cz. rwcu.

Korzeń ma włosenkowy: *Pręt* czasem wyższy nad dwa łokcie. *Liście* są lekko zębkowane, dolne stoją na ogonkach, wyższe zaś są bezogonkowe. *Kwiaty* są małe, blade żółte, mają *Kulicb* gładkie. Z tej rośliny pfyńie sok mleczny: dawniej używano iey na lekarstwa odmiękczenia i chłodzącego.

L. G. 344.

LASERPITUM: LAZUREK. Jest rodzaj mający kwiaty w okółkach: *Nitek* pyłkowych pięć: *Otworow* dwa. *Pełzyna* jest podwojna. *Liści* kwiatowe są wcięte, ścięte, i od siebie odstawiające. *Owoc* podłużny ma osm różków skorokowych. Z dziesięciu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

739.

LASERPITUM LATIFOLIUM: LAZUREK SZEROKOLISCIOWY. Ma *Listeczki* serduszkowate, grubo zębkowane. *Rośnie* w suchych lasach: *kwitnie* w Caerwcu i Lipcu.

Korzeń jest trwały, daleko się rozchodzący. *Pręt* częstokroć dwufokciowy. *Liście* znacznie się rościągają. *Okółek* kwiatowy wielki a kwiatów białych. *Korzeń* tej Rośliny ma smak ostry i zapach mocny; dawniej go do lekarstw używano. Jeżeliby była potrzeba rozmnożenia, posiada się ledney *Jaśieni* nasienie, a drugiey się *Korzenie* porożadzię.

740.

LASERPITUM PROTHERNICUM: LAZUREK PRUSKI. U *Royana* *Laserpitium feltis radicalibus potentissimis.* Ma *Listeczki* lancetowe, niezębkowane, między temi ostatnie są zrosłe. *Jak* ten, tak i poprzedzający gatunek ma *Liście* składowane. Ten rośnie także w lasach.

Korzeń ma trwały. *Pręt* kudyfaty, od spodu biało-włoskowany. *Liście* mają niasiatkie podobieństwo do swiniey wazy (*Conium*), są słodone z listeczków lancetowych; na ogonku i łabrach kosmate. *Promienie* okółków, *Pokrywy* i *Kwiaty* są białe. Też kwiaty lubo mają zapach nieprzyjemny, a nich przecięci *Praczoły* znaczenie ne
Mied

Miod norzą. Nasienie jest włoś-
siste, lipkie, smaku ostro ko-
smonego.

L. G. 909.

**LATHRÆA: ZUSKIE-
WNIK.** Jest Rodzay mający
kwiaty pączkowe z odkrytym
nasieniem. *Nisiek* pyłkowych
dwa dłuższych dwie krótszych.
Kielich czterodzielny. Na spo-
dnie przy szwie guzika owoco-
wego jest *Gruczołek* spłaszczo-
ny. *Torebka* nasienna jednoko-
morkowa. Ze czterech gatunków
jeden mi tylko wiadomy.

741.

**LATHRÆA SQUAMARIA:
ZUSKIEWNIK POSPOLI-
TY.** Ma *Pręt* bardzo poledyn-
czy: *Kwiaty* na doł wiszące,
u których *dolna* warga jest trzy-
dzielna. Rośnie w ciemnych la-
sach, osobliwie przy korzeniach
Leszczyny i *Brzozy*: kwitnie za-
raz po śniegach.

Korzeń jest trwały: składa się
z samych łusek niełakich ze sie-
bie zachodzących. *Pręt* nie ma
właściwych liści, lecz tylko
gdzie niegdzie łalowo-okrągłe
łuski. Z kątów wierzchołkowych
łusek wyrasta wiele szypulek,
na których kwiaty stoją poledyn-
czno. U Kwiatu zwierzchnia
warga czerwona, dolna biała.

L. G. 872.

LATHYRUS: GKOSZEK:
Jest Rodzay mający kwiaty
Motylkowe. *Nisiek* pyłkowych

jest dziesięć na dwie kupki sro-
słych. Dwa *ocelki* garnie na Kie-
lichu są krótsze. *Szyjka* głódka,
u wierzchu kosmate i szorstka.
Z pomiędzy dwudziestu i jednym
gatunków, te mi są wiadome.

742. 6

**LATHYRUS ODORATUS:
GROSZEK WONNY.** Ma
Szypułki dwukwiatowe. Na
Węszach dwa listki owalno-po-
długie. *Łapina* albo *Spręt* jest
kosmaty. Początkowo pochodzi
z Hiszpanii, teraz się i w na-
szych niektórych szabownych u-
trzymuje Ogrodach, dla pa-
chnącego kwiatu: gdzie go co-
rocznie z nasieniem sędzić trzeba.

Pręt, albo wić tego Groszaku,
nie zwykł się piąć wysoko: by-
wa czasem na dwa łokcie. Kwia-
ty białe lub różowe, lub mje-
szane, poczynają kwitnąć od
Czerwca; a lubo tak przyjemny
mają zapach, uważano prze-
ciż, że się Peczofy do niego
nie ubiegają.

743.

**LATHYRUS TUBEROSUS:
GROSZEK GEOWNKOWY.** U
niektórych *Lathyrus arvensis*.
Ma *Szypułki* wielokwiatowe.
Węsy mają dwa listki owalne,
a między temi są nagie. Rośnie
w niektórych miejscach na roll
i na łąkach: kwitnie w Czerwcu
i Lipcu.

Korzeń jest pełny Knotów,
brunatny: ten puszcza wiele
prętów lub Witek słabych, ła-
żących. Kwiaty ciemno czer-
wone mają mocny zapach. Ro-
lina

Alinę to jest wszelkiemu Bydłu bardzo przyjemną paszą: i byśaby dla swej trwałości godną do rozmnożenia na łąkach, gdyby tylko na iey korzenie Swinie nie tak chciwe bysy. Korzenie te są słodkie, i dobrym pokarmem dla ludzi. Kwiaty Pszczółom sąpo Miod i Wosk dają.

744.

LATHYRUS PRATENSIS: GROSZEK ŁĄKOWY U wielu innych *Lathyrus sylvestris*. Ma *Szypułki* wielokwiatowe. *Węsy* pojedyncze mają dwa listki lancetowe. Rośnie wszędzie na łąkach, i w trawach Zarodłoch: kwitnie począwszy od Maja.

Korzeń trwały, i szący, puszcza wiele *Prętów* albo *Wiczków* na trzy łokiele długich. Węsy rzadko bywają podzielone. Kwiaty żółte pachnące są Pszczółom przyjemne: a cała Roślina jest każdemu Bydłu użyteczną paszą.

745.

LATHYRUS LATIFOLIUS: GROSZEK SZEROKOLISCIOWY. U Raia i J. Bauhina *Lathyrus major*: u Boelera *Lathyrus Narbonensis*. Ma *Szypułki* wielokwiatowe. Na *Węscach* nie tylko są dwa listki lancetowe, ale nad to jeszcze skorkowate skrzydełka. Rośnie w Zarodłoch i między Zbożem: kwitnie począwszy od Czerwca.

Korzeń trwały puszcza wiele *Wiczków*, czasem bardzo długich. Kwiaty są czerwone - nie małe,

i mają zapach. Y ta Roślina jest przyjemną paszą dla Bydła.

746.

LATHYRUS PALUSTRIS: GROSZEK BŁOTNY. Ma *Szypułki* wielokwiatowe: na *Węscach* jest wiele listków przysadkami lancetowemi. Rośnie na łąkach błotnych. Korzeń trwały puszcza *Pręt* prosty, na łokieć wysoki. Listki stoją po sześć. Kwiaty są błękitne lub czerwone.

L. G. 711.

LAVANDULA: LAVENDA. Jest Ródzay do paszczakowych należący. *Niszek* pyłkowych dwie dłuższych, a dwie krótszych. *Nasiona* nagie. *Kielich* iśiowo-okrągły, nieco zębikowany, wsparty liściową pokrywką. *Korona* odgięta, a *Nitki* pyłkowe są w iey rurce. Ze czterech gatunków ieden w Ogrodach naszych znaiomy.

747.

LAVANDULA ANGUSTIFOLIA: LAVENDA ZWYCZAYNA. U Dalechampa *Lavandula farnas*: u Dodoneusza *Lavandula mas*: u Kordusa i Gerarda *Lavandula minor*. Jest tylko odmianą od *Lavandula Spich*, ale w Ogrodach naszych naysposobitszą. Ma za znak *Liście* lancetowe długie: i *Kłasy* kwiatowe nagie.

Korzeń ma trwały, *Pręt* niewysoki, gęsto gałązkowy, na których wierzchołkach są cienne *Kie-*

Kłosa kwiatowe, kwiaty są białe, drobne, przyjemny zapach mające, i kwitną w Lipcu. Nasionie tej rzadko należą do nas dojrzałe; ale się łatwo rozmnaża przez rozdzielenie Korzeni w jesieni, lub na wiosnę.

Lavandula Spica, u dawniejszych *Spicanarda*, różni się tym, że od zwyczajnej wyżej roślinie, liście ma krótsze i szersze, a kwiaty później kwitną. Co się tyczy zapachu, ten u *Spikanardy* jest nierównie przyjemniejszy i łagodniejszy. Utrzymuje się tak w Ogrodzie, jak zwyczajna Lawenda.

W kwiatkach i liściach zapach mająca *Lavenda*, a bardziej jeszcze *Spicanarda*, jest najszkodliwszym lekarstwem, gdzie prędkiego potrzeba orzeźwienia, albo zgniliznie zapobiegać. Olejek lawendowy z Cukrem rozarty, jest najsłabszym ratunkiem na Kaczkę ięskę.

Wódka, Ocet, Balsam, Miod, Proszek, Kadzidło, Kąpiele, lawendowe, nie tylko na lekarstwa, ale i tak tylko dla przyjemności zapachu, częstokroć się używają. Temi się pospolicie ratują w mdłościach, osłabieniu głowy, zawrocie.

L. G. 503.

LAURUS: LAUR. Jest rośliną mającą *Nisiek* pyłkowych dziewicę: *Ostwor* jeden. *Kielichy* nie ma. *Korona* jest kielichowata, sześciopalcowa. *Między*

wnik składa się ze trzech gruczołków mających dwie szczelinki, i guzik owocowy otacza. *Owocem* Pestka jednocziarnowa. Z jedonastu gatunków jeden tylko jest w Oranżeryach naszych znany, od drugich niektórych mamy Korzenie i Lekerstwa.

743. o

LAURUS NOBILIS: LAUR BOBEK. U *Boelera* *Laurus cum flore*: u *Kordusa* i *Belloniusa*, u *Teodora* i *C. Bauhina* *Laurus latifolia*: u *Cozalpina*, i niegdyś *Pliniusza* *Laurus regia*. Ma *Liście* lancetowe, trwałe, żyłaste; *Koronę* czteropalcową: *Płć* oddzieloną na dwa Rodlinach.

Drzewko to początkowo pochodzi z Azji; teraz go mają dosyć lasy południowej Europy. W zimnych *Kreislach* i u nas utrzymuje się w naczyniach: pokazały przecięć dotwiadczenia, że i w Ogrodzie wytrzymać może; tak w *Heydelberku* w Niemczech jest Szalcer bobkowy na ośm stop wysoki. Jeżeli ma być w ogrodzie, na zimę nagnie się ku ziemi, i gnoiem okryje. Rozmnożenie najlepsze jest z łagod na Jaspiekie posadzonych, a potem rozsadzonych.

Liście bobkowe dawniej były używane na wieńce do uwiecznienia *Poetow*: teraz używają się do kuchennych przypraw: mają zapach przyjemny, korzenny; smak gorzki, ostry, ściągający: mają skutki zwol-

zwolna rozgrzewające, i żołądek wzmacniające. Jagody są gorące: robi się z nich Olejek na lekarstwa: można i nieleki gatunek robić Wosku. Z żywiących onych, ale z ostrożnością, w zatrzymaniu miesięcznym.

* *

LAURUS CINNAMONUM: **LAUR CYNAMON.** Ma *Liście* trzyżylne: owalnie podługne; na których żyły ku wierzchołkowi giną. Z tego Drzewa mamy wiadomy Cynamon, który jest przyjemną Stofą naszego przyprawą.

U nas pielęgnowanie jego wielkichby pieczęt wyciągało. Rośnię właściwie na wyspi. Ceylon nayobfitszy i nayprzedniejsz, gdzie Kompania Hollenderska Monopolium trzyma. Rośnię wprawdzie i w innych stronach, ale się w przyjemności nigdzie nie równa Ceylońskiemu.

Drzewo to wyrasta do wysokości naszej Sliwy: kwitnie białe w Styczeniu: ma Owoc nakształt Oliwek, gdy dojrzaie czarny, zapachu goździkowego. Korzeń ma zapach Kamforowy. *Liście* młode są pigłkie czerwone, potem dopiero zielenięią. Pień ma potroyną Korę: wierzchowa jest siwa, bez zapachu i smaku: druga pod nią i trzecia jest właściwym Cynamonem: sam smak i zapach Cynamonu jest wprawdzie tylko w trzeciej Korze, ale się od drugiej oddzielić nie może.

W Maiu obdziera się Korę z drzewa: oczyszczoną z wierz-

chniey siwey, suszą na Słońcu, stąd się w rurki skręca. Drzewa obdarze umiarsią, ale na to miejsce z korzenia pień znowu puszczają.

Cynamon ma zapach bardzo przyjemny, smak przyjemnie ostry, przenikający, korzenny, słodkawy. Ma skutki wielkie, serce posilające, żołądek wzmacniające, krew rozgrzewające. A lubo w gorączkach strzedz się go potrzeba, wody przecięż cynamonowej i chorazy w potrawach zażywać mogą. Do zażywania w lekarstwie Olejku cynamonowego, potrzeba ostrożnego Lekarza. Cynamon do chowania nie ma bydź: suchony, tak się bowiem prędko psuje.

* *

LAURUS CASSIA: **LAUR KASSIA.** Ma *Liście* lancetowe, troyżylne. Drzewo to rośnie w Malabar, Sumatra, i Jawa. *Liście* z niego zażywiają się do przypraw kuchennych, a Kora do lekarstw.

Kora graha, drzewiasta, ciemno-czerwona, iak Cynamon zwiniona, ma skutki blisko się cynamonowym równające, ale słabsze w zapachu i smaku. Zażywa się iak Herbata, Dekokt, Syrop, i rożnie, w chorobach Macicy.

* *

LAURUS CAMPHORA: **LAUR KAMFORA.** Drzewo to ma *Liście* troyżylne, lancetowe owalne. Początkowo pochodzi z Japonii i Afryki.

Z te-

Z tego Drzewa mamy owę żywicę mocnego zapachu, i ostrego smaku, Kamforę zwaną. Ta ma skutki przenikające, wzbudzające, rozdziałające, zgniłiznie się przeciwiające. W tustych płynnościach się rozpuszcza, w wodzie nie, tylko ley smak i zapach daje. Zewnętrznie roźnie się zażywa na puchliny i wrzody. Podług doświadczeń terażniejszych Lekarzów, jest osobliwszym lekarstwem zażywaiąc wawnętrznie podług okoliczności do trzech kwintli, w zgnitych, rakowych, rachicznych wrzodach; w zgnitych febrach takich, które z rozpaleniem i wyraztem niejakiego trądu są złączone.

* *
LAURUS BENZOIN:
LAUR BENZOIN. Drzewo to ma *Liscie* bezłylna, isjowokrągłe, na oba końcach seostrzone, niedzielone, corocznie odpadające. Rośnie w Wirginii.

Z tego Drzewa mamy żywicę *Benzoę* zwaną. Ma zapach bardzo przyjemny, smak żywiczno-balsamiczny. Jest ona sucha, tłańska, brunatna, z rzucaną tu i owdzie białociałą. Nie tylko owa z toy Żywicy wleknowata *Sól*, *Flores Benzoes*, ale i tynktura z samey Żywicy, mają skutki rozswalnające i czyszczące; zażywaią się na owrzodzenia wnątrzności, na choroby piersi, nerek: Żywica zaś przez się zażywa się roźnie zewnętrznie.

* *
LAURUS SASSAFRAS:
LAUR SASAFRAS. Drzewo to ma *Liscie* częścią trzypłkowe, częścią niedzielone. Rośnie w pafocaych Kraiach Ameryki.

Drzewo to, które albo jest czerwone, albo z białego wpada w żółte, ma zapach korzenny, przyjemny: smak ostry, korzenny, słodkowy: już dawno poczytane jest za dobre lekarstwo. Z tym wszystkim, Kora, Korzenie i gaśki, są skuteczniejsza. Zażywaią się w Herbacie, Dekokcie, i różnym innym sposobem na czyszczenie krwi ostroy, w chorobach wenerycznych, zakorbatnych, rachicznych: na białotę, białe upławy, Katary, i choroby piersi.

L. G. 546.

LEDUM: BAGNO. Jest rodzay maiaey *Nitek* pytkowych dziesięć: *Otwor* jeden *Kielich* sześćdziałny: *Korona* płaska, pięćdziałna. *Torebka* nasienna pięćkomorkowa, a spodu się otwierająca. Jeden tylko jest gatunek.

749.

LEDUM PALUSTRE: BAGNO SWINIE. U Teodora i Gerarda *Ledum rosmarinifolium* u Kłasyusza *Ledum silesiacum*. Rośnie wszędzie w błotnych lasach. Ma smrodek bol głowy przynoszący.

Ko-

Korzenie są mocne, i idą głęboko w ziemię. Pręty krzewinowate rosną krzewisto do dwu łokci wysokości. Gałęzie mają Korę brunatną, i poki są młode, wełnistą Liście równią się rozmarnowym, są przecięż grubsze, nieco zawinione, brunatno-żółtawe, stoją naprzeciw siebie. Kwiaty białe w wielkich kępach pokazują się na wierzchołkach gałęzi w Czerwcu i Lipcu.

Ta w smrodzie swoim nieprzyjemna Roślina, czyni przecięż niemałe pożytki. Na początku Maja z liśćmi i pączkami gałęzi zebrane, ususzone nieco w cieniu, a potem drobno utłuczone, są nayprze-dalsze do garbowania skór. Jakoż Juchty Moskiewskie winne są swą dobroć Olejkowi z Bagnu, z dalegiem mieszanemu. Wodą gotowaną z świeżych gałęzi i liści, można wygubić Pluskwy, i Wazy u Bydłat. Żydzi częstokroć tę roślinę kładą w Piwo, aby Pliaków przędzey upaiali. Kwiaty są Pszczolom bardzo przyjemne.

L. G. 1038.

LEMNA: RZASA. Jest rodzaj mający Płóć wplódną. Korony nie ma. Kielich jednolistkowy. Kwiat Samiec ma trzy Nitki pyłkowe: Samica zwykłą jednę; i zostawia Torbkę nasionną jednokomorkową. Gatunków jest cztery: wszystkie pływają na wodach, i to do siebie mają, że

sie wtedy dopiero na wiosnę pokazują, gdy Jaskółki przylecą: w Jesieni z Jaskółkami znowu mkną. Wszystkie są przyjemnym pożywieniem dla Gęsi i Kaczek. Z korzonków dają się prażyć Nicci, które Inianym w niwczym nie ustępniają.

750.

LEMNA TRISULCA: RZASA WIEKSZA. Ma Liście lancetowe, na ogonkach. Naydale się na sgnilych i czystych wodach. Sauvages ją opisuje: *Lemna foliis lanceolatis, extremis decussatis.*

751.

LEMNA MINOR: RZASA MNIEYSZA. Ma Liście bezogonkowe, z obu stron płaskie: Korzonki pojedyncze. Naydale się na stojących wodach. Składa się z jednego tyłko Liszka i Korzonka. Kilka takich okrągłych Liści jest złączonych drobnemi nitkami, a pod ich płasczyną jest cieniuchny Korzonek, który w wodę się wpuszcza. Z tych liści znowu na boku inne wyrastają. Kwitnie w Lipcu.

752.

LEMNA GIBBA: RZASA GARBATA. Ma Liście bezogonkowe, od spodu okrągło-wypukłe. Korzonki pojedyncze. Małe różnica od poprzedzającej.

753.

LEMNA POLYRRHIZA: RZASA WIELOKORZENIO-

NIWA. Ma *Liście* bezogonkowe, *Korzenie* skupione. Rośnie wszędzie w błotnistych wodach, i łatwo poznana być może, ile że tey liście od spodu pospolicie są ciemno-czerwone.

L. G. 912.

LEONTODON: BRODAWNIK. Jest rodzaj młody Kwiaty składane. *Główki* pyłkowe zrosłe. *Kwiatki* wszystkie dwupłciowe rodzajne. *Zuski* na kielichu wieńko leżą i jak dachowka ze siebie zachodzą. *Dno* owocowe nagie. *Koronka* na nasieniu piorkowata. Z dziewięciu gatunków następujące są mi wiadome.

754.

LEONTODON TARAXACUM: BRODAWNIK MLECZOWY. Wiadomości pospolicie Mleczem tylko nazywają tak, jak wszystkie podobne rośliny mleczny sok z siebie wydające. Znaki gatunkowe są: Na *Kielichu* dolne łuski są odgięte, *Liście* mają łapki marszczone, ząbkowane, gładkie.

Rośnie wszędzie: kwitnie na wiosnę i w Jesieni. Korzeń ma trwały: Kwiaty żółte. Na łąkach i w Ogrodach ta Roślina jest wprawdzie nieprzyjemna, Owcom przecież bardzo zdrowa. W kłutkach lekarskich sok tey mydlasty otwiera. Sok ten biały, gorakawy, sadywo się na wiosnę wewnętrznie dla czyszczenia: zewnętrznie na choroby oczu: na rany i wrzody.

Liście mogą się sadywać na Salsę. Zieleninę. Z Kwiatu Peczoly na Miod i Wosk noszą.

755.

LEONTODON AUTUMNALIS: BRODAWNIK JE-SIENNY. Ma *Pręc* galgauty: *Szypułki* kwiatowe inakowane. *Liście* lancetowe, gładkie, ząbkowane, niewycinane. Rośnie wszędzie: kwitnie od Lipca aż do Jesieni. Kwiat żółty: Korzeń trwały, niby ugrzyziony: *Pręc* nagie, nachylony: *Liście* długi. *Koronka* na nasieniu ma krotką szypulczkę.

756.

LEONTODON HISPIDUM: BRODAWNIK SZCZECINKOWY. Ma *Kielich* prosto stojący. *Liście* ząbkowane, niewycinane, osadzone włoskami widłowatymi. Rośnie na wielu miejscach, kwitnie w Maiu: Kwiat żółty. Korzeń trwały.

L. G. 722.

LEONURUS: LWI OGON. Jest rodzaj młody *Nitek* pyłkowych dwie dłuższych, dwie krotszych. Kwiat pasczekowy: *Nasienie* nagie. *Główki* pyłkowe mają śniące kropeczki. Ze czterech gatunków jeden mi tylko wiadomy.

757.

LEONURUS CARDIACA: LWI OGON SERDECZNIK. U naszego Syreniusza jest pod imieniem *Cardiaca*. Ma *Liście* pręc-

prętowa lancetowe, trzyłapkowe.

Rośnie wszędzie na nieuprząwnych miejscach, a osobliwie przy drogach i płotach. Korzeń trwały. Pręt częstokroć wyższy jak łokciowy. Kwiaty czerwone kwitną w Lipcu. Roślina ta ma gorycz: dawniej używano jej na przypadki Serca, Sledziona i Macicy.

L. G. 801.

LEPIDIUM: PIEPRZYCA. Jest rzadszy mający *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych. *Sreżczek* wycinany, serduszkowy, ma wiele ziarn, i jest złożony z łusek łodkowatych, na przeciw siebie prosto się schodzących. Z dziewiętnastu gatunków następujące mi tylko są wiadome.

758. o

LEPIDIUM SATIVUM: PIEPRZYCA RZEUCHA OGRODOWA. Ma *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych. *Liście* podługne, wielokształne. Roślina ta wiadoma jest w niektórych ogrodach, i co rok siewa się z nasienia. Roślina ta kwaskowata, gorzka, nieco ostra, poki młoda używa się na Saletę. Ma osobliwe skutki na Sakorbut, nieczystości i ostrości krwi.

759.

LEPIDIUM RUDERALE. PIEPRZYCA PSIA. U tej *Nitek* pyłkowych jest tylko

dwie. *Korony* nie ma. *Liście* korzeniowe pierzaste, zębkowane: gałązkowe zaś równo szerokie z gładką obwódką. Rośnie na nieuprząwnych miejscach: kwitnie w Lipcu i Sierpniu. Korzeń roczny: Pręt około łokciowy; Kwiaty białe.

760.

LEPIDIUM JBERIS: PIEPRZYCA UBIORKOWA. Ma *Nitek* pyłkowych dwie: *Korony* czterolistkową: *Liście* dolne lancetowe zębkowane: wierzchołkowe równo szerokie z gładką obwódką. Rośnie miejscami przy drogach, kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń roczny, długi, mięsisty, idzie głęboko w ziemię. Pręt cienki, ale tęgi, około łokcia wysoki. Gałązki wyrastają horyzontalnie. Kwiaty białe są skupione w gęste, drobne grona na wierzchołkach gałązek. *Liście* z wieprzowym *Sadłem* tłuczone, mają bole w udach uśmierzać. Jeżeli potrzeba, można je mieć z posłanego nasienia.

L. G. 1202.

LICHEN: POROST. Jest rzadszy bardzo wiele pod sobą gatunków mający: Linnusz ich liczy dziewięćdziesiąt kilka. Różny ten ma Płóć krytą, i dotąd jeszcze niedostatecznie wiadomą. Znakami jego są: że co ma być Kwiatem Samcem, są *uszczynia* okrągławe, dosyć płaskie i śluziaste; co zaś ma być

bydź Samicą, jest nie taka miękka na liściach się najdująca. Porosty wieloraki kształt małą: jedno są trędowate z drobnymi knotkami; drugie trędowate z tarczycami: u trzecich listki jak dechówka za siebie zachodzą: inne są liściowate, skorkowate, gaśkawkowate: i t. d.

Naypospoliciej rosną na korach drzew: Korzeń prawdziwych nie maia, i są Podszewnicami. W ogólności o nich mówiąc, niektóre są użyteczne do farbowania: a prawie wszystkie, jak Herbata używane, maia skutki bol uśmierzające, lekko ściągające, wyprożniające: służą na Robaki i Suchoty. Rozpoznawanie gatunków niemało ma trudności: wiele ich rozoznać nie mogłem, o następujących tylko zapewnić mogę.

761.

LICHEN SCRIPTUS: POROST PISANY. Jest trędowaty, białawy: ma na sobie drobne czarne kreski gaśkawkowate, które niejakie do pisma podobieństwo wyrażają. Wyrasta na drzewach z rozpadlin kory Haller ią tak opisuje. *Lichen de rimis efflorescens, bivalvis, ater, characteristicus.*

762.

LICHEN RUGOSUS: POROST MARSZCZONY. Jest trędowaty, białawy: ma na sobie kreski pojedyncze, i skupione czarne kropeczki. Rośnie w lasach na najwyższych drzewach. Tarczycy na nim są pół-

okrągłe. U Hallera *Lichen crusta tenuissima, scutis nigris agminatis,*

763.

LICHEN CANDELARIUS: POROST SWIECOWY. Jest żółty, drobny, nakształt kory obrasta mury, ściany, i drzewa, osobliwie dębowe. Widzieć się d i e przez całe lato. Tarczycy ma żółte. Listki drobne, kędzierzawe, szorstkie. Można nim farbować żółto. Włósnicy w Szwecyi zawilią ten Porost w kawałek płotna, i gotują go w wodzie, tę wodę wlewają w naczynie, w którym świeca ciągnąć maia: a stąd żółte świece nabierają koloru żółtego wosku. U Hallera *Lichen fronde laciniata, rotunde lobata, flava concoloris.*

764.

LICHEN SANGUINARIUS: POROST KRWAWEY. Jest trędowaty, siwo zielonawy. Ma czarne knotki niemałe, okrągłe, nieśniące: które gdy będą przefamene, we wnętrzu są czerwone. Nayduie się osobliwie na gnijących drzewach. U Hallera *Lichen crusta farinacea virescente, scutellis atris.*

765.

LICHEN CARPINEUS: POROST GRABOWY. Jest trędowaty, popielaty: ma na sobie guziczki białawe, marszczone. Nayduie się na Kamieniach, a osobliwie na Drzewach gra-

grabowych. U Schr bera *Lichen angulosus, crustaceus, albidus, scutellis confertis albidis, in suberculis demum absentibus.*

766.

LICHEN ERICETORUM:
POROSTW RZOSOWY. Jest trędowaty, biały: ma na sobie guścieki czerwone. Naydnie się w Lasach nienrodzających, grubo piaszczystych a mokrych. U Hallera *Lichen crusta tenace verrucosa, albida, fungis incarnatis.*

767.

LICHEN PALLESCENS:
POEOST BLADY. Jest skorowaty, biały: ma na sobie tarczyki żółtawe. Naydnie się na Drzewach i Kamieniach. U Schrabera *Lichen muralis imbricatus flavo virescens scutellis concoloribus, demum lutescentibus; margine pallido.*

768.

LICHEN SUBFUSCUS:
ROST BRUDNY. Jest skorowaty, białawy: ma na sobie tarczyki czarne, które pokrywają się, są wpukłe, i dzbanuszkowate. Naydnie się na Drzewach, i rośwalinach ceglanych. U Hallera *Lichen crusta tenace verrucata, cinerea, scutellis raris marginatis.*

769.

LICHEN CENTRIFUGUS:
POROSTZIEMNY. Ma Liście jak dachówka za siebie zachodząca, gładkie, białawe, nie-
Tom II.

znacznie wielokrotnie dzielone, od środka się oddalające. Tarczyki brunatne, okrągłe, dość wielkie, zielone, obwodzone. Porost ten od dolnej płaszczyzny jest czarny i kosmaty. Naydnie się na Drzewach i Kamieniach. U Hallera *Lichen fronde profunde laciniata semipinnata, rotunde lobata, crasse villosa, scutellis peramplis.*

770.

LICHEN SAXAFILIS:
ROST KAMIENNY. Liście na nim jak dachówka za siebie zachodzą, są wydrążone, wpukłe i kosmate. Tarczyki są brunatne. Naydnie się na Drzewach: last suchy, kruchy, brunatno-purpurowy. Gotowany w wodzie daje farbę do farbowania brunatno-purpurowa. U Hallera *Lichen subviridis fronde semipinnata rotunde lobata lineis pulverulentis reticulata, inferne scabra, carbonaria.*

771.

LICHEN OMPHALOIDES:
POROST PĘPOWY. Liście na nim jak dachówka za siebie zachodzą: są w wielką część gładkich, tępych i popylonych podzielane: są woskowane, purpurowe. Mają na sobie wiele kropek wypukłych, bez porządku stojących. Można go używać do farbowania.

772.

LICHEN OLIVACEUS:
POROST OLIWKOWY. Liście jak dachówka za siebie za-
F cho-

chodzą: są dzielone na łapki ślśniące czarno-błękitne. Tarczki są wielkie wypukłe, okrągłe, skorkowate, wolne, brodawkami otoczone. Najdużo się osobliwie na Drzewach wiśniowych. U Hallera *Lichen fronde semipinnata, rotunde lobata olivacea pulla, scutellis crenatis.*

773.

LICHEN PARIBTINUS: POROST SCIENNY. Liście jak dachówka za siebie zachodzą, są kędzierzawe, czerwono-żółte: także są i Tarczki. Najdużo się na ścianach drewnianych i dachach gontowych. Można nim gotowanym w wodzie, Papier, Nici, i Płotno farbować żółto: a przydawszy nieco afunna, czerwono. W Lekarstwie ściąga płynienie żółtka. U Hallera *Lichen fronde rugosa, rotunde lobata, flava concolora.*

774.

LICHEN PHYSODES: POROST NADĘTY. Liście jak dachówka za siebie zachodzą: są podzielone na tępe i nieco nadęte łapki. Najdużo się na Drzewach, a osobliwie na Brzozie. U Hallera *Lichen fronde profunde laciniata, cava, cornibus pulverulentis.*

775.

LICHEN STELLARIS: POROST GWIAZDOWY. Liście jak dachówka za siebie zachodzą: są podługne, popielate, na wąskie łapki podzie-

lone. Tarczki są ciemne. Porost ten od wierzchu różnie się odmieniał: bywa biały, porcelaty, brunatny lub oliwkowy, od spodu zawsze czarny. Tarczki są wiele okrągłych, błękitno siwych, siwo obwódzonych, za czasem czarniejących. Najdużo się na gałęziach drzew. U Royena *Lichen foliis laciniatis cinereis: laciniis obtusiusculis, sapis apice trijdis.*

776.

LICHEN CILIARIS: POROST OBWODZONY. Jest liściowy, w górę stojący: Liście są podzielone na łapki równoszerokie, fręziowane. Tarczki są karbowane i stoją na szypulkach, czasem są bez szypulek. Porost ten od wierzchu bywa siwy albo brunatny, od spodu biały: Tarczki są niemałe, czarniawe, białe obwędzone. Najdużo się na różnych Drzewach. U Royena *Lichen foliis laciniatis cinereis: laciniis linearibus, apice villosis.*

777.

LICHEN ISLANDICUS: POROST JSŁANCKI. Jest liściowy, w górę stojący, rozpierniony, z podniesionymi i szczecinkami osadzonymi brzegami. Jest suchy, twardy: gałązki jego od wierzchu są nieco wypukłe, od spodu zaś wpukłe, po brzegach ściągnięte: mają twarde, drobne dołki, i miękkie szczecinki. Najobficiej się najdużo w Jslandyi, jest przecięt i u nas tu i owdzie

w 30-

w Sosnowych lasach na ziemi. U Royena *Lichen foliis oblongis laciniatis: marginibus conniventibus ciliatis.*

Porost ten bardzo gorzki i ściągający, już dawno lekarskie miał salaty: teraz, osobliwie z doświadczeń Skopolego, jak Herbata zażywany, albo w Mleku gotowany, pokazał się być bardzo skutecznym w Suchotach, i dychawicznym kaszlu dzieci. Pożytecznym jest w Katarach, Kamieniu, zatrzymaniu miesięcznym.

W Islandyi jest pospolitym pożywieniem ludzi. Moczą go przez dzień w wodzie dla odebrania goryczy: potem suszą, tłuką, i w Mleku lub w wodzie gotują: a taki pokarm jest przyjemny, łatwo strawny, i posilający. Oloff temu pożywieniu przypisuje, że w Islandyi Suchot, i chorób piersi nie snają. Swinie, Konie, i Bydło przez trawę lub cztery tygodnie Porostem tym żywione, nadzwyczajnie się tuczą.

778.

LICHEN PULMONARIUS: POROST PEUCNIK. Jest liściowy, rozpierzony, przytępiony, gładki: od wierzchu ma dołeczki, od spodu zaś jest pilśniowaty. Rośnie w ciemnych lasach osobliwie na starych Dębach. U Royena *Lichen foliis oblongis divisis, imperfecte reticulato-punctata.*

Liście są wielkie i szerokie, dzielą się na gałązki, a te znowu są drobniej podzielone. Po-

rost ten jest gęsty, żółtawy, od spodu czasem czarny, na swych pęcherzykach wszędzie biały. Na brzegach wcinania są okrągławe, twarde, gęste, czarniawe tarczki: a na brzegach liści drobne, ziarniste, mączne, siwe brodaweczki, które gęsto w liniach stoją.

Jest gorzki, zatykający, ściągający. Dawniejsi Lekarze, i teraz Wiesniacy, zażywają go na Dychawicę, Kaszel, i choroby Płuc. W Syberyi biorą go zamiast Chmielu do Piwa. Gdzie go jest wiele, świeży zdać się może do garbowania skór.

779.

LICHEN PURPURACEUS: POROST OTRĘBOWY. Jest liściowy, leżący: ma łapki zaostrome, od spodu czarne z dołeczkami. Najdużej się wszędzie na Drzewach. Jest bardzo gorzki, miękki, siwy, popylony, albo wcale gładki, albo kosmaty: od spodu zaś pospolicie czarny, siatkowany. Gałązki dzielą się na drobniejsze, a te znowu są na końcach krótko przedzielone. U Hallera *Lichen cornibus plenusculis acutis superne farinosus, inferne atris & reticulatis.*

780.

LICHEN FARINACEUS: POROST MĄCZNY. Jest liściowy, w górę stojący, spłaszczone, gałązki: na brzegach gałązek stoją mączne brodaweczki. Jest on wkrót białawy, nieco zieleniący: gałązki są płaskie, równo-szerokie, P a mięk-

miękkie, gładkie, na kęścach pospolicie dwurogate. Jest bardzo pospolity, osobliwie na Dębach i Jesionach. U Haliera *Lichen lacunosus complanatus, ramis acutissimis orbiculis farinosis marginalibus frequentissimis.*

781.

LICHEN FRAXINEUS: POROST JESIONOWY. Jest liściowy, w górę stojący, podłużny, lancetowy, dość rozpięzony, i gładki: ma na sobie dolki i szypułkowane tarczki. Jest na obu płaszczyznach żółtawy, ma na obu dołeczki: tak na brzegach jako i w porządku ma obfite tarczki okrągłe, które w początkach brodawczakom są podobne, potem się daley rozchodzą. Nayduie się osobliwie na Jesionach. U Royena *Lichen foliis oblongis, planis, rugosis, sinuatis, calicibus orbiculatis petiolatis.*

782.

LICHEN PRUNASTRI: POROST TARNIOWY. Jest liściowy, w górę podniesiony: ma dołeczki: od spodniej płaszczyzny jest biały i kosmaty. Liście ma szerokie, od wierzchu zielonawe lub żółtawe, od spodu białe: dzieli się na tępe gałązki, które na końcach pospolicie są dwurogate. Nayduie się na suchych drzewach, a osobliwie na Tarni. U Royena *Lichen foliis mollibus candidissimis, dichotomis, calicibus orbiculatis sessilibus.*

783.

LICHEN JUNIPERINUS: POROST JAJOWCOWY. Jest liściowaty, rozpięzony, kędzierzawy, żółtawo czerwony: tarczki ma brunatne. Ma nie-małe podobieństwo do Porostu ściennego wyżey opisanego, tym się przecięż różni, że jest blad-szy, że listki wieńko na sobie leżą, i są dość w górę podniesione, że tarczki są brunatne. Nayduie się osobliwie na Jajowcu. Odgotowawszy go z Afunem, daje piękną i trwałą farbę żółtą do farbowania wełny.

784.

LICHEN GLAUCUS: POROST ZELAZNY. Jest liściowy, płaski, gładki, na łapki podzielony, z kędzierzawym i mącznym brzegiem. Jest tak cienki jak papier, dosyć równy: od wierzchu żółtawy, śniący jakby gummowany: od spodu brudno-biały z brzegów, daley brunatno-czerwony, a w porządku czarny, kosmaty. Tarczki są drobne, i mają maluchą dziureczkę. Nayduie się osobliwie na Brzozech U Haliera *Lichen fronde laciniata & crispata, inferni atra & aspera.*

785.

LICHEN CANINUS: POROST PSI. Jest skorkowaty, czółgający się, na tępe łapki podzielony, płaski: od spodu żyłkowany i kosmaty: tarczyk brzegowy w górę podniesiony, jest

jest niby siwym pyłem popylony; msode liśki są albo niedzielone, albo ledwie co przecięte; leca starsze powiększają się, i są wielokrotnie dzielone. Tarczki są gęste, podłużne, brązowe, stołą w górę. Nayduie się na ziemi w nuychud-szych gruntach, osobliwie przy Kamieniach.

Ma smak nieprzyjemny spleśniały. Od Angielskich Lekarzy ma zaletę na ukąsz nie od Psu wiciakiego. Kożą oczyściwszy i ususzysz atenc na proszek: Proszku tego części dwie, z jedną częścią Pieprzu zmieszawszy, codzień po kwintli szczywać w półgarca ciepłego Krowiego mleka. U Royana tak jest ten Porost opisany: *Lichen foliis planis, subrotundis, lobatis, obtusis, calice plano laciniis propria adnato.*

786.

LICHEN COCCIFERUS:
POROST ZIARNOWY. Ma podobieństwo do jakiej Bedski: Kubek pojedynczy z gładkimi brzegami stoi na trzonie woszczkowatym, i ma czerwone ziarna. Nayduie się w nieurodzaynych lasach, i na zgniłych Drzewach. U Royana *Lichen caule simplici, calice turbinato, margine carnoso coherato, profifero.*

Kubek tego jest wielki leykowany, zębkowato wcinony: ma ziarna piękne żywo czerwone, czasem blade lub brudne. Pospolicie jest pojedynczy, a czasem w podrodka lub brzegów

puszcza noże Kielichy: Ziarna albo są szypuskowane, albo bez szypufek: i czasem wewnątrz cały Kielich okrywsią. Można nim czerwono farbować. Dawniey go używano na Kessel dla Dzieci, i na Febry.

787.

LICHEN PYXIDATUS:
POROST SEOIKOWY. Jest także bedfkowaty. Ma Kubek pojedynczy, drobno karbowany: Ziarna brunatne. Rośnie na ziemi w lasach przy Drzewach lub Kamieniach. Jest gęsty, od spodu biały: rozszerza się w Kubek leykowany z pojedynczym i drobno zębkowanym brzegiem: jest miękkim i białym pyłem okryty. Zżywano go dawniey na Kessel dla Dzieci. U Royana *Lichen caule simplici, calice turbinato, margine tenui.*

788.

LICHEN DIGITATUS:
POROST PALCZYSTY. Ma Kubki niedzielone, knotowate, z bardzo wielą woszczkowatemi gałązkami. Kielichy rozkładają się jak ręka; a ich gałązki dzielą się na wiele drobniejszych, i mają na końcach czerwone ziarna. Nayduie się w lasach nieurodzaynych. Można nim wosnę czerwono farbować.

789.

LICHEN RANGIFERINUS:
POROST LAPPONSKI. Jest krzacakowaty, rurkowaty, i wyrasta na ćwierć łokcia wy-

soko: w kątach otwarty, miętki: gałązki nachylone, coraz-
 cieńsze drobniejsze, małą na
 wierzchołkach gronka czarnych
 ziarn. Cały ten Porost
 jest niby białą mąką popylony.
 Rośnie miejscami w nieuro-
 dzajnych lasach. W Laponii
 nim żyją Zwierzęta, Renny
 swane.

790.

LICHEN SUBULATUS: POROST SZYDŁOWY Jest krzaczokowaty, dosyć dwudzielny: gałązki ma pojedyncze szydłowate. Jest białawy, i ma korę liściowatą. Pręt puszcza mało gałązek, które są gładkie, i małą tylko kilka kulek na sobie siwych; gałązki kończą się dwoma lub trzema różkami. Nayduie się w lasach migdzy wraosami. U Royena *Lichen caule erecto doctotomo, ramis subulatis*.

791.

LICHEN PLICATUS: POROST PŁATANY. Jest z Nittek złożony: wisi na drzewach: ma tarczki promieniste. Nayduie się w ciemnych lasach na Sosnach i Brzozech. Pręt ma miętki, spłaszczony, szeroki, biało-żółtawy. Można nim farbować zielono. U Gronowa *Lichen ramis filiformibus ramosis, pendulis, confertis*.

792.

LICHEN HIRTUS: POROST KOSMATY. Jest z Nittek złożony, bardzo gałęzisty,

i w górę stojący: ma pagoreczki maczane bez porządku. Jest biało popylony. Nayduie się osobiwie na starych płotach. U Hallera *Lichen barbatus, setibus caudiculis: ramis simplicibus parallelis*.

793.

LICHEN VULPINUS: POROST DACHOWY. Jest z Nittek złożony, bardzo gałęzisty, w górę stojący. Jego Pręcik jest apłaszczony, i puszcza piękne żółte gałązki. Nayduie się na Murach i Dachach gotowych. Gotowany w wodzie, daie bardzo piękną żółtą farbę do farbowania.

794.

LICHEN PERCUSUS: POROST PRZEBITY. Jest trędkowaty: ma brodawki dosyć kostkowe z walczkowatemi dziurkami. Składa się ten Porost z białej cienkiej kory, która w czasie kwitnienia grubieie, i na rogate brodawki się dzieli. Nayduie się na Drzewach i Kamieniach. U Hallera *Lichen crusta verrucosa, arsis polygonis punctiferis*.

795.

LICHEN PARELLUS: POROST BIAŁY. Jest skorkowaty, i ma tarczki wpukłe, tępe, blade. Nayduie się na Murach. Porost ten jest piękny, ciągły: ma białawe lub żółtawe brodaweczki, które się w niwiaką skorokę roschodzą. Tarczki są wielkie wpukłe, na obwo-

obwodzie wypukłe, tegoż koloru jakiego jest cały Porost. U Hallera *Lichen crustaceus, verrucosus, candidus; scutellis concoloribus*. Drobno atarty, z wapnem pomieszany, przez kilka dni moczem skropiony, roi się, czerwienieje, i do farbowania zażyć się może.

796.

LICHEN VERNALIS: POROST WIOSNOWY. Jest trędowny, biały, i ma okrągłą, rdzawo ziarną. Najdużej się na Drzewach w początkach Wiosny. Jest siwo biały: tarczki są kuleczkowate okrągłe, skupione, bez szypułki i bez obwódki, kolor ich brązowofioletkowy. U Hallera *Lichen crusta tenuissima cinerea, scutellis fuscis*.

797.

LICHEN ATER: POROST CZARNY. Jest skorkowaty, biały: ma tarczki czarne marszczone. Najdużej się na murach wapnem tynkowanych, gdzie wapno już poczyna odpadać. Jest siwo biały, nierówny; a tarczki jego są wielkie, białe obwędzone. U Hallera *Lichen crusta glauca verrucosa, tenax*.

798.

LICHEN PULVUS: POROST CZERWONAWY. Jest trędowny, żółtawo-zielony: ma tarczki czerwono-żółte. Najdużej się na starych Wierzbach, i za czasem siwieje. Tar-

czyki mają obwędkę wyższą, która potem ginie.

799.

LICHEN GRANOSUS: POROST POWŁOCZKOWY. Jest liściowaty: Liście jak dachówka za siebie zachodzą, są podługne, na łapki dzielone, wcinane, popielate, gładkie. Tarczki są czarne z karbowaną obwędką. Najdużej się osobliwie na gnijących gontowych Dachach. Tarczki są w początkach pokryte powłoczką popielatą, która za czasem ginie.

800.

LICHEN HISPIDUS: POROST SZCZECINOWY. Jest liściowy, rozpierszony, biały, ucinki jego w górę się podnoszą, i są tępe, włosiste. Tarczki są bez szypulek. Najdużej się na różnych Drzewach. Jest drobny i zawsze biały. Gdzie się gładki poczyna, tam się najdużej kupka ziarek. Tarczki są ciemne, białe obwędzone.

801.

LICHEN PULVERULENTUS: POROST PYŁKOWY. Jest liściowy. Liście jak dachówka zachodzą, są zielone, tępe, karbowane, na łapki dzielone, i popylone. Ma tarczki czarne, na obwodzie karbowane. Najdużej się osobliwie na Wierzbach. Jest pięknie zielony, biało popylony. Łapki jego są szerokie, i głęboko karbowane. Tarczki liczne stoją w po-

w potrzodku, które poki są młode, mają podobieństwo do rakowych oczu, i są miękkie: starsze potem czernieją.

L. G. 346.

LIGUSTICUM: LUBCZYK. Jest Rodzay mający Kwiaty w Okółkach. *Nitek* pyłkowych jest pięć: *Otworów* dwa. *Pokrywa* i *Pokrywki* są. *Korona* u wszystkich Kwiatów równa, ma liški niedzielone, zwiniłone. *Owoc* iest podłużny, na obu stronach po pięć rasy brudowane. Z sześciu gatunków ieden mi iest wiadomy.

802. *

LIGUSTICUM LEVISTICUM. LUBCZYK ZWYCZAYNY. Ma znaki gatunkowe, że *Liście* tego są wielokrotnie składane, a *Listeczki* od wierzchu wcinane. Zowie się u *Tragusa* i *Kordusa* *Ligusticum sativum*, u innych *Ligusticum vulgare*. U *Syreniusza* naszego iest pod imieniem *Ligusticum Libycticum*: to zaś co on nazywa *Levisticum vulgare*, należy do rodzaju *Laserpitium*.

Nie mogę zaręczyć, aby ta Roślina właściwie dzięki u nas była: naydowałem ją w niektórych zaniedbanych ogrodach, lecz mi się zdaje, że musi się kiedy bydź posiana. *Korzeń* iest gruby, mięsisty, trwały, głęboko w ziemię idący: ma zapach nie każdemu przyjemny. *Pręt* bywa około trzech łokci wysoki, iest gruby, brudowa-

ny, gałęziasty. *Liście* są wielkie, ciemnozielone. *Kwiaty* żółte stoją w wielkich Okółkach na wierzchołkach. Kwitną w *Czerwcu* i *Lipcu*. Jeżeliby wypadła potrzeba, można go posadzić z nasienia, a potem rozsadzić na gruncie tłustym, i nieco wilgotnym.

Cała ta Roślina i z nasieniem iest ostra, korzenna, i rozpalająca: dawniej wchodziła w lekarstwa, terazniaysi zaś *Lekarze* rzadko iey zażywają. *Bydło* ją lubi: uważali przecięż *Gospodarze* w tych *Krajach*, gdzie obficie rośnie, że *Mleko* od *Krow* tą Rośliną żywiących się, samo nawet mięso, przykrego bywa zapachu i smaku.

L. G. 18.

LIGUSTRUM: LIGUSTR. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych dwie, *Otwor* ieden. *Korona* iest czterodzielna. *Jagod*a czteroziarnowa. *Jeden* tylko iest gatunek.

803. *

LIGUSTRUM VULGARE: LIGUSTR PTASIA ZOB. U *Pena* *Ligustrum nostras*: u *C. Bauhina* *Ligustrum germanicum*: u *Alpina* *Ligustrum italicum*: u *Lonicera* *Ligustrum majus*. Jest *Krzew*: gdzie dzięki rośnie, bywa około ośmiu łokci wysoki.

Kora na nim gładka siwa. *Gałęzi* ma wiele, są bardzo giętkie. *Liście* długo w zimę trwają: są ciemne, lancetowe, iasio-

iałowo-okrągłe, gładkie, tępe, bazogonkowe: stoją naprzeciw siebie. Kwiaty są białe; mają zapach, są gęsto kłosiste, i kwitną w Czerwcu. Jagody okrągłe czarne, w Jesieni dojrze- wają.

Dziko rosnący tej Rośliny jeszcze u nas nie widziałem: są tylko w niektórych Ogrodach z niej niskie Szpalerki, Kwatery otaczające. Można ją rozmno- żyć z ułamanych gałązek, z oddzielonych wypustków z Ko- rzenia; i z nasienia, które do- piero w drugim roku wschodzi. Muchy Hiszpańskie liście na niej bardzo psują.

Węgle tego Krzewa są zda- tne do robienia prochu. Z ga- łązek robią się Koszaki. Liście są gorzkie: Liście i Kwiaty w Koziej Serwatce gotowane, za- żywały się dawniej na pfoka- nie gardła w rozpaleniu. Ja- godami w niektórych Kraiach Wina czerwono farbują.

Jagody z Wąsztatynem i nie- gaszonym wapnem farbują błę- kitno: z moczem purpurowo: z koperwasem sielono: z cy- trynowym sokiem czerwono: a same przez się czarno.

L. G. 410.

LILIUM: LILIA. Jest ro- dzaj mający Nisek pyłkowych sześć, Otwor jeden. Korona jest dzwonekwa, sześciolistkowa; na każdym listku idzie wpodłuż kreska miódowa. Na torebce na- sionowej łupiny ściankowe są złą- czane włuskami w kratkę. Z

dziewięciu gatunków te mi tyl- ko są wiadome.

804. o

LILIUM CANDIDUM: LI- LIA BIAŁA. U innych prawie wszystkich *Lilium album*: a u Apulejsza zowie się *Rosa Ju- nonis*. Znaki gatunkowe są: że Liście stoją bez porządku: Koro- na dzwonekowata, wewnątrz jest gładka.

Korzeń jest Cebula z wielu łupin żółtych złożona. Pręc prosty, bez gałęzi, około łok- tiowy. Liście korzeniowe są owalne, na brzegach się fałdują- ce: prętowe częstokroć po trzy skupione, są bez ogonków. Kwia- ty wielkie, białe, czasem paf- ne, mają zapach tak zbytmi, że w zamkniętym miejscu gło- wie szkodzić mogą. Kwitną ku końcowi Czerwca.

Rozmnożyć się mogą z na- sienia, ale najłatwiej z odrost- ków oddzielonych cebulowych. Przesadzają się kwitnące Cebule najlepiej po S. Jakubie: po- źniej bowiem przesadzone po- spolicie na przyszły rok nie kwitną. Rośnie dalko w Syryi: lecz i w naszych ogrodach pie- szcot nie potrzebnie.

Korzeń w Mleku rozgotowa- ny, i przykładany, odmiękcze puchliny. Woda z Kwiatami pędzona ma zapach bardzo orze- żwiający. Pokazały już wielo- rakis doświadczeni, że pyłek główek pyłkowych zebrany, na dobry koniec nocza w Herbacie iakiej ochłodzonej dany, przy- cią-

ciężkim rodzenia znaczną czynił ulgę.

805. o

LILIUM BULBIFERUM:
LILIA ZOETA. U niektórych *Lilium cruentum*: u Teodora *Lilium aureum majus*: u Cezalpina *Lilium croceum flore*: u Fuchsa i Lonicera *Lilium croceum*: u Pliniusza, Gesnera, i J. Bauhina *Lilium rubens*, albo *rubrum*: u Lobela i Dodoneusza, oraz Dyoskorydessa, Turnera i Pena, *Lilium purpureum*. Ma znaki gatunkowe takie: *Litcie* są bez porządku: *Kwiat* dawonkowaty, w górę stojący, wewnątrz kołnasty.

Rośnie dziko we Włoszech, Austrii, w Szwajcarach, i Syberyi: u nas się w Ogrodach utrzymuje. Korzeń jest Cebula biała, z łupią złożoną, trwałą, pieczot żadnych nie potrzebująca. Pręt często wyższy nad łokieć, pojedynczy, ma na wierzchołku Kwiaty. *Litcie* są liczne, trawiaste. Kwiaty wielkie różney żółtawey czerwoności, kwitną w Lipcu.

Rozmnożanie ich najłatwiejsze jest z odrostków cebulowych, które się w jesieni przesadzają, co drugi lub trzeci rok. Grant każdy jest szdatny, aby tylko nie był mokry.

806.

LILIUM MARTAGON:
LILIA ZAWOIBK. U Pena, Lobela, Bestera, Klusynsza, i Raia, *Lilium montanum*: u Fuchsa, Gmnera *Lilium purpureum*

u Dodoneusza, Komeryusza, i Cezalpina, *Lilium silvestre*. Ma *Litcie* w okręgach stojące. Kwiaty są zgłęte: *Litki* kwiatowe zwinięte.

Rośnie dziko w lesach siołami zarastających, i kwitnie w Czerwcu. Korzeń jest Cebula trwała, niewielka, z żółtą łupią złożoną. Pręt czasem dwufokciowy. *Litcie* szerokokątne stoją w okręgach, w pewney na przecie odległości. Kwiaty wielkości mierney, pospolicie brudno żółte, a czarnymi kropkami, wiszą na wierzchołku pręta w rzadkich kłosach.

Cebulki mogą się w Jesieni przesadzać do ogroda: i lubo żadnym gruntem nie gardzą, na miejscu przecięt słońcu bardzo wystawionym rzadko kwitną, iako doświadczyłem. Z kwiatu Peczofy na Wosk noszą. Tey i poprzedzającej *Lilii* żółtey Cebule w Syberyi w Mleku gotują i na pokarm używają.

L. G. 774.

LINNAEA: ZIMOZIOZ.
Jest rośdzą mający *Nisek* pyłkowych dwie dłuższych, dwie krótszych. *Ziarna* nasienne okryte. *Kielich* jest podwojny: owocowy, jest dwulistkowy: kwiatowy zaś pięćdziałny, i stoi na guziku owocowym. *Korona* równa. Jagoda sachą, troykormowa. Jeden tylko jest gatunek.

807.

807.

LINNÆA BORBALIS: ZIMOZIOE - PUŻNOCNY.

Procz znaków rodnajowych, ma gatunkowe takie: *Pręty* jest krzewinkowy; *Kwiaty* stoją po dwa skupione.

Bardzo rzadka u nas ta Roślina, nayduje się przecięż w nieurodzajnychciemnychlasach sosnowych, meham zarosłych. Kwitnie na końcu Czerwca. Korzeń ma trzewy. *Pręty* krzewi nowe po ziemi łażące, tu i owdzie korzonki puszcające: z tych pręciki kwiatowe wyrastają w górę, są długie, nagie, i mają na wierchošku po dwa kwiaty. Liście są okrągłe, nieco kosmate, tępó zębkowane, latem i zimą zielone: Kwiaty wiszą nieco: zewnątrz są białe, wewnątrz czerwone, i mają nieco zapachu.

L. G. 389.

LINUM: LEN. Jest Rodzaj mający *Nisiek* pyrkowych pięć: *Otworów* pięć. *Kielich* i *Korona* pięćlistkowa. *Torebka* nasiennea pięćłupinowa, dziesięćkomorkowa, ma w każdej komorce po jednym ziarnie nasienneym. Ze dwudziestu dwu gatunków kilka tylko opiszę.

808.

LINUM USITATISSIMUM: LEN POSPOLITY.
U Morysona *Linum annuum*: u Fragusa, Dodoneusza, i C. Bauhina *Linum sativum*: u Pena

i Lobela *Linum vulgare*: u Royena *Linum ramis foliisque alternis lineari laucolatis, radice annua.*

Stądby początkowo pochodził, nie jest zupełnie wiadomo; teras przecięż w południowej Europie dziko między Zbożami rośnie, u nas corocznie z nasienia zasiewa się. Znak: jego gatunkowe są takie. *Pręty* pospolicie pojedynczy: *Liście* są lancetowe, i stoją na przemianny. *Listki kwiatowe* są karbowane. *Kielichy* i *Torebki* nasienne kończą się tygiemi ostrzami. *Korzeń* jest roczny. *Pręty* rzadko wyższy nad fokied: Kwiaty błękitne na wierchoškach pręta, kwitną w Czerwcu: nasienne ziarna spłaszczone.

Odmiany *Len* wisiorakie są rod: *Praglec*, którego torebki nasienne same się otwierają, i nasienie wyracają: u tego nasienie jest isńnieysze: rośnie niżey, wcześniey doyrzewa, dale nasienie obfitsze, przedzę krotką, ale przednią, miękką, i białą. sre. *Słowien* rośnie wyżey, nasienie ma ciemnieysze, i z główek go wymłacać trzeba: późniey doyrzewa, dale przedzę dłuższą, ale nie tak białą. 3cie. *Len* pospolity, i *Wielkolen*, różnią się wysokością wzrostu. 4te. Za granicą *Len* *Infantaki* albo *Ryski* ma swoje zalety. 5te. *Ankanski* zasiewa się w Jesieni i rzadko. 6te. *Afrykański* ma liście szerokie, i głowki nasienne znacznie więkzsze.

Jak zasiewać i kolo niego chodzić

dzić wiedzą Gospodarze. Potrzebnie gruntu kruchego, nieco z piaskiem zmieszanego, ani zbytne tłustego, ani chudego. Nie dobrze jest, gdy się corocznie na jednymże miejscu zasiewa. Nasienie najlepsze jest trzecieletnie.

Len jest w życiu ludzkim barddo użyteczną Rośliną: z niego mamy Nici, płotna różna, a z tych Papier. Jak z niego przędzę wyrabiać, i popolicie aż do robienia płocien przysposobić, wiadomo gospodarującym. Od odmiany Lnu, od gruntu, na którym się zasiewa, od sposobu wyrobienia przędzy, i t. d. zawisła przedniość płocien. Niektórzy nie radzą go moczyć w wodzie jak zwyczajnie, ale tylko na rosie: ani go suszyć w piecu, ale na słońcu: przynajmniejby nie tyle wiosek w popiół i perzynę się obracało.

We Włoszech przędzę lnianą do tej doskonałości przyprowadzono, że się równa Jedwabowi: tak pożyteczny przeciąż-wynalazek został zakazany, aby obfitym tam Jedwabnikom nie przynosił szkody. Chcąc przędzę mieć Jedwabowi podobną. Gmelin tak radzi postąpić. Przędza powiąże się na garści nie ścisnąc: spłaszczona ułoży się w Kadzi: ile funtów jest przędzy, tyle półgarców naleje się wody, tyle garści nasypie się pszenney mąki, i należy się zamiesza: naleje się wrzącej wody, a przydawszy znowu mąki, i nieco białych piwnych

drożdży, znowu się zamiesza: i nakoniec przyłoży się takim ciężarem. Po dwu dniach przewróci się przędza w Kadzi, i znowu ciężarem przyłoży: a gdy tak iśćcaze dzień jeden polży, wybierze się, wypłocz, wysuszy, i do przędzenia przysposobi.

Z nasienia lnianego mamy Oley, który nie tylko Malarzom do Pokostów i Drukarniom do farby jest potrzebny, ale i dla ziom pospolitym zwyczajną potęgą jest pokarmów przayprawą. Cutsry fanty nasienia dają około 12. łótów Oleju.

Nasienie w lekarstwie ma skutki odmiękczojące, bole uśmierzające: zażywa się nie tylko rozterse zewnątrznie na rozpalenia, kolki w bokach, do enem: ale i wewnątrznie jak Herbata w rozpaleniu gardła i piersi, w Ketzlu, krwią plwaniu, w bieguncie. Oley w enemie jest użyteczny na rznięczkę we wnątrznosciach; maść z niego na sperzelinę, na złotę żyłkę. Tenże Oley wownętrznie zażyty, ma zaletę na biegunki i choroby piersi. Makuchami po wybicniu Oleju nie tylko Bydło różne żywić można, ale gdyby ich było wiele, grunt iaki znacnie poprawić.

809. e

LINUM PERENNE: LEN SYBBERYISKI. U Royens *Linum perenne, ramis foliisque alternis linearis-lanceolatis*. Ma znaki gatunkowe, że *Kielich* i *Torebki* nasienne są przytępione; że

że *Liscie* są lancetowe, na przemiany stoią, i mają obwód niezębikowany.

Rośnie dziko w Syberii: kwitnie w Czerwcu. Korzeń trwa przez wiele lat, i puszcza czasem do 200 prętów. Pręty na tłustym wilgotnym gruncie bywają półtrzcicia, na miernym zaś półtora łokcia wysokie: i są u wierzchu gałęziste. Kwiaty błękitne nie małe, są w nieiaki okofek skupione.

Roślina ta mogłaby być gospodarstwu bardzo użyteczna: wszystkę bowiem ma zdolność Lnu pospolitego. Prawda, że podług doświadczeń zagranicznych przędza iey ieszcze nie ze wszystkim doszła do doskonałości Lnu pospolitego: ale czyliżby na pospolite płotna nie godną była utrzymywania, kiedy raz posiana, przez nie małe lat żadnego wlecey starania nie potrzebuie, odmsadzając się corocznie z korzenia?

810.

LINUM CATHARTICUM: LEN DZIKI. U J. Bauhina *Linum minimum*: u C. Bauhina *Linum pratense*: u innych *Linum sylvestre*. Ma *Liscie* owalno-lancetowe, naprzeciw siebie stojące. *Pręt* dwudzielny: *Koronę* zaostroszą.

Rośnie w lasach, na sękach, i pastwiskach wilgotnych: kwitnie w Lipcu. Korzeń roczny. Pręty cienkie, rzadko pufkociowe, pospolicie pojedyncze, czasem drobno gałęzkowe. *Liscie* małe. Kwiaty drobne, małe,

białe, stoią na długich szypulkach na bokach i w kątach gałęzok. Ziela tego ususzonego kwintlę w Serwatce lub w wodzie wrzącej namoczyćwszy przez noc, można w potrzebie zażyć na lexacyą bez niebezpieczeństwa i przykrości.

811.

LINUM RADIOLA: LEN MAŁY. Zodziwiać się przychodzi, co miał za przyczynę Linneusz, że tę Roślinę począł za gatunek rodzaju Lnu, która z znakami rodzaju tego nie ma nic pospolitego. Kwiaty mają *Nitek* pyłkowych cztery, i *Otworów* cztery. *Liscie* stoią naprzeciw siebie.

Rośnie na piaszkach, które woda nalewa, i kwitnie w Lipcu. Korzeń drobny, roczny. Pręt gałęzisty, którego gałęzki nieiaki okofek czynią. *Liscie* są iaiowo-lancetowe. Kwiaty białe stoią kulkami na wierzchołkach gałęzok na cienkich szypulkach. Korona i Kielich są czterolistkowe.

L. G. 181.

LITHOSPERMUM: WROBLE PROSO. Jest Rodzay mający *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* jeden. *Ziarno* nasiennych cztery. *Liscie* kosmate. *Kielich* pięćdzielny. *Korona* leykowata, naga; ma gardziel przewierconą jest z iedney sztuki, i otacza guzik owocowy. Z siedmiu gatunków te mi są wiadome.

812.

LITHOSPERMUM OFFICINALE: WROBLE PROSO ZWYCZAYNE. U dawnych *Milium solis*: u Teodora *Lithospermum arvense*: u Gesnora *Lithospermum commune*: u Kluzynusa *Lithospermum legitimum* u C. Bauhina *Lithospermum majus*: u Matbiola i wielu innych *Lithospermum minus*: u Fuchsa *Lithospermum sativum*. Ma znaki gatunkowe takie. Ziarna nasienne są gładkie: Korona ledwie co dłuższa od Kielicha: Liście lancetowe.

Rośnie wszędzie przy drogach, i na miedzach: kwitnie w Maju. Korzeń jest trwały. Prętów jest kilka prostych, około łokciowych; na wierzchołku gałęzistych. Liście kosmate, włośniste, bezogonkowe, stoją na przemiany. Kwiaty białe stoją pojedynczo w kątach między gałązkami i Prętem. Ziarna nasienne białe, twarde i ślnięce.

Choć ta Roślina nie ma ani smaku, ani zapachu jednak jej dawni Lekarze zażywali na Kamień, na ciężkie rodzenie, i na codzienną Febrę, gotując ją w wodzie lub w Winie. Terazniejsi Lekarze o tych skutkach bardzo wątpią.

813.

LITHOSPERMUM ARVENSE: WROBLE PROSO POLNE. U Dalechampa i J. Bauhina *Lithospermum nigrum*: u Fragusa, Fuchsa, i Dodoneusa *Lithospermum sylvestre*.

Ma Ziarna nasienne zmarszczone: Korona ledwie co dłuższa od Kielicha.

Rośnie na roli między Zbożem: kwitnie w Maju. Korzeń roczny, drobny, smaku obrzydłego, ma skórkę czerwono-farbującą, wewnątrz zaś jest biały. Pręt cienki, gałęzisty, około łokcia wysoki. Liście wąskie, lancetowe, kosmate, stoją na prasmiany. Kwiaty drobne, białe, stoją pojedynczo na wierzchołkowej części pręta. Korzeniem świeżym można farbować czerwono. Z Kwiatu Pszczoły na miód noszą.

814.

LITHOSPERMUM PURPUREO CÆRULBUM: WROBLE PROSO LEŻĄCE. U Kluzynusa *Lithospermum repens*: u Bokona *Lithospermum umbellatum*: u innych *Lithospermum majus*. Ma Ziarna nasienne gładkie: Koronę daleko dłuższą od Kielicha.

Rośnie miejscami w Zaroślach i na miedzach: kwitnie w Czerwcu. Korzeń jest trwały. Pręty około półłokciowe leżą na ziemi. Liście długie, wąskie, lancetowe, stoją na przemiany. Kwiaty czerwono-błękitnawe stoją na wierzchołkach Pręta, w kątach między liśćmi.

L. G. 95.

LOLIUM: KAKOL. Jest rodzaj właściwej trawy, mający Nitek pyłkowych trzy, Otworów dwa. Kwiatki stoją na sąb-

sząbkach pręta głównego. *Kielich* bezszypułkowy stoi pojedynczo na boku pręta: jest jednolistkowy, wielokwiatowy. Ze trzech gatunków dwa są mi wiadome.

815.

LOLIUM PERENNE: KĄKOL TRWAŁY. U Dodoneusza *Lolium murinum*: u Gerarda *Lolium rubrum*. Ma znaki gatunkowe iakie. *Kłosa* są bez ości: *Kłoski* są spłaszczone i wielokwiatowe.

Rośnie wszędzie na roślach, i kwitnie albo plonnie w Lipcu. Korzeń jest trwały. Zdźbła wyrastają całą kępą, około fokcia wysokie. Liście trawne czasem wązkie, czasem zašszersze. *Kłosa* długością częstokroć ćwierć fokcia przechodzą, są przzerwane, jednak się *Kłoski* z sobą stykają. *Kielich* jest prawie równy wielkości z *Kłoskiem*. *Kłosek* jest pospolicie ośmkwiatowy.

Trawę tę u nas pospolitą, Angliacy pod imieniem *Raygrass*, umyślnie na sákach zasiowiają. Zdaniem Gospodarzów zagranicznych ma ona swoje zalety, że na podłym gruncie się udaje: z tym wszystkim nie może pożyć w liczbę pożytecznych. Nie trwa bowiem dłużej nad trzy lata: jeżeli się miodo nie skosi, staje się twardą, i na pasę tylko Koniom zdatną: z nade wszystko grunt korzeniami tak ścisła, że nie prędko potem na nim inne, osobliwie Zboża udawać się mogą.

816.

LOLIUM TEMULENTUM: KĄKOL ROCZNY. U Gerarda, Raisa, i Parkinsona *Lolium album*: u Hallera *Lolium annuum*: u J. Bauhina *Lolium graminicum*: u Gesnara *Lolium verum*: u Royena *Lolium spicis aristatis*, *radice annua*: u dawnych *Zizania*. Ma *Kłosa* z ościami: *Kłoski* spłaszczone i wielokwiatowe.

Rośnie między Pszenicą, Żytem, Jęczmieniem i Owsem na roślach osobliwie mokrych, albo w lata słotne. Nasienie leży do kilku lat w ziemi leżąc może, czekając czasów słotnych a sobie dogodnych. Jest to roślina jedna ze szkodliwych, trzeba mi więc onę nieco ściśley opisać.

Korzeń roczny tylko. Zdźbło czasem do znaczney wyrasta wysokości: ma kolenka, i trawne liście. *Kłosa* czasem jest czerwony, spłaszczony, ościowy, i czasem na półfokcia długi: *Kłoski* w *Kłosie* stoją na przemiesany, a między niemi Zdźbłotu i owdzie się nogina. Pod każdym *Kłoskiem* jest listek tęgi, prosty, zaortrzony, równy z *Kłoskiem* długości, który jest *Kielichem*. Każdy *Kłosek* jest ośmkwiatowy. Ziarno niesienne są brunatno czarne, iaiowo-okrągłe, z obu stron spłaszczone.

Ziarna te nie tylko ludziom, ale i Żwierzętom szkodliwe są. Pokazały doświadczeni, że przynosily niby pijanstwo, ból, ociężałość i zawrot głowy: po-

mie-

mieszanie zmysłów: ciemność w oczach: dzwonienie w uszach: drżenie ciała, osłabienie, oziębienie: utratę mowy, ciężkość połykania: ból w żołądku: zimne poty: zbyt częste oddychanie: nie moczu: czasem szaleństwo, krwie płynienia i śmierć. To zaś wszystko dzieje się mniej lub więcej, podług natury Człowieka, który zażył, i podług wielkości zażycia.

W czasie gdy się Kąkol zbyt nie rodzi, mako jest Chleba: dlatego Ziarna zbożowe z niego się nie chędożą, i przez zażycie takiego Chleba, rozcho- dzą się panujące choroby. Mafa cząstka Kąkolu w wielu częściach Żyta, a zwłaszcza gdy się Chleb ciepły nie będzie zażywał, nie może wprawdzie wiele szkodzić, jednak i to pieczonym oso- bom niebezpieczne. Stratym te- mi ziarnami ratunkiem jest da- nie wczesne na womity, i za- życie różnych kwasów.

Pokazely doświadczenia, że też zieros, osobliwie obficie za- żyte, Koniom, Bydsu, Swi- niom, Gęsiom, i Karom, bar- dzo zle czynify przypadki.

Chcąc wygubić, albo nie mieć na roli, trzeba wszelkich szu- kać sposobów dla trzymania iey sucho. Jeżeli to bydź nie może, wyberte się Kąkol ze Snopa. Jeżeli i to dla obfito- ści trudne, omfocone nasienie wianiem, przesiwaniem, i ro- źnemi innymi oczyści się spo- sobami.

L. G. 233.

LONICERA: WICIO- KRZEW. Jest rodzaj małący *Niszek* przykowych pięć. *Oswor* ieden. *Korona* z iedney sztuki, nierowna stoi na guziku owo- cowym. *Jagoda* dwukomorko- wa, wieloziarnowa. Ze czter- nastu gatunków następujące są mi wiadome.

817. 6

LONICERA CAPRIFOLI- UM: WICIOKRZEW PRZE- WIERCIEN. U dawnych jest pod imieniem tylko *Caprifoli- um*. Ma znaki gatunkowe tak- kie: *Kwiaty* stoią w okręgoch bezszypułkowych na wierzchoł- kach *Pręta* i *Gęszci*: *Liście* wierzchołkowe są zrosłe, i *Pręt* przez nie przechodzi.

Libo mię upewniano, że ta roślina dziko mi-yscami u nas rośnie; nie widziałem iey prze- cięż tylko w niektórych ogro- dach, gdzie *Altany* nią obsa- dzone bywaią. *Pręt* krzewny wiie się w górę, gdy się czego czepiać może, i jest gęszisty. *Liście* są lesno-zielone, gładkie, podługno-okrągłe: dolne stoią naprzeciw siebie, wierzchowe zaś tak są zrosłe, że *Pręt* przez środek ich przechodzi. *Kwiaty* czerwonswe pachnące, pospo- licie po sześć skupione, kwitną w Czerwcu.

Reamnożenie jest łatwe, czę- ścią przez rozdzieranie *Korzeni*, częścią przez ułamane tylko, i w ziemi utkwione *gęślaki*. By- wa to, że *Altany*, lub inne oade-

ozdoby w ogrodach zabawnych tą rośliną opiętą, utracają swą ozdobę dlatego, że ją Muchy Hiszpańskie obiadają: w takim razie wygubić się mogą kadzemiem siarką. Z kwiatu Paczoły na Miod noszą.

818.

LONICERA PERICLYMENUM: WICIOKRZEW POWOY WONNY. Ma znaki getankowe takie: Kwiaty na wierzchołku pręta są w główki owalne skupione, i jak dachówka za siebie zachodzą. Liście żadne nie są zrosłe.

Rośnie miejscami u nas dziko, a osobliwie widzianem obficie na gorach między Kazimierzem i Pufawami. Pręt gibki lezie w górę. Liście są nieco włosiste, podługno-owalne, stoją na przeciw siebie, pospolicie nie są zrosłe, jednak na wielu mi się zdarzało widzieć, że przynajmniej niektóre pary były zrosłe. Kwiaty pospolicie poszedł skupione, mają bardzo przyjemny zapach, i kwitną w Czerwcu Jagody czerwone mają po dwa pęskie ziarna.

Roślina ta godna jest być w ogrodzie zabawnym do okrycia Altan, i innych ozdób. Nożycami ogrodniczymi bez szkody obcinać się daie; i rozmnaża się jak gatunek poprzedzający. Z Kwiatu Paczoły na Miod noszą. Jagody laxują: Liście mocz pędzą.

819.

LONICERA XYLOSTEUM:
Tom II.

WICIOKRZEW WISIENKA. Ma Szypułki dwukwiatowe; Liście niezrosłe; całe, nieco włosiste. Rośnie w niektórych lasach, i kwitnie w Maiu. Krzew ten w innych stronach ma mieć znaczną wysokość: mnie się nie zdarzyło widzieć, tylko około dwufokciowe krzewiny.

Pręt lub pieniak nie wije się, stoi prosto; ma korę starą białą, młoda zaś czerwawą. Liście są owalne od wierzchu jasno-zielone, od spodu białawe; są zastrzone, nie sąbkwane: stoją naprzeciw siebie. Kwiaty białawe: Jagody drobno czerwone.

Lubi grunt nieco wilgotny; i gdy się bez szkody nożycami obcinać daie, zda się na niskie Szpalerki do zabawnych ogrodów. Jagody gwałtownie laxują, i w wielości użyte, czynią womity.

* *

LONICERA JPECACUANHA: WICIOKRZEW KORZEN WOMITOWY. Jeszcze dotąd nie jest ściśle opisana roślina, od której korzeń, *Jpecacana* zwany w Lekarniach, pochodzi; z powieści przecięż mniema Linneusz, że do tego rodzaju należy.

Korzeń ten jest długi, cienki, giętki, obrączkowany, lub kolankowaty. Ma skórkę grubą, białą, albo brunatną, albo czarniawą; a jeżeli jest bardzo przedni, nieco żółtawą. Zapachu nie ma. Smak gorzkawy, i nie-

G

nie-

nico ostry. Skuteczność jego naywiększa jest w skorte. Korzeń ten jest w potrzebie naybezpieczniejszym środkiem wzbudzenia womitów' nawet u dzieci. Zależy się w Proszku, lub innym sposobem, dla dzieci od dwu aż do ośmiu granów: dla dorosłych aż do pół kwintli.

L. G. 978.

LOTUS: KOMONICA. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych dzie sięć, na dwie kupki zrosłych. *Kielich* rurkowany. W *Koronie* poboczne listeczki w podłuż się z sobą stykają. *Łupina* albo strączek wąsaczkowy i prosty. Z dziewiętnastu gatunków jeden mi tylko w kraju wiadomy.

820.

LOTUS CORNICULATUS: KOMONICA ROZKOWA. U *Gesnera Lotus pentaphyllus*: u *Dalechampa Lotus prima*: u *Mathiola Lotus sativa*: u *Dodonaeusa Lotus sylvestris*. Ma znaki gatunkowe takie: *Pręty* leżą na ziemi: *Główki kwiatowe* są spłaszczone: *Strąki* są wąsaczkowe, nie zbyteń skupione.

Rośnie na wielu miejscach: kwitnie w Maju. Korzeń trwały. *Pręty* różney długości, czasem leżą na ziemi, czasem stoją w górę. *Liście* potrojne są iaiowo lancetowe, z podobnymi przysadkami, czasem gładkie, czasem kosmate. *Szypułki* kwiatowe wyrastają z kątów liści,

są nagie, tylko pod głowką kwiatową miewają listek potroiny. *Kielich* na dwie łapki dzielony: zwierzchnia ma dwa działły lancetowe, dość długie: dolna zaś trzy węższe. *Korona* żółta. *Chorągiewka* ma szypułkę, i jest od innych listków oddalona, czerwono-kreskowana, a stąd nim się rozwinie czerwona. Na łodce jest dziób długi. *Strąk* cienki, wielozarnowy.

Lubi grunt nieco wilgotny, i z nasienia łatwo się rozmnożyć może. Roślina ta świeża i suszona, ma być przyjemną paszą dla Bydła. Kwiaty *Pszczolom* są ulubione.

L. G. 809.

LUNARIA: MIESIĄCZNICA. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych: *Strączek* okrągły, płaski. *Kielich* ma listeczki woreczkowe. *Strączek* owalny, stoi na własney szypułce, i składa się z łusek rowney wielkości ze ścianką przegradziącą. Dwa są gatunki, lecz jeden mi tylko jest wiadomy.

821.

LUNARIA REDIVIVA: MIESIĄCZNICA TRWAŁA. U dawniejszych niektórych *Lunaria graeca*, albo *Bolbonac*: u niektórych *Lunaria perennis*: u *Royena Lunaria foliis cordatis*. Znakiem gatunkowym jest, że *Liście* stoją na przemiany.

Nay-

Naydowałem ją w zaroślach podlesnych kwitnącą w Maiu. Korzeń u naszey jest tylko dwuletny. Pręt wyższy łokciowy, włosisty, czerwony, od dołu do wierzchu gałęzisty. Liście, wyższe dolne, stoją na przemiany: dolne mają ogonki, wyższe są bezogonkowe. Kwiaty czerwone stoją w kupkach, na wierzchołkach pręta i gałęzi. Strąki są białe i przezroczyste.

Jeżeli by wypadła potrzeba rozmnożenia, można ją czynić z nasienia: grantem żadnym nie gardzi, tylko miejsca potrzebne, które by nie było zbyt nie słońcu wystawione. Z kwiatu Pszczoły na Miod i wosk noszą.

L. G. 865.

LUPINUS: ŻUBIN. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych dzieścić. na dwie kupki zrósłych. *Kielich* ma dwie wargi. *Główek* pyłkowych jest pięć okrągłych, a pięć podłożnych. *Strączek* skorkowaty. Sześć jest gatunków, z tych niektóre w ogrodach naszych widzieć się dają.

822. o

LUPINUS ALBUS: ŻUBIN BIAŁY. U Gesnere *Lupinus communis*; u Dodonensa, Kordusa, Duranta, Dalechampa, i Gerarda, *Lupinus sativus*; u inoich *Lupinus vulgaris*. Ma znaki gatunkowe takie: *Kielichy* stoją na przemiany, nie mają przysadki, ale mają dwie

wargi: *Warga zwierzobnia* jest niedzielona, *dolna* ma trzy zęby.

Korzeń roczny puszcza pręt gruby, około łokciowy, od wierzchu gałęzisty. Liście składają się z siedmiu lub ośmiu w gwiazdę listków podłużnych, ciemno zielonych, białawymi włoskami pokrytych. Kwiaty białe, bezypuszkowe kwitną w Lipcu, są skupione w rzadkie kłosa. Ziarna nasienne są nakształt wielkiego iakiego Grochu, nieco spłaszczone.

W niektórych ogrodach wiejskich sadzą co wiosna tego nasienie, które z niewiadomości poczytawszy za prawdziwą Kawę, albo raczej byle z czegokolwiek była Kawa, palą, i iak Kawy zażywią. Namoczone w wodzie, aby gorycz utraciły, a potem gotowane, mogą się zażywać na pokarm.

823. o

LUPINUS HIRSUTUS: ŻUBIN BŁĘKITNY U C. Bauhina *Lupinus Caruleus*; u inoich *Lupinus Indicus*, albo *Creticus*. Ma *Kielichy* os przemiany stojące z przysadkami: *Warga zwierzobnia* Kielicha na dwoje przedzielona; *dolna* ma trzy zęby.

Początkowo pochodzi z Afryki i Hiszpanii: u nas jest w niektórych zabawnych ogrodach: Korzeń roczny Pręt gruby, brózdowany, około łokcia wysoki, rdzawymi włoskami pokryty, od wierzchu gałęzisty. Liście mają długie ogonki, są w gwiazdę złożone z

G z

li-

listków od 5. do 11. lancetowych, włosistych Kwiaty niebieskie błękitne stoją na wierzchołku w okrągach, i kwitną w Lipcu. Nasienie w Strąkach wielkie, które corocznie sadsić potrzeba.

824. *

LUPINUS LUTEUS: ŻUBIN ZOETY. U niektórych *Lupinus odoratus*. Ma *Kielichy* w okręgi skupione z przysadkami: *Warga wyższa* jest dwudzielną; *dolna* ma trzy ząbki.

Rośnie dziko w Sycylii: u nas się w niektórych zabawnych ogrodach utrzymuje. Korzeń roczny. Pręt niższy od poprzedzających, wielo-gałązkowy. Liście są w gwiazdę złożone z listków pospolicie dzwiewięciu długich, wązkich i włosistych. Kwiaty żółte mają dobry zapach, kwitną od Czerwca aż do Sierpnia: są na wierzchołkach w rzadkie kłosa skupione. Nasienie małe, pstrykate: na dnie żółtawo-białym czarno jest upstrzone, które corocznie sadsić się na wiosnę. Z kwiatu Pszczoły na Miod i Wosk noszą. Za świadectwem Szwedzkich Naturalistów, gdzie ten Żubin w ogrodach rośnie, stamtąd Krety uciekać mają.

L. G. 584.

LYCHNIS: FIRLETKA. Jest rodzaj mający Nitek pyłkowych pięć, i Otworów tyleż. *Kielich* jest z lednej sztuki, podługny i gładki. *Korona* pięć-

listkowa, której listki mają długie końce, i dosyć przedzielone płetki. *Torebka* nasienna pięćkomorkowa. Z gatunków siedmiu następujące mi w kraju są wiadome.

825. *

LYCHNIS CHALCEDONICA: FIRLETKA PŁO-MIENCZYK. U niektórych *Lychnis Byzantina*, albo *Constantinopolitana*. Ma za znak gatunkowy, że Kwiaty są skupione, i prosto w górę stoją. Rośnie dziko w Tartaryi, u nas w niektórych zabawnych ogrodach umyślnie się utrzymuje.

Korzeń trwały, puszcza kilka prętów prostych włoskowanych, czasem na dwa łokcie wysokich. Liście są lancetowe, bezogonkowe, stoją naprzeciw siebie. Kwiaty pospolicie żywo czerwone, stoją na wierzchołkach, i kwitną od końca Czerwca.

Pojedyncze rozmnażają się z posianego nasienia, i kwitną w drugim roku. Pełne zaś, które nie mają są ozdobą ogrodu, nie mogą się inaczej rozmnożyć, jak przez oddzielanie wyrostków od Korzenia.

826.

LYCHNIS FLOS CUCULI: FIRLETKA KURUŻKA. U Raia *Lychnis plumaria sylvestris*: u Morysona *Lichnis pratensis flore laciniato*. Ma znaki gatunkowe takie: *Listki* kwiatowe są cztery razy dzielone: *Owoc* okrągławy. Rośnie dziko na nieco wil-

wilgotnych łąkach, i kwitnie na końcu Maja.

Korzeń ma trwały, pręt prosty, brózdowany. bez gałązek, około łokciowy. Liście na pręcie są wązkie, lancetowe, bezogonkowe, i stoją naprzeciw sobie. Kwiaty pospolicie czerwone stoją po sześć lub siedm na wierzchołkach, na długich szypułkach. Rozmnożyć się może sposobem gatunku poprzedzającego.

827.

LYCHNIS VISCARIA: FIRLETKA SMOŁKA. Pospolicie u innych *Lychnis sylvestris*. Znakiem gatunkowym jest, że listki kwiatowe częstokroć są nieczelne. Rośnie na suchych łąkach, i kwitnie na końcu Maja.

Korzeń trwały puszcza przy ziemi liście wązkie, a z pomiędzy tych pręty pojedyncze, około łokciowe, mające na sobie wilgoć lipką. Przy kolanekach wierzchołkowych pręta, i na wierzchołku są kwiaty czerwone w Kłos albo Grono skupione. Rozmnożyć się może sposobem gatunku pierwszego.

828.

LYCHNIS DIOICA: FIRLETKA ODDZIELNOPĘCIOWA. Y ten gatunek u bardzo wielu Pisarzy jest pod mieniem *Lychnis sylvestris* Rośnie na bardzo wielu miejscach, i kwitnie prawie przez całe lato. Znakiem gatunkowym jest, że ma Płć na dwu Roślinach oddzieloną.

Korzeń trwały puszcza pręty gałęziste, około łokciowe. Liście owalne zaostrome stoją parami przy kolanekach prętowych. Kwiaty ile u nas są pospolicie białe, na wierzchołkach skupione w grono. Gdyby tego była potrzeba, możnaby rozmnożyć z rozdzielanych Korzeni.

L. G. 1217.

LYCOPERDON: BEDEKA KULKOWA. Jest rodzaj Bedek okragłych, które w sobie mają pył mały. Z dwunastu gatunków następujące są mi wiadome.

829.

LYCOPERDON TUBER: BEDEKA KULKOWA TRUFFLA. U niektórych *Lycoperdon subterraneum*. Jest okrągła, gęsta, kolcowata, bez korzenia, ukryta w ziemi.

Najduje się w ziemi na wiosnę i w jesieni, najobficiej po znacznym deszczu i grzmotach. Są częścią okrągłe, częścią owalne, częścią podługne, a te ostatnie nie bywają od ludzi używane. Są białe, czarne, siwe, ziemnego koloru i niby marmoryzowane. Ziemnego koloru i czarne, są stare i prędko gniją. Wielkość ich najpospoliczszą, jest Włoskiego Orzecha.

Rosną w kupkach, najbardziej w suchym piaszczystym gruncie, w lasach nie zbyt zarosłych, najpospoliciej około Dębów i Wiązów. Białe pokazują

zują się na wiosnę, marmoryzowane zaś w jesieni, i te są najlepsze. Dojrzałe mają zapach urynowy.

Ciężko poznać, gdzie się w ziemi najdują: gdzie przecięż wiele jest pewnych łośetowych Much, tam wnosić można, że są w bliskości, które iais swoje w Trufle skłedaia. W niektórych Kraiach do oznakania chowiaią Swinie, a w niektórych Psy.

Ususzonych zażywają do przypraw stołowych. Zdaniem Lekarzy podnieciają zażyt ogień nieczysty: i są przyki dy, że sbyteczne ich zażywanie śmierci było przyczyną.

830.

LYCOPERDON CERVI-NUM; BĘDĘKA KULKOWA JELENICA. Jest okrągła, gęsta, bez korzenia, w potrzodku ma niby mąkę.

Nayduie się w lasach w ziemi: pospolicie bywa okrągła, czasem innego kształtu, i trafia się, że ma trzonek albo korzeń. Po wierzchnu bywa brunatna, plamista, siwa, żółta-wa, czerwona-wa: wewnątrz ciemna nieprzyjemnego iakiego koloru. Zapach nieprzyjemny, wielki. Smak obrzydliwy. Zażycie isy bardzo pobudza do sprawy małżeńskiej. W niektórych Kraiach daia onę Krowom, gdy nie mają chęci do Byka.

831.

LYCOPERDON ROVISTA; BĘDĘKA KULKOWA KU-

RZAWKA. Wiewśnisey Buduchą nazywają: u Turneforcynusa *Lycoperdon vulgare*. Jest okrągła-wa; pęka się rozpierschfo, i rośnie na ziemi.

Rośnie prawie wszędzie, tylko ni w lasach. Ma podobieństwo do iakiego woreczka mającego korzeń i trzy skórki, które godziel ć się daia: rdzeń śród-kowy za czasem w pył nioiaki się obraca. Kształt iest różny, naypospoliciey okrągły. Wielkość różna. Kolor różny, naypospoliciey biały. Pęka się za czasem różnie, a naypospoliciey od wierzchu.

Pył ten śród-kowy iest dla oczu niebezpieczny. Będka ta przyłożona na Krew płynącą z rany, zastanawia ją. W Lu-zacyi nią Psczoły przy podbie-raniu podkadzają: inni zaś mniemają, iż Psczofom iest szkodliwa.

L. G. 1185.

LYCOPODIUM: WŁOCZĘGA. Jest rodzaj Mchu, albo roślin z ukrytymi pfciami. Słisk iest z dwu łupin złożony, bezzypuszkowy. Czepka nie ma. Ze dwudziestu czterech gatunków te mi są wiadome.

832.

LYCOPODIUM CLAVATUM: WŁOCZĘGA BABI-MUR. U Royena *Lycopodium caule repente, foliis patulis, pedunculis spica gemina terminatis.* Iłstki nitkowate stoia bez porządku: Kłofki okrągławe stoia na

ne osobnych szypulkach po dwa skopione. Rośnie w lasach Mchem zarosłych.

Pręt jest długi, po ziemi się włóczący, osadzony gęsto listkami, które iak dachówka za siebie zachodzą. Listki kończą się ostro i dźgim włoskiem. Szypulki kłosowe są bez liści, tu i owdzie tylko mają fuski, i dzielą się na dwa wałaczkowe kłoski. Kłoski młode są gładkie, stare chropowacią.

Zielem tym winiarze poprawiają Wina, które się psować zaczynają. Lekarze trunkowi z niego przypisują niemałe skutki w Kołtanie, Kamieniu, zatrzymanym moczu. Lecz dobrze uważa Gmelin, że te skutki pochodząć tylko mogą od proszku w Kłoskach się naydującego. Kłoski bowiem poki są zupełne, zebrane, gdy poleżą, dają proszek żółtawy, który na płomień racony, zapala się iak proch od strzelby. Proszek ten w Moskwie zbierają do Feiwerków: nim się zasypują rany, osurowiałe części ciała: nim Aptekerze potrząsają swoje Piłulki.

833.

LYCOPODIUM SELAGINOIDES: *WŁOCZĘGA PASTWISKOWA*. Ma Listki lancetowe, włoskami obwodaone, bez porządku stojące. Kłoski mają listki i stoją pojedynczo na wierzchołkach pręta i gałązek. Rośnie na pastwiskach Mchem zarastających.

Pręt ślący puszcza wiele ga-

łązek listeczkami osadzonych, w górę podniesionych. Listeczki są gładkie ślniące, przyjemne, karbowane. W kątach liści wystają Kłoski.

834.

LYCOPODIUM JUNDA-TUM: *WŁOCZĘGA SPŁAWOWA*. Ma Listki niezębkwane, bez porządku osadzone. Kłoski są gęsto listkowe, na wierzchołkach pręta i gałązek. Rośnie na miejscach, które wody zalewają.

Pręty są okrągławe wszędzie listkami osadzone, i puszczają wiele zakrzywionych gałązek. Listki są podługne, lancetowe, cienkie, blade. Kłoski stoją pojedynczo, nie mają szypulek, i są nieco grubsze od pręta.

835.

LYCOPODIUM SELAGO: *WŁOCZĘGA WRONIEC*. Ma Listki bez porządku osniami rządami stojące. Pręt jest dwudzielny, w górę się podnoszący. Kłoski bez porządku rozrzucone. Rośnie w lasach sosnowych.

Pręt ślący puszcza wiele gałązek krotkich, okrągławych, grubych, do góry stojących, wielą listkami okrytych. W kątach listków stoją pojedynczo Kłoski z dwuśupinkowymi słoičkami pełnymi proszku. Wierśniaczki niektóre zwykły te rośliny przeciwko mniemyłym czarom zażywać z wielkim niebezpieczeństwem, gwałtownie bowiem womity wzbudza.

836.

836.

**LYCOPodium ANNOTI-
NUM: WŁOCZĘGA GAIOWA.** Ma *Listki* bez porządku pięcią rzędkami stojące, dość szbkowane. *Wypuski* co rok w nowe kolanko wyrstają. *Kłoski* gładkie, stoją w górę na wierzchołkach gałązek. Rośnie w gajach i zarosłach.

Pręt leży na ziemi, czasem na fokcie długi, puszcza gałązki w górę stojące. *Listki* są gładkie, równo-szerokie, zastrzone. *Kłoski* nie mają szyppek.

837.

**LYCOPodium COMPLA-
NATUM: WŁOCZĘGA ZROWNANA.** Ma *Kłoski* podwójne, stojące na szypulkach. *Listki* są zrosłe, stoją dwoma rzędkami: te zaś, które są na wierzchołkowej płaszczynie, stoją pojedynczo.

Rośnie w lasach sosnowych. Pręt łązi po ziemi, i puszcza gałązki z trzema płaszciami bokami. Tak u tego gatunku, iako i u poprzedzających, w Lipcu *Kłoski* są pełne prozku.

Ten ostatni gatunek zaraz po śniegach zebrany, farbnie węgę żółto. Ususzy się, na proch zetrze; prozkiem warstami wle na się przesypie, i wodą naleje: gdy w kilka dni kisać zacnie, zagotnie się u ognia.

L. G. 190.

LYCOPSIS: KRZYWO-

SZYI Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* ieden. *Listcie* są kosmate. *Korona* leykowa z iedney sztuki, otaczająca guzik owocowy, ma *gardziel* przesklepioną, i *rukę* sakrzywioną. *Ziarna* nasiennych iast cztery. Z siedmiu gatunków ieden mi tylko wiadomy.

838.

LYCOPSIS ARVENSIS: KRZYWOSZYI ROLOWY. U Dodonousza *Lycopsis sylvestris*. Ma znaki gatunkowe takie: *Listcie* lancetowe mają na sobie szczeczinki: poki kwiaty kwitną, *Kłoski* stoją do gory. Rośnie na roli, kwitnie w Sierpniu.

Korzeń ma roczny: *Listcie* i pręty są bardzo kosmate. Pręt stoi w górę, około fokcia wysoki, dosyć gałązisty. *Listcie* igzyczkowe, kędzierzawiące się, mają włoski stojące na nieiakich gruczolikach. Kwiaty stoją na iednokwiatowych długich szypulkach; mają długą rękę, i lamkę pospolicie czerwonawą.

L. G. 33.

LYCOPUS: WILCZA STOPA. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych dwie daleko od siebie stojących: *Otwor* ieden. *Korona* iest na cztery łapki przedzielona. *Ziarna* nasienne cztery są przytępione. Z dwu gatunków ieden tylko w kraju iest mi wiadomy.

839.

839.

LYCOPUS: EUROPAEUS:
WILCZA STOPA ZWY-
CZAYNA. Ma znak gatunko-
wy, że *Liście* są wydrążono-
wycinane, zębkowane. Rośnie
na wilgotnych miejscach, i kwi-
tnie w Sierpniu.

Korzeń jest trwały, pręt cwo-
roboczny, rośnie prosto, i jest
około fokiś wysoki. Liście ro-
żnie się mieniają: pospolicie są
gładkie, czasem kosmate, a
czasem drobno rozpięzone. O-
kręgi kwiatowe są gęste, ko-
smate, stoją w kątach liści, i
są od nich krótsze. Korony war-
ga zwierzchnia jest biała, dolna
zaś ma czerwone krepecki.
Gerdziel jest kosmata, a w rur-
ce stoją Nitki pyłkowe.

Roślina ta ususzona, z Ko-
perwasem ugotowana, daie trwa-
łą czarną farbę na pfitno, która
niczym potem wprowadzona
luż bydź nie może. Francuzkie
czarne sukna od niej trwałość
i przyjemność czarności mają.
Tą się farbą Cygani podług
miary myją, a kolor brudny tak
trwale na skórze zostaje, że
ich różni od innych Ludzi.

L. G. 205.

LYSIMACHIA: TOIESC.
Jest rodzaj mały Nitk pył-
kowych pięć. *Otwor* jeden. *Ko-*
rona jest kółkowa, z iedną
szuki, owoc otaczająca. *Blizna*
na słupek tępa. *Torebka* nasien-
na okrągła, ostro się kończy,
iednokomorkowa, dziesięćfupi-

nowa. Z iedenastu gatunków
to mi tylko są wiadome.

840.

LYSIMACHIA VULGA-
RIS: TOIESC POSPOLITA.
U Duranta *Lysimachia falsa*:
u Kordusa *Lysimachia vera*: u
innych *Lysimachia lutea*. Zna-
kiem gatunkowym jest, że jest
wierzchowata, i że *Grona kwia-*
towe stoją na wierzchołkach prę-
ta i gałęzi.

Rośnie na brzegach błot, i
kwitnie od Czerwca do Sier-
pnia. Korzeń trwały dealeko się
rozchodzi. Pręt prosty, pospoli-
cie wyższy nad fokieć. Liście
gładkie, lancetowe, stoją albo
parami naprzeciw siebie, albo
są po trzy, cztery skupione przy
kolankach prętowych. Kwiaty
są żółte i wielkie.

U dawnych Lekarzów sioś
to miało saletę na rany we-
wnętrzne i zewnętrzne. Dymem
iego, mniemają niektórzy, mo-
żna węże wypędzać, i Muchy
gubić. Od kwiatu włosy mają
siwieć. To pownieysza, że
Peczoly z kwiatu na Wosk no-
szą.

841. ♀

LYSIMACHIA THYRSI-
FLORA: TOIESC BŁOTNA,
u C. Bauhina *Lysimachia bif-*
lita: u Lobela *Lysimachia sali-*
caria: u Beslera *Lysimachia pau-*
nonica: u Royana *Lysimachia*
racemis simplicibus lateralibus.
Rośnie na błotach, kwitnie w
Czerwcu i Lipcu.

Ko-

Korzeń trwały, i rozłazący się pnieza wiele prostych prętów około fokcia wysokich. Liście długie, wąskie, zaostrome, stoią naprzeciw siebie przy kolankach na pręcie. Kwiaty żółte stoią na długich szypułkach.

842.

LYSIMACHIA NEMORUM: TOIESC GAIOWA. U Furneforcysza *Lysimachia bumifusa*. Ma Liście owalne zaostrome: Kwiaty stoią pojedynczo: Pręt leży na ziemi. Najdowalem w szańcach pod Paławami kwitnącą w Lipcu; Korzeń jest trwały. Liście gładkie, stoią naprzeciwko siebie. Kwiaty żółte.

843.

LYSIMACHIA NUMMULARIA: TOIESC PIENIAZBK. Ma Liście niby serduzkowe: Kwiaty stoją pojedynczo: Pręt leży na ziemi. Rośnie na nieco wilgotnych sękach, kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Korzeń trwały. Pręt caworograniasty. Liście są okrągłe: stoją parami na krótkich ogonkach. Szypułki także parami stoją, są nagie, długie i mają kwiaty żółte.

Roślina ta jest przyjemną i zdrową paszą dla Owiec i każdego Bydła. Nie tylko dawniejsi, ale i terażniejsi Lekarze onę zalecają do zażyciawewnętrznego i zewnętrznego, w skorbacie, Suchotach, Biegunkach, białych upławach, Ranach, Wrzodach, i krwi pływaniu.

L. G. 604.

LYTHRUM: KRWAWNICA. Jest rodzaj mający Nitek pyłkowych dwanaście, Otwor jeden. Kielich dwunasto dzielnny. Korona sześciostkowa z kielichem siednoczona. Torebka nasienna dwukomorkowa, wieloziarnowa. Z Jasięciu gatunków jeden mi tylko wiadomy.

844.

LYTHRUM SALICARIA: KRWAWNICA POSPOLITA. U Royena *Lythrum foliis oppositis*. Ma Liście sorduszkowato - lancetowe, naprzeciw siebie stojące. Kwiaty są w kłos skupione. Rośnie prawie wszędzie przy wodach, kwitnie w Sierpniu.

Korzeń trwały puszcza rogate, czasem sześciogate pręty, proste, około dwóch fokci wysokie, czerwone. Liście stoją parami, czasem po trzy lub cztery. Kwiaty czerwone czynią na wierzchołku kłos długi.

Gospodarze zagraniczni okładają tę rośliną z wierzchu i boków Zboża w Spichlerzach, i zapewniają o skuteczności przeciwko Wołkom. Lekarze dawni i terażniejsi radzą iey zażywać w Biegunkach: a sok z iey wyciąsniony ma leczyć Wraody i rozpalenia. Wieśniacy na Podlesiu zażywają iey po ukąszeniu od Psa wściekłego, i mniemają się bydyż bezpiecznemi przeciwko przyszyfym przypadkom. Z kwiatu Pszczoły na Miod noszą. Je-
ze-

żeliby była potrzeba rozmnożenia, można w jesieni podzielić korzenie, i na mokrym miejscu porożsadzać.

M.

M.

L. G. 841.

MALVA: SLAZ. Jest rodzaj mały wiole *Nitak* pyłkowych w jedną kupkę zrósłych, na dale owocowym osadzonych. *Kielich* jest podwoyny, zewnętrzny trzylistkowy. *Ziarna* nasienne niby w okrągły Serek skupione, każde osobno jest otulone. Z dwudziestu trzech gatunków następujące są mi wiadome.

845.

MALVA ROTUNDIFOLIA: SLAZ GĘSI. U Gesnera *Malva agrastis*: u Lonicera *Malva minor*: u Dalechampa, J. Bauhina i Kameraryusa, *Malva vulgaris*: u Tragusza *Malva vulgarissima*: u innych wielu *Malva sylvestris*. Ma znaki gatunkowe takie: *Pręt* leży na ziemi: *Liście* są serduszkowato-okrągłe, niesznacznie pięćłapkowe. *Szypułki* gdy owoc dojrzaie, na dół się nachylają.

Rośnie prawie wszędzie na podwórzach i przy drogach: kwitnie od Maja do Sierpnia. Korzeń ma roczny. *Pręt* około łokcia długo; gęszczysty. *Liście*

gładkie, zębkowane. *Szypułki* iednokwiatowe, długie. *Kwiaty* drobne, czerwone, albo białe, albo czerwono żyłkowane.

Listki młode *Włókniszki* zbierają na zdrową zieloninę. *Lekarze* tej roślinie wewnętrznie i zewnętrznie wielką dają zaletę: przynawiają osobliwe skutki odmiękczenia, bolusmierząjące, żywiące, zosądek wolny czyniące, ostrość osmierząjące. *Zszywa* się, czyli z wodą gotowane, czyli sok wyciśniony: w nepoin, kąpielach, okładaniu, enemach: w Biegunkach, bolesnym i palącym moczzeniu, w ostrości krwi, ciężkim rodzeniu, szaleństwie, padającej niemocy. rozpaleniu wnętrzości lub innych części, zatwardzeniu, Gonorrhoei, kaszlu, ochrzypiałości gardła, i we wszystkich chorobach Urethry, w samym nawet Kamieniu.

846.

MALVA SYLVESTRIS: SLAZ ZAIĘCZY. Ma u Pissarzów imię podobne poprzedzającemu, przysądają tylko *major*, *elatio*, *procerior*. *Znaki* ga-

gatunkowe są takie: *Pręt zielny* stoi w górę. *Liście* siedmiopalcowe, z łapkami zaostrzonymi. *Szypułki* i ogonki kwiatowe są włoskowane.

Rośnie na polach, podwórzach, w ogrodach, i kwitnie od Czerwca aż do mrozów, *pręt* i ogonki liściowe są kosmate: *Pręt* zaś bywa około łokcia wysokości. *Liście* są częścią na pięć, częścią na siedem trójbocznych łapek podzielone, i zębkowane. *Kwiaty* pospolicie czerwone, niemałe, stoją skupione w kątach liści, na osobnych szypułkach.

Korzeń, *liście*, *kwiaty*, i cała ta roślina ma skutki iednakowe z gatunkiem poprzedającym, i podobnież zażywać się może. Z kwiatu *Pczofy* obficie na *Miod* i *Wosk* noszą.

847. *

MALVA CRISPA: SLAZ KĘDZIERZAWY. Ma takie znaki: *Pręt* stoi w górę: *Liście* kędziarsawe z wycinanemi kątami: *Kwiaty* stoją w kępach, w kątach między liśćmi i *prętem*.

Roślinę tę lubo prawie za dziką poczytać mogą, ile że bez umyślnego zasiewania rośnie w wielu bardzo ogrodach: iadnakże kiedyś sprowadzona być musiała, i stąd ją wieśniaczki nazywają *Slazem Włoskim*. *Początkowo* pochodzi z *Syrii*. *Korzeń* ma roczny. *Pręt* czasem na trzy łokcie wysoki. *Liście* są po brzegach fałdowane, kę-

dziarsawe. *Kwiatki* drobne, białawe, kwitną w *Sierpniu*. *Pręt* tej rośliny iak *Konopie* wyrabiany, daje *Nici* i *Płotno* konopnym bardzo podobne.

848.

MALVA ALCEA: SLAZ ZYGMAREK. U *Gerarda Malva verbenacea*: u niektórych *Malva Theophrasti*. Ma *Pręt* w górę stojący. *Liście* nieco kosmate, na wiele części podzielone. Rośnie na polach i w zarostach, kwitnie począwszy od *Lipca*.

Korzeń ma trwały. *Pręt* gruby, pospolicie nad łokieć wyższy, gęszysty. *Liście* są głęboko różnie na łapki dzielone i rączkowate. *Kwiaty* znaczne, blade czerwone, są w niejakie ołkoki skupione. Roślina ta ma skutki lekarskie równe gatunkowi pierwszemu: *Korzenie* i *Ziele* zbiera się do *Aptek*. Z kwiatu *Pczofy* na *Wosk* noszą.

849.

MALVA MOSCHATA: SLAZ PACHNĄCY. Ma *Pręt* w górę stojący. *Liście* korzeniowe są nerkowe, wcinane: *prętowe* zaś na pięć części podzielone, a każda część znowu wiele razy głęboko wcinana.

Indyjska ta roślina i u nas w zarostach dziko rośnie, nie obficie wprawdzie: kwitnie w *Lipcu*, *korzeń* roczny: *Pręt* gruby, gęszysty, nad łokieć wyższy. *Liście* korzeniowe są zębkowane, częstokroć nieznacznie

na

na pięć łapek podzielone : przętowe ześ są pierzasto wcinane. Kwiaty znaczne, blade-czerwone, piżmowy zapach mająca.

L. G. 5.

MARANTA: MARANTA.

Jest rodzaj mający Niskę pyłkową iedną, i Orzow ieden. Korona iest paszczkowata, pięćdzialna; dwa działy na przemiany odstawią. O iednym z dwu gatunków namienić muszę.

* *

MARANTA GALANGA: MARANTA GALGANT. Rośnie w Asyi, a osobliwie w Jndyi na wodnych miejscach. U nas potrzebowalby bespożytecznych pieczot. Korzeń głowkowy knotowaty, na mały palec gruby: po wierachu brunatny, obrączkowany: wewnątrz czerwony: pachnący, ostry, korzenny, gorący, nie tylko zażywa się do pędzonych wodek, którym korzennoci dodaie: ale się też chowa i w Aptekach na lekarstwa. Zażywa się osobliwie na zawrot głowy.

L. G. 1195.

MARCHANTIA: POROSTNICA. Jest rodzaj do krytopciowych należący. To, co ma bydź kwiatem Samcem, ma Kielich tarczowy, od spodu iednolistkowemi koronami okryty, i głowki pyłkowe są wielo-

dzialne. To, co ma bydź Samicą, ma Kielich bezszypułkowy, kształtu dzwonkowatego, a wielą ziarnami. Z siedmiu gatunków te są wiadome.

850.

MARCHANTIA POLYMORPHA: POROSTNICA GWIAZDKOWA. U Michelego Marchantia major capitula stellata: radiis teretibus, capsularum seminalium crenis in longiusculum quasi pilum desinentibus. Ma za znak gatunkowy, że Kielich powszechny iest dzielny.

Rośnie na miejscach wodnistych, osobliwie przyćmionych, i kwitnie przez całe lato. Każdy pręcik ma na wierchołku gwiazdę ośm lub dziesięć promieniistą, która ma nieiskie podobieństwo do Parasolika. Każdy promień ma ostrze tępe, brozdowane, ku ziemi nachylone i iest ku środkowi cienkimi, przezroczystymi, zielonawemi skoreczkami pokryty, z pomiędzy których widzieć się daią guziki pęcherzykowane, wielo-boczne, żeberkowane, skorkowate, biało-zielone.

Guziczki te gdy się otworzą, stają się Kielichem, z którego kwiat na szypułce wyrasta. Kwiat rozwinięty wyraża kupaćkę nihy z niteczek iedwabnych żółtą. Roślinę tę niektórzy zalecają na przypadki Wątroby, na żółtaczkę, na krew spiekłą, i mleko albo pokarm w pierśiach asiadły.

851.

MARCHANTIA CRUCIATA: POROSTNICA KRZYŻOWA. Sauvages ią opisuje, *Marchantia floribus masculis cruciformibus, femineis sessilibus lunatis.* Znakiem gatunku jest *Kielich* powszechny czterodzielny; działki rurkowate.

Rośnie na miejscach przyćmionych, ma sieloność piękną, żywą. Na szypulce stoi głoweczka owalna, która się dzieli na cztery lub pięć kwiatków.

852.

MARCHANTIA CONICA: POROSTNICA KRĘGIELKOWA. U Hallera *Marchantia verrucis asperis, capitulis conicis.* Ma *Kielich* powszechny pięćkomorowy, niby łuski okrągły.

Rośnie w miejscach ciemnych, a oobliwie przy wysokich łąkach rzek. Jest całemi kępkami skąpiona, szeroka, płaska, sielona, i ma na powierzchni białe wypukłości. Miejscami się używa się na rozwołnienie krwi spiekfey.

L. G. 721.

MARRUBIUM: SZANTA. Jest rodzaj mający kwiaty paścąkowe. *Nisek* pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych. *Ziarna* nasienne nagie. *Kielich* tęgi, tacyowy, ma dziesięć brzegów. *Warga* wyższa korony jest przedzielona, równo szeroka i

prosta. Z dziesięciu gatunków jeden ma tylko wiadomy.

853.

MARRUBIUM VULGARE: SZANTA POSPOLITA. Pospolcie u innych zowie się *Marrubium album.* Znakiem gatunkowym jest, że *zębki* kielicha są szczecinkowe, i jak haczyk zakrzywione. Rośnie na miejscach nieuprawnych, i kwitnie w Sierpniu.

Korzeń trwały puszcza wiele prętów prostych, nie bardzo gęstych, liście są marszczone, kosmate, białe, popylone, okrągłe i karbowane. Kwiaty białe stoją w gęstych okrzędkach, pod którymi są liście wężiste. W ogrodzie można posiać nasienie, a potem porosadzać.

Roślina ta ma gorycz: skutki jej lekarskie są otwierające, flegmę rozwalniające i ścięśniające. Używa się w dekokcie w Herbacie; zewnętrznie na podagrę, wewnętrznie w chorobach, która z lipkiej flegmy pochodzą; w zatwardzeniu wątroby, w zatrzymanym miesięcznym, w zbytelnym odchodzeniu śliny, w wymiotach krwawych, w różnych chorobach piersi, w dyshawicy i suchotach. Z kwiatu Peczofy na Miod noszą.

L. G. 967.

MATRICARIA: MARUNA. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. *Główki* pyłkowe arosłe. Kwiaty dwupłciowe i Samice rodzajne. *Kielich* półokrąg.

okrągły ma futki tak dachówka zachodzące, których brzegi są ciężkie i zaostrome. Dno owocowe nagie. Ziarna bez Koronki. Z siedmiu gatunków to mi są wiadome.

854.

MATRICARIA PARTHENIUM: *MARUNA PRAW-DZIWA.* U Tragasa *Matricaria hortensis*: u Pena i Lobela *Matricaria nostras*: u innych *Matricaria vulgaris*. Ma takie znaki gatunkowe: Liście są składane płaskie. Liściszki owalne, woinane. Szypułki kwiatowe gałązkowe.

W niektórych stronach kraju rośnie dziko; na Podlasiu dotąd nie widziałem, tylko w wieśniackich ogrodach. Korzeń sda się bydź trwałym. Pręt około łokcia wysoki, gałęzisty. Liście coraz bardziej ku swemu wierzchołkowi się rozszerzają. Kwiaty kwitną począwszy od Lipca, szrodkowe są żółte, a promieniowe białe. Rozmnożyć można przez posiane nasienie.

Ma zapach nie każdemu przyjemny: Paczoły nawet kwiatu iey nie tykały. Skutki: lekarskie są rozgrzewające, rozwiniające, wiatry i robaki wypędzające. Zżywa się proszek, sok wyciśniony, woda z nią gotowana, enemy: zewnętrznie i wewnętrznie w puchlinach, na robaki, w zatwardzeniu stołca, w za trzymanym miesięcznym i oczyszczeniu po porodzeniu, w chorobach Macicy, bólu głowy.

Zżywa się jeszcze i dla Bydła, gdy ciężko oddycha, i źle trawi.

855.

MATRICARIA CHAMOMILLA: *MARUNA RUMIANKOWA.* U Royena *Matricaria foliis supra decompositis setaceis, pedunculis solitariis.* Ma takie znaki gatunkowe to: Dno owocowe kręgielkowate: Promienie rozpostarte: Łusek brzegi na Kielichu równe

Y tey rośliny dzikiej na Podlasiu dotąd nie widziałem, lubo w innych stronach obficie na roli rośnie. Korzeń ma roczny. Pręt około łokcia wysoki, w górę stołący, dosyć gałęzisty. Liście są włościeniuchne. Kwitnie w Czerwcu, szrodki żółte, promienia białe. Ma zapach i skutki lekarskie równe, ale nieco słabsze, rumiankowym: iakoż gdzie dziko rośnie, wieśniaczki za Rumianek poczytują.

856.

MATRICARIA SUAVEOLENS: *MARUNA PACHNĄCA.* Ma także Dno owocowe kręgielkowate, brzegi łusek na Kielichu równe: ale promienie kwiatu są na dosć zagięte. W innych stronach widziałem obficie, na Podlasiu dotąd nie pozstrzegłem rosnącej dalko. Najsłabszniey się różni od gatunku poprzedzającego tym, że promienie kwiatu są zwitte, że kwiaty nie są tak obfite, i że mają zapach nierównie przyjemniejszy.

L. G.

L. G. 899.

MEDICAGO: KOZIOROZEC. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. *Nitek* pyłkowych jest dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Łodka* w koronie od chorągiewki odstaje. *Lupina* albo *Strączek* jest spłaszczonej i zwiniony. Z dziesięciu gatunków następujące w kraju są mi wiadome.

857.

MEDICAGO FALCATA: KOZIOROZEC DZIĘCIELINA. Ma znaki gatunkowe te. *Pręt* leży na ziemi: *Szypułki* są groniste: *Strączki* jak *Sierp* zgięte. Rośnie na chudych, suchych, słońcu wystawionych polach: kwitnie w Lipcu.

Korzeń ma trwały: *Pręt* twardej, gęstszy, nad łokieć dłuższy. Liście gładkie, potrójne, ogonkowe, mają przysadki lancetowe z ością na końcu. Kwiaty są pospolicie żółte.

Zachwalają gospodarze cudzoziemcy na łąki zasiewane. Gatunek pewny tego rodzaju w Hiszpanii i Francji dziko rosnący: lecz pochwały te już poniekąd i ustają, gdy sami doświadczyli, że *Lucerna*, (tak ją nazywają) potrzebuje gruntu dobrego, od *Mrozów* łatwo szkodzi, na siano trudna jest do suszenia, a nade wszystko tak grunt korzeniami otęża, że nie łatwo potem dla innych roślin uprawnym być może.

Nasz gatunek *Dzięcieliny* nie-

rownie w tej mierze będzie pożyteczniejszy, iako o tym zapewnią Szwedzcy gospodarze. Nie trzeba drogo opłacać nasienia, bo go w Wrześniu u siebie nazbierać, a na Wiosnę posiać możemy. Grunt dla naszy *Dzięcieliny* dobry jest i płaszczysty, i nieurodzajny, któryby dla innych roślin był nieżyteczny. W pierwszym roku już ją pospolicie dwa razy kosić można. Tego tylko przestrzegać należy, aby grunt nie był mokry: i aby się co trzeci rok zostawowały tu i owdym miejsca z dojrzewającym nasieniem, z któremby się opustoszałe miejsca znowu napełniły. Z kwiatu *Pszczoty* na *Miod* noszą.

858.

MEDICAGO LUPULINA: KOZIOROZEC CHMIELOWY. Ma takie znaki gatunkowe. *Pręty* leżą na ziemi. *Kłosa* kwiatowe są owalne. *Strączki* nerkowate, jednoziarnowe. Rośnie na łąkach, kwitnie w Maju.

Korzeń ma dwuroczny. *Pręty* gęstszych jest wiele, około półkocia długich. Liście są miękkie, zębkowane, potrójne, na długich ogonkach. *Kłosa* kwiatowe stoją w kątach liści: Kwiaty są drobne, żółte. *Strąki* bęgowane, smarszczone, i tęgiemi włoskami osadzone. *Erhart* i *Young* zachwalają tę roślinę na łąki zasiewane, osobliwie na gruntach gliniastych, albo mokrych.

L. G.

L. G. 742.

MELAMPYRUM: KROWIA REZ. Jest rodzaj mający kwiaty pasczkowe. *Nisek* pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych. *Kielich* czterodzielny. Wargę wyższą w Koronie paska, na brzegu odgięta. *Torebka* nasienna ukosna, dwukomorkowa, na jednym boku otworzysta. *Ziarno* nasienne dwubarbowe. Wszystkie pięć gatunki u nas się znajdują.

859.

MELAMPYRUM CRISTATUM: KROWIA REZGRZEBIENIATA. Ma znaki gatunkowe takie: *Kłoski* kwiatowe są czterobotane. *Pokrywki* liściowe są bez ogonków, serduszkowate, drobno zębkowane, i iak dachówka za siebie zachodzą. Rośnie na łąkach podłych, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma roczny: Pręt wiełki, słaby, liściami gęsto okryty i gałęzisty. Liście są długie, wąskie, na obwodzie gładkie. Kłosa kwiatowe gęste, piękne. *Pokrywki* liściowe są iak Grzebień wcinane, i mają ostrze na chylone. Pod każdą *pokrywką* jest kwiat. *Kielich* masy: rurka Korony czerwona, zwierchnia wargę także pospolicie czerwona, a dolna żółta, albo biała.

860.

MELAMPYRUM ARVENSE: KROWIA REZROLNA. U niektórych *Triticum bovinum*: u Royena *Melampyrum*
Tom II.

foliis laciniatis, floribus laxé spicatis. Ma kwiaty akupione w *Kłosy* kręgielkowe, rzadkie: *Pokrywki* liściowe są farbowane, i mają zębki szczecinkowe. Rośnie w wielu miejscach na roli, kwitnie w Mielu i Czerwcu.

Korzeń ma roczny. Pręt wiełki, gęsto-liściowy, gałęzisty. Liście są gładkie na obwodzie, lancetowe, a dolne bardzo długie. *Pokrywki* liściowe są półpierzaste czerwone. Kłosa kwiatowe stoją na wierzchołkach gałęzi. Na jednym kwiaty są rdzawe, na drugim białe.

Chcą niektórzy upewnić, że Owce tej rośliny nie tykają: to pewniejsza, że tak jest Bydło ulubiona, iżby nią Woły należycie ukarmić można; stąd niektórzy umyślnie ją zasiewać radzą. Ze zwiędłych Kłosów kwiatowych nanczył Kronstedt piękną i trwałą błękitną robić farbę. Nasienie gdy będzie w Zbożu na mąkę umielone, nie szkodzi wprawdzie ludziom, ale czyni Chleb gorzkawy, i nieco w błękitne wpadający.

861.

MELAMPYRUM NEMOROSUM: KROWIA REZDZIEN i NOC Ma kwiaty jedną stroną na gałązkach i pręcie stojące. *Kielich* wosnity: *Przysadki* liściowe zębkowane, z których wierzchołkowe są karbowane, i kwiatów nie mają. Rośnie w gaisach, i kwitnie późniejszy od Lipca.

Rośliny tej piękny widok czynią kwiaty żółte, a przysadki
H sadki

sadki liściowe pospolicie siołkowe. Korzeń jest roczny. Pręt wietki, rozpięchły, ramienisto-gałązisty, czasem na fekleć wyseki. Liście jasno lancetowe, nie wązkie. Kwiaty stoją pojedynczo w kątach przysadek liściowych. Przysadki liściowe są serduszkowate, głęboko zęb-kowane, albo rozpięzone, i krotsze od kwiatów.

862.

MELAMPYRUM PRATEN-SE: KROWIA REZ ŁĄKOWA. Ma *Kwiaty* jedną stronę na bokach pręta i gałązek stojące parami, w pewney od siebie odległości. *Korona* zamknięta. Rośnie na suchych łąkach, i w lasach sosnowych: kwitnie w Sierpniu.

Korzeń ma roczny: Pręt słaby. Liście bardzo długie, i znacznie szerokie, lancetowe: z tych dolne są niedzielone, trzodkowe nieco grubo zęb-kowane, wierzchołkowe zaś troydzielne, helabardowe, z zakrzywionemi ząbkami. Kwiaty stoją parami w kątach liści: są białe, zwierzchnia warga, i na dolney plamki, są żółte.

863.

MELAMPYRUM SYLVATICUM: KROWIA REZ LESNA. Ma także *Kwiaty* jednym bokiem na pręcie i gałązkach parami w pewney od siebie odległości stojące: i tym się różni od gatunku poprzedzającego, że *Korona* jest otwarta. Ro-

śnie w lasach, i kwitnie od Maja do Sierpnia.

Korzeń ma roczny. Pręt wietki, łaby, gęsto-liściowy, gałązisty. Liście są lancetowe, bardzo długie, na obwodzie całe. Kwiaty stoją parami w kątach liści, i są żółte.

L. G. 795.

MELIANTHUS: MIODOSOK. Jest rodzaj maiały kwiaty pasczkowe. *Niszek* pyłkowych dwie jest dłuższych, a dwie krotszych. *Kielich* pięc-listkowy, z których dolny listek jest gruczołkowany. *Korona* czterolistkowa ma pod dolnemi listkami Miodownik. *Terrebka* nasienna czterokomorkowa. Ze dwa gatunków o iednym, lubo nam dotąd nieznanym, namienić muszę.

864. *

MELIANTHUS MAJOR: MIODOSOK WIĘKSZY. U innych *Melianthus Africanus.* Ma za znak gatunkowy, że *przysadki* liściowe stoją pojedynczo, i są do ogonka liściowego przyrosłe. Rośnie dziko w Afryce.

Korzeń ma trwały. Pręt grubo, czasem na trzy łokcie wysoki, bęgowany, od korzenia czerwony, nieco kosmaty, knotowaty. Liście składane wielkie. Kwiaty koloru czerwono-czarnego, składają na wierzchołkach w Maiu kłos wielki. Też kwiaty mają w sobie wiele czarniawego soku, smaku przy-

ie-

jemnego słodko winnego, który z obfitości się z kwiatu wycieka, i który w Afryce do różnego zażycia zbierają.

Mogłyby doświadczenia pokazać, że ten sok byłby użyteczny do przypraw stołowych przynajmniej pospolitych. Możeby Pszczoły wielokrotnie pożyteczniejszymi gospodarzom się stały, gdyby tak obfitą w sok miodowy miały roślinę. Nauczyły zaś doświadczenia zagraniczne, że zwyczajną siłą u nas wytrzymać może: rozmnożenie zaś bardzo łatwe jest. Przez całe lato można albo odłamane gałązki wtykać w ziemię, albo odrostki z korzenia rozsądzać: radziłbym przecież zawsze na siłę kilka sztuk w naczyniach przechować, dla przypadku nadzwyczajnych mrozów.

L. G. 82.

MELIC : TRAWA PERŁOWA. Jest rodzaj Trawy, mający *Nisiek* pyłkowych trzy, *Otwor* jeden. *Kielich* składa się z dwu łusek, ma dwa kwiatki, a między temi sonek na kwiat trzeci. Z pięciu gatunków jeden mi tylko wiadomy.

865.

MELICA NUTANS: TRAWA PERŁOWA GŁADKA. Ma *Płewki* gładkie. *Wieżę* nachyloną. Rośnie na łąkach i w zaroślach podłożnych, i kwitnie przez całe lato.

Korzeń trwały wiosienkowy,

pacza wiele wypustków gładkimi i zocstrzonymi łuskami pokrytych. Zdąbło wyrasta prosto około łokcia w górę, jest czworoboczne bragowane, i ma gładkie kolanika. Liście szerokie mają czworoboczne pochewki, i przy zdąbłach chropowaty obwód. Kłoski są czerwone. Trawa ta jest każdemu Bydła bardzo przyjemna.

L. G. 728.

MELISSA: ROJOWNIK. Jest rodzaj mający kwiaty pasczkowe. *Nisiek* pyłkowych jest dwiodłuższych, dwie krótszych: *Ziarna* nasienne nagie. *Kielich* jest niby suchy, od wierzchu, doć płaski, i ma zwierzchnią wargę nieco odgiętą. *Korona* ma zwierzchnią wargę przedzieloną, nieco sklepioną: u dolnej zaś średnia łapka jest serduszkowata. Z sześciu gatunków jeden mi tylko w ogrodach jest wiadomy.

866.

MELISSA OFFICINALIS: ROJOWNIK LEKARSKI. U *Tragusa* *Melissa hortensis*: u *Kamererynusa* *Melissa nostras* u *J. Bauhina* i *Morysona* *Melissa vulgaris*. Ma znaki gatunkowe takie: *Kłosa* z kwiatów w okręgi skupionych stoją w kącie liści: *Szypanki* kwiatowe są pojedyncze.

Rośnie dziko w gorach Włoskich i Szwajcarskich, gdzie korzeń ma trwały, który naszy siły wytrzymać nie może,

H 2

lecz

lecz corocznie się musi z nasienia. Pręt jest cztero-boczny, około łokcia wysoki, gałęzisty. Liście są prawie serduszkowate, ostro zastrzone, zębkowane, od spodu gładkie. Kwiaty białe lub białe, stoją na szypułkach, które krótsze są od liści, i mają pokrywkę liściową iaiowo lancetową.

Roślina ta ma przyjemny korzenny smak, i zapach przenikający. W lekarstwie ma skutki rozwalniające i Nerwy wzmocniające. Olejek, Wódka, Herbata używać się może w chorobach Nerwów, Macicy, w Wiatrach. Właściwości różnicę kwiatu czynią, i jedną płci męskiej, drugą niewieściej użyteczną być tylko mniemają: ale bez wszelkiego dowodu. Kwiaty Pszczółom wielorako są użyteczne. W niektórych krajach zieleni zamiast Chmielu biorą do Piwa; lecz Piwem takim bardzo prędko upić się można.

L. G. 731.

MELITTIS: MIODOWNIK. Jest rodzaj z kwiatami pączkowatymi. Nitek pyłkowych jest dwie dłuższych dwie krótszych. Ziarna nasienne nagie. Kielich jest obszerniejszy od rurki Korony. W Koronie zwierzchnia warga płaska, dolna karbowana. Niski pyłkowe stoją na krzyż. Jeden tylko jest gatunek.

867.

MELITTIS MELISSOPHYLLON: MIODOWNIK ROJOWNIKOWY. Rośnie w trawnych miejscach w lasach, cokolwiek wilgotnych i przyćmionych, jednak rzadko w sosnowych. Korzeń ma trwały. Pręt prosty, około łokcia wysoki, nie bardzo gałęzisty. Liście stoją na ogonkach, są czarniawe, kosmate, karbowane, iaiowo - okrągłe, zastrzone, wielkie. Kwiaty stoją na szypułkach pośredniczych, po sześć w okręgi skupione: są nie małe: pospolicie białe czerwono plamiste.

Roślina ta w Czerwcu kwitnąca, dla piękności kwiatów, i ich przykrego zapachu, może się pomieścić w ogrodach. Można ją posiać z nasienia, albo iecze prędkiej w jesieni przesadzić korzenie. Niektórzy Lekarze z chwasią onę w zatrzymaniu moczu, i zadawnionych chorobach piersi. Kwiaty dla Miodu są Pszczółom bardzo ulubione.

L. G. 1131.

MENISPERMUM: MIEŚLIACZNE ZIARNO. Jest rodzaj mający Płec oddzieloną na dwu roślinach. Korona ma dwa rzędy listków kwiatowych: rząd zewnętrzny ma ich cztery, wewnętrzny osm. Kwiat Samiec ma nitki pyłkowych sześć z główkami: Samica zaś osm bez główek, i

10-

rodzi dwie lagody z lednym ziarnem. Z ośmiu gatunków o lednym tylko namienię.

* *

MENISPERMUM COCCULUS: MIESIĄCZNE ZIARNO RYBOTRUY. Ma *Liście* serduszkowate, przytępłone, z tęgim ostrzem. Rośnie w wschodniej Indyi. Owoc tej rośliny ma nieśkie podobieństwo do Bobków. Wieśniacy przy wodach będący, kupują go i przyprawiwszy trują nim w rzekach Ryby, które od niego tak zemdlone bywają, że pływając po wierzchu wody, łatwo ułowane bydź mogą. Ryby takie, prawda że ludziom nie szkodzą: takie przecięż Rybołówstwo w wielu krajach jest zakazane. Ryweryusz owocu tego rozartego z Mirrą i tęgim octem przykładając, Podagrę leczysf.

L. G. 713.

MENTHA: MIĘTKIEW, *MIĘTKA.* Jest rodzaj do paszczekowych należący. *Nisek* pyłkowych jest dwiedźsięższych, dwie krotszych. *Ziarna* nasienne nagie. *Korona* dosyć jest równa, cztero dzielna: dział jeden szerszy i wycjnany. *Niski* pyłkowe stoją w górę i w pewney od siebie odległości. Z szesnastu gatunków następujące i dzikie i w ogrodach są mi znaiome.

868.

MENTHA SYLVESTRIS:

MIĘTKIEW LESNA. U niektórych *Mentha equina.* Ma kwiatowe *Kłosty* podłużne. *Liście* podłużne, kosmate, zębkowane, bezogonkowe. *Niski* pyłkowe są dźsięższe od Korony. Rośnie w gajach, kwitnie od Lipca aż do mrozów.

Korzeń ma trwały, wloczący się. Pręt prosty, gęszysty, około sokciowy: *Liście* wąskie, dźganie, grube, marszczone, białawe. Kwiaty bękitnawe, czerwone, lub białe, stoją w nagich okręgach. Roślina ta ma mocny, ale błotny i nie bardzo przyjemny zapach. Bydfo iey niechce zżywać.

869. o

MENTHA CRISPA: MIĘTKIEW KĘDZIERZAWA. U niektórych innych *Mentha borstensis* albo *sativa.* Ma kwiaty w *Główni* skupione: *Liście* serduszkowate, zębkowane, na obwodzie się kędzierzawiące, bezogonkowe. *Niski* pyłkowe równają się dźgocścią Koronie. Rośnie dziko w Syberii: u nas się z umysłu w niektórych wiejskich utrzymaie ogrodach.

Korzeń jest trwały, rozłazący się. Pręt stoi w górę, około sokcia wysoki, gęszysty. *Liście* kosmate, kędzierzawe, zębkowane. Kwiaty kwitnące w Lipcu i Sierpniu mają kudzete Kielichy; stoją na wierzchołkach pręta i gędzi, w okręgach krótki i przerwany kłes składających.

Roślina ta ma zapach mocny, i smak gorzki. Wszystkie prawie

ga-

gatunki Miętkwi mogą mieć podobne sobie kutki lekarskie; ten przeciąż najbardziej bierze się do Aptek. Skutki są: nerwy wzmacnia, rozwalnia, rozgrzewa, ból uśmierza. Zależy się wewnątrznie i zewnątrznie, w wódce, olejku, ekstrakcie, herbacie, kąpieli, i znie mie: osobliwie na wiatry, i choroby macicy. Miętkiew ta owcom jest bardzo ulubiona. Z kwiatu Pszczoły na Miód noszą. Ziołem gospodynie garki wyparszają, w których Mleko chowają, a stąd Mleko nie tak prędko kwasnieje.

870.

MENTHA AQUATICA: MIĘTKIEW ZABIA. U niektórych *Mentha palustris*: u Brunfelsa *Mentha rubra*. Ma kwiaty w główki skupione *Liscie* są owalne, ogonkowo, gbkowane. *Niski* pyłkowe dłuższe od Korony. Rośnie przy wodach: kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń jest trwały, rozszący się. Pręt stoi prosto w górę, dosyć gałęzisty, pospolicie niższy jak fokciowy. *Liscie* szerokie wewnątrz, ciemno-zielone. Okręgi kwiatowe gęste, schodzą się na wierzchołku w główkę. Kwiaty są czerwone. Ma zapach, ale zdaje się być nieprzyjemny. Gdzie obficie rośnie, dać znać, że się Torf znajduje. Z kwiatu Pszczoły na Miód noszą.

871.

MENTHA ARVENSIS: MIĘTKIEW POLNA. Ma kwiaty w *Okręgiach*: iaiowo-okrągłe, z ostrzone *Liscie* i zbkowane: *Niski* pyłkowe równy długości z koroną. Rośnie wszędzie na roli, gdzie są po żniwach w Sierpniu i Wrześniu obficie widzieć można.

Cała ta Roślina jest kudłata: Korzeń ma trwały; Pręty rozłożyste leżą na ziemi, i są pospolicie około półfokcia długości. Okręgi kwiatowe są gęste, kudłate, krótkie, i krótsze od *Lisci*: stoją na bokach pręta i gałęzi. Kielich zielonawy: Kwiaty białe, z nich Pszczoły na Miód noszą.

872.

MENTHA PULEGIUM: MIĘTKIEW POLEWY. U dawniejszych jest pod imieniem tylko *Pulegium*. Ma kwiaty w okręgi skupione: *Liscie* iaiowo-okrągłe, przytępione, i nieco karbowane: Pręty okrągłe, szące. *Niski* pyłkowe są od Korony dłuższe. Rośnie na takich miejscach, które woda zalewa: kwitnie w Lipcu.

Korzeń jest trwały, cienki, gałęzisty. Prętów jest wiele, długich, na stemi szących. *Liscie* stoją naprzeciwko siebie, są bezogonkowe, i mają w swoich kątach częścią gałązki, częścią ku wierzchołkowi okręgi kwiatowe. Kielich jest pospolicie pięćdzielny: czasem więcey. Kwiaty pospolicie są czerwone.

woaswe. Trafia się, że w niektórych kwiatach bywa ośm nitek pyłkowych.

Jeżeli potrzeba rozmnożyć, można na wiosnę dzielić korzonki. Roślina ta od owiec ulubiona, ma smak ostry, gorzki i korzenny: zapach mocny. Skutki iey lekarskie są rozpalające, rozdzielające. Zażywa się tak jak jest, albo w wyćśnionym soku, w wodzie, osobliwie namoczona w winie: na utratę mowy, zatwardzenie stolca, w chorobach piersi, zatrzymanym miesiącznym.

L. G. 202.

MENYANTHES: BOBREK. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Kc-rona* z ledney sztuki, kudsata, otacza guzik owocowy: *Blizna* na súpku przedzielona. *Torebka* nasienna iednokomorkowa. Dwa ze trzech gatunków są mi wiadome.

873.

MENYANTHES NYMPHOIDES: BOBREK GRZYBIB NIOWY. U Royena *Menyanthes foliis orbiculatis. corollis margine laceris.* Ma *Liście* serduszkowate, na obwodzie cafo: *Korona* jest fręglowana. Rośnie na błotach wodą zalanych, i w rowach, osobliwie leśnych:

Korzeń ma trwały, częścią w błocie się rozchodzący, częścią nie. Pręt różney wysokości; *Korona* żółta na obwodzie rozpie-

rzona. Kwiaty stoją na bokach ogonka liściowego, bez szypulek w nieiaki pojedynczy okofek skupione.

874.

MENYANTHES TRIFOLIATA: BOBREK TROYLISTNY. U dawniejszych zowie się *Trifolium febrinum.* Znakiem gatunkowym są liście potrójne: Rośnie w stoiących wodach, i kwitnie na krńcu Mais.

Korzeń trwały, iest długi, fażący, obrączkowany, włośienkowy. Pręt wyrasta prosto w górę, okofo łokcia wysoki, i iest pospolicie pochwękami liściowemi okryty. Liście na osobnych z korzenia ogonkach wyrastają: są ieiowo-okragłe, lekko zębkowane. Kwiaty biele nieco różowe, wewnątrz kudsate, stojące na osobnych szypulkach, czynią na wierzchołku pręta kłos rzadki, i mają między sobą znaczne pokrywki liściowe. Kielich iest wielki, i ma działę przytępionę.

Roślina ta nie mająca zapachu, ale smak bardzo gorzki, nie tylko iest wszelkiemu bydłu w wielu chorobach osobliwszym lekarstwem: ale oraz i dla ratowania ludzi wielką ma zaletę. Ma skutki wzmacniające, otwierające, slegnę rozwalniające. Zażywa się świeża, osobliwie liście, (sucha bowiem skuteczności wiele utracę) nieprzyjemność iey nieco pomarańczowemi skorkami usagodziwszy: jak Herbata, Ekstrakt, albo sok wyciśniony z serwatką, iest

jest osobliwszym lekarstwem na niestrawność, i stąd pochodzące Febry, lub dŕagie choroby, na Szkorbut, Siadzionę, Rumatyzm, Podagrę. w początkach wodney puchliny, w osłabieniu ciała, starych wrzodach, kamieniu, i chorobach piersi. Pręt ususzony, i kwintę w proszku zużyty, laxuje i wzmity wzbudza. Liście w wodzie gotowane i wygniecione, dają farbę zieloną. Tych liści w Westgotyi zużywają do Piwa zamiast Chmiela.

L. G. 1125.

MERCURIALIS: SZCZYR. Jest rodzaj mający Pięć oddzielną na, dwu roślinach. Korony nie ma. Kiełki troydzielny. Kwiat Samiec ma Nitek pyłkowych od 9. do 12. z główkami okrągłemi dwuguzikowymi: Samice zaś ma dwie szyki; Torabkę niesioną dwuguzikową, dwakomorkową z jednym siarzem. Dwa gatunki tego rodzaju są mi w kraju wiadome.

875.

MERCURIALIS PERENNIS: SZCZYR TRWAŁY. Ma za znak gatunkowy, że Pręt jest pojedynczy, a Liście kosmate. Rośnie w lasach i za roślinach: kwitnie w Maju.

Korzeń jest trwały. Pręt pojedynczy włókami okryty. Liście kosmate, sębkowane, isio-we, na obu końcach się ściętniające, wielkie. Kwiaty samce

stoią na osobnych szypułkach, i częstokroć miewają aż 16. nitek pyłkowych: Samice zaś stoią w obrzednich kłosach, w kątach liści.

Roślina ta jest podejrzana: dawniejsi ją wprawdzie za nie-szkodliwą uznawali: lecz teraz-niejsi chcą zapewnić z do-świadczenia, że nie tylko tej zużycie Ludziom, ale i Owcom śmierć przynosi, jeżeli przez wczesne danie na wzmity nie uczyni się ratunek.

876.

MERCURIALIS ANNUA: SZCZYR ROCZNY. Ma Pręt ramienisty: Liście gładkie: Kwiaty w kłos skupione. Rośnie w Sadach, i na trawnych miejscach: kwitnie w Maju.

Korzeń ma roczny. Pręt prosty, około łokcia wysoki. Liście stoią parami na osobnych ogonkach; są isio-wo-lancetowe, sębkowane. Kwiaty żółtawe: Samce są w kątach liści w proste, przzerwane kłosy skupione: Samice zaś podobnież w kątach liści stoią pospolicie po dwie, bez szypulek.

Roślina ta użyteczna różni się nayanakomiciey od poprzedzającej tym, że jest roczna, miękka, soczyste, młodsza: że ma liście mniejsze i gładkie: i że się pręt dzieli na gałąki. Ma skutki, że odmiękcza, i bole usmierza: zużywa się wewnętrznie i zewnętrznie w onemach, okładaniu, w trunku, w wyciśnionym soku przyda-wszy Miodu przężnego.

L. G.

L. G. 625.

MESPILUS: NIESZPUŻKA. Jest rodzaj mający wiele *Nitek* pyłkowych na Kielichu osadzonych; *Otworów* pięć. *Kielich* pięćdzielnny; *Jagoda* stoi pod Koroną, i jest pięćziarnowa. Z siedmiu gatunków jeden mi się tylko zdarzyło widzieć w niektórych naszych ogrodach.

877. a

MESPILUS GERMANICA: NIESZPUŻKA ZWYCZAYNA. U Teofrasta i Pliniusza *Mespilus satonia*, sive *satonia*; u Kameraryusza i J. Bauhina *Mespilus vulgaris*. Ma znaki gatunkowe takie: Drzewo to *kolców* nie ma. *Liście* wszystkie są lancetowe, od spodu kosmate. *Kwiaty* stoją pojedynczo bez szypulek. Rośnie tylko w południowych Kraich Europy: u nas lubo bardzo rzadko, w niektórych się przeciąg naydusie ogrodach.

Krzew ten w ogrodach na drzewo wypielęgnowany, ma korę popielatą, gałązki kosmate: *Liście* owalno-lancetowe, od wierzchu gładkie, jasno-zielone, mają ku ostrzu ząbki, i stoją na bardzo krótkich rynnienkowatych ogonkach. *Kwiaty* białe, kwitną w Czerwcu na wierzchołkach gałęzi, i mają kosmate kielichy. *Owoc* jest okrągły, wielki, żółtawy, gładki, kwaskowaty i cierpki: nieco bywa lepszy, gdy drzewo stoi w gruncie średnim.

Szcypi się albo w pieńki podobne z ziarn posienych urosłe, albo w Głogowe, albo w dziczki gruszkowe. *Owoc* ma skutek ściągający i chłodziący, może się zażywać w Biegunkach, ale ostrożnie, bo przeciwnym sposobem może nastąpić uporne zatwardzenie. Tenże owoc zażywa się na Stół na przysmaczek, nie przędzaj przecięż, aż go nocne przymrozki na drzewie przemrożą. Zbiera się na końcu Listopada, rozściela się na suchym miejscu na suchym płońnie, i w Grudniu surowo się zażywa, albo w Cukrze smaży.

L. G. 79.

MILIUM: PROSOWNICA. Jest rodzaj Trawy mający *Nitek* pyłkowych trzy, *Otworów* dwa. *Kielich* jest z dwóch szczypek jednokwiatowy. *Korona* kroska; *Blizna* pęslowata. Z pięciu gatunków jeden mi tylko wiadomy.

878.

MILIUM EFFUSUM: PROSOWNICA ROZPIERZCZEA. Ma *Kwiaty* w wiechę rozrzucone, bez ości. Rośnie w zarodkach, osobliwie przyćmionych: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest trwały. Pręt czasem dwusokłowy. Wiecha jest rzadka, mało ma kwiatów, i puszcza gibkie, okrągłowe gałązki. *Kielichy* zielone i kroskowane. Trawa ta ma przyjemny zapach, i poki młoda, *Owcom* jest ulubiona: gdy się
sta-

zestarzeie, jest przytwarda. Ze słomy iey można Kapelusze i inne przednie słomiane robić rzeczy. Ziarna w niedostatku mogą się zażyć na mąkę.

L. G. 1158.

MIMOSA: CZUŁEK. Jest rodzaj z pomieszanemi Płciami. *Kielich* pięcągłaty. *Korona* pięcudzielna. Kwiat *Samiec* ma dziesięć lub więcej nitok pyłkowych: *dwojściowy* zaś jeszcze prócz tego ma otwór ieden, i rodzi Strączek. Z pomiędzy czterdziestu trzech gatunków, o dwu tylko namienię.

879. o

MIMOSA SENSITIVA: CZUŁEK ZWYCZAYNY. U Royens *Mimosa caule aculeato, foliis geminatis, partialibus tetraphyllis, foliis intimis minimis.* U ogrodników zowie się *Noli me tangere.* Ma *Pręc* krzewny, kolczysty. *Liście* są złożone z dwóch par mniejszych listeczków, z których środkowe mniejsze są. Rośnie dalko w Brazylii.

Roślina ta nayduie się w niektórych ogrodach, gdzie w naczyniu pieszcoty potrzebuie, ile że od naszego powietrza łatwo szkodować może. Kwiaty tylko mają po pięć nitok pyłkowych, i są bez korony. Strączki są w promień ustawione. Chowa się dla tey osobliwości, że na podobieństwo iakowey czułości dotykając się liści, też liście się stulają, i dopiero po

niejakim czasie znouu się rozwiłają.

Niesienie się na Inspekcie: Roślinki potém w naczyniu przesadzają napełnione ziemią lekką. Jeżeli daley potém kiedy przesadzać trzeba, uczyni się nieruszając przy korzeniu ziemi. Na zimę chować trzeba w miernym cieple: i latem nie wystawić, jeżeli powietrze nie będzie łagodne.

* *

MIMOSA SENEGAL: CZUŁEK AKACYA. U Royens *Mimosa spinis geminis distinctis, foliis duplicato-pinnatis: partialibus, utrinque quino pluribus.* Ma Kwiaty w Kłos skupione: Kolce są potrójne, między któremi średni jest odgięty. Rośnie w Arabii. To drzewo jest prawdziwą Akacyą, a stąd niesłusanie u nas tym imieniem nazywał Groch Syberyjski: obacz rodzaj *Robinia.*

Korzeń ma bardzo sły zapach. Na pnium kora jest biała. Kwiaty stoją w Kłosach na doł zgiętych, i mają zapach fiołkowy. Liście są podwoyno pieczyste. Strąki sfugie, owalne, i spłaszczone. U nas to drzewo potrzebowałoby utrzymywania pieszczonego.

Z niego mamy Gummę Arabską, i prawdziwy sok Akacyi. Gumma Arabska tak się sączy, jak u nas na Witniach i Sliwach: nie ma ani smaku, ani zapachu, rozpuszcza się zupełnie w wodzie; ma mały więcej zostawia farbę, i jest pra-

przecroczyta. Lekarze rozpuszczoney w rożnych cieczech, wewnątrznie i zewnątrznie zażywała, w potrzebie miękczona, zgęstwienie, i uśmierzenia ostruści. Zażywa się do farb i Atramentu, dodając im glansu i trwałości. Sok zaś Akacyowy robi się z niedożyrzałych owoców, jest cierpki, kwaśny, ściągający: i dawniey był w lekarstwach potrzebowany.

L. G. 242.

MIRABILIS: DZIWA-CZEK. Jest rodnay mający *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* jeden. *Kielich* otula owocowy guzik. *Korona* stoi na owocu, jest lekowata. *Miodownik* jest okrągły, i zamyka w sobie guzik owocowy. Ze trzech gatunków dwa mi w naszych ogrodach są wiadome.

880.

MIRABILIS JALAPPA: DZIWA-CZEK SALAPPA NIE PRAWDZIWA. U Gerarda *Mirabilis peruviana*: u Ogrodników poipolicie *Flos mexicanus*. Ma *Kwiaty* skupione na wierzchołku pręta, i w górę stojące. Rośnie dąko w obu Indyach.

Korzeń jest nakształt długiely Rzepy, trwały, ale naszym zimy nie wytrzymaący. Pręt czasem dwufokciowy, obfity w rozłożone gałęzie. *Liście* bez ogonków stoją naprzeciw siebie. *Kwiaty*, ile widziefem, są czerwone, żółte, albo pstrokate:

mają zapach przyiemny: rozwilaia się tylko na noc, albo kiedy Słońce nie świeci. Lubo zaś każdy kwiat wkrótce się stula, iednakże poczawszy od Lipca aż do mrozów zawsze pełno iest kwiatów.

Ziarna nasienna sadzą się wcześnie na Jespekie, a potém się w ogrodzie rozsadaia. W czasie gdy już będzie wiele kwiatów, cotydzien dwa razy zbiera się na ziarnę opadającę doyrzałe nasienie. W iesieni oberanawszy zielen, korzeń się nieco osuszy, i przez siemę w suchym piasku przechowawszy, na wiosnę znowu się posadał. Korzenia tego zażywać można ale lekacyą jak Salappy, ale skutki iego są słabsze.

881. *

MIRABILIS LONGIFLORA: DZIWA-CZEK DEUGO-KWIATOWY. Ma *Kwiaty* na wierzchołkach nieco wiszące, długie: *Liście* nieco kosmate. Rośnie w nowej Hiszpanii.

Jle mi się widzieć zdarzyło, ma pręt nieco się bładący: *Kwiaty* długie, białe: i ta co oka naywiększa iest roznica od gatunku poprzedzającego: w reszcie zgadza się z nim, i podobniez się w ogrodzie utrzymuie. Korzeń tej rośliny przez długi czas za prawdziwą Salappę był uznawany.

L. G.

L. G. 1193.

MNIUM: MECH GWIAZD. KOWY. Jest rodzaj do krytopłciowych należący. *Sfoik* ma pokrywkę i czepak gładki. *Samica* podług mniemania Linneusza składa się z główki nagiej, oddaloney, krzewinkowatej. Z dziewiętnastu gatunków, następujące dotąd upatrzysłem.

882.

MNIUM PELLUCIDUM: M E C H GWIAZDKOWY PRZEZROCZYSTY. U Hallera *Mnium caule simplicissimo, foliis ovato-lanceolatis: seta fungifera foliosa.* Ma *Pręt* pojedynczy, i *Liście* jajowo-okrągłe. Rośnie na przyćmionych pastwiskach: kwitnie zaraz po śniegach.

Pręty pojedyncze bez gąsazek, są skupione w kępkę. *Liście* kończą się tęgim ostrzem. *Czepak* jest z wierzchu czerwony. *Sfoik* stoi w górę wafeczkowaty, czerwony, od spodu biały. *Nakrywka* kręgielkowata, czerwona, przedzielona. Na wierzchołkach niektórych wypustków najdłuższą się *liścyczki* w różyczkę osadzone, którą chcą za kwiat samicy poszytać.

883.

MNIUM FONTANUM: M E C H GWIAZDKOWY ZDROIOWY. Ma *Pręt* pojedynczy, przy kolankach zgięty. Rośnie przy zdrojach na

błotach; i jest zawsze znakiem żywego zdroju. U Hallera *Mnium caulibus teretibus erectis, ex vertice multifidis.*

Ma okrągławe i niby rdzawe *pręty*. *Liście* są jajowo-lancetowe, i kończą się ością. *Czepak* jest wązki, blade: *Sfoik* nachylony, krzywy, gruby, kreskowany, zielony: *Nakrywka* masa kręgielkowata, z tęgim ostrzem. *Wierzchołki* niektóre mają różyczki z listków złotych.

884.

MNIUM PALUSTRE: M E C H GWIAZDKOWY BŁOTNY. Ma *Pręt* dwudzielny: *Liście* sztyfowate. Rośnie na błotach. U Hallera *Mnium caulibus rubiginosis bipartitis, foliis lanceolatis mollibus, capsulis cylindricis, acuminatis.*

Pręt ma długi, czerwony, i niby rdzawy, na końcu przedzielony, i niepodnemi rdzawymi różyczkami osadzony. *Czepak* jest żółto-brunatny, bręgowany. *Sfoiki* długie, cienkie, wafeczkowate, bruzdowane, wiszą na doł: i mają brodawkowatą zaostroszą *nakrywkę*.

885.

MNIUM HYGROMETRICUM: M E C H GWIAZDKOWY LESNY. *Pręta* nie ma: *Sfoik* wielki: *Czepak* odgięty, czworoboczny. Rośnie w jasnych nieurodzajnych lasach. U Hallera *Mnium foliis ovato lanceolatis conniventibus, capsulis ovatis reflexis.*

Pręt

Pręt złożony z listeczków stykających się: w drugim przecięciu roku przedłuża się. Liście są ślniące, łaiowo lancetowe, dosyć szerokie, nitką się kończące. Czepek jest u spodu szeroki, i coraz ku wierzchowi się ścieśnia. Słoiki młode stoją prosto, i są łaiowo-okrągłe, dalej potem krzywią się, i są bruzdowane. Nakrywka jest masa, sklepiona, po brzegu czerwona. Samice mają pyłek żywo-czerwony.

886.

MNIUM PURPUREUM: MECH GWIAZDKOWY PURPUROWY. Ma Pręt dwudzielną, a w kątach jego są szypułki: Słoik stoi w górę: Liście mają grzbiet ostry. Rośnie w lasach. Pręty stoją, i są na wierzchołkach nieco gęszyste. Liście kończą się włosami. Słoik jest wafczakowaty: Nakrywka czerwona, kręgielkowata, bez ości.

887.

MNIUM HORNUM: MECH GWIAZDKOWY GROBLOWY. Słoiki wiszą na dół: Szypułki są nakrzywione: Wypustki pojedyncze: Liście na obwodzie kosmate. Rośnie na groblach. U Hallera *Mnium foliis lanceolatis imbricatis, capsulis pendulis, cylindricis, obtusis.*

Pręt około cztero-calowy, jest od spodu rdzawy, od wierzchu gęsto osadzony liśćmi prostymi, lancetowymi, bladymi, zębim ostrzem kończącymi się.

Czepek jest czerwony, cienki. Słoik wielki wafczakowaty, zielonawy. Nakrywka krótka brodawkowata.

888.

MNIUM CRUDUM: MECH GWIAZDKOWY SUROWY. Ma Słoiki wiszące: Nakrywki odgięte: Liście przezroczyste. Rośnie w lasach. U Hallera *Mnium foliis lanceolatis aristatis, in vertice congestis, capsulis inclinatis, operculo mammilari.*

Pręt jest purpurowy, a między liśćmi nagi. Liście na spodzie pręta stoją rzadko, i są mniejsze: od wierzchu zaś są skupione, ślniące, lancetowe, na obwodzie gładkie, włoskiem się kończące. Słoik jest zielonawy. Nakrywka krótka, brodawkowata, sklepiona, biała, ma u spodu czerwoną obwódkę.

889.

MNIUM POLYTRICHOIDES: MECH GWIAZDKOWY WŁOSKOWY. Ma Czepek kosmaty. Rośnie na wilgotnych pastwiskach. U Hallera *Mnium Calyptra villosa, acaulon foliis serratis, capsulis cylindricis erectis.*

Czyni krotkie, na ziemi leżące rożyczki; dalej przeciążone gdy się starzeje, paszce pręciki. Liście równają się Jasiowcowym, są gładkie, i mają czasem obwód zębkowany. Słoik jest okrągławy, albo wafczakowaty, stoi prosto, i ma nakrywkę sklepioną. Czepek jest bia-

biały, krotki, ale większy od Sfoika.

890.

MNIUM SERPILLIFOLIUM. MECH GWIAZDKOWY MACIERZANKOWY. Ma czworak, podług niektórych odmiann: te odmiany przecięt tak są stateczne, że sfuszenie z innymi za osobne gatunki poczytać się powinny. Mnie się tylko dwie takie następujące odmiany dotąd widzieć dały.

Mnium serpillifolium punctatum. Ma Szypułki skupione. Liście przewrotno-jałowe, tępe, na obwodzie cefe, kropkowane. przeczyste, od pręta odstawaiaące. Rośnie w lasach. U Hallera *Mnium foliis ovatis integerrimis. capsulis pendulis ovatis aristatis.* Kwitnie zaraz po śniegach. Dolne pręty są niby rdzawe: niektóre z nich leżą na ziemi, i mają od spodu liści mało drobnych, od wierzchu zaś liście są skupione, większe, ślnięce, i nieco chrząstkowate. Szypułki są na wierzchołku pręta skupione. Czepak długi, biały. Sfoik jałowy wisi na doł. Na nakrywce jest długi ostrze.

891.

MNIUM UNDULATUM: M B C H GWIAZDKOWY KĘDZIERZAWY. Jest druga wiadoma mi odmiana gatunku poprzedzającego, a raczej osobnym gatunkiem. Ma Szypułki skupione. Liście podługne kędzierzawione. Rośnie w lasach.

Niektóre pręty są długie, sąż na ziemi, i mają żółte, miękkie, od pręta odstawaiaące, niby dwudzielne, sąbkowane liście: inne pręty są krotsze, stoją prosto, i mają liście wycinane, w rozyczkę ułożone: z tych powstaje wiele żółtych szypulek, Czepak jest prosty, żółtawy, i ślnięcy. Sfoiki jałowe mają nakrywkę czerwoną, kręgielkowatą, prątycploną.

892.

MNIUM FISSUM: MECH GWIAZDKOWY POZIOMKOWY. Ma Liście dwurzędkowe, przedzielone. Rośnie na miejscach wodnistych. Pręt fał po ziemi, i jest jak pisa sąbkowany; na wierzchołku ma Sfoik czerwony do poziomkowej jagody podobny. Liście mają dwa ostre sąbki.

L. G. 1090.

MOMORDICA: BALSAMOWE JABŁKO. Jest rodzaj z oddzielną picią na jednej roślinie. *Kielich* jest sześciuścienny. Kwiat *Samica* sześciuścienny ma trzy nitki pyłkowe głowkami srosłe. *Samica* pięćdzielna ma szycę troydzielną, i ródzi Jabłko, które się dojrzałe pęka. Z ośmiu gatunków jeden mi tylko w ogrodach wiadomy.

893. o

MOMORDICA BALSAMINA: BALSAMOWE JABŁKO SERCA SKRYCIB. U dawniej-

w niższych zowie się tylko *Momordica*: u Turneforcjusza *Momordica vulgaris*. Ma owoc rogaty, brodawkami osadzony: *Liście* gładkie, do rozłożonej ręki podobne. Rośnie dziko w Indyi.

Pręt albo Wić okręca się gdy ma tykę lub co podobnego w bliskości. Korona żółta. Owoc różney czerwoności dojrzewa w Sierpniu. Owoc ten nie tylko poki jest niedożywały, może się zolic jak ogorki do stołowego zażycia, ale też gdy dojrzeia, ma w lekarstwie skutki gojące, i bol uśmierzające. Zażywa się zewnątrznie z Oliwą na rany, puchliny, popadane pierśi, i sforą żyfc. W ogrodach tak utrzymywać trzeba, jak Ogorki.

L. G. 536.

MONOTROPA: KORZENIOWKA. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych dziesięć: *Otwor* jeden. *Kielicha* nie ma. *Korona* jest dziesięćlistkowa: z tych listków pięć zewnętrzne u spodu są wpakłe, i mają sok miodowy. *Torebka* nasienna pięćłusczakowa. Ze dwu gatunków jeden mi jest wiadomy.

894.

MONOTROPA HYPOPI-THYS: KORZENIOWKA LESNA. Kwiaty *wierzchołkowe* tylko mają *nitek* pyłkowych dziesięć: a poboczne ośm. Jest to roślina podszewnica: Rośnie i żywi się na korzeniach sosnowych, dębowych, lesczy-

nowych. Kwitnie w Czerwcu i Lipcu: a kwiaty dają zapach przyjemny.

L. G. 101.

MONTIA: ZRZODZEK. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych trzy: *Otworów* tyleż. *Kielich* dwulistkowy. *Korona* z jedney sztuki, niesforemna. *Torebka* nasienna jednokomorowa, troyłusczakowa. Jeden tylko jest gatunek.

895.

MONTIA FONTANA: ZRZODZEK MAŁY. Rośnie przy zdrojach. *Pręt* jest słaby, gałęzisty, soczysty, i niski. *Liście* są lancetowe, przytępione, coraz ku ostrzu się rozszerzają, i stoją parami. Kwiaty małe, białe, wiszą na pojedynczych szypułkach, w grono na wierzchołku pręta skupione.

L. G. 1055.

MORUS: MORWA. Jest rodzaj drzew z oddzielnemi Płciami na jednym drzewie. *Korony* nie ma. Kwiat *Samiec* ma *Kielich* czterodzielny, i *nitek* pyłkowych cztery: *Samica* ma *Kielich* czterolistkowy, i rodzi dwa ziarna nasienne. Z siedmiu gatunków dwa mi są wiadome, gdzieniegdzie w Kraiu utrzymywane.

896.

MORUS ALBA: MORWA BIAŁA. Ma za znak gatunkowy *Li.*

Liście gładkie, ukosno serdusz-
kowate. Początkowo pochodził
z Chin, i zdaje się, że z owa-
dem Jedwab dającym, jest do
Europy przeprowadzona: liście
bowiem jej są pożywieniem Je-
dwabników. Gdziekolwiek w
Europie wprowadzono gospo-
darstwo około Jedwabników,
tam i drzewo to jest rozmno-
żone.

Pień do znaczney wyrasta
wysokości i grubości: ma owo-
ce białe, wodniste, kwasko-
wate i słodkie, niesmaczne. Zi-
my się naszey nie boi: i z wy-
rachowania gospodarzów zagra-
nicznych pokazuje się, że owy
nadzwyczajney zimy roku 1709.
ledwie pięćdziesiąte drzewo wy-
merzło: w młodości jednak
mrozów się nieco lęka. Grun-
tem żadnym nie gardzi; naj-
lepszy przecięż jest lekki, pul-
chawy, ku Słońcu otworzysty,
od północy lasem lub górą za-
słonięty.

Rozmnażać się może przez
wtykanie w ziemię ofamanych
latorośli, przez odkładanie, a
najlepiej przez nasienie. Jeże-
li się łamane wtykają latoro-
śle, więkza zawsze liczba oczek
w ziemię poyść musi: gdy się
dobrze wkorzenia, przesadzają się
gdzie potrzeba. Jeżeli się czyni
odkładanie: albo gałązki na-
gną się i ziemią przysypią, wierz-
chosek zostawiwszy: albo się
naczynia z ziemią do gałązek
przyczepią. Jak w pierwszym,
tak w drugim sposobie często po-
lewać należy, i uczynić zasłonę
od upsu słońca, ile być może.

Posianie przecięż nasienia
najobsciej i najlepsze daje
drzewo. Jagody dojrzałe, i sa-
me opadając wrzucą się w wo-
dę, i lekko porościerają, gdy
woda postoi, zleje się, a na-
sienie na dnie będące w cieniu
wysuszy. Gdy przeschnie, ro-
zetrze się i spławi w wodzie,
a to, które się na dno pogrą-
ży, najpewniejsze jest: osuszy
się i schowa. Postoje się na po-
czątku Maja pomieszawszy z
popiołem na gruncie dobrym,
popiołem uprawionym, i już
w iesieni raz przekopanym. W
czasie rozsady się drzewka
gdzie potrzeba.

Jeżeli drzewa mają być dla
ozdoby, to się wypuszczają jak
najwyżey, i nie okraszają się
inaczej tylko jak ozdoba keże.
Lecz jeżeli jest zamysł chowa-
nia Jedwabników, najlepiej
jest gdy się krzaczysto i nisko
utrzymują; tak bowiem wię-
cej i lepszych dadzą liści: gdy
więc na dwa lub trzy fokcie
podrosną, wierzchołki się obci-
niają, a w gałęzie poboczne roz-
szerzać się będą. Pospolicie pią-
tego roku już liście zażywać się
mogą.

Jone zdatności drzewa tego
są następujące Zielone latoro-
śli, które się obcinają, i kora,
uchodzą: jak Len lub Konop-
cie, dają dobre Nici i Płotno.
Liście późniejsze, już dla Je-
dwabników niepotrzebne, usu-
wane i świeże, są przyjemną
paszą dla Bydła i Owiec. Z Ja-
god daje się robić dobry Sy-
rop, albo Ocet.

897. e

MORUS NIGRA; MORWA CZARNA. U Kamerarynusa *Morus vulgaris*; u Angwillarynusa *Morus rubra*. — Ma Liście serlusszkowate, kosmate. W niektórych naszych naidnie są ogrodach, i jest nieco pieszczętszy, od gatunku poprzedzającego przeciwko mrozom. Początkowo pochodzi z Persyi.

Drzewo to nie bardzo grube, ale do znaczonej wyrasta wysokości; ma korę brunatną, i jest szorstwa. mocne, gęste. Liście są zębkowane, przytępione, grube, niby na pięć łapek podzielone. Kwiaty same są na innym drzewie od samic oddzielone. Jagody gdy dojrzeją, są czarno-czerwone, soczyste, przyjemne, kwaskowato-słodkie. Rozmnożyć się może jak gatunek poprzedzający: ale potrzebnie miejsca od północy zasłoniętego, gruntu dobrego: i obcinania nie lubi.

Liście dla Jedwabników nie są użyteczne: i jeżeliby się nimi w potrzebie żywiły, krótki Jedwab dały. Gdzie tego drzewa jest wiele, zażywają go Tokarze, Stolarze, Bednarze na różne naczyńia, a z kory na syka moczonej robią powrozy. Jagody nie tylko surowe są przyjemne do życia, ale się i w cukrze smażą. Powidła lub Ocet z nich się robi. Winiarze sokiem Jagod Wina czerwone cie-
Tom II.

niejszemi czynią, i smak im poprawiają.

L. G. 1218.

MUCOR: PLESN. i Pleśń jest rodzajem roślin do krytopfciowych należącym, a rzędzdy Bdsiami u Linneusza ostatnim Przez kśto powiększające przypatrując ma się, dać się poznać, że jest z drobnych Bdsiek skupiony Rodzaj ten ma *Pęcherzyczki* na *Szypustkach* stojące. Ze dwunastu gatunków następujące tylko uważałem.

898.

MUCOR EMBOLUS: PLESN STĘPLOWY. Ma *Szypustkę* czarną i włoski brunatne. Naidnie się na gniją-cym drzewie.

899.

MUCORMUCEDO: PLESN POSPOLITY. Ma *Trzonek* i okrągłą *głowkę*. Naidnie się na różnych gnijących rzeczach, osobliwie gdzie wolno powietrze przechodzić ma może. *Trzonek* jest dęty, woszczkowaty, cienki lub grubszy, długi lub krutki, a czasem go wcale nie dostaje. *Głowka* okrągła, gładka, różnego koloru, która gdy dojrzeje, albo wodę skropiona, pęka się, i drobnuchny pyłek wypuszcza.

900.

MUCOR GLAUCUS: PLESN SIWY. Ma *Trzonek*, i okrągłą *głowkę* skupioną z nim
I *Głowa-*

Główki. Najdale się na Melonach, Jabłkach, i innych gniących owocach.

901.

MUCOR CRUSTACEUS: *PLESN WODNISTY.* Ma *Trzonek*, a na nim *Kłoski* palczaste. Najdale się na psiających się potrawach. Jest biały, i cęły wodnisty.

902.

MUCOR CBSITOSUS: *PLESN DARNIOWY.* Ma *Trzonek* gęstawy, a na nim *Kłoski* potrójne. Jest biały. Najdale się na różnych gniących rzeczach.

903.

MUCOR SEPTICUS: *PLESN GNOIOWY.* Jest *małży i żółtawy.* Najdale się na gnoiu inspektowym gdy ochłodnie. Jest miękki, gęstawy: i gdy dojrzeje, pyłek rozpruże.

L. G. 1141.

MUSA: *MUZA.* Namieniem o tej rzadkiej u nas roślinie, gdyż się u nas widzieć dale: widziałem ją w ogrodzie Białoostockim utrzymywaną. Rodzaju znaki są te. *Płć* jest pomieszana na jednej roślinie. *Kwiat* ma *pochawkę* i *Koronę* dwaliskową: z tych listek jeden stoi w górę, i ma pięć *sząbków*; drugi zaś ma *miodownik*, i jest *wpukły* i *krotszy*. Dwupłciowy *Samiec* ma *nitek* *pyłkowych szęć*, ale *pięć* tylko

z *główkami szęć*, i pod *Koroną* nieurządzący *guzik* *owocowy*. Dwupłciowa *Samica* ma także *nitek* *pyłkowych szęć*, ale tylko na jednej jest *główka*; rodzi *podłużną* *troyboczną* *lagodę*, pod *pochawkę* *kwiatową* *stoiącą*. Cztery są *gatunki* tego *rodzaju*: *któryby* z nich był *odemnie* *widziany*, *zarczyć* *nie* *mogę*, *gdy* *nie* *miął* *sposobności* *nad* *nim* *czynić* *Botanicznego* *rozpatrzenia*: *mniemam* *przecież*, *że* *jest* *następującym* *gatunkiem* *z* *ogrodów* *zagranicznych* *dla* *osobliwości* *ciekawey* *sprawozdonym*.

* * *

MUSA PARADISIACA: *MUZA RAYSKA FIGA.* U *Royena* *Musa racemo simplicissimo*: u *Lobela* *Musa Scrapionis*: u *Dalechamps* *Ficus indica*. Ma *Kolbę* *kwiatową* *nachyloną*: *kwiaty* *Samce* *trwałe*. *Właściwą* *Oczyzną* *jest* *Judya*: i można tę *roślinę* *nazwać* *zielnym* *drzewem*. U *Judyanów* *zowie* *się* *Pisang*.

Pręt *wyrosła* *z* *wielu* *białych* *główkowych* *korzeni* *w* *właściwey* *Oczyźnie* *na* *10*. *łokci* *wysoko*, i tak *prędko*, *że* *w* *rocin* *Miesiącach* *od* *posadzenia* *inż* *ma* *dojrzałe* *owoce*. *Pręt* *ten* *jest* *zielny*, *pochwami* *otulony*: *wierzchołki* *pochw* *rozchodzą* *się*, *stają* *się* *ogonem* *liściowym*, i jego *żębem* *szrodkowym*. *Liście* *są* *bardzo* *wielkie*, *szerokie* i *długie*, *gładkie*, *podłużno* *owalne*. Z *wierzchołka*

ka tego pręta wyrasta pręt kwiatowy około dwu łokci wysoki, nieco wiszący, kręgielkowatą czerwonawą pochwą się kończący, na którym stoi około 200 kwiatów: z tych samice prędko giną, a samce liczniejsze porządkiem się rozwijają aż do dojrzałości owocu.

Owoc, który z trudnością w przymuszonym chowaniu dożywa, wisi czasem po 50. skupiony; jest biały, mączny, jak *Xiężyc zakrzywiony*, około ćwierć łokcia długo: gładką, rogatą, gdy dojrzałe żółtą skorupką pokryty; ma mięswo żółte, przyjemne i słodkie. W Indyi zażywają owocu surowo, albo go zamiast chleba przypiekają: z lisci robią sobie odzienią, ciała umarłych w nie obwiązują, i niemi pomieszkania swoje okrywają. Jest niektórym mniemanie, że to był Owoc zakazany w Raju Adamowi, i że liśćmi tej rośliny okrył nagotę swoją.

U nas utrzymywać się musi w Trzbhanzach, przynajmniej 12. łokci wysokich w naczyniach wielkich, tłustej lekkiej ziemi pełnych. Zimą co drugi dzień znacznie się polewa: latem codziennie bardzo obficie. Rozmnaża się z wypustków od korzenia. Dopoki nie rodzi, i sto lat trwać może: lecz po wydaniu owocu usycha.

Drugi gatunek tego rodzaju *Musa sapientum*, a u Indyanów *Bananas*, ma owoc niezgięty, pachnący i przyjemniejszy: na tym kwiaty samce prę-

ko nikną. Utrzymuje się tak, jak pierwszy.

L. G. 796.

MYAGRUM: LNIANKA.

Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych cztery dłuższych, dwie krótszych: *Strączek* okrągły, kończy się kręgielkowatą szybką. W *Komorkach* jest tylko po spolicie jedno ziarno. To, co nasz Syreniusz używa *Myagrum*, jest opisane pod rodzajem *Melampyrum*. Z dziewięciu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

904.

MYAGRUM SATIVUM: LNIANKA SIEWNA. U J. Bauhina *Myagrum dictum Camelina*: u Gesnera *Myagrum Dioscoridis*: u Morysona i Plukeneta *Myagrum majus*: u Teodora *Myagrum primum*: u Syreniusza *Pseudo myagrum*. *Strączek* przewrotnie jajowy, ma szypułkę, i jest wielo-ziarnowy. Rośnie między zbożem, a osobliwie między *Lnem*.

Ma korzeń roczny, Pręt kosały, pospolicie nad łokieć wyższy. Liście strzałkowe, zastrzone. Kwiaty żółte kwitną od *Maja* aż do *Lipca*. *Strączki* nabrawiają mają ziarno wiele i słowe okrągłych, i brzdowanych. W niektórych krajach zasiewa się umyślnie co wiosna dla nasienia, z którego *Olej* i obfity, i poki świeży, przyjemny jest. Nie tylko do lekarstw, do palenia, ale i do

potraw w Niemczech go zaży-
wają. Ziele w Winia gotowa-
ne, ma leczyć rozpalone oczy.

905.

**MYAGRUM PANICULA-
TUM: LNIANKA WIE-
CHOWA.** Ma Strączki okrą-
gławe, nieco splecione, krop-
kowato-marszone. Rośnie na
Miedzach.

Korzeń ma roczny. Pręt oko-
ło fokcia wysoki. Liście otu-
lają pręt, są kosmate, strzał-
kowe. Kwiaty drobne żółte,
małą kielichy farbowane, i sto-
ją w długie kłosy skupione.
Strączek jest dwukomorkowy:
lecz pospolicie w lednej tylko
komorce ziarno się znajduje.

L. G. 180.

**MYOSOTIS: PTASIE
OCZKO.** Jest rodzaj mający
Nisek pyłkowych pięć, Otwor
jeden. Korona z lednej sztuki
owocowy guzik otaczająca, ta-
cowata, ma gardziel zaskle-
pieniami zamkniętą, i pięć prze-
działów wyrzynanych. Po ka-
żdym kwiecie zostaje się cztery
nagich ziarn nasiennych. Lin-
neusz ma cztery gatunki.

906.

**MYOSOTIS SCORPIOI-
DES ARVENSIS: PTASIE
OCZKO POLNE.** Linneusz
ten i następujący gatunek, po-
czytał tylko za odmiany: z in-
nymi przecięż za osobne ga-
tunki stateczna roślina znać
koże. Ten ma za znak gatun-

kowy *Liście* kosmate. Rośnie
na suchych polach, i kwitnie
w Maiu.

Korzeń ma roczny, pręt oko-
ło fokcia wysoki, kosmaty, ga-
fężisty. Liście są sączakowe-
te: dolne mają ogonki, wierz-
chowe zaś są bez ogonków, kwia-
ty są skupione, w nagie zakrzy-
wione kłosy. Kielich kosmaty.
Korona mała, pospolicie błę-
kitna z żółtą gardzielą. Za
świadectwem Gohla, Ziele to
pogniezione i wolno-ciepłe przy-
kładane, lecz wilgotne roz-
palenia oczu.

907.

**MYOSOTIS SCORPIOI-
DES PALUSTRIS: PTASIE
OCZKO NIEZAPOMINAY
MNIE.** Ma za znak gatunko-
wy *Liście* gładkie. Rośnie na
mokrych i wilgotnych łąkach,
i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest trwały, wielki,
długi, czarny, włoskowy. Li-
ście wielkie, włoskami osadzo-
ne. Pręt pospolicie fokciowy.
Kwiat większy niż u gatunku
poprzedzającego, i pospolicie
jasno błękitny.

908.

**MYOSOTIS LAPPULA:
PTASIE OCZKO PSI JE-
ZYCZEK.** Ma za znak gatun-
kowy *Liście* lancetowe włosiste:
i na *Nasionie* kolce z wierz-
chami zębatymi odgiętymi. Ro-
śnie na gruntach gliniastych nie-
uprawnych. Korzeń ma roczny.
Kwiaty drobne błękitnawe stoją
w kątach liści bez szyppek.

L. G.

L. G. 394.

MYOSURUS: MYSI OGON. Jest rodzaj małący *Nitek* pyłkowych sześć *Otworów* wiele. *Korona* ma pięć sztydłowatych, zielonawych listeczków. *Kielich* ma także pięć listków białawych, u spodu z sobą zrósłych. *Ziarno* nasiennych jest wiele. Jeden tylko jest gatunek.

909.

MYOSURUS MINIMUS: MYSI OGON NAYMNIEJSZY. Rośnie na suchych, słońcu wystawionych pagórkach. *Korzeń* ma roczny. *Pręt* ledwie trzy ćalowy, bez liści, tylko iednokwiatowy. *Liście* z korzenia są równo- szerokie, prątygione, nieszębkowane, i mało co krotsze od *pręta*.

L. G. 1107.

MYRICA: WOSKOWNICA. Jest rodzaj małący *Pręc* oddzielną na dwu roślinach. *Korony* nie ma. *Kwiaty* małą miesiączkową *fuskę*; i są w *Kotkę* skupione. U *Samców* jest ctery *nitek* pyłkowych; u *Samicy* dwie szyki; *igoda* wielo-ziarnowa. Z pięciu gatunków o iednym *namieniu*.

910. o

MYRICA CERIFERA: WOSKOWNICA DRZEWOWOSKOWA. Na *Pręty* drzewny. *Liście* lancetowe, dasyć zębkowane. *Krzew* ten rośnie w *Karolinie*, *Wirginii* i *Pensyl-*

wanii; *kwitnie* w *Maju*: *rodzi* obfite *Jagody* w *grona* skupione, w których *mięsiwo* jest *woskowe*, na *świeca* bardzo *szadne*.

Pokazały w *Europie* czynione *doświadczenia*, że *Krzew* ten na *wolnym* *powietrzu* *utrzymanym* *bydź* może, i *simna* się nie *bol*. *Początkowe* *rozmnazienie* *bydź* może z *nasienia*, a *daley* *potem* *przez* *wypustki* z *korzenia*.

Jagody *dojrzałe* *gotują* się w *wodzie*: *łstudość* na *wodzie* *plywająca* *zbiiera* się. i *jest* *Woskiem* *łoftawym*, *neco* *przeźroczystym*, *szrodek* *między* *Woskiem* i *Zolem* *utrzymującym*. *Świeca* z *niego* *przyimny* *czynią* *zapach*, *palą* się *dłużej* i *jaśniej*, niż *łoiowe*. *Jeżeli* *kapnie* na *Sukno*, nie *czepia* się *go*, ale *fuszczkami* *odstaie*.

Da *Hamel* *doświadczał* *blechować* *go* na *biały*, ale *go* *do* *właściwej* *białoty* nie *mógł* *przyprowadzić*. Z *tegoż* *Wosku* *można* *robić* *maść* na *rany* *pachnącą* i *gojącą*. W *wodzie*, z *którey* *się* *ta* *łstudość* *woskowa* *zbiiera*, *ciągnione* *świeca* *łoiowe*, *nabiera* *ł* *zapachu*, i *woskowej* *tygocy*.

L. G. 1066.

MYRIOPHYLLUM: PIORNIK. Jest rodzaj małący *Pręc* w *pn* oddzielną na *iedney* *roślinie*. *Korony* nie ma *Kielich* *czterolistkowy*. *Samiec* ma *ośm* *nitek* *pyłkowych*: *Samica* *otwo-*
rów

rów cztery bez szyjek: i rodzi cztery siarna nagis. Dwa są gatunki, oba są mi wiadome.

911.

MYRIOPHYLLUM SPI-CATUM: PIORNIK KŁO-SOWY. Ma kwiaty *Samce* w przerwany kłos skupione. Rośnie w stojących wodach, i kwitnie w Lipcu.

Korzeń trwały. Pręt znacznie wyrasta nad wodę, ma tu i owdzie knoty, z których korzoneczki wyrastają. Liście są po pięć skupione i drobno podzielone. Pręt nad wodą ma w pewnych odległościach Liście w okręgach stojące. Kwiaty wierzchowe są zupełnie *Samce*: dolne zaś *Samice*.

912.

MYRIOPHYLLUM VERTICILLATUM: PIORNIK OKRĘGOWY. Ma Kwiaty wszystkie dwupłciowe w okręgi skupione. Rośnie na miejscach wodą zalanych: kwitnie w Sierpniu.

Roślina ta jest trwałą. Pręt puszcza korzonki, i częstokroć na kilka calów wysoko pływa w wodzie; kończy się ku wierzchowi okrągłą kupką liści, i wyrasta około pufkocia nad wodę. Kwiaty stoją około 12. par w okręgach; pospolicie wszystkie są dwupłciowe: czasem tylko dolne bywają *Samice*, a wierzchowe *Samce*. Kwiaty te poki są młode, stoją otwarcie w kątach liści: starsze zaś kryją się pod nie.

* *

MYRISTICA: DRZEWO MUSZKATOWE. Jeszcze dotąd drzewo to nie jest tak ściśle opisane, aby o nim wiedzieć można, do którejby gromady należało: tyle pewnego, że ma *Kielich* z siedney szatki dzwonkowaty, czterozębny. Lecz owoc pod imieniem Muszkatowej gałki, i kwiat zwany Muszkatowy, są nam znaiome.

Drzewo to rośnie na Moluckich Wyspach, osobliwie *Banda* i *Borneo*: nayduje się oraz i w południowej Ameryce. Owoc gdy dojrzeje, jest islowo okrągły, mięsisty, ma wewnątrz Orzech, i jest bardzo podobny Włoskiemu Orzechowi. Łupina zewnętrzna jest gruba i mięsista, gdy dojrzeje płamista, do niczego niezdatna: gdy ta się otworzy, pokazuje się skorupa, *Muszkatowym kwiatem* zwana, czerwona, gdy uschnie, brudno żółta. Pod tym kwiatem jest łupina twarda iak u Orzechów, a w tej dopiero Muszkatowa gałka, którą suszą, w wapiennej wodzie moczą, aby się w przesłaniu nie psowała.

Gałka dobra, powinna być twarda, ciężka, i gorąca. Szpilką zakłota ma twardość okazać. Kwiat powinien mieć zapach mocniejszy i przyjemniejszy: jak gałka, tak kwiat nie tylko zażywa się do przypraw stofowych, ale i w Lekarstwie maia skutki rozpalające, rozdzie-

działające, orzeźwiająco, i nieco zatykające. Nad wszystkie inne zamorskie korzenie, to najmniej małą w użyciu niebezpieczeństwa.

L. G. 617.

MYRTUS: MIRT. Jest rodzaj drzew, mający wiele *Nitek* pykowych na kielichu osadzonych: *Otwor* jeden: *Kielich* pięćdziesiąt stoi nad owocem. *Korona* pięćdziesiąt. *Jałoda* ma dwa lub trzy ziarna. Ze trzydziestu gatunków o jednym namięnieniu.

* *

MYRTUS PIMENTA: MIRT ANGIELSKI KORZEN. Ma *Liście* na przemiany stojące. Drzewo to w Indyach

rosnące, jest gęszczące. *Liście* są podługnie smaku korzennego. Kwiaty są w gronka skupione. Jagody są okrągławe, gdy dojrzeją, czarne, gładkie śluziaste, i mają po dwa ziarna.

Dopoki Jagody nie dojrzeją, zbiera się, suszą, i do Europy przesyłają: tak są marszczone, wielkości grochu, okrągłe, kształnowate, korzenne. Smak ich ma podobieństwo do mieszaniny Goździków, Cynamonu i Pieprzu. Anglia ich najwięcej z Jamajki przywozi, i zażywa na miejsce Pieprzu, stąd się też Angielskim korzeniem w niektórych językach nazywają. Nie mają wprawdzie tyle ostrości co Pieprz, jednakże do rozpalających korzeni należą.

N.

N.

L. G. 403.

NARCISSUS: NARCYS. Jest rodzaj mający *Nitek* pykowych sześć, *Otwor* jeden: *Korona* sześćdziesiąt. *Miodownik* lekawy z jednej sztuki. *Nitki* pykowe stoją w miodowniku. Ze czterdziestu gatunków, następujące w ogrodach naszych są mi wiadome.

913. *

NARCISSUS PORTICUS: NARCYS BIAŁY u Boerhawa, J. Bauhina *Narcissus albus*: u Kordusa *Narcissus candidus*: u Tragnusa *Narcissus veterum*: u Royona *Narcissus foliis ensiformibus, flore nectario rotato brevissimo*. Różnice gatunku są: *Korzułka* albo *pochełka* jednokwiatowa: *Mio-*
do-

dawnik kółkowy, krótki, suchowaty, drobno sębkowany. Rośnie dużo we Francyi, Włoszech, Szweycaarach; u nas w ogrodach zabawnych kwiaty białe pachnące kwitną w Maiu.

Korzeniem trwałym jest Cebula mięiste, okrągława, która ma ostrość w sobie, i do wewnętrzznego zażyicia jest niebezpieczna. Liście wyrastają z Cebuli, i długością równają się prętwi. Pręt około półfokcia wysoki, mocny, prosty, jest tylko jednokwiatowy. Kwiaty pojedyncze, lub pełne, mają w pośrodku miodownik czerwony, albo czerwono-obwodziiony.

Grunt dla Narcysów powinien być lalki, nieco piaszczysty. Co trzy tylko lata Cebule w Lipcu wykopane, w cieniu przesuszone, w piasku przechowane, w Wrześniu się przesadzają. Przez posłanie nasienia mogą się wprawdzie udać nowe odmiany: przecież kilka lat kwiatu czekać trzeba. Najprędzcie czyni się rozmnożenie przez rozsazanie odrostków od Cebul.

914. *

NARCISSUS PSEUDONARCISSUS: NARCYS ZOETIY. U Traguss i Gesnera *Narcissus luteus*. Ma Kozulkę jednokwiatową: *Miodownik dzwonekowany*, prosty, kędzierzawy, długością liściom kwiatowym się równający: Liście kwiatowe owalne. Rośnie dużo we Francyi, Włoszech, Szweycaarach, Hiszpanii, An-

glii: w naszych ogrodach zabawnych kwiaty żółte nieco pachnące, kwitną w Maiu.

Korzeniem trwałym jest Cebula. Pręt jednokwiatowy. Liście grube, szerokie, przytępione, na grzbiecie ostre. Kwiaty są pełne lub pojedyncze. Rozmnożenie, utrzymywanie, niebezpieczeństwo zażyicia Cebuli, sądzą się z getankiem poprzedzającym.

915. *

NARCISSUS TAZETTA: NARCYS TAZETA. U Swerta *Narcissus Africanus*: u Beslera *Narcissus Constantinopolitanus minor*: u Kluzyusza *Narcissus latifolius*. Ma Kozulkę wielokwiatową: *Miodownik dzwonekowany przytępiony*, krótszy od liści kwiatowych. Liście są płaskie. Rośnie dużo we Francyi, Hiszpanii, Portugalii, na nieco wilgotnych miejscach: u nas w ogrodach kwiaty białe, pachnące, kwitną na wiosnę.

Korzeniem trwałym jest cebulka. Liście są nieco mieczykowate. Na pojedynczym pręcie z jedney pochewki kilka wyrasta kwiatów, które w pośrodku mają miodownik, albo biały, albo żółty, nierownie mniejszy od korony. Rozmnożenie ich czyni się rozsadzając co trzy lata odrostki cebulkowe.

916. *

NARCISSUS JONQUILLA: NARCYS ZONKILLA. U wielu innych *Narcissus joncifolius*: u Royena *Narcissus foliis*

subulatis, florum nectario brevissimo. Ma Korzułkę wielokwiatową; Miodownik dzwonkowaty, krotki; Liście rydlowate. Rośnie dziko w Hiszpanii i w wschodnich krajach na miejscach błotnistych: u nas w ogrodach kwiaty po spolicie żółte, pojedyncze lub pełne, mniejsze lub większe, kwitną z poprzedzającymi Tarczami.

Korzeniem trwałym jest Cebulka. Liście rydlowate, sitowym podobne. Na gręcie z jedney pochewki kilka wyrasta kwiatów, które w późrodzku mają miodownik karbowany, i krotszy od korony. Dla rozmnożenia co dwa lata Cebulki się przesadzają, i ich odrostki oddzielają. Grunt najlepszy nieco z gliną zmieszany.

L. G. 69.

NARDUS: NARDUSZEK.

U dawniejszych tym imieniem nazywał się gatunek Lowandy, *Spicanarda*: teraz jest rodzaj Traw mający *Nitek* pyrkowych trzy, *Otwor* jeden: *Korona* dwufusaczkowa. *Kielichy* nie ma. Ze czterech gatunków, jeden jest u nas pospolity.

917.

✓ **NARDUS STRICTA:**
NARDUSZEK PROSTOKŁOSOWY. Ma *KAs* szcinkowaty, prosty, jednoboczny. Rośnie w bardzo wielu miejscach na gruntach neuro-

duz. ny-h, piaszczystych, lub mokrych: kwitnie na wiosnę.

Korzeń trwały rozłazi się po ziemi, i tak jest łuskami pokryty, że go ledwie widzieć można: wypuszcza wielkie mnostwo wypustków, i wielkie kępy liści. Liście ostatnie są spolicie uszkie: szrodkowe tylko od wierzchu zielone: wierzchołkowe zaś całe żywe: stoją ukłóśnie, na przemiany, w podłuż Korzenie; wyrastają kępami z pochewki białawey, podłużney, bregowaney. Zdźbło stoi w górę, czasem na posłokcia wysokie, rogate, drobnemi włoskami osadzone: ma u spodu guzik kosmaty, i na tym liść. Kłos na wierzchołku Zdźbła ma kilkanaście kłosek podłużnych, równo-szerokich, wąskich, rogatych, na przemiany jednym bokiem Zdźbła stojących, jednokwiatowych. Nasienia jest podłużne, wąskie, i ostre.

Rozmnaża się nadzwyczajnie, i dale znać o nieurodzajności gruntu. Gospodarzowi na się nie przyda: kosić sey nie może, bo pod Kossą ustępuje, i siano byłoby niezżyteczne. Z tym wszystkim na szczerych piaskach ten czyni pożytek, że utrzymując one, nie dopuszcza wiatrom roznosić na poblizsze grunta.

L. G. 710.

NEPETA: KOCIA MIĘTKIEW. Jest rodzaj mający kwiaty parzątkowe. *Nitek* pyrk-

kowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych. Ziarna nasienne nagie. Na Koronie dział brzedni dolnej wargi jest karbowany. *Gardziel* na krzegu zgięta. *Nieki* pyłkowe stoją blisko siebie. Ze czternastu gatunków jeden mi tylko wiadomy.

918.

NEPETA CATARIA: KOCIA MIĘTKIEW ZWYCZAYNA. U Kordusa *Nepeta fruticosa*: u Kameraryusza *Nepeta germanica*: u Tragusa *Nepeta vulgaris*: u Royena *Nepeta floribus interrupte spicatis pedunculatis*. Ma Kwiaty z okręgów w kłos skupione: *Okregi* małą kratką szypułki. *Liście* małą osobne ogonki, są serduszkowate, zębkowane.

Naydowawszem w trawnych końcach pol pod lasami: kwitnie w Czerwcu i Lipcu. Korzeń jest trwały. Pręt stoi w gnię, i puszcza ramieniste gałęzie, około łokcia wysokie; liście stoją na długich ogonkach, i są kosmate. Kwiaty są czerwone. Jeżeliby była tego potrzeba, poszcie się nasienie, i roślinki się potem przesadzą.

Roślina ta ma zapach korzenny, i smak bardzo gorzki. Koby iey chciwie szukać. W lekarstwie ma skutki otwierające, nerwy wzmacniające, wiatry i miesięczne pędzące, robaki morzące. Zażywa się wewnętrznie albo w Winie gotowana, albo sok z niey wyciśniony: zewnętrznie, w kąpielach.

L. G. 297.

NERIUM: PŁOCHOWIEC. Jest rodzaj małej *Nitek* pyłkowych pięć: *Otworieden*. *Rurka* korony jest zamknięta rozpięzonym wieńcem. *Nasienie* jest piorkowate. Jeden ze czterech gatunków jest mi w ogrodach naszych znaiomy.

919.

NERIUM OLEANDER: PŁOCHOWIEC ZWYCZAYNY. U dawniejszych *Rhododaphne*, albo *Rhododendrum*. Ma *Liście* potrójne, lancetowo-równie szerokie. *Korona* ma wieńiec. Rośnie dziko w Indyach na mokrych miejscach: u nas utrzymuje się w nacsyniach.

Pręt jest twardy, od wierzchu pospolicie czerwony, około czterech łokci wysoki. *Liście* gładkie, ślińca, długie, bez ogonków, do wierzbowych podobne, zawsze zieleniące. Kwiaty znaczne czerwone lub białe, kwitną od Lipca aż do Jesieni, i małą zapach słodkawey.

Roślina ta lubo w wolnym ogrodzie zimy wytrzymać nie może, a stąd w wielkich naczyniach chować się musi: iednakże pięszot wielkich nie potrzebuie: dosyć dla niey, gdy przed wielkimi tylko mrozami będzie schroniona. Latem potrzebuie obfitego polewania. Rozmnaża się z wypustków korzeniowych oddzielonych, które nie skąpo puszcza. Wszystkie iey części małą bardzo gorzki

i c-

i ostry smak, i są dla ludzi wielką trucizną: sam zapach kwiatów może być w zamkniętym pokoju śmiertelnym.

L. G. 248.

NICOTIANA: TYTUN. Jest rodzaj mający *Nisiek* pyłkowych pięć, *Otwor* jeden. *Korona* otaczająca gąsik owocowy jest lepkowata, i ma wierzchołek fałdowany. *Niski* pyłkowe są nagięte. *Blizna* wyrzynana. *Torebka* nasienna dwufupinowa, dwukomorkowa. Z siedmiu gatunków, o niektórych namienię.

920. *

NICOTIANA TABACUM: TYTUN APRAK. U niektórych *Nicotiana major*: u *Royana Nicotiana foliis lanceolatis*. Znaki gatunku są te: *Liście* lancetowo owalne, bezogonkowe, po pręcie zbiegające. *Kwiaty* zaostrzone. Początkowo pochodzi z Ameryki, teraz różne odmiany utrzymują się w Europie, i u nas w ogrodach, a najobficiej na Podolu. *Korzeń* ma roczny: *Pręt* dosyć wysoki: *Liście* długie, szerokie, ślnięte: *Kwiaty* blade-czerwone.

Roślina ta około roku 1554. w Ameryce na Wyspie *Tabago* naleciona, u *Jndyanów Piziel*, a od Europejczyków wtedy *Pezaw*. albo *Hyoscyamus peruvianus* zwana, była naprzód utrzymywana w Hispanii i Portugalii z nadzwyczajnymi iey

saletami. Roku 1560 Jan *Nicot* Posel Francuzki w Portugalii, przeniósł ją za osobliwość do Francji, i od niego nazwana jest *Nicotiana*. Po różnych we Francji czynionych z nią doświadczeniach. tak wielkiej nabyła sławy. że od *Krolowy Katarzyn de Medicis*, dostała imię *Herba Medica*.

Z Francji *Mikołaj Tornabona* Biskup, a z Portugalii *Kardynał Sa Crucis*, przywieźli ją do *Włoch*, stąd nazwaną została *Tornabona*, i *Herba Sa Crucis*. Do Anglii prosto z *Wirginii* przeprowadził ją *Richard Grenvil* roku 1568. i nauczył *Europejczyków* sposobu kurzenia i zażywania *Tabaki*: stąd się rozszła po Europie, i różney nabyła odmiany, podług powietrza, granta, i sposobu utrzymywania.

Gatunek ten w swoich odmianach naypospoliciej jest zażywany. Z niego *Tytun* do kurzenia, i *Tabaka* do zażywania, w wielu *Kraiach* *Europy* teraz publiczne *Kassy* zbogacają.

Nasienie, które obficie wydaje, gdy się wcześniej na wiosnę siał musi, albo siałą na *Inspekie*, albo w obfitości na siemi dobrej, ale którą mrazami od mrozów rasłonić można. Na końcu *Maja* rozsada się się rośliny na dobrym gruncie. Przez lato odczykują się wszystkie wypustki na kwiaty, zostawiając tylko na niektórych dla nasienia.

W Ja-

W Jesieni, gdy liście żółkną i trędowacieć poczną, odbiorą się, i wszystkie ostrasami do góry, liść do liścia przykładać, ustawią gdzie pod dachem. Zbierają się zaś w dzień pogodny. Gdy się ułożone zapoczą, zbierają się obrednie na Nici, wieszają pod Dachem, aż żebra pousychają, i mroz cokolwiek przewarzy. Nakoniec czasu wilgotnego, aby się nie kruszyły, układają się w wiadome Papuże, i chowają.

Z tak uchodzonych liści albo się robi Tabaka na proch terta do zażywania, albo się liście tylko krają do kurzenia, które w rękodzielnach tabacznym różnie zaprawiwszy, pod różnym wydają imieniem. Tak do zażywania jest Hiszpańska, Francuska, Hollenderka, Maroko, Tonka, Santomer, Rapa, &c. do kurzenia Kanaster Brazylijski, Turecki, &c. Z tym wszystkim, dobroć tych wszystkich zapraw zawisła od dobroci odmiany Tytuniu, i jego uchodzenia: od starości jego, aby przynajmniej kilka lat pierwej poleżał, i od umięgłości doskonałego zaprawienia.

Cała ta roślina ma odurzającą, zasypiającą, i bol uśmierzającą moc: czyni kichanie, czyni womity. Samo zażywanie i kurzenie też czyni skutki, dopóki się natura nie przyswyczał. Tak kurzenie, iak zażywanie Tabaki zbytczne, osobliwie dla suchych, melancholicznych, i cholerycznych osób, może bardzo szkodzić: wysusza bowiem

wilgoci, nerwy ogłusza, smak i powonienie przytępia: a stąd, podług okoliczności osoby, strawność nadwergza, i soki gęstwi.

Lekarze do onem dymu tytuniowego zażywają za najszkodliwszy środek w zapłatanych wnętrzościach. Syrop z liści albo Ekstrakt leczy wprawdzie Kassel, Dychawicę, i ciężkość piersi: lecz w tym wielkiej trzeba ostrożności. Podobneyże potrzeba ostrożności zażywając osobliwie Oleyku na rany lub wrzody: kilka kropel bowiem Oleyku gdy się z krwią rany pomieszają, śmierć przynieść mogą.

Gospodarzom ta roślina nie tylko stąd pożyteczna być może, że ją w Rękodzielnach tabacznym spieniężyć mogą: ale procz tego wielorakie iey ieszcze jest zażycie. Pręty, które się do niczego nie zażywają, mogą się użyć za ziemię maciczną do warzenia Saletry: a popioł z nich dobry jest Mydlarzom. Dym tytuniowy najszkodliwiej wygubia Wołki w Spichlerzach. Gdy owce w uszach mają robaki, dym z tytuniu wpuszczony gubi robaki.

Popioł tytuniowy z solą do lizania Owcom dawany, czyści krew, strawność czyni, i gubi Motylce. Tenże popioł wobroku czasem Koniom dawany, liznie, i krew im czyści. Tymże można Gąsięta zachować od choroby, która im na wiosnę pospolita jest: codziennie, gdy są paszy przydają, da się im na źer się-

siekany Osat z otrębami i trochę łączamienia mielonego: dwa zaś lub trzy razy co tydzień, że: ten posypie się nieco popiołem tytoniowym; i tak czyni się aż do żniw. Tymże jeszcze popiołem można wygubić Maszki na rosadach, i kto wie, czyli nie oraz Gąsienice na Kapastach. Naostatek popiołem z prętów palonym, tak można poprawić grunt gliniasty, że się pod najlepsze rośliny użytecznym stanie.

921. *

NICOTIANA RUSTICA: TYTUN BAKUN. U innych *Nicotiana minor*. Ma Liście na ogonkach niezębkowane: Kwiaty przytępione. Początkowo pochodzi z Ameryki: u nas już prawie jest dziczyzna, i na wielu miejscach bez wszelkiego starania, z wypadającego corocznie wyrasta nasienia.

Korzeń ma roczny. Pręt niższy od poprzedzającego. Liście owalne, nieco lipkie. Kwiaty żółte. Żyćcie, skutki, utrzymywanie, i uchodzenie, jest iednakowe z poprzedzającym; przecięż nie ma tyle ostrości, i łagodniejszy jest. Zdalsze nasze liście prawda że są do kurzenia i na Tabakę nikotemne: lecz gdyby przywoicis był utrzymywany i uchodzony, możeby odmiany wypadające bardzo były zdadne. Wszakże Tytuń Turecki do kurzenia, jest tylko odmianą tego gatunku.

L. G. 685.

NIGELLA: CZARNUSZKA. Jest rodzaj mający wiele *Nisek* pyzkowych na dnie owocowym osadzonych: *Orwów* od pięciu do dziesięciu, *Kielicha* nie ma, *Korona* pięćłuskowa, a między temi jest *Miodownik* troydzielny. *Torebki* nasienne są od pięciu do dziesięciu zjednoczone. Z pięciu gatunków trzy są mi wiadome.

922.

NIGELLA DAMASCENA: CZARNUSZKA RZYMSKA. u Morysona *Nigella-romana sativa*: u C. Bauhina *Nigella angustifolia*; u Lonicera i Fuchsa *Nigella hortensis altera*. Ma za gatunkowy znak, że kwiaty mają *Pokrywkę* liściową. W południowej stronie Europy, rośnie dziko między Zbożem: u nas w niektórych ogrodach corocznie na wiosnę sieie się nasienie.

Korzeń roczny. Pręt około półfokciowy, gęstszy: każda gaśzka kończy się iednym kwiatem. Kwiaty są błękitne lub białe, pojedyncze lub pełne: Peczefy z nich na Miod noszą. Roślina ta nie tylko jest zdadna do ogrodów zabawnych dla kwiatu, iak popolicie: ale i do gospodarstkich dla nasienia.

Nasienie ma smak i zapach korzenny: może się wielorako używać i w Kuchni do przypraw stołowych, i do lekarstw: ma bowiem żyćcie i skutki podobne do gatunku następującego.

cego: owszem przyjemniejszy jest. Tego tylko przestrzagać należy, aby go nie zamieniać z nasieniem bardzo podobnym Dziędzierzawy (*Datura Stramonium*) które szkodliwe jest, i różni się tym, że nie ma zapachu korzennego.

923.

NIGELLA SATIVA: CZARNUSZKA OGRODOWA. U Tragusie *Nigella hortensis*: u Angwillary *Nigella nostras*. Różnice gatunkowe są: że ma *Otworów* pięć: *Torebki* nasienne okrągławe z kolcami: *Liście* nieco kosmate. Rośnie dziko w Niemczech, Egipcie i Kandyi: u nas corocznie na Wiosnę zasiewa się w ogrodach gospodarskich.

Korzeń roczny. Pręt około łokciowy, gałęzisty: Kwiaty białe, z których *Peczoly* na Miod noszą. Nasienie korzenne, czarne lub żółte, sżywa się do przypraw kuchennych, a osobliwie chleb z nim pieczony zdejść się mieć smak przyjemniejszy. W lekarstwie, przynajmniej dawniejsi lekarze przysznawali mu, że otwiera, ścieśnia; pędzi wiatry, mocz, miesiączkę, i oczyszczenie po porodzeniu. Niektórzy zaś przeciwnym sposobem, nie tylko wątpią o tych skutkach, ale owszem mają nasienie w podwyższeniu.

924.

NIGELLA ARVENSIS: CZARNUSZKA DZIKA. U

Kordusa *Nigella cornata*: u innych *Nigella sylvestris*: u Royana *Nigella flore foliis nuda*, *psistillis corollam aquantibus*. Ma *Otworów* pięć: *Listki* Korony są niedzielnane. *Torebki* nasienne gruszkowate.

Naydowałem ją, lubo rzadko, w niektórych miejscach na roli i na Miedzach. Korzeń ma roczny. Pręt około łokcia wysoki gałęzisty: każda gałązka kończy się kwiatem. *Liście* są bez ogonków, drobno podzielone, i podwójno pierzaste. *Żółtawe* listeczki korony mają niby szypułki. *Torebki* nasienne mają długie rogi: są u spodu węższe, od wierzchu pękate. Z kwiatu *Peczoly* noszą robotę: a nasienie może się sżywać, jak gatunków poprzedzających.

L. G. 653.

NYPHÆA: GRZYBIEN.

Jest roślina mająca wiele *Niszek* pyłkowych na dnach owocowym osadzonych: *Otwor* jeden. *Kielich* cztery lub pięćlistkowy: *Korona* wielolistkowa. *Jagoda* jest trójściana, wielokomorkowa. Ze czterech gatunków dwa są w Kraju polskie.

925.

NYPHÆA LUTEA:

GRZYBIEN ZOŁTY. Ma *Liście* serduszkowe, niezębikowane: *Kielich* jest pięćlistkowy i większy. Rośnie pospolicie w wodach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu kwiatem żółtym.

Ke-

Korzeń trwały, długi, tkwi głęboko w łamie, i puszcza nad wodę długie pręty kwiatowe, na których są liście znaczne, płaskie, skorkowate. Kwiaty stoją nad wodą, i gdy wiednieją, kryją się pod wodę, i nasienie pod wodą dojrzewa. Kielicha listki są grube, wewnątrz farbowane. Owoc jajowaty. Chcąc go mieć gdzie w wodzie, tylko się wrzucą dojrzewiające Torobki z nasieniem.

Korzenie, Liście i kwiaty, są sadne Garbaczom do garbowania skor. Liście są bardzo przyjemnym pożywieniem dla Świń. Korzeniem z mlekiem utertym, maia się wygnieść w domach Swiercze i Karaczany.

926.

NYPHÆA ALBA: GRZYBIEN BIAŁY. Ma Liście ser-

duszkowe, niezębkwane. *Kielich* czterodzielny. Największą różnicą jest kwiat biały. Rośnie w wodach, i kwitnie razem z żółtym.

Chcąc ją mieć w wodach, uczyni się jak z gatunkiem żółtym. Roślina ta nie tylko podobnież sadna jest do garbowania skor, ale ma i skutki lekarskie: Kwiaty chłodzą i ostrość namiętności. Liście przyłożone na rozpaloną głowę gorączkę wyciągają: w Szwacyi żywią niemi Bydło. Tureckie niewiasty z świeżych kwiatów pędzą wódkę, a z tej robią bardzo przyjemny trunk, od dawniejszych lekarzów zachwalony na gorączkę moczu, plynienie żołądka, Gonorrhęę, i skazy na oczach. Olejek uśmierza bole, i zasypia.

O.

O.

L. G. 732.

OCYUMUM: BAZYLIA. Jest rodzaj do paszczkowych należący. *Nitek* pykowych ma cztery, dwie dłuższych, a dwie krótszych: *Ziarna* nasienne nagie. Na *Kielichu* zwierchnia warg jest okrągła; dolna zaś czterodzielna. *Korona* przewrocona; jedna isy warg czterod-

zielną, druga niedzielną. *Zewnątrz* nitki pykowe maia u spodu przysadkę. Z iedenastu getunków dwa tylko wymieniać.

927. 0

OCYUMUM BASILICUM; BAZYLIA ZWYCZAYNA. U Teodora i Gerarda *Ocyumum magnum*; u Fuchsa *Ocyumum med-*
ocro:

ocra: u Kamerar, usaa, Dalechampa, i Mathiola *Ocyzum medium*. Ma za znak gatunkowy, że *Liście* są jajowo-okrągłe, gładkie: *Kisieliby* włoskami obwodzone.

Początkowo pochodzi z Persyi i Indyi: przez staranie ogrodników zagranicznych wielorskie iey się stały odmiany: co do liści, kędzierzawa, farbowana, wielkie: co do zapachu, goździkowa, cytrynowa, anyżowa: w naszych niektórych kuchennych ogrodach utrzymuje się pospolita z ciemno zielonemi liśćiami, kwiatami białemi, z zapachem dosyć przyjemnym.

Roślina ta i do lekarstw, i do przypraw kuchennych, jak inne korzenie zdatna jest. Z kwiatu *Peczofy* obficie na Miod noszą. Nasienie sieie się wczesnie na *Inspokcie*, i przesadza się potem w ogrodsie. Jeżeliby gdzie były odmiany przednieysze, a stąd bardziej piaszczonne, radziłbym kilka sztuk utrzymywać w naczyniach, dla ochrony w Jesieni przed mrozami, i ubezpieczenia sobie nasienia.

895.

OCYUM MINIMUM:
BAZYLIA NAYMNIEYSZA.
U Brunfelsa i Lonicera *Ocyzum crispum*: u Fuchsia *Ocyzum exiguum*: u innych pospolicie *Ocyzum garyophyllatum*.
Znakom gatunkowym są *Liście* jajowo-okrągłe, niezębkwane.

Pochodzi z Azyl Wyspy Ceylon. Korzeń ma roczny, iako i gatunek poprzedzający. Liście są popylone, pospolicie zielone, czasem czerwone: Kwiaty białe. Cafe ta roślina ma znaczny zapach goździków korzennych. Zagraniczni radzą gospodarzom *Pasieki* msiącym, aby tę roślinę w bliskości utrzymyweli: doświadczyli bowiem, że nie tylko z iey kwiatów *Peczofy* obfity Miod noszą, ale że nadzwyczajnie bywają rześwe i zdrowe. Sieie się i rozsada jak gatunek poprzedzający.

L. G. 352.

OENANTHE: KROPIDŁO.
Jest rodzaj msiący kwiaty w okolkach. *Nierek* pytkowych jest pięć: *Otworów* dwa. *Kwiaty* cieforemne; *brzodkowe* nierodzajne, bezzapłkowe. *Owoc* Kielichem uwieńczony. *Okolki* msią *Pokrywy*, i *okolczki* *Pokrywki*. Z pięciu gatunków dwami są wiadome.

929.

OENANTHE FISTULOSA:
KROPIDŁO DĘTE. U Lobela, C. Bauhina, Morysona, Kameraryusza, *Oenanthe aquatica*: u dawnieyszych niektórych *Filipendula aquatica*: u Royona *Oenanthe foliis caulinis fistulosis teretibus*. Ma znaki gatunkowe takie: *Korzeń* wiele puszcza wypustków: *Liście* przeto są nitkowane, dęte. Rośnie

w ro-

w rowach, na błotach, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń trwały, głęboko w glebie się rozchodzący, znaczne kupki nitkowe mający, procz pręta puszcza wiele wypustków łączących. Pręt słaby, prosty, woszczakowaty, dęty, dzieli się na ramieniste gałęzie. Dolne liście są wcale odmienne od wierzchołkowych: dolne bowiem są złożone z małych listeczków, te listeczki znowu są złożone z kilku par mniejszych, które jeszcze na łapki tępe są podzielone: wierzchołkowe zaś są złożone z bardzo wązkich nitkowatych, i mają ogon powszechny dęty.

Okoski kwiatowe wielkie, częstokroć albo nie mają pokrywki, albo tylko iednolistkową: stoją albo na wierzchołkach gałęzi, albo naprzeciwko liści: dzielą się pospolicie na trzy okosieczki. Okosieczki mają pokrywki na iednym boku pręta, albo szypułki okoskowej, złożone z listeczków od trzech do dziesięciu, dość szerokie, białych. Kwiaty brzegowe w okoskach stoją na długich szypułkach: środkowe zaś prawie są bez szypulek: brzegowe są samce, większe, nieforemne, i nie rodzą nasienia: środkowe zaś są mniejsze, dwupciowe, i rodzą nasienia. Korona jest wewnątrz biała, zewnątrz czerwona; zewnętrzny iey listek nad inne większy, na ostrzu zagięty. Kielich szagolny pięćdziałny: trzy działki zewnętrzne u kwiatów brzegowych są zna-

Tom II.

cznie długie. Owoc z dwóch ziarn złożony, wyraża pięćboczną bręgowaną piramidę, i ma smak korzenny.

Bydło tej rośliny nie tyka: i dla ludzi jest wielką trucizną. Zażycie iey, pokaszły doświadczenia, sprawiło samanie, przewrocone oczu, kurczenie szczęk, mdłości, utracenie zmysłów, paraliż, i częstokroć śmierć. Ratunkiem wczesnym jest danie na womity, zażycie letniej wody z oliwą, i z tegoż one my Jeżeli niektórzy lekarze chcą tej rośliny użyć na lekarstwo, zaszadziąc się na powadze D. oskorydessa: dobrze odpowiada Grecini, że on pod imieniem *Oenanthe* inną pewnie rozumiał roślinę. W Anglii gotują onę, rozcierają, i na skaleczone grzbiety Koniom przykładają.

930.

OBNANTHE CROGATA: KROPIDELO ZOETE. U Dalechampa *Oenanthe Crotata facie*: u Morrysona *Oenanthe apifolia*: o Tiedora *Oenanthe Salinophylla* Ma Liście wszystkie na wiele części tępe, i dość równo podzielone. Rośnie na błotach, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma trwały, dzielący się na kilka ramion grubych, z widzenia do Pasternaku podobnych, pełnych żółtego kwasowatego soku. Pręt około półtora łokcia wysoki, gałęzisty, gruby, bręgowany, czerwono-żółty, pełny soku żółtawego i smrodliwego. Liście

K

nie-

niektóre są pojedyncze, niektóre dwoisto-pierzaste: dzielą się na listki gładkie, wcinane, brzegowane, klinowate. Okółki wielkie, nie mają pokryw: szypułki małych okółczek mają rogi i bręgi. Kwiaty mają koronę białą, i główki pyłkowe brązowe. W reszcie postać tej rośliny zgadza się z poprzedzającą.

Pokazały doświadczenia, że i ta roślina jest trucizną dla ludzi. Zażycie jej czyniło zawrót, łemnia, szaleństwo, kurczenie szerek, wypadanie włosów, krwi z nosa, płyniecie, i częstokroć śmierć. Samo powąchanie ziela, czyni mdłości. Sposoby ratowania otrutych, są iednakoże, jak się pod poprzedzającym gatunkiem namieniło.

L. G. 469.

OENOTHERA: NOCNA SWIECA Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych ośm, *Otwor* ieden. *Kielich* jest czterodzielny: *Korona* czterolistkowa stoi na owoc. *Torebka* nasienne wąsyczkowata, a w niej nasienie nagie bez wosny. Z ośmiu gatunków ieden tylko u nas jest wiadomy.

931.

OENOTHERA BIENNIS: NOCNA SWIECA DWURO-CZNA U niektórych *Onagra*: u *Bauhina* *Lysimachia lutea corniculata*. Ma za znak gatunkowy: *Listcie* łaciowo-lancetowe płaskie, i pręt miękkimi wło-

skami osadzony. Rośnie na gruntach piaszczystych, i kwitnie od Czerwca do mrozów.

Korzeń ma dwuletni, wrzecionowaty, od wierzchu żółtawy, wewnątrz biały: w pierwszym roku tylko wypuszcza liście, na ziemi się rozkładające, i pospolicie czerwieniejące: w drugim roku wyrasta pręt i kwiaty. Pręt jest rogaty, prosty, nieco kosmaty, gęgżysty, czasem na dwa łokcie wysoki. Kwiaty żółte stoją w kątach liści bez szypulek, na długich *Torebkach* nasennych, mają nieco zapachu, i każdy nie-dłużej nad dzień ieden kwitnie. *Torebki* nasienne dojrzałe od wierzchu na czworo się otwierają.

Roślina ta w roku 1614. z Ameryki do Europejskich ogrodów przeniesiona, tak teraz jest wszędzie pospolita, że się na piaszczystych gruntach nadzwyczajnie rozmnażając, stała dziwką. Korzenie jej, poki pręta nie puszczą, zażywa się na Szałę, jak *Rapankuły*. Utrzymywanie umyślnie nie czyni więcey zatrudnienia, tylko aby przed nią nasienie było posiane.

L. G. 20.

OLEA: OLIWNE DRZEWO. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych dwie, *Otwor* ieden. *Korona* otaczająca guzik owocowy jest z iedney sztuki, ma cztery dziesy drć równe, i łaciowo-okrągłe. *Pestka* owocowa, iednoziarnowa. Ze trzech

ga-

gatunków, o jednym namię-
nię.

932. o

OLBA EUROPĀA; OLIVNE DRZEWO EUROPY-SKIE. U dawnych pospolicie *Olea sativa*; u Teodora *Olea domestica*; u Royona *Olea foliis lanceolatis, ramis teretiusculis*. Ma za znak gatunkowy *Liicea lancetowe*. Rośnie w południowej Europie; a osobliwie obficie się utrzymuje w Portugalii, Hiszpanii, Włoszech, i południowej Francji.

Pień nie wyrasta wysoko, i nie jest gruby: knotowaty, ma korę popielatą: drzewo jest wewnątrz gęste, gorzkawe. Liście są podobne do wierzbowych, grube, tęgic, zawsze zielone, od spodu popylone. Kwiaty białawe stoją w kątach liści skupione w grona. Owoc jest owalny.

Pokazały w Niemczech doświadczenia, że to drzewo zwyczajne zimy wytrzymać może: trzeba tylko, aby było od pufnocnych wiatrow zasłonięte: na zimę korzenie obłożą się grochowinami, i w znaczne mrozy drzewa otulą się matami lub słomą. Zapomógłszy się w drzewka, dalsze rozmnożenie uczyni się przez odkładanie gałązek, które odłożone przez dwa lata poruszone być nie mają.

Z tego drzewa mamy oliwki i oliwę. Owoc gdy dojrzałe jest czarny, surowy zażyty być nie może. W puf do-

rzafy zbiera się, moczy się przez 24. godzin w sugu z popiołu i niegaszonego wapna zrobionym. Wybrany z sugu moczy się kilka dni w czystej wodzie, codziennie odmieniając: naostatku kładzie się w słoną wodę, i pakuje się w faszkę. Są to Oliwki do kuchni zażywane, które mają żołądek wzmacniać, apetyt wzbudzać: lecz zdaniem lekarzów są ciężkie do strawienia. Hiszpańskie i Portugalskie są najpospolitsze: Prowańskie mają być najlepsze: Włoskie są czworaki: *Olivella, Raggiaria, Regia, Colymbades*.

Z owocu wytlacza się Oliwa tłusta, do różnego zażycia, i różnej dobroci. Jeżeli owoc jeszcze niedożyłszy, Oliwa będzie gorzka, i zawsze mętna: jeżeli przetrzały, będzie starowata, ostra, i bardzo tłusta. Z pierwszego wytlaczenia najlepsza, z drugiego podła, a z trzeciego tylko do palenia w lampach zdolna. Dobra Oliwa powinna być tasma, przestoczona, nie zbawiona, nie mieć żadnego ani zapachu, ani smaku Prowańską mamy za najlepszą.

Oliwa świeża nie ma żadnej w sobie ostrości, i może być wewnątrznie zażyta, na przykład do potraw, owsem zdrowym żołądkom bardzo zdrowa jest: lecz gdy żołądek nie dobrze trawi, starzeje się w nim, i zła za sobą pociąga skutki: stara bowiem Oliwa czyni odrzeganie, palenie, zgagi, kurecz w żołądku, kolki, womity i Fe-

bry: a co się mówiło o Oliwie, to tym bardziej do innych pospolitych wyfloczonych Olsiw przystosować należy.

W lekarstwie Oliwa wewnętrznie zażywa się w enemach: przeciwko truciźnie, i stąd pochodzącemu gryzieniu żółądka; na miszere i gwałtowne zatwardzenie: na ostrość w żółądku i kszkach: na uwolnienie zapieczonogo gnoin. Na ten koniec bierze się syzka lub dwie Oliwy. Chcąc w potrzebie sprawić womit, bierze się wiele Oliwy z letnią wodą.

L. G. 863.

ONONIS: WILZYNA. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. *Nisiek* pyłkowych jest dzieląc na dwie kupki zrosłych. *Kielich* na pięć równo-szerokich części dzielony. *Cborągiewka* brązowana. Nitki pyłkowe bez przedziału są zrosłe. *Strączek* adęty, bezszypkowy. Z dziesięciu gatunków jeden tylko w krain jest wiadomy.

933.

ONONIS ARVENSIS: WILZYNA ZWYCZAJNA. Ma znaki gatunkowe takie: *Kwiaty* stoją po dwa i w grona skupione: *Liście* stoją po trzy, a wierzchołkowe pojedynczo. *Gałęzie* są bez kolców, i dość kossate. Rośnie na suchych i chudych gruntach, rzadko gdzie na Podlesiu: kwitnie od Lipca do mrozów.

Korzeń trwały. Pręt twardy leży na ziemi, i jest gąszczysty, ma czerwonawą kora i skorupkę: w pierwszym roku pokaże się roślina młoda jest, nie ma kolców, dalej potem pręty i gąszczcie kończą się ostrymi drzewiastymi kolcami. Liście wyrastają z pochwki przedzielonej, żyłowanej, zębowanej, i stoją po dwa lub po trzy na krótkich ogonkach. Kwiaty stoją pojedynczo, lub po dwa, w kątach gąszczek, a na wierzchołku są w grona skupione. Korona czerwona.

Na roli ta roślina jest bardzo nieużyteczna, i gdzie się obficie rozmnoży, oranie trudne czyni. Młode wypustki mogą się na wiosnę zażywać na zieloninę. Korzeń i kora są najskuteczniejszym lekarstwem na moczą zatrzymaną: Koniom się nawet dają: gdy mokrzyć nie mogą. Owce liście Wilzyny radę wprawdzie iedzą, gdzie jednak obficie rośnie, pędzą się nie mają dla utraty wełny, która na kolcach zostaje.

L. G. 927.

ONOPORDUM: OSET PODWORZOWY. Jest rodzaj mający kwiaty składowe; *Główki* pyłkowe są zrosłe. *Kwiaty* wszystkie dwupłciowe rodzajne. *Łuski* na Kielichu kończą się trójwym ostrzem. Dwa owocowe komorkowate. Ze czterech gatunków jeden tylko u nas pospolity.

934.

ONOPORDON ACANTHIUM: OSET PODWORZOWY BARSZCZOWY U Gesnera *Onopordon Athenai*; u Vailanta *Onopordon vngare*; u Koyena *Onopordon foliis decurrentibus, margine spinosis*: U nasz go Syrenianza *Acanthium*. Ma *Kielich* krokiewkowy, którego łuski odstawię: *Liście* isiowo-podługne, wydrążone wcinane. Rośnie na podwórzach, przy drogach, płotach, parkanach: kwitnie w Sierpniu. Korzeń ma dwuletni. Pręt pospolicie sokciowy, czasem bardzo wysoki, gałęzisty: pręt i gałęzie białą pilśnią okryte, mają po obu stronach skorkowate przysadki aż do kwiatowych kielichów. Liście są bez ogonków; mają trójrogate zęby, a każdy zęb kończy się kolcem. Kwiaty w znaczną główkę skupione, ciemno-czerwone, stoją pojedynczo na wierzchołkach pręta i gałęzi.

Popioł spalony tej rośliny daje szkło wymienite. Korzeń poki pręta nie paści, zażywa się we Włoszech na pokera. Temuż korzeniowi dawniejsi lekarze przyznawali skutki otwierające, rozwalniające, mocną pędzące: z miedem przednym sążyty, leczą wrzody piersiowe. Z liści wygnieciony sok leczą rakowe wrzody, osobliwie na gwarzy. Z kwiatu Pacoły na Miod i Wosk obficie zbiera się, i wrzucone w mleko, ono swardsza. Dwa owocowe jak Karczono-

chy, a młode pręty jak Szapregi zażywać się mogą. Z puchu kwiatowego robią się Muśliny.

L. G. 1171.

OPHIOGLOSSUM: NASIĘZRZAE. Jest rodzaj do kr. topciowych należący. Ma *Kłos* dwurzędkowy, całonkowany tak, że całonki wpoprzecz roztulają się. Jeden tylko gatunek z siedmiu jest wiadomy.

935.

OPHIOGLOSSUM VULGATUM: NASIĘZRZAE POSPOLITY. U dawnych *Lingua serpentina*: u Lobela *Ophioglossum seu Enophyllum*. Ma za znak gatunkowy *Liść* isiowo-okrągły. Rośnie na łąkach leśnych: *Kłos* w Maju i Czerwcu widzieć można.

Nad tym miejscem, gdzie liść wyrasta, wznosi się pręt nagi w górę, i obraca się w szypułkę części owocowania nioszącą: jest pospolicie pojedynczy. Na tym pręcie stoją podwoynym rzędem niby kwiatki i głowki owocowe, które są niby kolankami z sobą złączone, i mają podobieństwo do wężkiego cienkiego igzycaka. Każda głoweczka jest skorkowata, i wpoprzecz się otwiera.

L. G. 1011.

OPHRYS: DWULISTNIK. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych dwie do słupka owocowego.

cowego przyrosłych *Miodownik* od spodu jest prawie fiedkowany. Z dziewiętnastu gatunków te u nas widziszem.

936.

OPHRYS NIDUS AVIS: DWULISTNIK PTASIE GNIĄZDO. U Hallera *Ophrys apbylla*. Ma znaki gatunkowe takie: *Korzeń* ma całą wiązkę nitok: *Pręc* nie ma liści, lecz tylko pochewki: *Miodownik* ma wargę przedzieloną. Rośnie w lasach nieco przyćmionych: kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Korzeń jest głowkowy, podłużny: wypuszcza wiele mięsistych nitok, które się znowu w gromadę kupią. *Pręc* czasem na łokieć wysoki, prosty, gruby, mocny; okryty szecią lub ośmią sachami, białawemi, bręgowanemi fuskami. Kwiaty koloru drzewiastego, mają mocny zapach; są liczne, w długie, wąskowate, od spodu rzadki, od wierzchołka gęste kłos skupione.

937.

OPHRYS CORALLORHIZA: DWULISTNIK KORALOWY KORZEN. Ma *Korzeń* gębszy, płatany: *Pręc* bez liści, pochewkowany: u *Miodownika* wargę troydzielną. Rośnie na grantach spustoszonych: kwitnie w Lipcu. Kwiaty są białe. *Korzeń* trwały ma czerwoność pospolicie koralową, jednak dawał mi się widzieć i brudno białe.

938.

OPHRYS OVATA: DWULISTNIK POSPOLITY U Gerarda i C. Baubine *Ophrys bifolia*: u Royena *Ophrys fulvis ovatis*. Ma *Korzeń* nitkowany: na *Pręc* dwa liście lancowe: u *Miodownika* wargę przedzieloną. Rośnie na niskich wilgotnych łąkach: kwitnie w Lipcu.

Korzeń trwały podłużno-głowkowy puszcza bardzo wiele nitkowych. *Pręc* czasem łokciowy, nieco kosmaty, ma wpośrodku dwa, czasem trzy blade, blisko siebie stojące liście. Kłos kwiatowy jest cienki, długi, liczne kwiaty mający. Korona żółta, a poboczne trzy listki czerwone.

939.

OPHRYS CORDATA: DWULISTNIK SERDUSZKOWY. U C. Baubine *Ophrys minima*. Ma *Korzeń* nitkowany: Na *Pręc* dwa liście serduszkowe. Rośnie w nieco wilgotnych lasach, kwitnie w Lipcu.

Korzeń jest z okrągłych nitok złożony. *Pręc* twardy, czasem półłokciowy, pospolicie tylko ma dwa liście, czasem trzeci pod kłosem kwiatowym. Kłos kwiatowy cienki, z kilkunastu tylko kwiatów złożony. Kwiaty żółte, gdy się starzeją, czerwienieją. Wargę miodownikowa jest przedzielona, i ma na obu bokach po szbku.

940.

940.

OPHRYS MONORCHIS:
DIWULISTNIK PACHNĄCY. Ma Korzeń okrągły: Pręt nagi: u *Miodownika* warga troydzielną, działą na krzyż stoją. Rośnie na błotnych łąkach, kwitnie w Lipcu.

Korzeń jest pospolicie polędwiczny, czasem więcej złączonych. Z korzenia wyrastają dwa lub trzy lancetowo-łajowe liście. Na pręcie jest tylko jeden listek równo szeroki. Pręt niski. Kłos kwiatowy gęsty. Kwiaty stoją ukośnie, mają zapach słodki, i są białe albo żółtawe.

L. G. 1009.

ORCHIS: STORCZYK. Jest podobnież rodzaj mający dwie *Niski* pyłkowe, do słupka owocowego przyrośnięte. *Miodownik* ma kształt rogu, i stoi za kwiatem. Ze trzydziestu trzech gatunków następujące są mi wiadome.

941.

ORCHIS BIFOLIA: STORCZYK WANILIOWY. U obu *Bauhinów* *Orchis alba*: u *Angwillara* *Orchis Satyrion*: u *Gesnera* *Orchis Serapias*: u *Gerarda* *Orchis orniobopora*. Ma znaki gatunkowe takie: *Warga* miodownika jest lancetowa, niezębkwana: *Róg* bardzo długi: *Listki* korony są rozłożyste. Rośnie w lasach, kwitnie od *Maja* przez *Czerwiec*.

Korzeń trwały, podługny, albo kręgielkowaty. Pręt czasem na łokieć wysoki, zamiast liści ma tylko krótkie przysadki: u spodu jego są liście po dwa, czasem po trzy, szerokie. Kłos kwiatowy, długi, cienki, ma zielonawe przysadki liściowe. Kwiaty białe, w nocy albo pochmurnego czasu, bardzo przedni zapach dają, do zapachu *Wanilii* bardzo podobny.

Roślina ta ma skutki bardzo blisko do *Wanilii*: gdyby gdzie obficie przy *Pasiece* bydź mogła, zbierałyby *Pcszoły Miod* na świecie naysprzedniejszy. Jeżeli ją kto chce przynieść i przesażać, powinien to uczynić z taką bryłą ziemi, aby się korzeń bynajmniej nie obruszał. Korzeń w lekarstwie moczą pędzi i do sprawy męskiej pobudza.

942.

ORCHIS MORIO: STORCZYK SAMICOWY. U *Fuchsa* *Orchis angustifolia*: u *Gemmy* *Orchis delphinia*: u *J. Bauchina* *Orchis minor*: u *Royena* *Orchis radicibus subrotundis, nectarii labio quadrifido aequali crenulato, cornu obtuso*. Kwiaty mają *Listki* przytępione, stykające się: u *Miodownika Róg* stoi do góry, tępy; *Warga* czterodzielna drobno-karbowana. Rośnie w lasach: kwitnie w *Maju* i *Czerwcu*.

Korzeń trwały okrągławy-Pręt rzadko wyższy nad połokcia. Liście lancetowe. Kłos kwia

kwiatowy wąskowaty, z kilku nasu kwiatów złożony, między którymi są farbowane pokrywy liściowe nieco dłuższe od guzika owocowego. Korona biała lub różnie czerwona, a dwa iey wewnętrzne listki żółte. Do ogrodu przenesi się iak gatunek poprzedzający.

Nauczyły czynione doświadczonien lekarzów, u których z daleka sprowadzone lekarstwa, nie są dlatego samego lepsze, iż droższe, że korzeń tej rośliny zupełnie zastąpić może kosztowny *Salep*, w niektórych Aptekach znajdujący się. Nasbierawszy korzenia, opłocz się, skorka zdeymie, na nitkę nawłocz, i przez szóst godzin w zimney wodzie namocz: gotuje się potem w świeżey wodzie przez półgodzin, i uszay w cieniu. Tak przygotowane korzenie będą miały zupełną własność *Salepu*, i w gorącoy wodzie prędko się w masę rozpłyną: będą miały podobne skutki żywiące, ostrość przytłumiające, i będą lekarstwem osobliwie w suchotach, i moczach krwawym.

943.

ORCHIS MASCUŁA: STORCZYK SAMCOWY. U wiula *Orchis mas*; albo *Orchis major*. Miodownik ma *Róg* tępy, i *Wargę* czterodzielną, drobno-karbowaną: *Listki* wierzchowe korony są odgięte. Rośnie w lesach i zaroślach, kwitnie w Czerwcu.

Korzeń trwały iest złożony z

dwa główek, które kółem trącą. Pręt rzędka sokcia wysokości dorasta, i ma dosyć liści. Liście są bez ogonków, i czasem plamiste. Kłos kwiatowy cienki, okraszny, miernie długi, ma pokrywy liściowe lancetowe, czerwone, rowney długości z guzikiem owocowym: Korona pospolicie czerwona. Z kwiatu *Pszczoły* na Miod noszą. Do ogrodu przesadzać się może, iak gatunki poprzedzające.

Wiadomi lekarze zapewniają, że korzeń tej rośliny iest prawdziwy *Salep*, i że *Storczyk* w Persyi rosnący, z którego przewożny *Salep* mamy, iest tylko odmianą tego gatunku: i że zagraniczny, prócz tylko tego, że iest kosztowniejszy, nic nad krajowy nie ma osobliwszego. Korzeń abiera się do Aptek na lekarstwa ostrość uśmierzające, soki rozrzedzone zgęstwiające, na biegunki, *Suchoty*. Wyniszczonym osobom daie się trunki, w którymby korzeń ten był moczony. Dawniey zażywano go dla osiągniętych do sprawy *maszkańskiej*.

944.

ORCHIS USTULATA: STORCZYK KROPKOWANY. U Furnesforta *Orchis militaris pratensis*: u Kluzynusa *Orchis pannonica*: u innych *Orchis minor*. Korona ma *Listki* rozroznione. Korona ma *Róg* tępy, zwierchnią *wargę* czterodzielną, kosmato-kropkowaną.

ną. Rośnie na łąkach, kwitnie w Maju.

Korzeń pucza około ośmiu szerokich liści. Kłosa kwiatowy jest krótki, gruby, coraz się ściśniający, i ma białe, czerwono-kreskowane; listowo lancetowa pokrywki liściowe, krótsze od kwiatów. Korony trzy listki wierzchove są od wierzchu czerwone; drugie dwa zewnętrzne żółtawe; dwa środkowe wewnątrz czerwono-kropkowane.

945.

ORCHIS MILITARIS: STORCZYK KUKAWKA. U J. Bauhina *Orchis galea*: u Beslera, Turneforta. Fuchsia, i Lonicera *Orchis latifolia*: u Rivina *Orchis mascula*: u Kordusa *Orchis, sive testiculus major*. Korona ma *Listki* schodzące się: Miodownik ma *Róg* tępy, *Wargę* pięćdziałną, kosmato-kropkowaną. Rośnie na łąkach, kwitnie w Maju i Czerwcu.

Korzeń trwały. Rzadko pręt łokcia wysokości dochodzi. Liście miernie długie, zaostrome, szerokie. Kłosa kwiatowy ściśniony, kręgielkowy; ma pokrywki liściowe lancetowe, szerokie, odciąż się kończące. Korony trójwierzchove listeczki są po wierzchu białokrawo-białe, i mają trzy kreski czerwone: środkowe są czerwone, stoją prosto: dolna warga jest biała, i łokkami czerwonymi ozdobiona. Czasem cały kwiat bywa biały,

jako pod Białymstokiem widzianem,

Korzeń zbiera się do Aptek, na miejsce zagranicznego Szalepu: ma skutki żywiące, orzeźwiający: w czasie niedostatku, jak wszystkie korzenie tego rodzaju mogą się zastępować zamiast Chleba. Z kwiatu Pszczoły na Miód noszą. Przesadza się do ogrodu, jak poprzedzające.

946.

ORCHIS LATIFOLIA: STORCZYK SZEROKOLIŚCIOWY. U C. Bauhina *Orchis palmata*. Ma Korzeń prosty, dosyć rączkowany. U Miodownika *Róg* kręgielkowy; *Warga* trójłopkowa, po bokach zgięta; *Pokrywki* liściowe są dłuższe od kwiatów. Rośnie na soczystych łąkach, kwitnie w Czerwcu.

Korzeń trwały. Pręt długi, miękki, dosyć niski, czasem czerwony. Pokrywki liściowe znaczne, częstokroć czerwone. Kłosa kwiatowy wąskowaty, tępy. Kwiaty częściwy czerwone niż białe. Niektórzy Lekarze radzili zażyty korzeni oziębłym do sprawy małżeńskioy. Do ogrodu przesadza się, jak gatunek pierwszy, i potrzebuie miejsca wilgotnego.

947.

ORCHIS INCARNATA: STORCZYK CIELISTY. Korona ma *wierzchove* listeczki odgięte: u Miodownika *Róg* kręgielkowy; *Warga* nieznacznie na trzy zgięta łopki podzielone.

dziana. Rośnie w zarostach trawnych, i kwitnie w maju.

Korzeń jest trwały, i poki się nie rozrośnie, gruby: puszcza cztery lub pięć liści, mało co nad ćwierć łokcia krotszych. Pręt około półłokcia wysoki. Kłos kwiatowy gęsty. U kwiatu wierzchowe listeczki są białe żółtawe; dolny zaś żółty ma czerwone plamki, i żółtawe kreski.

948.

ORCHIS MACULATA; STORCZYK PLAMISTY. Ma Korzeń, którego główka się rozchodzi. U korony *wierzchowe* listeczki rozchodzą się. U miodownika *Róg* krotszy od guzika owocowego; *Warga* płaska. Rośnie na soczystych łąkach, kwitnie w Czerwcu.

Ma pręt około łokcia wysoki; niedługi. Liście pospolicie mają na wierzchniej płaszczyźnie brunatne plamy. Kwiaty pospolicie są czerwone, czasem białe. Kłosa kwiatowe są prawie trojboczne: a przysadki liściowe lancetowe. Do ogrodu można przenieść, jak gatunek pierwszy.

949.

ORCHIS CONOPSEA; STORCZYK WYSOKI. Ma za koronę dwa listki *wierzchowe* bardzo rozwiedzione. U miodownika *Róg* szczińkowy, dłuższy od guzika owocowego; *Warga* troydzielna. Nайдowałem pod Mielnikiem na łąkach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Ma korzeń rączkowy. Li-

ście są wąskie, długie. Pręt około łokcia wysoki, liśćmi osadzony. Kłos kwiatowy długi. Pokrywki liściowe iaiowo-lancetowe, ostią się kończące, rowny długioci z guzikiem owocowym. Kwiaty czerwone ciężki mają zapach. Niektórzy lekarze korzenia używali w Szalenstwie, i Febrze czarować.

950.

ORCHIS ABORTIVA; STORCZYK PIĘKNY. Ma Korzeń puszczający inych kucę nitkowych, *par* bez liści. U miodownika *Warga* niedzielone, iaiowo-okrągłe. Nie widziałem iey dotąd nigdzie więcej, jak tylko nad Bugiem w ciemnych miejscach lasu Cyranowskiego.

Korzeń jest chropawe główka, z której wyrasta bardzo wiele korzonków. Pręt jest mocny, prosty, gęsto lancetowami pokrywkami liściowemi okryty: około łokcia wysoki. Pokrywki liściowe i kwiaty są pigłne fiołkowe. Kłos kwiatowy cienki, z kilkanastu kwiatów złożony.

L. G. 726.

ORIGANUM; LEBIOTKA. Jest rodzaj do pastękowych należący. *Nitek* pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krotszych. *Ziarno* nasienne negie. *Kwiaty* są skupione w kłos czworoboczny i szyszkowaty. Z iedenastu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

951.

951.

ORIGANUM VULGARE: LEBIOTKA POSPOLITA. U

Gerarda *Origanum anglicum*: u Cezalpina *Origanum italicum*: u Pery *Origanum onitis majus*: u Dodoneusza, Kordasa, Fuchs'a, Teodora, Gesnera, *Origanum sylvestre*: u Pliniusza podobna *Cunila bubula*: u Ronyne *Origanum foliis ovatis: spicis laxis, erectis, confertis, paniculatis*. Są zaski gatunkowe takie. *Kłoski* kwiatowe są okrągławe, wiechowate, skupione. *Pokrywki* liściowe dłuższe od Kielicha. Rośnie dziko w lasach: kwitnie aż do mrozów.

Korzeń trwały. Pręt około łokcia wysoki, okrągławy, gałęzisty. Liście listowo-okrągłe, zaostrome, stoją naprzeciw siebie. *Kłosa* kwiatowe stoją na długich szypułkach w kątach liści: są ściśnione. Pokrywki liściowe częstokroć są farbowane. Kwiaty czerwone.

Roślina ta ma zapach przyjemny, i smak ostry, gryzący, korzenny. Piwowarowie mięszią onę gdy Piwo warzą, a przez to dają mu smak i zapach przyjemny. Gdzie iey wiele roślinie, tam Pszczoły noszą Miod bardzo zdrowy. W lekarstwie rozdziela, rozwalnia, wzmacnia, otwiera, i poty pędzi. Zażywa się jak Herbata, albo w kąpieli, w Dychawicy, zofsteczce, zatrzymanym miesiącznym. Zapewniają niektórzy, że tym sielem można Mrowki wypędzić. Herbata z Lebiotki bardzo

jest podobna do Herbaty Chińskiej. Ziele z kwiatami w wodzie gotowane, farbuje czerwono. W ogrodzie można posiać nasienie.

952. a

ORIGANUM MAJORANA: LEBIOTKA MAJERAN.

Ma *Liście* owalne przytępione. *Kłosa* kwiatowe okrągławe, ściśnione, nieco wełniste. Utrzymuje się u nas z umysłu w kuchennych ogrodach.

Roślina ta roczna sieie cią corok na inspekcje, a potem się rozsada. Ma zapach i smak przyjemny i korzenny: zażywa się do przypraw kuchennych. Ma w lekarstwie skutki rozczieniające, rozdzielaiające, wzmacniające. W nos proszek utarty z Majerana zażyty, wzmacnia głowę: wewnątrznie wzmacnia żołądek, i ma bydź użyteczny na Kolki, na padaiającą niemoc. Kwiaty są Pszczolom bardzo użyteczne.

L. G. 418.

ORNITHOGALUM: SNIEDER. Jest rodzaj maiaący sześć *Nitek* pyłkowych, *Otwor* jeden. *Korona* liliowata więcey jak nad połowę otwarta, sześciłstkowa, zostaje się na owocu. U niektórych gatunków nitki pyłkowe na przemiany, są u spodu rozszerzone. Ze dwunastu gatunków tiaz mi tylko są wiadome.

953.

ORNITHOGALUM LUTEUM: SNIEDEK ŻOŁTY.

Ma *Pręt* rogaty, dwuliściowy. *Szypułki* kwiatowe są pojedyncze, w okółek skupione. Rośnie w Zaroślach i na łąkach: kwitnie w Kwietniu i w Maju.

Korzeń trwały jest Cebulka mięsista i okrągła: puszcza kilka liści trawiastych zaostzonych. *Pręt* pospolicie krótszy od liści, ma na sobie kilka listków nierównych. Kwiaty wyrastają z kątów liści, a z kilku ich składa się okółek. Kielicha nie ma. Listki korony są zewnątrz zielonawe, biało obwędzone, wewnątrz żółtawe, na przemiany węższe.

Do ogrodu w Lipcu przesadzić można Cebulki, gdzie potem tylko co trzeci rok przesadzać się. Cebulki te są zdadne do sążycia na pokarm dla Ludzi.

954.

ORNITHOGALUM MINIMUM: SNIEDEK NAYMNIĘYSZY.

U Klasyzusa *Ornithogalum panonicum* Ma *Pręt* rogaty, dwulistkowy i *Szypułki* gęstsze, stoją w okółkach. Rośnie w lasach i sadach: kwitnie w Kwietniu.

Korzeń trwały jest Cebulka, która puszcza liście wąskie. *Pręt* niższy jak u gatunku poprzedzającego, ma kilka listków ostro się kończących. *Szypułki* kosmate mają po kilka kwiatów: w reszcie sągda się ze

wszystkim z gatunkiem żółtym. Cebulka podobnie jest zdadne do sążycia.

955. *

ORNITHOGALUM UMBELLATUM: SNIEDEK OKOŁKOWY. U Pena i Lobela *Ornithogalum candidum*: u Rencelma *Ornithogalum belicbarmos*: u Beslera *Ornithogalum minus*: u Klasyzusa i J. Bauhina *Ornithogalum vulgare*. Ma Kwiaty w pod okółek skupione: *Szypułki* kwiatowe wyższe od *prętów*. *Niski* pyłkowe wycinane. Rośnie dziko w Niemczech, Francji: u nas tylko w niektórych zabawnych ogrodach widzianem.

Korzeń trwały, jest Cebulka. Liście korzeniowe są miękkie i tępe. *Pręt* rzadko wyrasta do półłokciowej wysokości, i jest białymi, znacznymi pokrywkami liściowemi osadzony. *Szypułki* tylko mają po jednym kwiecie: aże dolne przewyższają wierzchołkowe, więc kwiaty stoją niby w okółku. Listki korony stoją dwoma rzędami; są wewnątrz białe, zewnątrz mają szeroką zieloną kreskę. *Niski* pyłkowe są szerokie i soczyste. Raz w ogrodzie posadziwszy, tak się w Cebulkach abytanie rozmnaża, że się potem z ciężkością pażyć przychodzi i kwitnie na początku Maja.

L. G.

L. G. 884.

ORNITHOPUS: PTASIA STOPKA. Jest gatunek mający kwiaty motylkowe. Nitek pyłkowych jest dziesięć na dwie kapki zrosłych. Strączek okrągławy, zakrzywiony, na kolanka podzielony. Z czterech gatunków jeden mi tylko u nas wiadomy.

956.

ORNITHOPUS PERPUSILLUS: PTASIA STOPA MAŁA. U dawnych *Ornithopodium*: u Royena *Ornithopus foliis pinnatis articulatis leguminum subrotundis levibus*. Znakomym gatunkowym są Liście pierzaste, i Strąki zakrzywione. Rośnie na nieuprawnych nieco wilgotnych miejscach: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest roczny. Pręciki niedługie, popolicie leżą na ziemi. Liście stoją na osobnych ogonkach, są pierzaste. Kwiaty żółtawe. Po okwitnieniu zostają się Strączki po cztery lub pięć skupione, które razem wzięto, ptasią stopkę wyrażają. Jeżeliby wypadła potrzeba, nasienie rzadko posieje się na wiosnę.

L. G. 779.

OROBANCHE: ZARAZA. Jest rodzaj należący do pączkowych. Nitek pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych: Ziarna nasienne okryte. Kielich przedziałony. Korona pa-

szczkowa. Torebka nasienna jednodokomorkowa, wieloziarnowa, dwufapinowa. Pod guzikiem owocowym jest *Gruczolik*. Z ośmiu gatunków dwa mi tylko są wiadome.

957.

OROBANCHE MAJOR: ZARAZA WIĘKSZA. Popolicie pisarze pod imieniem większej ten gatunek rozumieją. Ma pręc posadynczy, nieco wlozysty: a Nitek pyłkowe ledwie co nad kwiat widzieć się dają. Roślina ta Podszawnica zowiąca się z roślin strąkowych, rośnie na roli, na łąkach, między Lnem i Konopiami: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń ma trwały, główkowy, niby Cebulka łuskami otulony: który najbliższym roślinom kródnie soki pożywne, i stąd *Wilkiem* zielonym u Syreniusza naszego nazywa się. Pręc wężną farbowaną, i pokrywkami iaiowo-lancetowemi pokryty. Kwiaty żółte.

Roślina ta ma zapach guździków korzennych: Wypustki jej mogą się zżywać jak Sapa-ragi. Było mniemanie, że zażycie jej Krowom czyniło chęć do Byka: to pewniejsza, że jest skuteczna na gojenie ran.

958.

OROBANCHE RAMOSA: ZARAZA GAŁĘZISTA. Ma sześć gatunkowy. Pręc gęstszy i Koronę pięćdziałną. Rośnie między konopiami i zbożem: kwitnie w Czerwcu.

Ko-

Korzeń ciedki nie ma łasek, ale jest gruczołkami okryty, któremi innych roślin się ciepie. Pręt niski; prosty, na gałązki się dzielący, nie ma liści, ale tylko pokrywki. Kwiaty drobne pospolicie są czerwone.

L. G. 871.

OROBUS: GROCH ZAIĘCZY. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. Nitek pyłkowych jest dziesięć, na dwie kupki zrósłych. *Szyka* na otworne jest równo szeroka. Dno Kielicha tępe. Działki dwa wyższe Kielicha są głębsze i krótsze. Z dziesięciu gatunków, trzy mi tylko są wiadome.

959.

OROBUS VERNUS: GROCH ZAIĘCZY WIOSNOWY. U Klazusa i Beslera, *Orobus pannonicus*; u Morrysona, C. Beuhina *Orobus sylvaticus*; u Ronyona *Orobus caule simplicissimo, foliolis pluribus ovatis acutis*. Rośnie w lasach; kwitnie w Kwietniu i Maju.

Korzeń jest trwały, drzewiasty i czarny. Pręt stoi w górę, jest około półfokcia wysoki, nie ma gałązek pospolicie, jest tu i owdzie nagięty. Liście niemałe, gładkie, są złożone od czterech do siedmiu listeczków. Przysadki liściowe są znaczne. Kwiaty po cztery lub pięć, czasem więcej, skupione w kłoszki na wierzchołku pręta, są siolotowe; a gdy się starzeją, białkatisią. Kwiat ten ranny po-

winienbybydź Peczolomzdatnysz postraczone przecięt, że niewiele z niego noszą.

960.

OROBUS TUBEROSUS: GROCH ZAIĘCZY GŁĘBKOWY. U Tarnoforta i Morrysona *Orobus sylvaticus*. Ma Liście pierzaste, lancetowe. Przysadki liściowe są niby strzałkowe, i mają gładką obwódkę. Pręt pojedynczy. Rośnie w lasach i na łąkach; kwitnie w Maju i Czerwcu.

Korzeń trwały ma wiele główek i nitkowych kornosków. Pręt tylko na wierzchołku ma nieco gałązek: rośnie prosto, około półfokcia wysoko, i ma liściowate przysadki. Liście są złożone od pięciu do siedmiu listeczków, z których dolne są łaiowo-okragłe. Grona kwiatowe stoją na długich szypułkach w kątach liści, są złożone około ze czterech kwiatków czerwonych.

Roślinę tę łatwo rozmnożyć można z rozdzielonych korzeni. Korzenie są słodkie, smaczne, i żywiące, mogą się gotowane używać na pokarm, i są pierścionom użyteczne. Z kwiatu Peczoly noszą na Miod, ale bardzo skąpo.

961.

OROBUS NIGER: GROCH ZAIĘCZY CZARNY. Ma Pręt gąszczysty. Liście z sześciu par listeczków łaiowo-podłużnych złożone. Rośnie w lasach pergorkowatych; kwitnie w Czerwcu.

wcu. U niektórych sowie się *Orobis vicia folio*: u Royena *Orobis caule ramoso*.

Ma korzeń trwały, gruby, długi i słodki, od niektórych fałszywą Lukrecyą zwany. Pręt około łokcia wysoki, rośnie krzaczasto, i prosto w górę. Liście są zawsze zielone, i mają około trzynastu listeczków, z których dolną są jajowo-okrągłe: wierzchoły są ostro:aostrona. Przesadki liściowe są bardzo małe i lancetowe. Grona kwiatowe, mające około sześciu kwiatów, stoją w kątach liści na długich szypułkach. Kwiaty są purpurowe.

L. G. 448.

ORYZA: RYZ. Jest rodzaj trawy, mający *Nitek* pyłkowych sześć, *Otworów* dwa. *Kislich* ze dwu sztuk złożony, jednokwiatowy. *Korona* ma dwa dość równe listeczki, i jest do ziarna nasiennego przyrośnięta. Jeden tylko jest gatunek.

962. 0

ORYZA SATIVA: RYZ POSPOLITY. Roślina ta roczna rośnie dziko w Murzyńskiej ziemi na błotach: teraz prawie w całej Azji, i w Europie południowej umyślnie się zasiewa.

Pręt, czyli Zdźbło, jest grube, mocne, kolankowate, i wyrasta na dwa łokcie wyżej. Liście długie, miękkie, są podobne do trzcinnych. Kwiaty stoją na wierzchołku Pręta, w

podobieństwie kłosów łączniennych, które kłosy, gdy nasienie dojrzała, rozszerzają się, i czynią wiechę. Ziarna nasiennne kosmate są po dwa skupione, żółtawymi płótkami okryte.

Kiedy się ta roślina i w Niemczech udala, wątpić nie należy, aby się i u nas udawała nie miała, przynajmniej w stronie południowej: z tym wszystkim obficie iey utrzymywanie, miałoby wiele trudności. Gdzie są miejsca niskie, któreby podług upodobania zalane i osuszone być mogły, tamby się takiegoż pożytku spodziewać można.

Jeżeli gdzie są Stawy, które kolejno spuszczają się, i spuszczone się zasiewają, Ryżem zasieć się mogą. Zasiawczy, na wiosnę paćci się woda: gdy kłosy żółknąć poczną, Staw się osuszy, Ryż zbierze, ususzy, zwiezie, i wymłoci. Ziarna z plew omielone albo otłuczone, są wiadomym Ryżem, który kupujemy.

Co Europejczykom jest Pszenica i Żyto, to osobliwie w Azji jest Ryż: w Turczach, Chinach, Persyi, Indyi, Japoii, Egipcie, naypospolitszym jest pożywieniem: gotują go w wodzie, i zażywają zamiesz Chleba: u nas go w kuchniach różnie przyprawiają. Ryż dobry powinien być twardy, czysty, i biały.

Ryż, zdaniem lekarzów, jest między wszystkimi Zbożami nad Pszenicę i Żyto naypospolitszym pokarmem, i łatwo tra-

trawnym, który słabym i chorym bardzo bydzi może użytocnym: w mleku tylko gotowany może czynić nieco zwardzenie stolców. Dwie łyżki Ryżu w półgarca wody przez półgodziny gotują się: woda przecedzona i cukrem osłodzona, jest użyteczna w biegunkach. Cztery łyty Ryżu w kamiennym moździerzu na mąkę użłuczone, w dwa funtach studaenney wody gotuje się: przeciska się gorąco przez płatek, a stanie się podobnym do galarety, której parę łyżek z ciepłym rosółem zmieszawszy, stanie się pokarmem bardzo użytecznym dla Suchotników, hektyków, i wyniszczonych: tenże pokarm ma zaletę na odwilżenie suchych nitek, w ciele, na schnące płuca, na ostrości soków, i krwi wyrzucanie. Z ryżowej mąki ani samey, ani z inną mąką mieszaney, chleb się dobry piec nie daie: byfby biały, ale bardzo twardy. Pospolite u Turków potrawa, *Pilau* zwana, jest Ryż z rosółem utawiczenie mieszając przez trzy godziny u wolnego ognia gotowany do zgęstwienia, a potem nassem, solą, i szafranem przyprawiony.

L. G. 1172.

OSMUNDA: DĘGOSZ. Jest rodzaj do krytopfoiowych należący, bliski Paprociom. Ma *Kłb* gałęzisty; a mniejsze części *owocowania* są okrągłe. Jedne mają pręty kwiatowe, a drugich kwiaty są na liściach.

Z siedemnastu gatunków, cztery mi tylko są wiadome.

963.

OSMUNDA LUNARIA; DĘGOSZ PODEYRZON. U *Arneforcyntas Osmunda foliis lanatis*. Ma znaki gatunkowe takie: *Pręt* jest połedynczy: *Liść* ieden tylko pierzasty. Rośnie na trawnych miejscach między lasami, i kwitnie w Maju.

Korzenie trwałe, liczne, podłużne, wypuszczają pręt tylko ieden. Liść tylko ieden, jest dość gruby, nieco soczysty i pierzasty; złożony z siedemnastu lub więcej listeczków mających kształt miśsiaczka, jak wachlerz rozłożonych. Pręcik kwiatowy puszcza około siedmiu par gałązek, pospolicie pojedynczych, które na swoich wierzchołkach mają kulczki, grono wyrzeźbiące: stąd u dawnych roślin ta nazwana była *Lunaria botrytis*. Grona te kwiatowe w noczy przyjemny zapach wydają.

Jeżeliby kto tę roślinę chciał mieć w ogrodzie, powinien ją przesażać na wilgotne, i nieco przyćmione miejsce. Ma skutki lekkościągające i chłodzące. Zażywa się na wrzody dla Bydła, i poki młoda, jest przyjemną paszą dla Owiec. Prostota w tej roślinie upatrywała wiele skutków zabobnych; a Alchymistowie szukali w niej kamienia filozoficznego.

964.

OSMUNDA REGALIS:
DEUGOSZ KROLEWSKI. U
Tarnoborczyusza *Osmunda vul-*
garis & palustris: u dawniey-
szych *Filix florida*. Ma *Liście*
dwa razy pierzaste: na wierz-
chofkach ich są *Grona* kwia-
towe. Naydowałem za Nurem
w lesie Ceranowskim na bło-
tnych miejscach: kwitnie w
Lipcu.

Korzeń gruby główkowaty ma
wiele nitek gałązkowych. Li-
steczki liścia na przecie czasem
łokciowym, są iaiowo-okrągłe,
tępe, żyłkowane, niezębkowa-
ne. Małsiane części owocowa-
r a stoją na małych szypułkach,
składają grono na gałązki się
działające i pękają się w podłuż.
Roślina ta jest balsamiczna, i
ma skutki lekko ściągające.

965.

OSMUNDA SCRUTHIO-
PTERIS: DEUGOSZ STRU-
SIE PIORO. M: *Liście* pier-
zaste, których *listeczki* są wpo-
przecz dzielone. *Pręt* owocowy
dwudzielny. Rośnie w lasach
wilgotnych.

Korzeń ma trwały. *Liście*
stoją w okno i nachylają się
ku ziemi. *Listeczki* są podłożoe,
niezębkowe, z ogonem liścio-
wym spływające, ku wierzcho-
wi zagięte; średnio są nay-
większe, dolna i wierzcho-
wa krotsze: w pośrodku między
teimi są znou inne prościwsze,
brunatne, węższe, twardsze i
dłuższe, które na dolney pla-

Tom II.

sczyżanie są obasypane częściami
owocowania. Poki roślina jest
młoda, części owocowania stoją
tylko w podłuż dwoma rządami:
i mają kolor rdzawy.

966.

OSMUNDA SPICANTHUS:
DEUGOSZ SZWEDZKI. Ma
Liście lancetowe, na równobie-
gące, spływające, niezębkowa-
ne, poprzeczne części dzielo-
ne. Naydowłem w lasach pa-
gorkowatych. Korzeń ma trwa-
ły; a części poprzeczne liścia są
wężkie, i równo szerokie.

L. G. 582.

OXALIS: SZCZAWIK.
Jest rodzaj mający *Nitek* pył-
kowych dziesięć, *Otworów* pięć.
Kielich pięćlistkowy. *Liutki* Ko-
rony są u spodu zrosłe. *Torebka*
nasienna ma pięć rogów, i na
nich się pęka. Ze czternastu ga-
tunków jeden mi tylko u nas
jest wiadomy.

967.

OXALIS CETOSELLA:
SZCZAWIK ZAIĘCZY. U
niektórych dawniejszych *Trifo-*
tium acetosum: u innych *Herba*
Allcluis Ma znaki gatunkowe
takiej *Pręt* jednokwiatowy: *Li-*
ście potrójne: *Korzenie* łusko-
wate, czonkowane. Rośnie w
zaroślach i lasach: kwitnie w
Kwietniu.

Korzeń trwały, żąbkowy
puszcza wiele liści potrójnych,
serduszkowatych, na długich
ogonkach stojących, które po-

L

spo

spolicie są stulone. Prątki kwiatowe wyrastają prosto z korzenia, są cienkie, krótkie, i mają czasem po kilka owalnych listeczków. Kwiaty są pospolicie białe z czerwonymi żyłkami, albo różowe.

Roślina ta mająca przyjemny kwasek, nie tylko zdarna jest do stołu: ale oraz ma skutki chłodzące, zgniliźnie się przeciwia-

jące: i jest bardzo pożyteczna w Malignie i Szkorbutcie. Listkami tartymi, albo jeszcze lepiej Solą tej rośliny, można z płocien wyprowadzić plamy od atramentu i rdzy żelaznej pochodzące. Chcąc mieć w ogrodzie, na wiosnę lub w jesieni przetrządnąć się korzenie na miejsca wilgotne.

P.

P.

L. G. 678.

PAONIA: PIWONIA. Jest rodzaj mający wiele Nitek pytkowych na dnie owocowym osadzonych, *Otworów* dwa, bez szyki. *Kielich* i *Korona* są pięćlistkowe. *Torebka* nasienna ma wiele ziarn. Ze dwu gatunków jeden jest w ogrodach naszych znany.

968. *

PAONIA OFFICINALIS: PIWONIA ZWYCZAYNA. U Wagnera *Paonia alpina*: u C. Bauhina *Paonia communis*: u Tragusia i Klazyusza *Paonia vulgaris*. Ma za znak gatunkowy, że listeczki u liści składowych są podłużne. Rośnie dziko na

Szwajcarskich gorach w masyfnych lasach: a lubo u nas tylko są czerwone; w ogrodach przecięż zagranicznych są kwiaty i białe.

Dawni tę roślinę niesłusznie dzielili na samca i samicę: to bowiem co tę różnicę czyni, jest tylko odmianą jednego gatunku. Poiedynczą u nas kwiatu różowego, które ma liście niaco niegładkie, nazywali samicą: pełną u nas kwiatu ciemnoczerwonego, i liści gładkich, nazywali samcem. W ogólności gatunek ten ma korzenie główkowe i krzaczyste. Liście stoją na pięciu po trzy, są podwójno pierzaste, i mają łapki jajowo-lancetowe, nie zawsze sobie podobne i równe. Kwiaty pospolicie wielkie, kwitną na końcu Maja. Ziarna nasienne rzad-

rzadko u nas wszystkie urosną i dojrzeją.

Nie potrzebuje piesczot, i nie gardzi żadnym miejscem. Może się rozmnożyć z nasienia, lecz naysposobniejsze rozmnożenie jest z rozdzielonych i rozsadzonych korzeni, zostawiając na każdym przynajmniej dwa oczka. Korzeni dawniejsi Lekarze sażywali na lekarstwa: lecz one teraz niektórym mażą za podeyrzane.

L. G. 76.

PANICUM: PROSO. Jest rodzaj właściwej trawy, mający *Nitek* pękowych traw, *Oskarów* dwa. *Kielich* jest jednokwiatowy, przynajmniej ze trzech łusek złożony, z których jedna mniejszą jest. Ze trzydziestu trzech gatunków, następujące mi tylko są wiadome.

96g.

PANICUM VERTICILLIATUM: PROSO OKRĘGOWE. Ma *Zdźbło* rozpięchłe: *Kłos* okręgowy, ze czterech gronek złożony: *Plewki* są dwuszczeniowe, jednokwiatowe. Rośnie na różnych trawnych miejscach.

Zdźbła są gładkie, pospolicie nachylone, i około łokcia wysokie: na spodzie przecięż nieco kosmate. Liście gładkie, tylko od zdźbła trochę kosmate. Kłosa walczkowate, zielone, i krzaczyste. Kwiaty mażą po jednej lub po dwie krotkich twardych ości.

97o.

PANICUM GLAUCUM: PROSO SIWE. Ma *Kłos* podługno okrągły: *Plewki* kupkowe wlosiste, dwukwiatowe. *Ziarna* nasienne są pomarszczone. Najduże się miejscami na łąkach.

Korzeń jest roczny. Szczeciny na kłosie są równe z kwiatem długości. Pochwy liściowe są na brzegach wlosiste. Z ziarna nasiennych można mieć w potrzebie mąkę do zżycia.

97i.

PANICUM VIRIDE: PROSO ZIELONE. U *Arnoserfycusa* *Panicum vulgare*: u innych pospolicie *Panicum sylvestre*. Ma *Kłos* podługno-okrągły: *Plewki* są a całych kłosek złożone, dwukwiatowe. Ziarna nasienne żyłwate. Rośnie na trawnych miejscach.

Korzeń ma roczny. Pręt prosto w górę stojący, bywa wyższy nad półłokcia. Liście szarokie, od zdźbła nieco kosmate. *Kłos* prawie jajow-okrągły: na którym kwiatki są bezszypułkowe, i krotsze iak ich żółte plewki.

972. *

PANICUM ITALICUM: PROSO BER. U *Kluzjusza* *Panicum vulgare*: u *Dalechampera* *Panicum sativum*: u *Lobela*, *Teodora* i *Gerarda* *Panicum indicum*: u *Royena* *Panicum spica composita*, *aristis fasciculo brevioribus*. Ma *Kłos* składany. *Kłóski*

stoią w kupkach, i mają między sobą szczecinki. *Szypułki* kwiatowe są kosmate. Rośnie dziko w Indyi: w południowej stronie Europy, a osobliwie we Włoszech umyślnie go zasiewają.

Bor, który się mieściami i u nas umyślnie zasiewa, jest mniejszą odmianą tego gatunku, u Millera *Panicum germanicum* zwaną. Gruntu potrzeba ięczmiennego, czas do siania jest wtedy, gdy się jęczmień sieie: lecz siał się musi rzadko. U gospodarzów zagranicznych ma te dwie zalety: że ziarna same nie łatwo wypadają, i że śnieci nie podlegają. U nas ziarna obracają się tylko na kaszę: we Włoszech mielą na mąkę, i Chlub pieką.

973.

PANICUM CRUSGALLI:
PROSO KURZA STOPA. U Mathiola, Peny, Durante, Kameraryusza, Dalechamps, Teodora, i Gerarda, *Panicum sylvestre*: u Turneforcysza *Panicum vulgare*: u Royena *Panicum spicis alternis, remotis, declinatis compositis*. Ma kłosa dosyć podzielone. *Plewki* mają ości i szczecinki. *Ość* trzodkowa kłosa jest pięćcrogata. Rośnie na łąkach i trawnych miejscach.

Korzeń roczny. Zdźbło wyrasta na sokić wysoko. Liście są znacznie szerokie; z ich kątów wyrastają kłosa żółtawe, podługne, śniące, z bardzo dużymi szczecinkami.

974. *

PANICUM SANGUINALE: PROSO KRWAWE. U Royena *Panicum spicis alternis oppositisque linearibus patentissimis muticis: flosculis alternatim binis, altero pedunculato*. Ma kłosa palczysty, od spodu knotowaty. Kwiaty są bez ości; stoią podwojnie. Liście mają kropkowane pochwy. Rośnie dziko w Ameryce, Hollandyi, Niemczech, i południowej Europie.

Korzeń jest roczny, biały, nitkowy: puszcza kilka źdźbeł. Zdźbła około półfokcia długo, leżą na ziemi, tylko się końcami w górę podnoszą gdy kwitną. Kolanka są okrągłe, gładkie. Z dolnych knotów każdy puszcza gałązkę zdźbła podobną. Liście są lancetowe, szerokie, włoskowane, miękkie, zastrzone: mają pochwyki bręgowane. Kłosa, których bywa około siedm skupionych, stoią na wierzchołku zdźbła, albo gałęzi, albo palczasto, albo parami, albo na przemiany.

Zagraniczni gospodarze bardzo tę roślinę zalecają do umyślnego na roli utrzymywania; zapewniając, że częstokroć jedno-ziarno, pięćset w użytku oddaje. Gruntu i utrzymywania iadnegoż potrzebuje z zwyczajnym Prosem: im się przecięż raniey zasieie, tym jest pożyteczniejszy. Gdy kłosa po większej części dojrzeją, zbierają się, ułożą się gdzie pod dachem aż wyschną: nakoniec wy-

wymoczą. Ziarna otfną się z łupin, i obroczą się albo na Kaszę, albo na Mąkę i Chleb. Piaski szczerze podytecznioby się tą rośliną zasiewały: daymy to bowiem, iżby co do ziarn nieco mniej było pożytku, zawszeby się przecięż nieużyteczne piaski wyfascaly, i leżące zdźbła nie dopuszczalyby wiatrom rozrzucania piasku po bliższych grun-
tach.

975.

PANICUM DACTYLON.
PROSO PERZOWE. Ma Kł-
sy palczaste, rozpostarte, u spo-
du kosmate: Kwiatki pojedyn-
cze, wypustki łzające. Rośnie
miejscami na roli. Korzeń trwa-
ły, łzający, iak u pospolitago
Perzu; lecz liście mają pod-
obieństwo do tracinnych.

976.

PANICUM MILIACEUM:
PROSO ZWYCZAYNE. U
dawnych *Milium*. Mniemają
niektórzy, że Panneg u Eze-
chiela Proroka był zwyczajnym
Prosem. Znaki gatunkowe są
takie: *Wiecha* kwiatowa jest
rzadka, na doł zwieszająca się.
Plewki są żyłwate, ostro się
kończące. *Poczwki* liściowe osa-
dzone odstawiającami włoskami.
Rośnie dalko w Indyi; teraz
w wielu Kraiach i u nas umy-
ślnie się zasiewa.

Wiadoma ta w wielu niey-
scach na naszych rełach roślinie,
a na Podolu obficie utrzymy-
wane, iak się zasiewa, iakiego
potrzebaie gruntu, i iak się

kofo niey chodzi aż do przy-
spობienia na zażycie, znaią
to gospodarze. Nasienie troiską
ma odmianę, jest żółte, białe,
i czarne, z tych czarne jest
naypodleysze. Ziarna te otfu-
czone z łupin są Jaglaną Ka-
szą. Dawnieystych wieków chleb
z Proso był używany.

Jaglana Kasza jest pokarmem
sytnym w prawdzie, ale do stra-
wienia trudnym, i zatwardze-
nie stolca czyniącym: dla ludzi
pracniących może bydź, i jest
użyteczną; ale słabym, plesczo-
nym, i maso poruszenia ma-
jącym, nie jest do zażycia ada-
tną. Zamiast lekarstwa radzą
niektórzy iey zażycie na wstrzy-
manie biegunki. Dawniey z niey
robiono trunk pod imieniem:
Decoctum D. Ambrosii, którego
zażywano na pędzenie potu i
moczu: zachwalano go na wo-
dnicę, na kamień nerkowy, i
trzeciodniową febrę.

L. G. 648.

PAPAVER: MAK. Jest ro-
dzay mający wiele *Nitek* -
kowych na dnie owocowym o-
sadzonych: *Otwor* ieden. *Kielich*
dwalistkowy. *Korona* cztero-
listkowa. *Torebka* nasienna ied-
nokomorkowa, ma pod zоста-
jącą się blizną dziureczki. Z
dziewięciu gatunków następu-
jące są mi wiadome.

977.

PAPAVER ARGEMONE:
MAK, MACZEK MAŁY. U
Tarnofortcyusza *Papaver erraticum*:

cam, capite longiori hispido u Royena *Papaver foliis ternato pinnatis, fructu angulato*. Mażniki takie. Pręty są obfite w liście i kwiaty: *Torebka* nasienne klinowata. Rośnie w zbożach, i jest u nas na Podlasiu nayspospolitszy.

Korzeń jest roczny: Pręt około półfokcia wysoki; ten, i Szympuki kwiatowe, mają wiele włosków białych do pręta przyciśnionych: Kielich podobnie ma włoski. Kwiat jest czerwony, z czarną u spodu plamą. Nitki pyłkowe są liczne, czerwone, u spodu szerokie. Owoc podługno iaiowy, ku wierzchołkowi stojącymi włoskami osadzony. Liście są po wielokrotnie' dzielone, a ich łapki ostro wcinane.

978.

PAPAVER DURIMUM: MAK MACZEK WĄTPLIWY. U Turneфорcyusza *Papaver erraticum, capite longissimo glabro* Ma *Torebki* nasienne podługno: Pręt wielokwiatowy, i na nim szczecińki przyciśnione: Liście na wcinane poprzeczne części podzielone. Rośnie na roli między zbożem.

Korzeń jest roczny. Kwiat czerwony, mniejszy jak u gatunku następującego, a *Torebki* nasienne są znacznie dfugie.

979.

PAPAVER RHOMBAS: MAK POLNY. U Matbiola, Kordusa, Gesnera, Lakuna, Loniera, Dodoneusza, Durante, Ce-

salpine, Taliusza i Teodera, *Papaver erraticum*: u C. Bauhina i Morvsona, *Papaver erraticum majus*: u Bestera, J. Bauhina, *Papaver erraticum rubrum*: u Royena *Papaver foliis pinnatifidis hispidis, fructu ovato*. Ma *Torebki* nasienne okrągłe: Pręt włosisty, wielokwiatowy: Liście na poprzeczne wcinane części dzielone. Rośnie między zbożem: na Podlasiu przecięż nie jest pospolitym.

Korzeń jest roczny. Pręt stoi prosto w górę, gęsto szczecińkami odstawaściami osadzony. Liście wszystkie są kosmate: z tych korzeniowe są niedzielone, iaiowe, zębate wcinane; kwiaty stoją pojedynczo na dfugich szypułkach, kwitną w Lipcu, i mają Kielich włoskowy. Kwiaty dzięki są pojedynczo czerwone: lecz w ogrodach zabawnych są różney czerwoności, czasem bęrgowane lub obwodzone, i piękne. Nasienie corok się sście, a naylepiej w iesieni.

Kwiaty, z których Paczoły na Wosk noszą, są użyteczne w lekarstwie. Zaiywają się jak Herbata, Syrop, lub innym jakim sposobem ws krwi plynieniu, kolkach wietrznych i bokowych, Kaszlu dychawicznym, Katarach, i Febrach rozpalających. Sokiem z główek nasienneych wyciśnionym i zęgstwionym, Chomel leczyl kolki bokowe. Sokiem z świeżych kwiatów wyciśnionym przydawszy nieco octu, można Nici farbować czerwono.

980.

980. *

PAPAVER SOMNIFERUM: **MAK OGRODOWY.** Uniektbrych bez przydatku *Papaver*: u Fragusa, Dodoneusza J. Bauhina, Gesnera, Lobela, Duranta, Gerarda, *Papaver album*: u Pona i Cessalpina *Papaver candidum*: u C. Bauhina i Morysona *Papaver hortense*: u Mathiolo, Dalechampa, Teodora, i Fuchsia, *Papaver sativum*: u Royena *Papaver foliis simplicibus, glabris, incis.* Ma Kieślich gładki: Liście wcinane pręt otulające.

Rośnie dziko w południowej stronie Europy: u nas częścią się zasiewa w ogrodach gospodarskich, częścią zabawnych. Korzeń ma roczny. Pręt u nas maśo co nad łokieć wyższy; lecz w Arabii i Persyi, gdzie go bardzo obficie zasiewają, wyrasta gąszczysto, i na 10. łokci wysoko. Liście są szerokie, i na obwodzie nie równo wcinane. Kwiaty wielkie, nim się rozwiną, wiszą na dof. Korona u dzikiego popielata z czarną u spodu płamą: w naszych ogrodach gospodarskich jest albo brudna, albo czasem czerwona: lecz w ogrodach zabawnych jest pefna, w różnych kolorach, i czasem ma listki rozpięzzone. Torebki nasienne w Arabii i Persyi tak bywały wielkie, że półgarca wody w nich się pomieścić może. Nasieni. jest obfite różnego koloru, u nas nayspoliciszy czarne lub białe. W ogrodach sieie się na wiosnę:

lecz gdzie się na roli zasiewa, lepszy w iesieni.

W wschodnich Kraich roślinna ta jest niebezpieczna, i poki jest świeża, ma skutki odurzające i zasypiające: zażycie iey Torebek nasiennych, lub soku wyciśnionego, lub wody tylko z niemi gotowanej, czyni maiaczenie, drżenie członków, okropne przypadki, i śmierć. Przeciwnym sposobem w Europie zasiewana zażywa się bez szkody: wielorako bowiem, osobliwie wieśniacy, nastenia zażywają, częstokroć iak nayswieższych główek z ogroda; niemasz przecież doświadczenia, aby sobie kto zaszkodził. Z Nasienia osobliwie wytfacza się Oley, nie tylko dla Malarzów przedni do pokostów, ale i do kuchennego używania. Z kwiatu Psczoły obficie na Wosk noszą.

Opium od wielu wieków w lekarstwie sławne, w ręku doskonałego lekarza bardzo dobre lekarstwo, ale nieumiejętnego trucizna, pochodzi z tej rośliny: w wielu stronach Azji umyślnie go robią: gdzie z mofodu do niego przyuczeni, tak go na piianstwo nieiakię zażywają, iak u nas Piiancy gorzałki. Głowki nasienne w iak nayszywszym soku wielokrotnie się nacinają: sok stąd wypływający zbiera się i suszy na powietrzu: i to jest *Opium* naysprzedniejsze, które rzadko przychodzi do Europy. Pospolicie bowiem mamy tylko sok w prasie wyciśniony, albo który jest nay-

naypodlejszy, w wodzie wygotowany i ususzony.

Z naszego Maku Europejskiego Opium nie będzie. Główniki jego gotują się w wodzie, w tej maczają się na noc nogi, gdy kto sypiać nie może. Z tychże główek Syrop z Cukrem gotowany, zażywa się skutecznie na płynienie żołądka, i na Kaszel.

L. G. 1152.

PARIETARIA: POMURNE ZIĘBLE. Jest rodzaj z pomieszaną pęcią na iednym korzeniu. Korony nie ma *Kielich* czterodzielny otacza guzik owocowy. *Otwor* ma tylko iedną szybkę. *Ziarno* nasienne tylko iedno przedłużone. *Samica* nie ma żadney nitki pyłkowej: Kwiat zaś *dwupłciowy* ma ich cztery. Z siedmiu gatunków ieden mi tylko iest wiadomy.

981.

PARIETARIA OFFICINALIS. POMURNE ZIĘBLE SKLENNICZNIK. U Teodora *Parietaria Helvetic*: u Tragusza *Parietaria vulgaris*; u Royena *Parietaria foliis lancetato ovatis alternis*. Znaki gatunkowe ma takie. *Liście* są lancetowo - iaiowe: *Szypułki* kwiatowe dwudzielne: *Kielich* dwulistkowy. Rośnie przy drogach, przy murach, i na gruzach, gdzie niegdys stęfy budo- wy: kwitnie w Lipcu.

Korzeń ma trwały. Pręt stoi prosto w górę, i iest kosmaty.

Liście są długie, lancetowe, i nieco kosmate, gdy uschną, stają się przezroczyste. Kwiaty stoją w kątach liści na bardzo krotkich szypułkach, i są skupione po sześć, w gęste, gęstsze okrażki: Samice zaś skupione, wyrażają czworoboczną Piramidę. Ktoby tę roślinę chciał rozmnożyć, może w iestieni posiać nasienie: gruntu potrzebuie suchego, piaszczystego, lub kamienistego.

Ziele to ma smak nieco słony. W gospodarstwie wymienicie zażywać się może do chędożenia naczyn kruszcowych i śklanych. W lekarstwie dawniejsi lekarze dawali mu zaletę, iako mocno pędzące mocz, i radzili iego zażycie w zatrzymanym moczu, i chorobach przechodu moczowego.

L. G. 500.

PARIS: JEDNA JĄGODA Jest rodzaj mający ośm *Nitek* pyłkowych. *Otworów* cztery. *Kielich* czterolistkowy z listków nieco szerszych: *Korona* czterolistkowa z listków nieco węższych. *Jągoda* czterokomor- kowa. Jeden tylko iest gatunek.

982.

PARIS QUADRIFOLIA: JEDNA JĄGODA ZWYCZAYNA. U dawnych *Uva*, albo *Herba Paris*. Znakiem gatunkowym bydz ma, że pospolicie *Liści* cztery iest w okrąg na pręcie skupionych. Rośnie w nie.

w nieco wilgotnych zarostach: kwitnie ku końcowi Maja.

Korzeń jest trwały, częstokroć gruby, głowkowy. Pręt tylko jeden pojedynczo, iednokwiatowy. Liście kreskowane, izłowo-lancetowe, stoią w około pręta pospalcie po cztery: często po trzy, pięć, czasem po 6. 8. i 12, są bez ogonków. Korona zielonawa. Jagoda gdy dojrzeje, czarno brunatna, ma w sobie wiele kosmatych i trzybecznych ziarn.

Roślina ta ma nieprzyjemny i podrażniony zapach. Jagodami trafia się Kury, i są doświadczania, że od ludzi zażyto, sprawiły womity i kuroz zofądkiwy. Dawniejsi lekarze zalecali mielę do sewnętrznego zażywania na wrzody powietrzne i rozpalenia. Sokowi z jagód przypisywali osobliwą skuteczność na rozpalone oczy. Nasienia zażywali wewnątrznie na szelenstwo, i zażycie iakiey trucziny.

Liściami można pięknie żółto farbować rzeczy niciane i wewniane. Liście zbierają się pierwey, aniżeli roślina zakwitnie, i suszą. Rzeczy do farbowania moczą się pierwey w sfunowey wodzie, a potóm się z temi liściami gotują

L. G. 384.

PARNASSIA: DZIEWIĘCIORNIK. Jest rodzaj mający *Nisek* pyłkowych pięć: *Otworów* cztery. *Kielich* czterodzielny: *Korona* czterolistkowa.

Miodowników pięć serduszkowatych, otoczonych włoskami mającemi głowki. *Torebka* nasienna czterolupinowa. Jeden tylko jest gatunek.

987.

PARNASSIA: ALUSTRIS: DZIEWIĘCIORNIK PO-SPOLITY. U dawnyob *Unifolium*, albo *Hepatica alba*: u *Turneforcynasa* *Parnassia vulgaris*. Rośnie na wilgotnych i otworzystych łąkach i zarostach: kwitnie w Sierpniu.

Korzeń jest trwały. Liście korzeniowe stoią na długich ogonkach. Pręt jest bardzo pojedynczy, rzadko półłokcia wysoki, ma tylko ieden kwiat, i w poźrodku ieden liść serduszkowaty, pręt otulający. Kwiaty są białe. Miodowniki przez śkie powiększające uwężane, są iedne z nappiękniejszych: u spodu jest niby *Muszelka*, od tej *Muszelki* idą w gorę włoski jak promienie, na wierzchołkach włosków są gioweczki. Uważającemu na tej roślinie wyraźnie widzieć się daie, że głowki pyłkowe owoc upłodniają: na guziku bowiem owocowym jest otwor, do którego głowki pyłkowe kolobno się nachylić i przylusnąć, a po upłodnienu odeskakują.

Z kwiatu *Peczaty* noszą na Miod. Dawniejsi lekarze nasieniu tej rośliny przypisywali skutki mocz pędzące: a sok z liści wyciśniony, i wodę z kurzeniem gnrowaną zalecali, osobliwie na ochoroby oczu.

L. G.

L. G. 1021.

PASSIFLORA: MĘCZEN-NICA. Jest rodzej mający nitki pyškowe z słupkiem zrosłe. *Nitek* pyškowych jest pięć, a *Otworów* trzy. *Kislicb* i *Korona* są pięćlistkowe, *Miodownikiem* uwieńczone. *Jagoda* na osobny stoi szypułce. Ze dwadziestu sześciu gatunków, jeden mi tylko w ogrodach naszych jest wiadomy.

984. *

PASSIFLORA CÆRULEA: MĘCZENNICZA ZWYCZAYNA. U ogrodników *Flos passionis*: U Royena *Passiflora foëlis palmatis, quinque partitis integerrimis, involucris cordatis triphyllis*. Ma za znak gatunkowy: *Liscie* rączkowe na obwodzie całe. Pochodzi początkowa z Brazylii.

Korzeń ma trwały. Pręt długi trwały, krzewinawy, o podobiejsze rzeczy wiący się. *Liscie* zawsze zielone, na pięć części podzielone. *Gaździe* i pręt popolicie czerwone. *Pokrywka* albo *Kislicb* kwiatowy serduszkowy, i tylko trzylistkowy. *Korona* może być w własnej *Oczyźnie* błękitna: w naszych zabawnych ogrodach widąc tylko białą. *Kwitnie* w Lipcu: *Kwiat* każdy nie trwa dłużej nad 24 godzin. *Nasienie* aby u nas kiedy dojrzało, nie widziałem.

Roslina ta ma imie swoje stąd, że wyraża na sobie niektóre znaki męki Chrystusowej.

Prawda, że te znaki nie są tak wyraźne, iakby one snycerska lub malarska sztuka uczynić mogła: przeczyć przecięż nie można, że natura w swojej prostocie dosyć wyraziła: na szybkach trzy goździe, na *Miodowniku* cierniową *Koronę*, a *Słup* na guziku owocowym.

Rozmnożenie czyni się tym sposobem: na cal lub dwa pod oczkiem gaźzka zarznie się w poprzecz do połowy, i rozszepia aż do oka, wsadzi się klinik drewniany, i utkwi w naczyniu ziemią niespełnionym: zasłoni się od Słońca, i często się polewa. Gdy inż dobrze puści korzenie, oderżnie się i przesadzi. Nie potrzebnie z tą rośliną dusiemy się na zimę w *Oranżeryi*: wytrzyma w ogrodzie, tylko dajmy jej miejsce od północnych wiatrów zasłonięne, a na zimę korzenie otulmy gnoiem lub grochowi-nami.

L. G. 362.

PASTINACA: PASTERNAK. Jest rodzej mający kwiaty w okołkach. *Nitek* pyškowych jest pięć, *Otworów* dwa. *Pokrywki* nie dostaje. *Kwiaty* wszystkie są rodzajne. *Ziarna* nasienne są owalne, spłaszczone. Ze trzech gatunków, jeden u nas znaiomy.

985. *

PASTINACA SATIVA: PASTERNAK ZWYCZAYNY. U Hallera *Pastinaca foëlis pin-*

pinnetis. u J Bauhina *Pastinaca germanica sylvestris*: u Doneusza *Pastinaca latifolia sylvestris*: u Tragus, Kordusa, i Gesnera *Pastinaca sylvestris*. Ma za znak gatunkowy: *Liście* pojedynczo pierzaste.

Jest dziki i ogrodowy. Dziki rośnie na łąkach i rolach: ogrodowy zasiewa się w ogrodach: u obu jest korzeń trwały, a tą różnicą, że dziki jest pierścionkowy, gałęzisty, cienki, twardy: ogrodowy zaś mięsisty, miękki i gruby. Pręt stoi w górę, i częstokroć przechodzi dwa łokcie. Liście są ślińcane, gładkie, zębkowane, i złożone z listeczków mających szerokość żeberka, na trzy łapki podzielonych, od wierzchu lancetowych. Korona żółta złożona z równych listeczków.

Cała ta roślina ma słodkiy korzenny zapach, który jest najsilniejszy w nasieniu. Korzeń ogrodowy zażywa się na pokarm dla ludzi: zbierać go trzeba z ostrożnością, aby z nim nie pomieszać podobnych korzeni szkodliwych. Znaki różniące opisały się osobliwie w Tomie I. pod gatunkami roślin szkodliwych.

Skutki Pasternaku ogrodowego niektórzy równają do skutków Marchwi: są przecięt osoby, które go cierpieć nie mogą. Też korzenie sfuczone Krowom dawane, znacznie im mleko pomniejszą. Pręty obfupione, i wrzącą wodą sparzone, mogą być nie złą potrawą. Liście młode mogą się zażywać

na zieloną. Korzeń w Cukrze smażony, ma być pożyteczny żołądkowi. Jak go zasiewać i utrzymywać, wiedzą wieśniacy: jednego tylko zwyczajem, osobliwie na Podlasiu, chwalić nie mogą, że go do nasienia nie przesadzają: tak coraz bardziej dziczeje i nikczemnieje.

L. G. 746.

PEDICULARIS: GNIDOSZ. Jest rodzaj mający kwiaty pasczkowe: ziarna nasienne okryte. *Nitek* pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krótszych. *Kielich* pięcudzielny. *Teretka* nasienna ukośna, dwukomorkowa, kończy się tęgim ostrzem, i ma ziarn wiele skórką powleczonej. Ze szesnastu gatunków następujące tylko są u nas wiadome.

986.

PEDICULARIS PALUSTRIS: GNIDOSZ BŁOTNY. U Tragus *Pedicularis campestris*: u Lobela *Pedicularis Danica maxima*. Ma te gatunkowe znaki: *Pręt* gałęzisty. *Kielich* ma grzebień i guziki twarde. U *Korony* wargi wyższa ukośna. Rośnie na mokrych miejscach, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest roczny, pojedynczy i gruby. Pręt stoi prosto, około łokcia wysoki, dając się na gałęzie jak ramiona rozłożone. Liście są pierzaste i gładkie. Kwiaty stoją na osobnych szypułkach w kątach liści, i
czy-

czynią ku wierzchołkowi pręta kłos rzadki. Korona czerwona. Kielich jest na nierowne pięć części podzielony, nieco wlośnisty, od spodu bruchaty, od wierzchu zaś z obu stron nieco spłaszczone. U korony wargi zwierzchnia przesklepiona, niedzielona, kończy się tępym dziobem, a na bokach ginie w cieniczny kolec: wargi dolna stoi ukośnie.

Ostry i palący smak tej rośliny: niechęć ku niej bydła, przez Kozę bowiem żadne iey Bydlę nie ruszy, czyni ią podryznaną do życia wewnętrznego.

987.

PEDICULARIS SYLVATICA: GNIDOSZ LESNY. U *Lonicera Pedicularis altera*: u Rywina i Dyllena *Pedicularis minor*: u C. Bauhina i Raia, *Pedicularis pratensis*. Ma Pręt gęstszy: Kielich podłużny, rogaty, i gładki: u Korony dolną wargę serduszkowatą. Rośnie w lasach błotnych.

Roślina ta ma pręty leżące: gęście od pręta odstawiające. Liście są ostro zębkowane pierzaste. Kwiaty blade czerwone, w gardzieli płamiste, bezszypułkowe, stoją bez porządku na wierzchołkach pręta i gęści. Lubo ta roślina ma ostrość jednakową z gatunkiem poprzedzającym, jednak ią dawniejsi i terazniejsi lekarze zalecają, przynawiając iey zewnętrznie skutki gojące, suszące, i cayszące, zwłaszcza w wycisnio-

nym soku: wewnątrznie zaś osobliwie mocz pędzące.

988.

PEDICULARIS SCRYPTRUM CAROLINUM: GNIDOSZ BEREŃ. U C. Bauhina *Pedicularis alpina folio Ceterach*: u Royena *Pedicularis capsulis subrotundis*. Ma pręt pojedynczy: Kwiaty stoją po trzy w okołej pręta. Płaszczka korony stulona. Kielich karbowany. Torebka nasienna foremna, okrągława.

Widziałem tę roślinę, nie obficie wprawdzie rosnącą, na błotnych miejscach w lesie Ekonomii Grodzieńskiej, między Krynkami i Supraślem. Korzeń ma trwały. Pręt negi. Liście na karbowane poprzeczne części dzielone. Kwiaty znaczne w przerywany kłos osadzone stoją po trzy w okręgach, a pod każdym okręgiem jest listek. Korona siarczysta ma na dolnej wardze płamkę czerwoną.

989.

PEDICULARIS VERTICILLATA: GNIDOSZ OKRĘGOWY. Ma Pręt pojedynczy, Liście początkowo. Najdowszem ią na pagórkach, osobliwie blisko błot będących.

Korzeń ma trwały, drzewiasty i pojedynczy. Pręty są dosyć niskie i gęste, Liście liczne, miękkie, pierzaste, są złożone z 21. listeczków owalnych i zębkowanych. Kwiaty są skupione w kłos gęsty i sze roki. Kielich biały zielono-żyłko-

kowany. Korona czerwona ślniąca. Torebki nasienne kręgielkowe, krzywe.

990.

PEDICULARIS INCARNATA: GNIDOSZ CIELISTY. Ma *Pręty* pojedynczy. *Liście* pierzaste, zębkowane. *Kielich* okrągławy, gładki. W *Koronie* zwierchnia warga zaostrzona, i iak haczyk zakrzywiona. *Naydowałem* w trawnych nieco wilgotnych zarodkach.

Liście korzeniowe są prawie wskroś poprzecznie dzielone, i stoją na przemiesy. *Pręt* prosty, gładki, około fokaia wysoki, kończy się długim, nagim kwiatowym kłosem. *Kwiaty* drobna czerwone: zwierchnia warga wąka iak Sierp zakrzywiona: dolna prawie równie na trzy części podzielona, część przecięt szadnia jest mniejsza. *Kielich* półkulkowy ma pięć zębów, z tych zęb dolny jest naydłuższy.

L. G. 446.

PEPLIS BERBEK. Jest rodzaj mający *Nitek* pytkowych od czterech do sześciu: *Orwor* jeden. *Kielich* albo pokrywa kwiatowa jest dzwonkowata, na obwodzie dwunastodzielna. *Korony* albo niedostaie, albo ma sześć listków w kielichu osadzonych. *Torebka* nasienne duukomorkowa. Ze dwu gatunków jeden mi wiadomy.

991.

PEPLIS PORTULA: BEBEK ZWYCZAYNY. Ma za znak gatunkowy, że *Korony* nie dostate. Rośnie na mokrych wodą zelanych miejscach. *Korzeń* jest roczny. *Pręty* rogate szące, czasem korzenie puczające, około półfokaia długie. *Liście* stoją parami ra długich ogonkach, są gładkie i okrągławe. *Kwiaty* bezszypulkowe stoją w kątach liści: pospolicie korony nie maia; a jeżeli będzie, jest czerwone, ma listeczki owalne, i prędko odpada.

L. G. 339.

PEUCEDANUM: WIEPRZYNIEC. Jest rodzaj mający kwiaty w okółkach. *Nitek* pytkowych jest pięć. *Otworów* dwa. *Pokrywy* i *Pokrywki* są złożone z krótkich pojedynczych *Liści*. *Korony* równe sobie i podobne. *Kwiaty* po części nierodzajne. *Ziarna* nasienne isiove, spłaszczone, na obu stronach bręgowane, skorką otulone. Z pięciu gatunków dwa się u nas nayduia.

992.

PEUCEDANUM OFFICINALE: WIEPRZYNIEC ZWYCZAYNY. U C. Bauhina *Peucedanum minus*: u Kluzysza *Peucedanum Pannonicum*: u Rojena *Peucedanum foliis quinqvies tripartitis, linearis subulatis integerrimis*. Ma za znak gatunkowy, że *Liście* są pięć razy na

na trzy-nitkowe, równo-szerokie części podzielone.

Rośnie na twardych łąkach. Korzeń jest trwały, mięsisty, długi, gruby, pełen soku nieprzyjemnie pachnącego, smaku obrzydliwie gorzkiego. Pręt różnej wysokości, dęty i gąszczysty. Kwiaty żółte. Na łąkach ta roślina wcale nie jest nżyteczna, żadne bydło jej nie raszy: dla wygubienia częścią korzenie wykopywać trzeba, częścią pręty wycinać przed dojrzeniem nasienia. Jeżeliby zaś gdzie rozmnożenia wypadła potrzeba, posieje się w jesieni nasienie na miejscu nieco wilgotnym.

Sok z korzenia zebrany, na Słońcu lub w ciepłe ususzony, ma zaletę od lekarzów w skutkach na ulżenie wyrzutu flegmy, na pędzenie moczu, młsięcznego, i oczyszczenia po porodzeniu.

993.

PEUCEDANUM SILAUS: *WIEPRZYNIEC K M I N KONSKI.* Ma liści swoich *Liścieczki* na poprzeczne części dzielone, naprzeciw siebie stojące. *Pokrywa* jest dwulistkowa. Rośnie na miejscach nieco wilgotnych.

Korzeń jest pojedynczy, gruby, pochawkami i włoskami uwieńczony. Pręt prosty, brzdawany, około fokcie wysokości, puszcza gąszcz ramioniste. Liście są ciemno-zielone, mają trziednie żebro szerokie i odmienne. Pokrywa czasem nie-

dostaje, a czasem jest jednolistkowa. Pokrywki czasem są złożone z dziesięciu wąskich lancetowych listeczków: Korona żółtawo zielona, zewnątrz biaława. Nasiona zapach mające dawniej były używane na pędzenie moczu, i kruszenie kamienia.

L. G. 1215.

PEZIZA: BĘDĘKA KUBKOWA. Jest rodzą krytopłciowy Będek, które mają kształt kubka, i trzonów nie mają. Z dziewięciu gatunków następujące są mi wiadome.

994.

PEZIZA LENTIFERA: *BĘDĘKA KUBKOWA DZWONKOWA.* Najduże się w Jesieni i w Wiosnę, osobliwie na gładkim drzewie, albo starych gnijących płożach.

Będka ta poki jest młoda, jest okrągła, czerwono-żółta: w czasie potem pęka się od wierzchu, i bierze kształt lejka lbo dzwonka. mając wewnątrz okrągła niby ziarna. Jest krótkimi, iedwabnowatemi włoskami pokryta: pospolicie wewnątrz popielata, zewnątrz czarna.

995.

PEZIZA PEJATA: BĘDĘKAKUBKOWA PIASECZNIKOWA. Najduże się w Wiosnę i w Jesieni na kupkach gnoju końskiego lub też bydłowego. Jest wewnątrz biała, czarnymi kro-

kropkami upstrzona, którym się przez powiększające szkło przypatrując, dało się widzieć, że są dziurkami. Ztąd gdy ta budka uschła, ma podobieństwo do piasecznika.

996.

PEZIZA ACETABULUM: BĘDEKA KUBKOWA SZOKOWA. Rośnie między Mchem w zaroślach i na otworzystych miejscach: najdalej się w Maiu i Czerwcu, osobliwie po deszczu.

Jest miękka, krucha, a czasem ciężka jak skora. Kolor i kształt różny. Kolor iakikolwiek zawsze jest brudny.

997.

PEZIZA AURICULA: BĘDEKA KUBKOWA USZKOWA. Najdalej się osobliwie na starych pninach bazyli, albo głogowych: pokazuje się w jesieni.

Ma nieistnie podobieństwo do ludzkiego Ucha. Jest kędzierzawa, od spodu wązka, ku wierzchowi szeroka: na wypukłej stronie śni się, jest gęsto krotkimi żółtawymi włoskami nasadzona, i ma bardzo wiele cząstek owocowania, które gdy dojrzeją, odpadają: druga strona jest ciemniejsza i gładka.

L. G. 74.

PHALARIS: MYSI BER. Jest rodzaj trawy mający Niszek pyłkowych trzą, Orworów dwa. Kielich dwulistkowy, lod-

kowaty, wpodłuż równy, Koronę otulający. Z dziewięciu gatunków następujące są mi wiadome.

998.

PHALARIS CANARIENSIS: MYSI BER KANARSKA TRAWA. U Royena *Phalaris radice annua.* Ma Wiczbę kwiatową ramienistą, dosyć isiówą: *Plewy* są łodkowate. Początkowo pochodzi z Wysp Kanaryjskich.

Ma korzeń nitkowy roczny. Pręt czasem na półtora łokcia wysoki, okrągły, bręgowany, przy kolankach mięsisty. Liście szerokie, jasno-zielone, erwią w górę w znacznym od siebie oddaleniu: mają okrągłe, bręgowane, gładkie pochwy, i przezroczyście skurczki. Kolba owocowa jest pojedyncza, iakowo-żółtawa. Nasienie spłaszczone, isiowe, twarde, śliskie, śniące, pospolicie żółtawe.

Widziałem w. eyscami u nas tę trawę umyślnie zasiewaną, której nasienie jest najulubieńszym pożywieniem Kanarków. Lecz ziarna isy, które bardzo obficie wydaie, dobrą mąkę daią, i mogłyby się użyć na pożywienie ludzi: w Hiszpanii i we Włoszech tym końcem na roli zasiewają. Grant powinien być pulchny, ale nie tłusty: w Jesieni podrzucony, na początku Maia przeorany, bardzo rzadko się zasiewa. W Jesieni gdy słoma pożółknie, zbiera się i wymłaca.

999.

999.

PHALARIS PHLEOIDES:
MYSI BER KOCI OGON.

Ma *Wiechę* albo Kolbę wafeczkowatą, kłosową. Rośnie na rogach Pręt około półfokcia wysokości stoł prosty w górę. Liście są dosyć wąskie. Szypułki mają po kilka kwiatków. Kielich gładki, dłuższy od korony. Korona ma krótkie ości.

1000.

PHALARIS ARUNDINACEA: **MYSI BER TRZCINOWY.** Ma *Wiechę* albo Kolbę podługną, brzuchatą, obszarą. Rośnie na wilgotnych miejscach, osobliwie na łąkach i zior.

Zdźbło, albo pręt, jest grube, około dwóch łokci wysokie. Liście gładkie, dosyć szerokie, czasem bręgowane, jako się na odmianie w ogrodach zabawnych dla piękności liści utrzymywane pokazują. Kolba czasem miewa półfokcia długości, jest gęszysta, śniące.

L. G. 1212.

PHALLUS: SMARDZ. Jest rodzaj krytepciówy Badsek, po wierzchu *siniakowanych*, od spodu przesklepionych. Dwa są gatunki, oba się u nas znajdują.

1001.

PHALLUS ESCULENTUS:
SMARDZ STOŁOWY. Ma *Głwkę* iaiową, komorkowatą:

Trzón nagi, smarczony. Rośnie w lasach, osobliwie wypalonych, kwitnie w Kwietniu i Maja.

Głowa jest pospolicie u spodu szeroka: lecz u odmiany kręgielkowej lub szyszkowej, przyrosta: czasem okrągła. Kolor pospolicie ciemno lub jasno brunatny, a u kręgielkowej biały. Trzonek jest wewnątrz dęty, czasem bardzo krótki, czasem nieco dłuższy.

Będka ta jest nieszkodliwa: a lubo ją Galenus począł między pożywienia źła żywić, zimne, i flegmę czyniące: jednakże różnie się do stołu używa. Słabym żelądkom obfite zażycie nie może być użyteczne, czego dowodem być może, że zażycie Smardzów czyni biegunkę, i częstokroć ciekawem przez Stołec odchodzą. Mają swój własny zapach, który w ususzonych nie jest odróżający. Zebrane suszą się w cieniu, i tak się na dalszy czas chowają: lecz przy zbieraniu dobrze dopilnować trzeba, aby od plugastwa i robactwa zakradającego się oczyszczone były, które mogłyby zażywających zdrowiu przynieść uszerek.

W lasach przy wielkich Miastach, dokąd wieśniacy Smardze na sprzedaż noszą, trzeba mieć pilną bacność. Ci bowiem wiedząc, że na miejscach wypalonych Smardze się rodzą, częstokroć dla Smardzów pustoszą lasy.

1002.

1002.

PHALLUS IMPUDICUS:
SMARDZ NIECZYSTY. U Dalechampa *Phallus batavicus*: u Pena *Phallus hollandicus*: *Sa tyriou trifolium Marbiole*. Ma głowę kratkową: Trzon czepkiem pokryty. Rośnie w lasach w Sierpniu i Wrześniu, osobliwie po deszczach.

Wyraża podobieństwo niejakiego słupka, i ma smród gnijący kapusty. Czepki jest łaiowo-okrągły, i pełny soku nieco przezroczystego, lipkiego, żółtawego. Gdy czepki pęknie, wtedy głowa żółtawa widzieć się daje, której wierzchołek czasem zamknięty, czasem otwarty jest: ta obraca się w wodnistą flegmę z ohrzydliwym smrodem. Cieczą tą zagnęcony owad gromadnie się zlatuje, i trawi ją.

W niektórych krajach zagranicznych, Myśliwi i Strzelcy Bedfordki tej do gusłów i zabobonów zażywiają. W Turynii dają onę w Winie nie tylko Bydłom, ale i Ludziom dla wzbudzenia lub pomnożenia chęci rozmnażania się: zbiera się na to wtedy, gdy największy ma zapach, i naszy, i oboje Pici się daje. Z tym wszystkim pokazały doświadczenia, że pędzi sbytnie, i stąd częstokroć nieplodność, albo wczesne porodzenia sprawnie. Niektórzy ją przykładać na Brodawki, i podobne wyrostki: ale pospolicie bez skutku.

Tom II.

L. G. 1189.

PHASCUM: **MECH BRODATY.** Jest rodzaj krytopłciowy. Czepki jest bardzo mały: a na Słoku nakrywką jest na około włoskami osadzona. Trzy gatunki ze czterech u nas się znajdują.

1003.

PHASCUM ACAULON:
MECH BRODATY BEZPRĘTOWY. Gatunek ten nie ma *Pręta*: *Słok* jest bezszypkowy: *Liście* łaiowe zastrzonec. Rośnie na ziemi nieco wilgotnej przy drogach, w Sadach, i na groblach.

Liście na tym Mchu są łaiowo-lancetowe: poki młode, leżą na sobie jakoby fuski niejakiej cebulki: wewnętrzne zawsze są skupione, zewnętrzne zaś w czasie się rozkładają na podobieństwo rozyczki: wszystkie zaś kończą się krótkim włoskiem. W porządku liściowym rozyczki stoi Słok łaiowo-okrągły koloru pomarańczowego, z nakrywką otę krótką mającą.

1004.

PHASCUM SUBULATUM:
MECH BRODATY SZYDŁOWY. *Pręta* nie ma, *Słok* bezszypkowy. *Liście* szydłowe albo szczecinowate, od siebie odstawiające. Rośnie w podobnych miejscach, i rano na Wiosnę widzieć się daje.

Mech ten jest bardzo mały,
M i ro-

i rośnie gromadkami. Liście ma bardzo wąskie, i kończące się prostym włoskiem. Między liśćmi stoi Słoić żółty, walczkowato-isiowy, z nakrywką walczkowatą.

1005.

PHASCUM REPENS: MECH BRODATY CZOLEGAJĄCY SIĘ Gatunek ten ma *Pręt* i sążący. *Słoić* stoi na boku, i są bez szyppek: Rośnie przy drzewach: *Słoić* ma bardzo drobne, stojące w kątach faskowych liści.

L. G. 866.

PHASEOLUS: FASOLA. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. *Nitki* pyłkowych jest dziesięć na dwie kupki zrosłych. *Łódka* z nitkami pyłkowymi i szyką jest ślimakowato kręcona. Z piętnastu gatunków dwa mi tylko w ogrodach gospodarskich są wiadome.

1006.

PHASEOLUS VULGARIS: FASOLA WIIĄCA SIĘ. Wiedziacy nazywają Grochem Niemieckim. U *Mathiola Phaseolus hortensis*: u *C. Bauhina Phaseolus major*: u *Royana Phaseolus radice annua, caule volubili, leguminibus compressis torosis*. Ma znaki gatunkowe takie: *Kwiaty* stoją podwojnie w grona skupione: *Pokrywkę* liściową są mniejsze od *Kielicha*: *Strąki* wiszą na doł. Rośnie dziko w obu Indyach.

Korzeń ma roczny. *Pręt* albo *Wić* długa, o poblizsze rzeczy się wiiąca i okręcająca. Liście na powszechnym ogonku po trzy skupione. Kwiaty białe lub czerwone. *Strączki* znaczne mają w sobie wiele ziarn nerkowatych, różnej wielkości, i różnego koloru: są białe, brunatne i purkate.

Jeżeli idzie tylko o ziarna nasienne, aby dojrzały, sadzą się w *Main*, gdy się już mrozów obawiać nie potrzeba: gdyby powschodzify przed mrozem, wieleby na tym szkodowały. Lecz jeżeli idzie o *Strąki*, których pospolicie cudzoziemcy żyzwają; aby były świeże przez całe lato, sadzą się ziarna nie tylko iedne w *Main*, drugie w *Czerwcu*, ale i na miejscach przeciwko mrozom opatrzonych w *Mercu* i *Kwietniu*.

Strąki zielone młode, poki są bez ziarn, osobliwie cudzoziemcom są przyjemnym pożywieniem: zebrane, pokrajane, gotują się, i albo same żyzwają, albo do przyprawy innych potraw obracają. Na zimę mogą być suszone: w czasie potrzeby żyzycia, przez noc się pierwey w wodzie namoczą. O nich jest wielu lekarzów zdanie, osobliwie o świeżych, że są pokarmem zdrowym, do strawienia łatwym, który i samym chorym nie może być szkodliwym.

Co się zaś tycze ziarn, te dla ludzi precowitych i mocnych, są posilnym pożywieniem: lecz dla słabych, pie-
szczo-

szczenych, mało się poruszających, nie mogą być użyteczne: obciążają żołądek mowi *Zuckerst*, zamulają go, krew grubą czynią. Nadęty żywot, wiatry, mowi tenże, zamulone wnętrzności, są skutkami częstego iey zazycia.

1007.

PHASEOLUS NANUS;
FASOLA STOIĄCA. Więśniacy nazywają Pięchorką. U Dalechamps *Phaseolus albus*; u Turneforta *Phaseolus minor*; u C. Bauhina *Phaseolus parvus italicus*; u Kordusa *Phaseolus Phaseolus*. Ma Pręt gładki, dosyć prosto stojący. Pokrywa liściowa więkza od Kielicha. Serdki spłaszczone i zamarszczone wiszą na doł. Rośnie dziko w Indyj wschodniej.

Korzeń ma roczny. Pręt nie wysoki, tyczek do okręcania się nie potrzebuje. Wreszcie co do liści, kwiatów, ziarn nasiennych, zazycia, i sposobu utrzymywania, zgodza się z gatunkiem poprzedzającym.

L. G. 353.

PHELLANDRIUM KONSKI KOPER. Jest rodzaj mający. Kwiaty w okółkach *Nisiek* pyłkowych iest pięć; *Otworów* dwa. Kwiaty brzdękowe są mniejsze. Owoc iatowy, gładki, kielichem, szyką i blianą uwieczony. Ze dwa gatunków ieden się u nas znajduje.

1008.

PHELLANDRIUM AQUATICUM; KONSKI KOPER WODNY. U niektórych *Cicuta aquatica*. Ma za znak gatunkowy że *Liście* mają daisy rozpierszefe. Rośnie na błotnych łąkach, a osobliwie w kopsnych rowach, kwitnie przez lato:

Korzeń iest dwuletni. Pręt znaczny, i częstokroć na cal gruby, ma przy swoich kolankach cefe kapki nitok. Liście są bardzo wielkie, potrójno pierzone. Pokrywa iest mafa, złożona z pięciu nierównych listeczków.

Przedrzem poczytano tę roślinę za wielką truciznę; miano ją osobliwie dla Koni za bardzo szkodliwą; mniemano, że z iey zazycia szarażące pochodzą choroby: a stąd radzono, aby ją na łąkach wszelkimi wygubiacz sposobami. Peraz wielokrotnie powtorzone doświadczenia rzecz inaczej pokazują: iezeli szkodzi, nie szkodzi z siebie, ale tylko dla tych poczwarok, które pewny gatunek owada zwykły składać w pręcie tej rośliny:

Owszem wielorako przyteczna iest. Jey korzenne nasienie iest osobliwym lekarstwem dla Koni na nosaciznę, kaszel i inne przypadki. Toż nasienie w Sierpniu dojrzafe zebrane, oczyszczone, drobno utłuczone, i przez gęste sito przesiane, łyżkę iadalną co do miary; co rano potrząsnione na Chleb

M 2

nie-

nieślonym masłem posmarowany, i sążyte, za świadectwem Langi jest skuteczne na różne choroby ciała ludzkiego: wewnętrznie na płwanie krwi, na gnijące płuca, na wystąpienie krwi ze swoich naczyń, na bole macicy, duszność, na febrę, na zatrzymane wiatry: zewnętrznie na świeże rany, pragnięcienia, potłuczenia, złamanie kości, i rakowate wrzody.

L. G. 77.

PHLEUM: BRZANKA. Jest rodzaj trawy, mający *Niszek* pyłkowych trzy: *Otworów* dwa: *Kielich* jest bezsypułkowy, równo szeroki, przytępiony, z dwóch listeczków złożony, i ma na jednym końcu dwa długie ostrza. Korona jest w kielichu zamknięta. Z pięciu gatunków traw są mi wiadome.

1009.

PHLEUM PRATENSE: BRZANKA ŁĄKOWA. Jest ta sama trawa, którą osobliwie Angielscy gospodarze *Thymograss* nazywają, i wielkie iey dają salety. Ma za znak gatunkowy szkiełko proste stojące, i kłos woszczakowy bardzo długie, woskami obwieszony. Rośnie na wilgotnych miejscach, przy rowach, na gruntach wodą zalanych, a osobliwie brzakami zarosłych. Kwitnie przez całe lato.

Korzeń jest trwały, mający nitki, ale mięsisty i prawie

główny. Zazwyczaj czasami do trzech łokci wyrastające, jest pospolicie proste, mocne, twarde, okrągłe, brzegowe, gładkie, około sąrtcia kolanek i tyleż liści mające. Liście stoją na przemiany w pewnej od siebie dalekości, są na bok zakrzywione, szerokie, wstęgowate, długo zaokrąglone, w porządku i po brzegach białą krawką mające: pochewki ich są okrągłe, nie brzegowane: skóreczki tępe, bardzo długie. Kolba albo kłos prosty, na wierzchołku tylko nieco ścięty.

Prawda to, że ta trawa Bydła nie jest bardzo przyjemna: Owce iey wcale sążywać nie chcą: Koniom przecięż czyli to świeża, czyli na siano ususzone, jest ulubiona: i dlatego ją Angielscy gospodarze umyślnie zasiwiają, zwłaszcza, że się udaje na nuygodniejszych mokrych gruntach. Z tym wszystkim *Haller* i *Young* wiele iey salety uznają, gdy pragnają, że po pierwszym lub drugim skoszeniu tak twerdnie, że i samym Koniom nieużyteczną się staje.

1010.

PHLEUM NODOSUM: BRZANKA KNOTOWA. Ma Korzeń główny; *Złóżko* podnoszące się: *Liście* ukośne; *Kłós* woszczakowy. Rośnie na suchych łąkach, i przy drogach.

Pręt jest rzadko nad półtora łokcia wyższy; pospolicie do połowy leży na ziemi, od połowy wznosi się w górę, i s dol-

z dolnych kolanków puszcza gałęzi. Liście po brzegach kosmate stoją dwoma rzędami. Kłos jest gładki i krotki. Trawa ta co do paszy, iednakowe ma własności z poprzedzającą.

1011.

PHLEUM ARENARIUM:
BRZANKA PIASKOWA. Ma *Zdźbła* albo pręt gałęziowy: *Kłos* iaiowy włoskami obwie daiony. Rośnie na suchych piaskach, i ma korzeń tylko roczny. Rzadko się trafia, aby się cały kłos z pochewki wywinął, lecz najczęściej w pół akryty zostaje.

L. G. 1224.

PHÆNIX: DAKTYLOWE DRZEWO. Jest rodzaj palm, mający *Kielich* troydzielny, *Koronę* troylistkową. Kwiaty *Samce* mają trzy *Niski* pyłkowe: *Samice* *Otwór* ieden, i rodzą *Owoc* postkowy iaiowopodłużny. Jeden tylko jest gatunek.

* *

PHÆNIX DACTYLIFERA: DAKTYLOWE DRZEWO ZWYCZAYNE. Ma *Liście* pierzaste, których *liścyczki* są mięczykowe i zwinione. Drzewo to jest iedno z najwyższych w tych krajach, gdzie rośnie; rośnie zaś w Arabii, Egipcie, Palestynie, Syrii, Persyi, i najwyższych krajach Afryki.

W Europie Hiszpania i Por-

tugalia rozmnożyły u siebie, lecz inne kraie użytkowanie tego u siebie uczynić nie mogą dla zimy, której Daktyle nie wytrzymają, i owszem nadzwyczajnego potrzebują gorąca. Stąd się pokazuje osobliwe rozrządzenie Opatrzności Boga: w owych pustyniach Arabskich i Afrykańskich, gdzie od gorąca wszystko tleje, gdzie około sto mil na rozpalonych od Słońca piaskach nie się utrzymać nie może, i tam przecięć czyli mieszkańcy, czyli podróżni, w Daktylach nie tylko dla siebie, ale i dla swoich Wielbłądów najsilniej pożywienie.

Na tym drzewie, osobliwie Arabowie, czynili to, czemu mądra Europa ledwie w tym wieku uwierzyła; iż od wielu set lat znali to, że bez Samców kwiaty Samice upłodnione być nie mogą: poki się więc Samce jeszcze nie rozwiną, Kolbę ich abierają, na podłużną częśći krają, między gałęzi samice wa wetknąwszy, liściem okrywają. W lasach to upłodnienie wiatr czyni. Po opadnięciu kwiatów samcowych, czyli będą upłodnione, czyli nie, rodzą owoco, które pod imieniem Daktyłów znamy: jeżeli kwiat był upłodniony, owoc jest soczysty i przyjemny: jeżeli nie, owoc bywa chudy, albo cierpki, albo bez pestki.

Przedayne, które kupujemy, są pospolicie najpodlejsze, bo Europejskie: przeciwnym sposobem w własnej ich Ojczyźnie są znacznej wielkości i słodczy,

czy, i tak soczysto, że za nymniejszyym wyciśnięciem tłuści Syrop z nich mieć można. W niektórych krajach tłoczą z nich smaczne Wino, pędzą mocną Wodkę, i robią Ocet. Owoc ten w lekarstwie swołna czyści, odwilża, ostrość usmierza, i piersiom jest użyteczny.

Tam, gdzie właściwie rośnie, z miazgi gałązek robią Nici i Płotna: liśćmi nakrywają domy, albo z nich robią kozyki, rogoże: wytłoczonego Oleju używają zamiast Masła. Mąkę z pestek mielonych albo na Chleb obracają, albo nią swoje Zwierzęta żywią. Te wszystkie przecież pożytki nie są dla nas, ile że utrzymywanie drzewa tego, wiele u nas miełoby trudności, i byłoby kosztowne.

L. G. 220.

PHYTEUMA: RAPUNKUŁ DZIKI. Jest rodzaj mający Nitek pyłkowych pięć, Otwor jeden. Korona jest kołkowa, na pięć równoszerokich części dzielona, i stoi na guziku owocowym. Torebka nasienne jest dwu albo trzykomorkowa. Ze szczęścia gatunków jeden mi tylko wiadomy.

1012.

PHYTEUMA SPICATA: RAPUNKUŁ DZIKI KŁOSOWY Ma znaki gatunkowe takie: *Kłos* kwiatowy podługny, *Torebki* nasienne dwukomorkowe: *Liście* z korzenia wyrasta-

jące serduszkowe. Rośnie w lasach, osobliwie w bliskości pagórków: kwitnie w Masiu i Czerwcu.

Korzeń jest długi i wafeczkowaty. Liście z korzenia stoją na długich ogonkach, i mają tępe szczyty: inne liście są bardzo wąskie, i nie mają ogonków. Kwiaty są skupione na dwa czasem, ale nęypbospolciej w jeden kłos, który tym dłuższym się staje, im się więcej kwiatów rozwija. Korona popolicie została biała: korzenie mogą być użyteczne do kuchni, i sążywają się na sałatę, ale się wykopują pierwej nim pręty puszczą. Z kwiatu Peczofy na Miod noszą.

L. G. 907.

PICRIS: GORYCZ. Jest rodzaj mający kwiaty składowe. *Główki* pyłkowe są zrosłe: *Kwiaty* wszystkie dwupłciowe rodzajne: *Kielich* ma przykielich drogi: *Dno* owocowe nagie: *Koronka* na nasieniu prokowata: *Ziarna* nasienne mają poprzeczne roweczki. Ze trzech gatunków dwa są mi wiadome.

1013.

PICRIS ECHIOIDES: GORYCZ ZMIŁOWKA. U Ronyana *Picris calicibus simplicibus, perianthio maximo obvallatis.* Ma znaki gatunkowe takie. Pokrywa albo *Kielich* zewnętrzny jest pięciopłciowy: *wewnętrzny* zaś jest mniejszy i ma ości. Rośnie w lasnych saroślach i lasach

sach wyciętych, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest roczny. Liście niedzielone, kosmate, włosiste, pręt otulające. Listki zewnętrzne kielicha, których jest pięć, są kołace i dosyć serduszkowate; wewnętrzne są, których jest osm, są osmioboczne razem związane, i każdy z nich jest fiodkowaty, mający oś pod ostrzem: na tych leżą zewnętrzne obrocone znów osm małe i gładkie listeczki. Kwiaty żółte.

1014

PICRIS HIERACIODES: GORYCZ ŻASTRZĘBIOWA. U Hallera *Picris aspera, foliis oblongis dentatis, superioribus amplexicaulis*. Ma za znak gatunkowy pokrywę kwiatową, albo *Kielich* rzadki, *Liście* całe. Rośnie na rolach: kwitnie w Sierpniu.

Korzeń ma trwały. Pręt wyrosta prosty, około fiodcia wysoki, jest cały liśćmi okryty, i puszcza gałęzie prawie nagie, kwiatów wiele noszące. Liście pręt otulające, są długie, lancetowe, czasem zębkowane, w kątach swoich tak jak i pręt czerwona. Kielich zewnętrzny mieści około 12. listeczków, równo-szerokich, wietko na sobie leżących, i jest przez połowę krótszy od wewnętrznego, który podobnie ma około 12. listków szczecinkami osadzonych: owszem cała ta roślina jest kosmata.

L. G. 1183.

PILULARIA: PAPROTNICA. Jest rodzaj Paproci do roślin krytopłciowych należący. Części owocowania *Samice* stoją na boku liścia: *Samice* są na korzeniu są okrągłe, czterokomorkowe. Jeden tylko jest gatunek.

1015.

PILULARIA GLOBULIFERA: PAPROTNICA ZIARNOWA. U Vaillanta, *Dielleniusza* i *Jussiego* *Pilularia palustris junctifolia*. Rośnie na miejscach wodą zalanych, i na takich się najdowodem nad Bugiem w lasach Ceranowskich. Pręt ma łączący: Liście żółtawe do sitowych podobne, ale bardzo drobne. Ziarna przy korzeniu, które mają być samice, mają nie małe podobieństwo do ziarn pieprzowych.

L. G. 366.

PIMPINELLA: BIEDRZENIEC. Jest rodzaj mający kwiaty w okółkach. *Nisek* pyłkowych jest pięć: *Otworów* dwa. *Listki* korony są wewnątrz związane: *Blizna* na słupku okrągła: *Owoc* isiowo-podłużny. Z pięciu gatunków dwa są mi wiadome.

1016.

PIMPINELLA SAXIFRAGA: BIEDRZENIEC ŻYJCZAYNY U J. Bauhna *Pimpinella crupa* Tragi: u Fuchsa, Tur-

Turnera i Kameraryuma *Pimpinella minor*. Ma takie znaki gatunkowe: *Liście* są pierzaste; u *korzeniowych* listeczki są okrągławe: u *prętowych* są równo szerokie. *Kotnie* w lasach, *osobliwie* na miejscach suchych i chudych.

Korzeń ma trwały, długi, kręgielkowy, biały i ostry. *Pręt* czasem do łokcia wysokości wyrastający, jest mocny, i częstokroć kosmaty. *Liście* są śniące, szbkowane, czasem nieco kosmate. *Kwiaty* białe: kwitną od Lipca aż do Jesieni. W niektórych ogrodach widzieć się daje z umysłu utrzymywany *Biedrzeńiec* pod imieniem Włoskiego, którego *liście* zażywają się do Safar: ten tylko jest ogrodową odmianą swyczajnego. Jak dziki, tak ogrodowy rozmnożyć się może przez posiane w Jesieni nasienie.

Roślina ta i w gospodarstwie, i w lekarniwie bardzo jest użyteczna. *Ziele* jej między swyczajną poszą Bydłu dawane, nie tylko jest zdrowe, i od zarazy zachowuje: ale nadto doznym Krowom znacznie mleko pomaga. *Toż* ziele jest bardzo użyteczne i Koniom. *Korzeń*, *osobliwie* świeży, mający smak i zapach ostry, gorący, gryzący, korzenny, wchodzi do lekarstw, ma skutki żółdki utwierdzające, rozdziałające, rozwalniające: pędzi mocz, pot, miesięczne, i oczyszczenie po porodzeniu.

Zażywa się *osobliwie* w kro-

plach na Wodnicę, Dusznotę, Ketary, różne Febry; na wypędzenia pozostałego w ciele żywego sebes, jeżeli się w jakiej potrzebie zażyło. *Zewnątrz* zażywa się na rany i pachliny. *Liściami* *Wina* kwaśnić poczyniając poprawić można.

1017. *

PIMPINELLA ANISUM:
BIEDRZENIEC ANYZ. Ma za znak gatunkowy *Liście* korzeniowe troydzielnne i wecinane. *Rodnie* dziko w Egipcie i Syryi; u nas w wielu miejscach umyślnie się zasiowa.

Korzeń jest roczny, długi, biały, cienki. *Pręt* gałęzisty: *Liście* wąskie pechnące. *Owoc* podłużny jest złożony z dwu małych ziarn wypukłych, bręgowanych, szczelnie się z sobą stykających. *Ziarna* te są zielonawe i mają własny, korzenny, przyjemny zapach; i smak słodkawy, nieco ostry. *I* to ziarna *osobliwie* się zażywają. *Nasienie* corok na wiosnę się sieie: potrzebnie gruntu pulchnego i dobrego.

Wiadome jest zażycie nasienia anyzowego u tych, którzy *Gorzałkę* pędzą: *Chleb* z nim pieczony smaczny: i mogłby się zażywać do przypraw kuchennych. *Z* okolkami kwiatowemi nasolone *Ogorki*, są przyjemne. *Nasienie* albo w *Cukrze* smażone, albo jak *Herbata* zażywane, jest lekarstwem bezpiecznym, łagodnym, na pierś i *Żółdek* skutecznym: wzmacnia

enia bowiem żołądek i płuca, rozwalnia w tych wnętrzościach flegmę i grube soki, pędzi wiatry, i usmierza Kurcz w pierniach i żołądka. Z kwiatu Peczofy na Wosk noszą.

L. G. 30.

PINGUICULA: TEUSTOSZ. Jest rodzaju maicy *Nitek* pyłkowych dwie, *Otwor* jeden. *Korona* jest pasczkowata, i ma ostrogę. *Kielich* dwuwargowy, pęćdzioiny. *Torebka* nasiona jednokomorkowa. Ze czterech garanków jeden tylko jest mi wiadomy.

1018.

PINGUICULA VULGARIS: TEUSTOSZ ZWYCZAYNY U J. Bauhina *Pinguicula Gesneri*; u C. Bauhina *Sanicula Montana*; u Gesnera *Pinguicula vel liparis*. Ma sznak gatunkowy *Miodownik* walczkowaty, tak długi jak liść atek korony. Rośnie na błotnych miejscach, i kwitnie w Czerwcu.

Liście tej rośliny leżą na ziemi, są owalne, blade zielone, na obwodzie faldowane, i niby jaką tustością powleczone. Pręty nagie, a na nich stoją pojedynczo, nieco przewieszzone, mniejsze lub większe błękitne kwiaty.

Z doświadczeń przez Angielskich gospodarzów czynionych, ma być dla Owiec traciąną; dlatego jednak w lekarstwie dla ludzi, i w gospodarstwie uży-

teczną być może. Dawniej osobiście lekarze różnym sposobem iey zażywanie zalecali w Suchotach, przeżamaniach, ranach, i zamuleniu wnętrzości. Wodą, w którejby się iey liście gotowały, umywiąc głowę, włosy rotó mają. Sokiem wyciśnionym z liści, wazy u ludzi i bydła gabić się mogą.

W pułnocnych krajach gospodynie liście zażywiają do osobliwszego zwarzania Mleka na Ser. Mleko iak najsłodsze od Krowy być może, przez świeże liście przecedzają: w dzień potém lub drugi, tak się Mleko zsiada, że nawet Serwatki nie nie zostaje. Prawda, że z takiego mleka maicy smietany mieć można, ale za to Sery staia się bardzo smaczno. Raz mając tak zwarzone mleko, prawie już nieskończenie dalej postępować można: ile razy bowiem z tyżką zwarzonego wpuści się w inne świeże, tyż razy podobnie się zsiadzie.

L. G. 1077.

PINUS: SOSNA. Jest rodzaju drzew szpilkowe liście mających: sznaki zaś rodzajowe są takie: *Płc* wpuł oddzielona; *Korony* nie ma; *Kwiat* *Samice* ma koronę csterolistkową; *Nitek* pyłkowych wiele z sobą zrósłych z główkami nagłomi. *Samice* zaś zamieist kielicha ma Szysakę, a pod każdą iey szyską dwa kwiatki jednootwor-

rowe, z których rodzą się orzeszki skorką obwodzone.

Drzewa tego rodzaju są nuypospolitszemi, ale oraz i nuyużyteczniejszymi roślinami lasów. Niektóre są i nam wprawdzie znaiome gatunki: lecz są inne; które dla pożyteczności, osobliwie z pufnocney Ameryki gospodarze cudzoziemcy u siebie starają się rozmnożyć. Ze dwunastu gatunków, prawie każdy godzien jest opisania.

IOIG.

PINUS SYLVESTRIS: SOSNA POSPOLITA. Ma za znak gatunkowy, że z iedney pochwki po dwa liście skupione wyrastaia. To się przecięż nie ma rozumieć o drzewkach z nasienia iednorocznych: u takich bowiem liście stoia pojedynczo. Sosny te są nuypospolitszym drzewem w lasach kraioowych.

Pień na urodzaynym z gliną mieszanym piasku, albo w głębokim pulchnym gruncie, albo ieżeli tylko iego wierzchofek Słońce oświecić może, wyrasta prosto do znacney wysokości: lecz na błocie, w gruncie twardym lub kamienistym, nie może mieć toy zalety. Drzewo pod miazgą jest białe: rdzeń żółty, w starości czerwienieie: jest lekkie, ale po modrzewowym naytrwalsze, osobliwie przy gorach w południowey stronie rosnące. To ma naywiększą zaletę, która pod miazgą mało ma, iak zowią, białe, u którego rdzeń jest

żółty, tusty: które w wodzie większą ma wagę. W ogolności mrowiąc z piasków jest miększe: z gór i kamienistych gruntów twardsze.

Kora na dolnym pniu jest popielata: na gruncie chudym głęhoko i nieforemnie popękana: na gruncie dobrym zachowuje nieiaką foremność, i jest gładko łuskowa. Gałęzie, ieżeli drzewa gęsto stoia, rosną prosto iak Świece: inaczej krzywo i nieforemnie: iak są gałęzie, tak wierzchofek pnia ma korę żółtą i cienką.

Liście albo szpilki są mocne, wewnątrz wydrążone tak, że iedną drugiey przyłożywszy, szczelnie się z sobą schodzą: wierzchołki maia ostre: stoia wokoło gałęzi: wyrastaia po dwa, czasem po trzy na iedney brodawce z pochwki.

Kwiaty kwitną w Maiu i Czerwcu, Samce stoia w podłużnych, w górę podniesionych Kotkach, na wierzchołkach gałęzi, i są pełne żółtego pyłu, który iak dym rozlatuje się po lasach, i częstokroć po deszczach na stojących wodach tak się skupia, że w dawnych dzieiach siarczyste zapisane deszcze pewnie z tego źródła pochodaiły.

Samice stoia pospolicie po dwie, czasem po iedney, trzy, cztery, pięć, skupione: w początkach są w górę podniesione, dalej potem zwieszaią się na iedną stronę: z początku są żółtawe lub czerwone, dalej potem zielenieia i rosną aż do po-

połowy Lipca, lub nieco dalej w kształcie brązowo-kropkowanych Szyszek wielkości sinitowej kuli. Szyszki te są złożone z wielu podłużnych przedzielonych łusek, a pod każdą łuską są dwa małe czarne ziarna, białawą, ślśniącą skoreczką obwadszone: w drugim roku w Maju siwieją, w Jesieni kręgielkowato się zaostwiają, zimą dojrzeją: aż znowu do Marca i Kwietnia są samknięte, a wtedy dopiero przy letnim Słońcu otwierają się, i nasienie rozprysną. A tak w Marcu trojakie szyszki na drzewie widzieć się dają: jedno, które przed trzema laty kwitły, i w przeszłym roku nasienie wypruszyły, drugie, które kwitły przed dwiema laty, w przeszłej Jesieni dojrzały, a te mają kolor cynamonowy: trzecie małe, które kwitły przeszłej wiosny, a przyszłej jesieni dopiero dojrzeć mają. Liście na drzewie i Zimą i Latem są zielone.

Kto chce dla potomności czynić dobrze przez zasianie lasów sosnowych, zbierze zupełne dojrzałe szyszki, namoczy przez kilka dni w wodzie, rozłoży na deskach albo na Słońcu, albo w wolnym gdzie ciepło: tak się otworzą, i nasienie się wypruszy. Nasienie pomieszczone z piaskiem, obradnie się siewa, w Jesieni lub na Wiosnę. Prawda, że najlepiejby było, gdyby grunt pierwej raz był przeoreny, a po posianiu nasienie płytko zawlęczone: lecz

jeżeli idzie o Lasy znaczne, możeby to degadzanie nie jednego odstraszało.

Możnaby więc postąpić sobie tym sposobem, jakim postępował we Francyi P. Roux de Valdane. Widziemy w takich miejscach, gdzie największy jest niedostatek lasów, miejsca różnemi krzakami zarastające: na takich miejscach w Jesieni późno bez innego przygotowania rozsiewa nasienie: Śnieg zimowy, i wiosnowe wody wtłoczą w ziemię nasienie, i Las przyzwolcie zarosnie, jakimkolwiek sposobem miejsce będzie zasiane, Bydło na nim chodzić nie powinno. Nakoniec Sosnina starsza nad lat sześć, ciężka jest do przesadzenia; a jeżeli się przesadza, to się czyni z nieruszaną przy korzeniu ziemią; powtórę ściągwszy drzewo, z korzenia się nigdy nie odmładza.

Potrzeby i zażycia drzewa sosnowego, nie wiem komu by były niewiadome: Budowy, i niezliczone nacynia to okazują. W drewnianych budowach ściany wszystkie, belki, krokwie, łaty, tarcice, gonty, &c. nie są z pospoliciej sosnowej? Na Stawkach, Okrętach, nie są Maszty sosnowe? Czyli to w Drzewie, czyli w Węglach nie najpospolitszy jest Ogień sosnowy? Wiele się dodać pożyteczności Drzewu, gdy na Wiosnę pierwej z kory na pniu będzie obfupione, a dopiero przyszłej zimy spuszczone. Po długiej różności potrzeby, różnie się

się też i wręby w sosnowych lesach czynić małą. Jeżeli na opał, od lat 15. do 18. jeżeli na średnie potrzeby od lat 30. jeżeli na przyzwoitą budowę, od 40. do 90.

Procz drzewa, wielorakie i cenne pożytki Sosna daje. Z wykopanych korzeni wieńnicy małą Łoczywo, którym sobie świecą. Z soseniny mamy Żywicę i Smołę. Bielu pod miazgą, który świeży jest słodki i soczysty, w Szwecyi za osobliwość na stole zażywają; a latoroślak na wiosnę zdjąwszy korę, oskrabuje się nożem, i tak świeżo zażywają. Tenże biel gdy się zastarza, staje się wprawdzie niesmaczny, ale jest pełen prawdziwego Balsamu, i skutecznie się zażywa w trędowności, duszności, suchotach, szkorbcie: pędzi mocz i robaki.

Sadze sosnowe są potrzebne Malarzom i Drukarzom. Kora zewnętrzna utłuczona nie tylko jest zdarna do garbowania Skór, ale i wewnętrzną głodnych czasów do mąki na Chleb mieszać można: w Norwegii mieszają onę w obroki dla Koni. Z wierzchołków latoroślkowych mocną Wodkę pędzić można. Też wierzchołki zażywane jak Herbaty, pędzą poty, mocz, i Krew czyszczą. Pył kwiatowy, który się na ogniu łatwo zapala, może się w Aptekach zażywać do obsypowania awycasynego pigulek: jest Bydłu, a osobliwie Owcom, sakodliwy. Pszczoły z niego noszą Wosk

i Zasklep; Wódka z Szyszkami pędzona, staje się bardzo przyjemną: a olejek z nich zażywa się na lekarstwa dla Bydła.

1020. *

PINUS CEMBRA: SOSNA SYBERYJSKA. Ma za znak gatunkowy, że z jednej pochewki *Liście* po pięć wyrastają. Drzewo to u nas niezajome, pożytecznieby się zamnożyć dało: trwałe bowiem jest na zimno, i prędko rośnie, iako zagraniczne pokazy doświadczenia. Rośnie dziko na syberyjskich, tatarskich, i tyrolskich górach.

Pień w Syberyi gładki, do znaczonej wyrasta wysokości: przeciwnym sposobem w Sawajcarach jest niski. Drzewo jest białe, średniej twardości, żywicowate, i przyjemnie pachnące: težli za rośnie na błocie, zapachu nie ma. Kora popielata, marczona, na starym drzewie wielorako popękana. Liście czasem po cztery tylko z pochewki wyrastające, stoją na około gałęzi, są trzyboczne, wąskie, zaostrome, około trzech calów długie, zewnętrznie płaskie, jasno-zielone, ślśniące: wewnątrz nieco brunatne, z jasno-zieloną ślśniącą w porządku kreską.

Kotki Samcowe są owalne, stoją po dwa na wierzchołkach wyższych gałęzi, i mają owalne, brązowane łuski. Samice mają zewnętrznie łuski purpurowe, które na dojrzałych Sz-

Szyszkach są brunatne, grubo okrągłe, i na wewnętrznej płaszczyźnie dwa dołki mają: w tych dołkach leżą podłużne, prawie trzyboczne orzechy, które z drzew Syberyjskich są większe i pojęlejsze, z innych mniejsze i brunatniej mają twardą łupinę i siarno białe, tłuste, słodkie, smaczne, żółtawą skoroczką powleczoną.

Drzewo to godne jest rozważenia, osobliwie na miejscach zgorzysłych i zimnych. Nasienia wytrząśnięte się z Szyszek sposobem tym, jak się w poprzedzającym gatunku napisało: lecz jeżeli się chce mieć coś dobrego, nasienia nie skąd inąd, tylko Syberyjskie być powinny. Siewba najlepiej jest w Jesieni na przoraną ziemię, a ziarna pospolicie dopiero w drugim roku wschodzić zwykły.

Drzewo jest miękkie, łatwe do różnej roboty jak z pospolitej Sosny, i ma nadwzrostko tę osobliwszą dla siebie zaletę, że w Biorach, Skrzyniach, i innych stawkach z niego robionych, Mole się nie załączają. Korą zewnętrzną w Syberji gorzłą farbują czerwono. Z pączków i latoroślek na wiosnę zebranych, i przez cztery tygodnie w wodzie moczonych, pęda się olejek podobny do terpentynowego, pod imieniem Balsamu Karpeckiego, który osobliwie skutecznym jest do gojenia ran, do czyszczenia wrzodów, i pędzenia Kamienia. Woda z młodem latoroślkami

gotowana, ma być osobliwie skuteczna w szkorbutcie.

Orzechy słodkie i przyjemne, które się w Moskwie obficie zażywiają. Wyśmienicie miejsce Migdałów zastępują. Tatarzy w Młynach lub Żarnach łupiny z nich otarłszy, funtami na Targi i Jarmarki noszą: i zdnaniem wiadomych na Stole w Kuchni, i w Lekarstwie też czynią co Migdały. Wyłuszczaią z nich obfity Olej, który osobliwie świeży ma smak słodki i przyjemny, i w dni postne do kuchni zażywa się. Robi się z nich mleko jak z migdałów. Owszem P. Otto zapewnia, że się zamiast Kakaó do Czekolady zażywać mogą.

1021. *

PINUS CEDRUS: SOSNA CEDR Ma za znak gatunkowy, że *Liście* zaostrzone, są w kupki zgromadzone. Rośnie w Syrii, a osobliwie na górze Libanie. Nie miałem dotąd sposobności rozważać tych drzew, które na Pokuciu Kedrami zowią; czyli do tego, czyli do poprzedzającego gatunku należą; Sosnę bowiem Syberyjską, wielu Syberyjskim Cedrem nazývają.

Drzewo to, podług jednostajnego zspawnienia Pisarzów, między wszystkimi drzewami ma do nadwzyczajnej przychodzić starości: iakoż pokazują jeszcze kilka sztuk na górze Libanu, które ledwie nie od powszechnego Potopu stać mają. Od oka ma nieistnie podobie-

bieństwo do Jodfy: w pierwszych dziesięciu latach rośnie tępo, lecz potem nadgradza sporzey. Pień do znaczney wyrasta wysokości, i częstokroć w jednorastym roku już bywa sześć fokci wysoki, a w 74 roku wymierzano grubość iego na około blisko fokci sześć. Te, które na gorze Libanu mają zaszczyt tak wiekioy starości, są tylko około 12. fokci wysokie, a około 18. na około grube.

Drzewo jest stoia przedniego, mocne, żółtawo-białe, z starych pniów czerwone, trwałe, od robactwa nieetykane. Korza popielato-branatna, gładka, i ślizięca. Gałęzie miewają po cztery fokcie długości, i częstokroć na 20. fokci w około się rozkładają. Liście są tęgie, zaostrzone: około pułtora cala długości, zawsze zielone, stoją po 20. lub więcej z jedney pochewki na gałęziach, i w kątach między pniem i gałęziami.

Szyszki albo Kotki samcowe są około cala grube, podługne, żłte, pełne pyłu, i mają od spodu niby Kielich wielolistkowy. Samice zaś stoją na innych gałązkach, mają podobnież niby Kielich, są małe, owalne, około cala długości, a na trzecią część cala grube: z początku purpurowe, po upłodnienia blade, potem brudno zielone, nakoniec brunatne. Szyszki dojrzałe są do pięciu calów długości, do czterech grube, stoją w górę bez szypulek na gałęziach. Łuski na Szyszkach są na pułtora cala szerokie, na cal

długie, i gęsto za siebie zachodzą. Ziarna nasienne są żółtawo brunatne, mają skorkowatą wielką, szeroką obwódkę, i w Szyszkach zawarte do lat czterech nie psują się.

Z doświadczeń w zimnych Kraiach, czynionych jest bardzo trwałe to drzewo na zimą i mrozy: a lubo nadzwyczajnych zim wierzchołki nieco szkodować mogą, ożyje przecięż, i rośnie prosto w górę. W początkach przecięż po posianiu nieco pomocy potrzebuje. Gruntu potrzebaie bardziej podłego i równego; i jeżeli ma rość w górę i pęknie, powinno rość w zagęstwieciu.

Nasionie z Szyszek dobywa się takim sposobem. Wałek śrzedkowy, albo Os szyszki, przewierci się ostrożnie wskroś świdrem: w tę dziurę wbi się gwałtem Czap klinowaty, aż się Szyszka rozpęknie. Posie się na wiosnę w naczyniach płytko, dobrej ogrodowej ziemi pełnych: potrząśnię się piaskiem i nie mokro się utrzymnie. W trzecim, lub też w czwartym roku przesadzi się na miejsce, gdzie to zawsze zostanie. Gdzie to drzewo rośnie, pod cieniem iego nie tylko przyjemną, ale i zdrową latem chcą uznawać ochłodę: robią z niego różne przednie roboty, które nie tylko dla zapachu mają salotę, ale oraz mają bydyć prawie nieszkodliwe.

1022.

PINUS LARIX: SOSNA MODRZEW. Ma za znak gatunkowy, że *liście* przytęplone są w kupki zgromadzone. Rośnie w wielu Kraiach Europy: jest na Karpackich górach: u nas w południowej stronie kraju ieszcze gdzieś niegdzie dla osobliwości się nayduie, ale budowy miejscami modrzewowa dają poznać, że nieskrętność naszych poprzedników modrzewowe lasy wygubiła.

Pień wyrasta prosto, gibko, osobliwie zagęstwionym miejscu, i tak sporo, że się częstokroć przez rok do dwu łokci i wyżej podnosi: a głowa na głowę rachując, co rok na łokcie wyrasta. Wysokość bardzo bywa znaczna, a grubość na około częstokroć półtrzecia łokciowa. Drzewo jest brunatno czerwone, albo czerwono żółtawe, twarde, i nierownie cięższe od pospolitej Sosny. Biel pod miążgą białawy. Kora mocna, gruba, brunatno-czerwona, gęsto popękana. Gałęzie iedne przez drugie wiszą ku ziemi. Liście około 20. wyrastają z iedney pochewki, stoją na około gałęzi, są wązkie, jasno zielone, i na zimę opadają: na wiosnę zaś gdy się odnowią, bardzo przyjemny, i balsamiczny zapach wydają.

Kwiaty pokazują się w Kwitniu przed liśćmi. Samce iednoczą się w małą okrągłą Kulkę, na ogolney szypulce stojącą: są złożone z wielu dro-

bnych fuszek, i mają żółte główki pyłkowe. Samice stoją na tychże gałązkach, są małe, owalne, podługne, i pospolicie czerwone. Szyszki stoją na sztygłych szypułkach prosto w górę, są brunatno-żółtawe. małe co nad cał dłuższe, około cała szerokie, doyrzewiają w Grudniu, ale nie corok opadają.

Nasienie jest drobne: 76800. ziarn na funt wychodzi: przez nie rozmnożyć i zasiewać można sposobem tym, jaki się pod Sosną pospolitą wyraził. Udaie się w każdym gruncie, aby tylko nie był mokry, gliniasty, i zimny: najlepszy grunt jest ciepły, lekki, z piaskiem pomieszany, kamienisty, agorzysty. Po posianiu gdy drzewka w kilka lat podrosną, gdzie zbyt gęsto będą, przesadzają się na miejsca, gdzie są rzadsze: i to się czyni wczesnie na wiosnę, nim się liście ruszą.

Drzewo to, które zimy się nie boi, gwałtowności wiatrów się opiera, od robactwa nie łatwo tykane bywa: które między drzewami szpilcowemi ma tę osobliwość, że się z korzenia odmładza: godne jest rozmnożenia. Żyć się może do wszystkiego, iak pospolita Sosna, zawsze przecięż nad nie jest szacowniejsze. Budowy modrzewowe wiekami nieskażone stoją. W budowach wodnych, naprzykład przy Młynach, w Studniach, czernieie, i prawie w Kamień się obraca. Te tylko dwie

dwie przywary ma do siebie: naprzód, że jeżeli świeże należycie niewyschłe będzie zażyte, zawsze z niego Żywica się sączy: powtórę, że na opał zażyte, w ogniu trzeszczy i rozrzuca: Węgle przeciąż dała bardzo dobre.

· Bedka, albo Habka na tym drzewie rosnąca, zewnątrz czerwono-siwa, wewnątrz krusza i nitkowata, w początkach słodka, potem gorzka, jest wiadoma w Aptekach pod imieniem *Modrzewowej Gąbki*. (*Agaricus*). Zażywali ją dawniejsi lekarze różnym sposobem na laxacyą, laxnie przeciąż zbytne, i czyni przykrości.

Z tegoż drzewa w wielkie upały, osobliwie gdy będzie nacięte, płynie Żywica isna, świeża żółtawo-biała, gdy się zestarzeje, nieco gęściejsza, i cytrynowo żółta: tę świeżą Francuzi nazywają *Bijon*, i ma skutki białego Peruwiańskiego Balsamu: zastarzała zaś przedziela się pod imieniem *Weneckiej Terpentyny*. Ta Terpentyna ma mocny zapach, smak ostry, skutki balsamiczne, mocz pędzące, od zgnilizny zachowujące, rozgrzewające, i rozdzielające. Zażywa się nie tylko zewnętrznie na rany, wrzody, puchliny: ale i wewnętrznie w wewnętrznych ranieniach, w chorobach moczowych, w *Gonorrei*, i białych upławach.

Z tego jeszcze drzewa wiadoma jest żywica twarda, która przeczyszczona przeda się pod imieniem *Colophonium*. W wiel-

kie jeszcze upały sączy się z niego sok słodki, który też same ma skutki, iakło *Manna calabrina* w Aptekach zwana, tylko nieco słabsze: i zowie się *Manna de Biancos*. Nakoniec gałązki Modrzewowe na wiosnę w pomieszkaniu stawiane, bardzo go zdrowym powietrzem napełniają.

1023.

PINUS PICEA: SOSNA ŚWIERK. Ma za znak gatunkowy, że *Liście* stoją pojedynczo i są wycinane. Niektóre strony kraju mają lasy Świerkowe: na Podlasiu gdzieś niegdzie tylko te drzewa widzieć się dają, i łatwo domyślić się można, że są kiedyś sprowadzone skąd inąd, ile że te drzewa właściwie dziko rosną tylko na miejscach szorstkich.

Pień wyrasta prosto do znacznej, czasem 80. łokciowej wysokości: a częstokroć do więcey iak trzyłokciowej na okół grubości. Kora popielata, gładka. Drzewo białe, lekkie, żywicowate, giętkie, łatwo gnije. Liście stoją pojedynczo na dwu bokach gałęzi, iak tęby na grzebieniu i pospolicie podwojnie rząd za rzędem: są zawsze zielone, wąskie, spłaszczone, tęgie; na powierchowney płaszczyźnie tniące, i ciemnozielone; od spodu zaś mają dwie kreski białe wpukłe, a trzy zielone wypukłe.

Kwitnie w Masiu. Kwiaty samce są czerwone, małe, owalne podługne, mają żółtawe główki

główek pyłkowate stoją na gałązkach w kątach liści. Semice jeszcze w Sierpniu poprzedzając pokazują się w kształcie podługnych brunatnych guzików na końcach łatorośli: gdy się potem rozwiną, mają kształt podługny szyszczki i brunatnej, mają łuski za siebie nachodzące, z których zewnętrzne są serduszkowate od wierzchu okrągłe, wewnętrzne zaś cieńsze i węższe. Nasiona leżą pod zewnętrznymi łuskami, dojrzeją w Wrześniu, mają w sobie wiele żywicy; są brunatne, śniące, spłaszczone, prawie troyboczne, trzeciejszy długości i szerokości, skoreczką obwędzone, i największe ze wszystkich całego sosnowego rodzaju.

Drzewo to tak jest trwałe na zimno, że owszem od upałów słonecznych psuć się zwykło, uduje się na granie, którzyby ani był zbyt piaszczysty, ani mokry; najlepiej w wilgotnej, chłodnej ziemi, na północnej stronie gór. Sieie się nasienie jak pospolitej Sosny. Po posianiu, pierwszych lat bardzo tępo rośnie; lecz po dwudziestu latach nadgradza za to wielką sporoczną.

Drzewo używa się do Budowy, i na różne naczynie; a osobliwie do muzycznych Instrumentów, jako na wierzchoch Skrzypców, Klawikordów widzimy. Żywica, która obficie wypływa, która się częstokroć w guzy pod korę zbiera, i przecięciem wypuszczona być może,

Tom II.

jest prawdziwą Terpentyną, jednakowoż ma własności i skutki jak Modrzewowa. Wiarchofki łatorośli używają się jak Herbata na Szkorbut. Z kwiatów samcowych Paczoły obficie na Wosk noszą. Szyszki na końcu Czerwca zebrane, sieka się, i gotują w wodzie; tustość na wodzie pływająca zbiera się; i jest prawdziwym terpentynowym Oleykiem, który się do zewnętrznych osobliwie lekarstw dla ludzi i bydła używa:

1024:

PINUS ABIES: SOSNA JODŁA. Ma za znak gatunkowy. że Liście sztyfowate; gładkie, z tegim ostrzem, stoją pojedynczo, i prawie na krzyż są osadzone. Niektóre strony krajin mają lasy Jodłowe; na Podlasiu zaś gdzie niegdzie tylko widzieć można pojedyncze Jodły; i rzec pewna, że są skąd inąd sprowadzone; rośnie bowiem tylko w gorach.

Korzeń serdaczny to drzewo ma bardzo krotki, a stąd od wistrów łatwo obalone bywa; korzenie zaś poboczne przytko się pod powierzchnością ziemi rozchodzą. Pien, osobliwie w gęstych lasach, wyrasta czasem wyżej 70. łokci. Drzewo jest białe, lekkie, i pełne żywicy; Kora brunatno czerwona, im starsza, tym bardziej popękana. Liście jasno-zielone, wąskie, czworoboczne, zaostrome, tęgłe, kolące, na końcach zakrzywione, wyrastają z wąskich

N

skich

skich łuskowatych guścików, i stoją tak naokoło gałęzi, że cała gałąź wąskiem niejakim się bydyć zdaie, osobliwie w początkach.

Kwisty pokazują się ku końcowi Maja. Kotki samcowe są owalne, jasno czerwone, w początkach poziomkowym Jagodom podobne. Samice rokiem już pierwej widzieć się dają na wierzchołkach gałęzi, w brunatnych małych pączkach: gdy się rozwiną, są podługne, zaostrome i czerwone. Szyzki wiszą na doł, miewają około pięciu całów długości, a półtora szerokości: są w początkach czerwone, potem jasno brunatne, dojrzewiają w Październiku, a w Grudniu na nasienie zbierać się mają. Ziar na nasienne są czarnawe, i mają szeroką żółtawo-brunatną obwódkę.

Posiać się może sposobem, jaki się wyraził pod gatunkiem Sosny pospolitej. Zimna się nie boi, Piasków, albo i dobrej ziemi nie lubi: najlepszy iest grunt suchy, kamienisty, nieco gliniasty. Nad inne gatunki tego rodzaju łatwiej się przesadzać daie. Trafia się to, że pewne gatunki Owadu, *Dermestes piniperda*, *polygraphus*, *typographus*, między Bielom i korą tak się nadzwyczajnie rozmnoży, iż całe lasy wniwec obracają: ratunku na to innego niemasz, iako postrzegłszy, które drzewa od nich toczone są, wyciąć, czym prędzej wywieźć, i na węgle spalić.

Drzewo w ogniu trzeszczy i rozrzyna, stąd do opasu niezdatne. W wilgoci nabrzmięwa, i dlatego do Budowy na wilgotnych miejscach zażyte bydyć nie może. Węgle iodłowe są jedne z lepszych. Belki iodłowe od niektórych bardziej nad dębowe są szacowane: ale na to wybierać trzeba takie, które są żółciejsze, i mają sloy iak naydrobniejszy. Z niego robią się różne naczynia i instrumens. Stolikom i Biorom iodłowym można dać czerwoność drzewa zamorskiego, kilkakrotnie umywaiać moczem z końskim gnoiem mieszanym. Z cienkich długich korzeni w Lapponii kręją powrozy: ciągnąwszy skorę, korzenie wdłuż na kilka części rozdzierają: zwiisają w kłęby, i gotują w wodzie przez godzin dwie, przydawszy obficie popiołu: wybrawszy z wody, skrobią wdłuż i skręcają. Z tychże korzeni, ale nierozdzieranych, robią się piękne koszyki. Sadze zbierane, Malarzom i Drukarzom są użyteczne.

Żywica z niedożyrafych szyzsek, z gałęzi grubszych i paia płynąca, rowna się Terpentynie: z niej można mieć oleiek, który rozpuszcza Mastyx, i czyni Pokost bardzo dobry. Drzewo to ieszcze daie smołę, nie tylko iak pospolicie zdatną, ale przydawszy dziewięc części Asphaltum, czyni mieszaninę do powleczenia naczynń wodnych nadzwyczajnie trwałą. Żywica przeczyszczona
twar.

twarda, jest *Colophonium*, nie tylko Muzykantom zdalna, lecz się oraz i do plastrów zażywa. Gdzie wiele Jodły rośnie, tam powietrze dla Suchotników ma być bardzo zdrowe.

Biel z młodych lasorośli na wiosnę, tak się za przysmaczek zażywać może, jak z Sosny pospolitej. Kora zewnętrzna zdalna jest do gerbowania Skor. Z gałęzi pędzić można mocną wódkę. Wierzchołki i lasorośli osobliwą mają skuteczność na Szkorbut: zażywają się jak Herbata, nie tylko w tej chorobie, ale i na wrzody nóg, w Suchotach, i w Gonorrhoei. Pyłek kwiatowy, który każdemu Bydlu jest szkodliwy, i z którego Pszczoły obficie na Wosk noszą, ma być lekarstwem na kaszel dychawiczny dla dzieci. Nasienie jest właściwym przysmaczkiem dla Ptaków Krzywodziobów.

1025. *

PINUS BALSAMBA: SOSNA BALSAMOWA. Ma znak gatunkowe takie: *Liście* stoją pojedynczo: są nieco wycinane: od spodu mają podwojną kropkowaną kreskę. Rośnie dziko w puszczach Ameryce; w Kanadzie i Wirginii.

Ma wielkie podobieństwo do naszego Swierku, różni się przeciętą następującymi znakami. Rośnie niżej: pączki ma okrągłe, śniące i brunatne: *Liście* są węższe, krotsze, są gęściej-sze, i węższy rządami stoją: szyszki są brunatno błękitnawe. Li-

ście rozarte dają zapach bardzo balsamiczny.

Rozmnożyć można z posianego na wiosnę nasienia: gruntem nie gardzi, byleby przynajmniej średniej był dobroci, i zimny się nie boi. Prawda, że się do budowy drzewa spodziewać nie można, gdyż pospolicie w lat 12. usycha, i umiera; jeszcze przecięt ma zalety, dla których przez lat 12. porządkiem zasiewać się może. Drzewo na ogniu kominkowym przyjemny zapach daje: a osobliwie około 10. roku zaczyna z gazów obficie wypuszczać przyjemnie i mocno pachnącą Terpentynę, którą Anglicy sprzedają za *Balsam de Gilead*, i która jak prawdziwy naturalny Balsam zażyte być może.

1026. *

PINUS CANADENSIS: SOSNA KANADENSKA. Ma za znak gatunkowy *Liście* pojedynczo stojące, równo szerokie, dosyć przytępione, i nieco skorkowate. Rośnie w północnej Ameryce, a osobliwie w Kanadzie na wierzchołkach gór.

Rośnie prędko i wysoko. Drzewo jest mocne, kora biała, liście czworoboczne mają na obu płaszczyznach jasny rowek, stoją na około gałęzi nierównie gęściej jak u naszej Jodły: od końca zaś każdego listka ciągnie się przez gładką korę wzdłuż wyniosła brzoźda.

Kwiaty pokazują się w Maju, korki samcowe stoją w górę; są żółtawe, około pół cala długo-

gie. Samice są drobne, zielonawe, i bardzo podobne do Samic Modrzawowych. Szyszki są wieckie, żółto brunatne, gładkie, około trzech cali długości, a na trzy ćwierci cala szerokie: gdy dojrzeją wiszą na doł: dojrzewiają zaś w Jesieni i wtedy na nasienie zbierać się maia. Nasienie jest czarniawe, drobne, owalne, na jednym boku spłaszczone, i ma wąską, podłużną, żółtawą obwódkę.

Drzewo to jest jedno z pożyteczniejszych Amerykańskich: i dla różney zdatności godne rozmnożenia. Pokazafy doświadczenia, że się w Europie simy nie boi, i że nawet na suchym i chudym gruncie udaje się dobrze. Nasienie siera na wiosnę.

Podług wiadomienia Kalma, Amerykanie warzą z tego drzewa nieiakie Piwo, które zreszpic można, długo trwa, jest brunatne, czyste, smaczne, i bardzo zdrowe. Gałązki, na których tegoroczne są szyszki, całe kładą w kocioł, aż go napełnią: nalewają pełno wody i gotują. W czasie gotowanie rzucają w kocioł upalone iak Kawa ziarna pszenne, żytnie, lub ięczmienne, a osobliwie Tureckiey Pszenicy: mierzkując tych ziarna garniec ieden do dwu beczek Piwa. Nad to iaszcze rzucają dwie bufeczki przepalonego Chleba pszennego. Gdy się woda do połowy wygotuje, i kora od gałązek odstanie, wyrzuciwszy gałęzie, wodę przez płotno w kadź przecedzają, wlewają Syropu, i

rolć się dają. Po wyroieniu zlewają w beczki lub butelki.

Cos podobnego pokazuje się, doświadczając na małych gałązkach naszej Sosniny, ale unikając trudności u nas nabyćcia Syropu, można na miejsce jego zażyć miodu przasnego, wodą nieco rozrzedzonego a na miejsce Tureckiey Pszenicy, naszej szwyczajney. Prawda, że ten trunk nie będzie miał powabów nadzwyczajney iakiey przyismności, zawsze przecięt byłby dla Wielniaków przyismniejszy, zdrowszy, i tańszy nad szwyczajne Żydowskie Piwa.

1027. *

PINUS LARICINA: SO-SNA MODRZEWOWA. Ma Liście w kupkach stojące, i na sime odpadające: Szyszki dosyć są okrągłe, i maia łuski okrągłe, gładkie, wiekto leżące. Rośnie w Ameryce w Kanadzie.

Z weyrzenia ma wielkie podobienstwo do Modrzewu, nie tak przecięt sporo rośnie, i ma gałęzie cienie, na doł wiszące. Pąki liściowe są prawie czarne. Liście są od Modrzawowych ciemniejszye; kwiaty, szyszki, i nasiona mniejsze. Zimna się Europejskiego nie obawia; i sieć się może iak Modrzew. W siódmym roku już miewa kwiaty i szyszki. Żywica z tego drzewa sucha, jest iedna z nayużyteczniejszych do wonnych kadzidel, czyniąc zapach tak przyiemny, iak Benzoes lub Storax.

L. G.

L. G. 43.

PIPER: PIEPRZ. Jest rodzajem mający *Nitek* pyłkowych dwie, *Otworów* trzy, *Korony* i *Kielischa* nie ma. *Jagoda* jest jednodziarnowa. Gatunki tego rodzaju kosztowne goiby u nas potrzebowały pielegnowania: gdy przecięż w kuchniach naszych kupnego Pieprzu zażywamy; ze dwudziestu gatunków, o dwu namienić muszę.

* *
PIPER NIGRUM: PIEPRZ CZARNY. Ma za znak gatunkowy *Liście* gładkie, i siewne, pospolicie siedmżyłowe na pojedynczych ogonkach stojące. Rośnie dziko w Wschodniej Indyi, w Malabar, Jawa, Sumatra, i t. d.

Pręt chrościniowy wie się o poblizsze rzeczy, i ciągnie się wysoko w górę. Kwiaty są w grona skupione. Jagody wielkości grochu mają zapach mocny, i smak korzenny, ostry, palący: są w początkach zielone, a potem czerwone, ususzone czernieją, i są nam znane pod imieniem Pieprzu. Jagody te, poki są niedożyte, za świadectwem Rumpfa, nie są tak ostre, i Indyjanie one z solą i octem jadają.

Dożyte Jagody zebrane, kładą się w słoną wodę, a potem na słońcu suszone, w dymie wędzone, pakują do przesłania; i taki mamy pospolity Pieprz czarny. Mamy jeszcze i Pieprz biały: jest to ten sam, tylko

przez mechaniczne z wierzchniej zmarszczonej skoreczki odarty. Hollendrzy Pieprzem handlujący tak wielki na nim zysk odnoszą, że sto na sto zarabiają. W Persyi, Arabii, Chinach, i Japonii, niemasz towaru, którego by za Pieprz nie dostali: iakoż w gorących krajach ma być daleko użyteczniejszy, niż w zimnych.

Pieprzu skutki są gwałtownie krew rozpelające, ostrożnieby go więc w kuchni zażywać należało: jego wielka ostrość i ognistość, mocnym tylko osobom, grube nerwy mającym, może być szkodliwa, wiele oraz wilgoci mającym, i zimnym. Kiedy przecięż dlatego, że rozgrzewa i żołądek utwierdza, jest potrzebny do potraw twardszych, wędzonych, osiębiających; miernie go i nie tłuczono, ale całego zażywać należy. Casy Pieprz też sprawi co tłuczony, a tłuczony, aważsza mięsko, tym jest niebezpieczniejszy, że się w fałdach żołądka i kiszki długo zatrzymuje, i w niektórych okolicznościach zgubić może.

Na wiatry i niestrawność, jeżeli od przeziębnia, osłabienia, i zamulenia żołądka pochodzą, poskniwione całkiem co rano od 7. do 10. ziarn Pieprzu, pewnym są lekarstwem. Niektórzy Pieprzu z gorzalką zażywają na Febrę: prawda, mowi Zuckert, pomogło niektórym, ale też nie mało jest takich, którzy tym lekarstwem śmierć sobie kupili. Nakoniec
Pieprz

Pieprz Swiniom jest prawdziwą trucizną.

* *
PIPER LONGUM: PIEPRZ DZUGI. Ma liście serduszkowe częścią na ogonkach, częścią bez ogonków. Rośnie dziko w Wschodniej Indyi, a osobliwie w Bengali.

Pręt jego podobnie się wieje o pobliskie rzeczy. Kłoski niedożyłkami jeszcze ziarnami osadzone, zebrane i ususzone, są wiadomym dżugim Pieprzem, który kupujemy, lubo nie tak pospolicie do używania. Właściwości wszystkie ma z poprzedzającym jednakowe.

L. G. 1108.

PISTACIA: PISTACYA. Jest rodzaj z oddzielenymi pęciami. Drzewa tu należące Korony nie mają. U Samców Kielich jest pięćdzialny: ma ją nitek pytkowych pięć, i są w kotki skupione. Samice są wcale od siebie oddalone: ma ją Kielich troydzialny: Szyiek trzy: rodzą owoc pestkowy, iednoziarnowy. Niektóre z pięciu gatunków mogłyby u nas być utrzymywane.

1028. *

PISTACIA VERA: PISTACYA PRAWDZIWA. Ma za znak gatunkowy. Liście nie do pary pierzaste: Liściszki są dosyć jajowo-okrągłe i odgięte. Drzewo to rośnie w Indyi, Persyi, Arabii, i Syrii: z Syrii

go najpierwszy Vitelliusz Cesarz do Włoch sprowadził, gdzie teraz obficie jest rozmnożone.

Pień wyrasta do znaczney wysokości. Liście są dosyć wielkie blade zielone: na drzewach samcowych są złożone z pięciu większych i okrągleyszych, na samcowych zaś tylko pospolicie ze trzech bardziej podłużnych listeczków. Kwiaty są białawe. Owoc różney wielkości, pospolicie laskowemu Orzechowi się równający: podłużny, rogaty, rowkowy, z ostrym końcem: ma podwoyną łupinę, zewnętrzna jest cienka, skorkowata, kosmata, krucha, gdy dojrzeje czerwono-żółta: wewnętrzna jest drzewiasta i biała. Ziarno jest jeszcze czerwono-żółte: skoroczką powleczone, blade zielonawe, na iedney stronie wypukłe, na drugiej bardziej spłaszczone i żeberkiem opatrzone.

Ziarna te są słodkie, tężte, smaczne, w wielu stronach do stołowych należą przysmaczkowi iakoż nie tylko w kuchni i na stole, ale oraz i w lekarstwie wśmieniecie zastąpić mogą miejsce migdałów, i iedne od niektórych więcej nad migdały szacowane bywały.

Rozmnożyć się może z owocem posadzonego w naszyniu. Drzewka młode przez trzy zimy zachowają się od zbyt nich mrozów, bez przyzwyczajenia przecięż do piessot ciepła. Czwartey wiosny z nieruszaną przy korzeniu ziemią posadzą się w ogrodzie na miejscu od pół-

no-

nocnych wistrów zasfionione. Od przypadku iednak gwałtownych mrozów, dobrze będzie, gdy się przez kilka ieszcze lat na zimę grochowinami otulą, a korzenie zebranemi z różnych drzew liściami.

1029. *

PISTACIA TEREBINTHUS: PISTACYA TERPENTYNOWE DRZEWO.

Ma *Liście* nie do pary pierzaste: *Listeczki* są iaiowo-lancetowe. Rośnie w południowey Europie, pafnocney Afryce, i Jadyi.

Pień do znaczney wyrasta wysokości. Liście są iasno zielone, złożone z pięciu lub siedmiu listeczków, które bez ogonków naprzeciw siebie stoją. Kwiaty są blade purpurowe. Ziarna nasienne są zielonawe, wielkości małego grochu. Rozmnożyć i utrzymywać się może tym sposobem, iak się o gatunku poprzedzającym namienifo.

Z tego drzewa mamy najlepszą i prawdziwą Terpentynę Cypryiską zwaną, która czasów naszych rzadko się naydzie nie sfalszowana. Jest to naturalny Balsam, ieżeli prawdziwy, trzecznie płynny, biało żółtawy, w zielone albo błękitne wpadający: balsamicznego, mocnego, ciężkiego zapachu: ostrego, gorzkiego i żywicowego smaku. Ziarna nasienne ieszcze w niektórych stronach Azji na pokarm się zażywaią, i u Arabów neżywaią się zielonym zbożem: 2000. lat przed wynalezieniem teraz swyczajnego

chleba, miafy bydź Persom i Syryczykom pospolitym pożywniem.

1030. *

PISTACIA LENTISCUS: PISTACYA MASTYKOWE DRZEWO. Ma *Liście* przerwano pierzaste: *Listeczki* są lancetowe. Rośnie w Portugalii, Hiszpanii, Włoszech, i Palestynie.

Pień w własney oyczyźnie do znaczney wyrasta wysokości: gdzie indziej zaś ledwie dochodzi szóstciu łokci. Liście stoią na gąfąkach na przemiady, są ciemno zielone, i zawsze na drzewie zieloniące. Kwiaty są zielonawo-żółte. Jagody czarniawe, mięsiste, częścią iednoziarnowe, częścią więcey. Na rozmnożenie naylepiej iest, gdy się nasienie sprowadzi z Hiszpanii, albo południowey Francyi: postąpi się zaś z nim tak, iak się o pierwszym gatunku namienifo.

Z tego drzewa mamy Mastyx: iest to żywica twarda, sucha, krucha, blade-żółta, przezroczysta, w ziarnach balsamicznego smaku, palona zapach wydaie. W lekarstwie ma skutki wzmacniające, ściągające, i rozdzielające: zażywa się w proszkach, kiedzidfach i maściach. Rozpuszczona *in Spiritu vini*, albo oleyku żywicowym, czyni Pokost. Drzewo daie się przednie gładzić, i tak iest zdadne do przednich robot, iak Bukszpan Angielski. Z nasienia wytfacza się Oley nad Oliwę bardziej szacowany.

L. G.

L. G. 870.

PISUM: GROCH. Jest rodzaj mający kwiaty motylkowe. *Nisiek* pyrkowych jest dalsięć na dwie kupki aróstych: na *Kielichu* dwa ucinki wierzchowe są krotsze: *Szyka* jest troybocna, ku wierzchofkowi nieco wlosiste, i mająca ostrze. Ze czterech gatunków dwa tylko są wiadome.

1031.

PISUM SATIVUM: GROCH ZWYCZAYNY. U *Tragus* *Pisum agraste*: u *Turneforcysza* i *C. Bauhina* *Pisum arvense*: u *Mathiola*, *Lonicera*, *Dodoneusza*, i *Duranta*, *Pisum minus*: u *J. Bauhina* *Pisum vulgare*. Ma snaki gatunkowe takie: *Ogonki* liściowe są okrągławe: *Przysadki* liściowe są okrągłone, karbowane: *Szypułki* wielokwiatowe.

Procz pospolitych odmian, które się na roli zasiewają, jest bardzo wiele ogrodowych, w ogólności mówiąc, korzeń jest roczny: Pręt wiciowy o poblizsze rzeczy się okręcający, różney długości. Liście pierzaste są złożone z okrągławych listeczków, i kończą się wąsami. Kwiaty są różne, u jednych białe, u innych różney czerności. Strąki różney wielkości: ziarna świeże okrągłe wprowadzisz, lecz uschłe częstokroć kształt odmienią.

Grochu połowego u nas wiadome odmiany są od ziarna, a takie są białe, sielone, miesy-

scami wielkogroch mający ziarna większe, i gdzie niegdzie Pruski albo Warmiński, mający ziarna brudno upstrzone, i gdy uschną, rogata. Wiadomo gospodarzom, że Grochy gruntu przynajmniej świeżo nagnoionego nie potrzebują, takby bowiem biały, a maso wydasy owocu: przecięż grunt powinien być nie chudy, przed zimą jeszcze podrażony, i najlepszy jest nieco gliniasty.

Co się zaś tycze odmian ogrodowych, które w zaszcyciu większej mają zalety, z tych wiele nam jest nieznanomych, wymienię niektóre. *Ranny* albo *Marcowy* najwcześniej nad wszystkiej rodzi strąki. *Cukrowy* ma łupiny słodkie i przyjemne do zaszcycia. *Hollanderski* bardzo wielkie ziarna mający, jest dwoiaki, jeden okrągły, drugi po uschnięciu rogaty. *Koronkowy* rodzi kwiaty i strąki w grona skupione: wydaisz wprawdzie obfite ziarna, ale drobne. *Hiszpański*, *Marotto*, ma ziarna czarno bręgowane.

Ogrodowe grochy podobnież gnoynego gruntu nie potrzebują: a gdy się pospolite dla tego zasiewają, aby świeże do kuchni użyte być mogły, chcąc mieć takie prawie przez całe lato, jedne posięją się przed samą zimą, drugie w Kwietniu, trzecie w Msiu, i nakoniec w Czerwcu. Przed zimą posięją się na miesyca od pańnicy zasłonionym, i na zimę okryją się liśćkami z drzew zbrzmionymi: nay-

najlepszy do tego jest Groch zwany Marcowy, albo ranny.

Groch polowy jest w gospodarstwie użyteczną rośliną: Cudzoziemcy go pospolicie tylko sieją, aby grochowinami żywili Bydło, a ziarnami Wieprze i Drob karmili: ogrodowe tylko obracają dla ludzi: lecz u nas i z polnego grochowinami żywiemy Bydło, i użyć ich osobliwie możemy w ogrodach do otulania i okrycia roślin pieszczonych, i ziarna idą na pokarm dla ludzi.

Groch, osobliwie suchy, jest wprawdzie pokarmem posilnym i nasycającym, ale tylko dla ludzi pracujących, mocnych, i zdrowych: przeciwnym sposobem w żołądkach pieszczonych, słabych, i osob mało poruszenia mających, jest ciężki do strawienia, obciąża, nadyma, zamula, i wielu złych przypadków być może przyczyną, osobliwie zaś szkodzi Hipokondrykom, dychawicznym, hikteryczney biały pęci, skłonny do Kurcsu, Kamienia, zawrotu i hemorroid.

Co się zaś tycze zażywania grochów, osobliwie ogrodowych, które młode i świeże, często kroc z strąkami się zażywiają: te wprawdzie nie mają lekarzkiej nagięty, ale mało żywią. Gdy przecięż u wielu przytemnym są przysmaczkiem, następujący sposób mieć mogą dla opatrzenia się na zimę.

Dla zachowania łupin, a najlepszych są z odmiany cakrowej, wybiorą się ziarna, łupiny po-

dzielone rozciągną się cienko w cieniu, często przewracane gdy uschną, schowają się. Groch zaś młody, który z roślinnych odmian być może, zbiera się w czasie rosy: wyfuszony z łupin kładzie się w czyste butelki, które zarkawszy nowymi korkami i obwiązawszy, gotują się w Kotle wody: lecz w Kocioł niemożna trzeba włożyć Siarna, aby butelki nie pękały. Dla wiadomości potrzebnej tegoż Grochu gotuje się razem trochę w płatku zawiązanego; gdy się inż w palcach rozciera, odstawia się Kocioł od ognia, ochłodzone butelki wymnią się, korki się żywicą opatrzą, i schowają.

1032.

PISUM ARVENSE: GROCH DZIKI. U Tarneforcynsza *Pisum folio anguloso*. Gatunkowe znaki są takie: Ogon liściowy ma cztery listki: Przysadki liściowe są karbowane: Szypułki są tylko iednokwiatowe. Najdowszem go lubo rzadko miedzy żytem, osobliwie tym, które w tych leciech rozmnożone Egipskim nazwano. Korzeń ma roczny, a liście są rogate.

L. G. 142.

PLANTAGO BABKA. Jest rodzaj mający Nitek pykowych cztery, Otwor ieden, Kielich czterodzielny. Korona także czterodzielna z odgiętą obwódką. Torebka nasienna dwuko-

komorkowa w poprzecz się otwiera. Ze dwudziestu i jednego gatunków, następujące mi dotąd są wiadome.

1033.

PLANTAGO MAJOR: BABKA WIELKA. U Cesalpina *Plantago & Centaureia*: u Kordeusa i Gerarda *Plantago latifolia*: u Pena i Lobela *Plantago latifolia levis* u C. Bauhina *Plantago latifolia sinuata*: u Morrysona *Plantago latifolia vulgaris*: u Brunfelsa i Lonicerca *Plantago rubra*: u Royena *Plantago foliis ovatis*, albo *Plantago foliis petiolatis, ovatis, glabris, spica cylindrica*. Ma znaki gatunkowe takie: *Liście* są łańcuchowe i gładkie: *Pręc* okrągławy: *Kwiaty* w kłos skupione łańcuchowate za siebie zachodzą.

Rośnie na łąkach i w zarostach: kwitnie w Maju i Czerwcu. Korzeń ma trwały: i cała ta roślina różney bywa wielkości. *Liście* z korzenia stoją na ogonkach, i bywają czasem bardzo długie; mają w podług po siedm żył: są pospolicie na obwodzie całe, czasem wycinane albo zębikowane. *Kłos* kwiatowy jest długi, cienki, pospolicie pojedynczy, czasem dzielący się.

Roślina ta świeża, jest przyjemnym i zdrowym pożywieniem dla Bydła: Krowom osobliwie mleko pomnaża. Korzeń, nasienie, a osobliwie *Liście*, czyli to w wyciśnionym soku, czyli łańcuchowate lub Herbatę

zażywać, mają w lekarstwie chłodzące, i lekko ściągające skutki: Lekarze, osobliwie dawniejsi, zalecali zażycie wewnętrzne i zewnętrzne na krwi i żołądka płynienie, na gonorrhoeę.

1034.

PLANTAGO ASIATICA: BABKA RZADKOKWIATOWA. Podług Linneusza ma znaki gatunkowe takie: *Liście* łańcuchowate, gładkie: *Pręc* rogaty: *Kwiaty* rzadko osadzone.

Naydowałem na pastwiskach i trawnych miejscach w Lipcu kwitnącą, która lubo z wyczerzenia zdawała mi się tylko być odmianą gatunku poprzedzającego, ze znakami się jednak Linneuszowemi dopiero wyrażonemi wiele zgadzała. *Liście* znaczne, pięćżyłowe, miękkie, nieco zębikowane, gładkie: owszem cała ta roślina gładka jest. *Pręc* pospolicie niski i krótszy od liści. *Kłos* nie wiele ma kwiatów rzadko osadzonych, i to jeszcze w niektórych miejscach są przzerwane.

1035.

PLANTAGO MEDIA: BABKA SRZEDNIA. U Gerarda i Reisa, *Plantago incana*: u Tragusza *Plantago latifolia*: u Brunfelsa, Matthioli, Lonicerca, Dalechampa, Kameraryusza, *Plantago major*: u Teodora *Plantago minor*. Ma *Liście* łańcuchowate, i nieco kosmate: *Kłos* kwiatowy wąsaczowaty: *pręc* okrągławy. Rośnie na łąkach

kach i miejscach gliniastych: kwitnie w Maiu.

Korzeń ma trwały. Liście z korzenia na krótkich ogonkach, są na ziemi w rozą ułożone: pięcylfowe, i czasem nieco zębkowane. Pręt pospolicie półfokciowy, ale czasem i wyższy. Kłos kwiatowy krótszy i grubszy jak u Babki wielkiej, miewa pokrywkę liściową lancetową, nitki pyłkowe są czerwone, a stąd kłosy zdają się być czerwone.

Rosłina ta, lubo świeża, tak jest pożyteczną dla Bydła, jak Babka wielka: na fąkach przecięt nie jest miłą gospodarzowi, ile że się bardzo rozmnaża, a na Siano ususzona nieużyteczną stale się parzą. W lekarstwie jednakoweż ma skutki z wielką: i procz tego jeszcze osobliwą ma zaletę na Febrę. Liście utfuczone parzą się wodą, przydaie się kilka kropel Spirytusu siarczanego: i ten sok zażywa się przed przypadnieniem zimna, dniem pierwszy zażywszy lekarstwa na laczycę. Z kwiatu Pszczoły na miód noszą.

1036.

PLANTAGO LANCEOLATA: BABKA ZAOSTRZONA. U C. Bauhina *Plantago angustifolia major*: u Mathioli i Dalechampa *Plantago longa*: u Duranta *Plantago media*: u Brunfelsa, Fuchsa, Dodoneusza, Gesnera, Lakuna, Loncera, *Plantago minor*: u Pena, Lobela, Gerarda *Plantago quin-*

quenervia. Ma Liście lancetowe Kłos isiowo-okragły bez pokrywek liściowych: Pręt rogaty. Rośnie na roli, i prawie wszędzie na miedzach i przy drogach: kwitnie w Maiu.

Wysokość i wielkość tej rośliny różna jest. Korzeń trwały, czarny i nie mały. Liście leżą na ziemi w rozą ułożone, stoją na ogonkach, mają w podług po pięć żył, czasem tylko po trzy: są długie, różnoy szerokości, czasem nieco zębkowane. Kwiatki na kłosie mają brudną koronę, stąd się kłos częstokroć czarniawym być zdoła.

Babka ta dla Bydła tak jest użyteczna jak wielka: i w lekarstwie też same ma skutki, owszem od niektórych za skuteczniejszą jest uznana.

1037.

PLANTAGO CORONOPUS: BABKA WRONIA STOPA. U Royona *Plantago foliis linearibus pinnato dentatis*. Ma Liście równo-szerokie zębkowane. Pręt okrągławy. Rośnie na grubo dziarnistych piaskach. Kwiaty naidawałem w Cserwcu.

Korzeń trwały, wielonitkowy. Liście leżą na ziemi, od ogonka coraz się bardziej rozszerzają; są dosyć kosmate, i na nierowne poprzeczne części dzielone, które znowa są zębkowane. Pręty nie wysoko wyrastają, są pojedyncze i kosmate. Kłos kwiatowy walczkowy: łuski na nim isiowe, białe, mają przez środek zielone

lone źeberko obcią się kończąca. Dampier tę roślinę zaleca na ukąszenie od wciśniętego awięzgia.

1038.

PLANTAGO UNIFLORA:
BABKA JEDNOKWIATOWA. Ma *Liście* sztydłowate: *Pręt* jednokwiatowy. Dotąd mi się tylko w jednym miejscu tę roślinę widzieć zdarzyło, za Mielnikiem na Wayków i Borsuki iadąc do Janowa, za Bugiem nad Jasiołem.

Korzonki drobne wypuszczają kupkami liście, co raz ku wierzchowi zwężone. *Prętów* kwiatowych jest podostatkim; na każdym jest tylko jeden kwiat Samiec, a dwa lub trzy Samice. Samiec jest około całej długości, stoi na szypulce mięsistej fuskę lancetową, ma Kielich czterodzielny, cały kwiat otulający: Koronę z walczkowatą rarką czterozębkową: i bardzo długie nitki pyłkowe. Samice stoją pod kwiatem samcowym bez szypulek, są małe, i mają nitkowatą długą szybkę.

1039.

PLANTAGO PSYLLIUM:
BABKA PLESZNIK. U Rojena *Plantago caule ramoso.* Ma *Pręt* zielny gęszysty: *Liście* nieco zębkwane, odgięte. Kwiatowe *główki* bez listeczków. Rośnie na roli: kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma roczny. *Pręt* rozpięrzchy, kosmaty, twardy,

prosto stojący, czasem czerwony. Gałązki wyrastają parami. *Liście* są równo-szerokie, kosmate, lipkie, wyrastały z kufłatych pochówek; od spodu *pręta* stoją naprzeciw siebie, ku wierzchowi zaś są po trzy lub cztery skupione: i są zawsze nieco od *pręta* odgięte. *Główki* kwiatowe są krotkie, okrągławe, stoją na szypulkach na wierzchołkach gałązek. Pokrywki liściowe kończą się obcią, są długie, lancetowe. Kwiaty mają kufłate Kielichy, i żółtawe Korony.

Niesienie tej rośliny brzojne i śniące ma w lekarstwie skutki odmiękczenia, ostrość umiarszające, i bardzo lekko ściągające. Żyżywa się wewnątrz jak Herbata na Biegunki, sranione wnętrzości, Koliki, Suchoty, choroby piersi, i Febry; zewnętrznie zaś różnym sposobem, na płokanie gardła, na różne prawy, a osobliwie rozpalenia oczu.

1040.

PLANTAGO CYNOPS:
BABKA PODKRZEWINOWA. Ma *Pręt* podkrzewinowy gęszysty: *Liście* nitkowate, nieodgięte i niezębkwane. *Główki* kwiatowe mają dosyć liści. Najdowalsze w końcach pol pod lasami: kwitnie w Czerwcu.

Pręt nie bardzo wysoko wyrastający, jest twardy, drzewiasty, nagi: dzieli się na liczne gałązki liściami obfitemi okryte. *Liście* wyrastają z prostych wąskich pochówek, stoją na-

naprzeciw siebie, są nieco kosmate i troyboczne. Kwiaty stoją na szypułkach nieco kufałtych, czasem cztery całe dłu-gich, w kątach liści. Dolne łuski główki kwiatowej, od niej odstawaia, są mierney wielkości, i tego zaostrzone. Pokrywki liściowe między kwiatami są islowe, wpukłe, i nieco kosmate.

L. G. 1075.

PLATANUS: JAWOR. Jest rodzaj drzew ze pćiami wółoddzielonemi. *Kielichy* są w okrągłą kotkę skupione. Kwiaty *Samce* ledwie widomą mają koronę, i bardzo wiele główek pyłkowych, na około nittek osadzonych. *Samice* są wielolistkowe, na szyice mają bliznę zakrzywioną; i rodzą nasienie okrągławe, od spodu wewnątrz otoczone, na wierzchu szyką, niby tęgim ostrzem, uwierczone. Dwa tylko są gatunki.

1041. 0

PLATANUS ORIENTALIS: JAWOR WSCHODNI. Ma za znak gatunkowy *Liście* rączkowe. Rośnie dziko w Azji na gorze Taurus, w Macedonii, w Kandyi, i na niektórych Wyspach Archipelagu; osobliwie na wilgotnych miejscach. U nas na Podlasiu lubo popospolicie, ile mi wiadomo, Klon Jaworowy, obacz pod rodzaiem *Acer*, nazywają Jaworem: południowe przecięż nasze strony, osobliwie Krako-

wskie podgorze mają prawdziwy Jawor, acz ja nie miałem sposobności jego widzenia.

Pień wyrasta do bardzo znaczney wysokości i grubości. Z dawnych pisarzów namienia Plinius, że widział grubsze nad dziesięć łokci w dyametrze. Gałęzie puszczą w wielkim mno-stwie, które na wierzchołku gęstą czynią koronę. Kora jest brunatna: Drzewo mocne, bia-ławe. Liście mają podobieństwo do rozłożoney ręki, i są znaczney wielkości: stoją na czerwonych ogonkach: mają na dolney płaszczyźnie pięć żył nieco wypukłych, i są gładkie: z pięciu działów głęboko wcinanych, średni jest największy, a dwa dolne najmniejsze. Jest inna jeszcze odmiana, której liście są większe, nie tak głęboko wcinane, a łapki ich bardziej są troyboczne.

Drzewo to dla różnych Rzemieślników być może i jest zdadne. A gdy lubi miejsca wilgotne, łądy Rzek, Jezior, Stawów, Błot, nim zasadzone bardzoby przyjemny w czasie widok czyniły. Rozmnaża się z nasienia, albo łamanych rosczek. Nasienie siałe się pomieszane z piaskiem, płytko go tylko ziemią okryw-szy. Roszki na wiosnę wtykają się w ziemię tak, aby więcej oczek przypadło okrytych ziemią, niżeli nad ziemią zostanie. Doświadczenia zapewniają, że się simy nie boi: w pierwszych przecięż zimach

mach po posianiu cokolwiek otulenia potrzebnie.

1042. *

PLATANUS OCCIDENTALIS: ŻAWOR ZACHODNI. Ma za znak gatunkowy, że *Liście* są na łapki dzielone. Rośnie dziko w północnej Ameryce, osobliwie nad wodami.

Pień rośnie sporo, prosto, i do znaczący przychodzi wysokości. Kora popielato siwa, corocznie sama przez się odpada. Drzewo twarde, białe. Gałęzi wielkie mnostwo, i są zielone. Liście stoją na czerwonych ogonkach, są wielkie, częstokroć na półłokcia długie i szerokie: od spodu wewnętrzne: na pięć tępych łapek podzielone.

Jest to drzewo jedno z najpiękniejszych: i nie tylko wielkimi swoimi liśćmi widok i cień czyni przyjemny, ale nadto balsamicznym swoim zapachem wiele się dokłada do zdrowego powietrza. W Ameryce różni Rzemieślnicy zażywają go do swoich robot. W Niemczech czynione doświadczenia pokazują, że się mrozów nie boi: a lubo uda się i na suchym gruncie, tak wu przecięt wilgotny jest mify, że w dziesięciu latach do tej wyrasta wielkości, do jakiej Dąb ledwie w 50. lat przychodzi. Rozmnaża się z nasienia, lub rozszek, iak gatunek poprzedzający.

L. G. 83.

POA: TRAWA WIECHOWA. Jest rodzaj właściwej trawy, mający *Nétek* pyłkowych traw, *Otworów* dwa. *Kiślich* jest wielokwiatowy, dwuplewowy. *Kłosek* isiuwo-okrągły, złożony z liścyczków nieco zaostzonych, i na brzegu niby zwiędłych. Ze dwudziestu trzech gatunków, następujące są mi wiadome.

1043.

POA AQUATICA: TRAWA WIECHOWA MIELEC. U Royena *Poa panicula contracta, spicis ovatis teretiusculis.* Ma za znak gatunkowy, że *Wiecha* jest rozpięrczba: *Kłosi* równo szerokie, około sześciukwiatowe. Rośnie przy Rzekach, Stawach, Rowach: jest jedna z najwyższych traw krajowych, i kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest trwały. Pręt, albo zdźbko, wyrasta na trzy łokcie wysoko. Liście są gładkie, i na mokrym gruncie szerokie. Wiecha rozchodzi się na bardzo wiele gałęzi, i bywa około półłokcia długo. *Kłosi* są brunatne i zielono-mieszane, od pięciu do dziesięciu kwiatowe.

Trawa ta młoda skoszona, tak świeża, iak i na Siano ususzona, jest bardzo przytemną paszą dla Bydła, osobliwie dla Owiec: a w tym względzie godna jest zasiewania na miejscach mokrych i błotnistych. Lecz przestaje stać się twardą, i na paszę nieużyteczną.

1044.

1044.

POA PALUSTRIS: TRAWA WIECHOWA BŁOTNA.

Ma za znak gatunkowy *Wiecbę* rozpięrzczą: *Kłoski* nieco włośniste, popolicie trzykwiatowe: *Liście* na dolnej płaszczyźnie kosmate. Rośnie na błotach i w rowach, i kwitnie w Maiu.

Zdźbło wyrasta około półtora łokcia wysoko: *Liście* podstarzane są drobniemi kolcami okryte. *Wiecha* kwiatowa jest w kwiaty bardzo obfita, około półłokcia długa. *Kłoski* są małe, brunatno i biało upstrzone, dwa lub trzykwiatowe. *Kielichy* mają ości: a listeczki korony kończą się tęgim ostrzem.

1045.

POA TRIVIALIS: TRAWA WIECHOWA POSPOLITA. Ma *Wiecbę* rozpięrzczą: *Zdźbło* okrągławe stoi w górę: *Kłoski* są trzykwiatowe, od spodu nieco włośniste. Rzadko jest która miedza, pastwisko, i łąka, na którychby się ta trawa nie naidowała: kwitnie w Maiu. Niepozorna jest i niewysoka: w czasie kwitnienia ma głowki pyłkowe koloru ametystowego: a *kłoski* czasem są tylko dwukwiatowe.

1046.

POA ANGUSTIFOLIA: TRAWA WIECHOWA WĄZKA. Ma *Wiecbę* rozpięrzczą: *Kłoski* są czterokwiatowe, nieco włośniste: *Zdźbło* stoi w górę, i jest okrągławe. Rośnie na

rolach, na suchych łąkach, osobliwie na gruntach kamienistych, i kwitnie w Maiu.

Korzeń rozłazi się pod ziemią i puszcza wiele wypustków. *Zdźbło* jest tęgie, około półtora łokcia wysokie. *Liście* są bardzo wąskie i zwinięte. *Wiecha* kwiatowa jest wąska; ma bardzo wiele *kłosków* drobnych zielonych, czerwono lub biało obwodzonych: od trzech do pięciu kwiatowych. *Trawa* ta czyli to *świeża*, czyli na siano ususzona, jest i przwierną, i użyteczną paszą dla *Bydła*: dla tego ją *Angielcy* gospodarze pod imieniem *Birdgrass*, iako iedną z najlepszych, na siano łąki zalecają.

1047.

POA PRATENSIS: TRAWA WIECHOWA ŁĄKOWA. Ma *Wiecbę* rozpięrzczą: *Kłoski* pięciokwiatowe gładkie: *Zdźbło* okrągławe stoi w górę. Rzadko jest które, czyli to urodzajne, czyli nieurodżajne miejsce, gdzieby się ta trawa nie naidowała. Kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Zdźbło wyrasta na półtora łokcia wysoko, i nie puszcza pobocznych wypustków. *Wiecha* składa się z bardzo drobnych białych i zielonych *kłosków*; dwu, trzy, aż pięćkwiatowych. *Trawa* ta, czyli to *świeża*, czyli w sianie, jest *Bydłu* bardzo ulubiona.

1048.

1048.

POA ANNUA: TRAWA WIECHOWA ROCZNA. Ma *Wiecbę* pod prostemi kątami rozpięrtą: (*sub angulo recto*) *Kłoski* są przytępiene. *Zdźbła* ukośne i spłaszczone. Rośnie wszędzie przy drogach, i na suchych miejscach, kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest tylko roczny. *Zdźbła* wyrastają całemi kępa-
mi, nie są wysokie, leżą nie-
co na ziemi, są czasem czer-
wonawe, i mają ostre rogi.
Liście są krótkie, i gładkie.
Wiecha kwiatowa gęsta, trzy-
boczna. *Kłoski* zielone, na
wierzchołkach czerwone, a
na brzegach białe; są dwa,
troy-kwiatowe: dolne stoją pa-
rami.

1049.

POA COMPRESSA: TRAWA WIECHOWA SPŁASZCZONA. Ma *Wiecbę* jedno-
boczną ściśnioną: *Zdźbła* spła-
szone i ostre. Rośnie na su-
chych miejscach, przy drogach,
na starych murach, i często-
kroć na dachach: kwitnie od
Maja aż do Sierpnia.

Korzeń ma trwały. *Zdźbła*
przez połowę leżą na ziemi, są
tęgie i gładkie. *Liście* są gład-
kie. *Wiecha* stoi prosto w
gorę: *Kłosków* ma niewiele
brunatnych, i pospolicie szcęg-
kwiatowych.

1050.

POA NEMORALIS: TRAWA

WA WIECHOWA LESNA.
Ma *Wiecbę* ściśnioną: *Zdźbła*
zakrzywiono: *Kłoski* kosmate,
pospolicie dwukwiatowe, tęgo
sastrzone Rośnie w lasach, oso-
bliwie pagorkowatych: kwitnie
w Czerwcu.

Korzeń trwały rozłazi się.
Zdźbła około półfokcia długo-
ści, przez połowę leżą na ziemi.
Liście są gładkie. *Wiecha* kwia-
towa cienka, słaba i wietka.
Kielichy są białe obwodzone,
a zewnątrz ich listek jest o-
ściśry.

1051.

**POA CRISTATA: TRAWA WIECHOWA GRZE-
BIENIOWA.** Ma *Wiecbę* kło-
sową: *Kielichy* są dosyć wfo-
siste, dłuższe od szypulek,
pospolicie czterokwiatowe: *Ko-
rona* oścista. Rośnie na suchych
i chudych miejscach, kwitnie
w Czerwcu i Lipcu.

Zdźbła wyrasta na łokieć
wysoko. *Liście* są kosmate,
wąskie. *Wiecha* gęsta i ściśnio-
na. *Kielich* krótszy od korony,
ma listeczki nierowne, białe
obwodzone: *Korona* zaś ma li-
steczki równe, a tych zewnątrz
jest zielony, a wewnątrz
biały.

L. G. 217.

**POLEMONIUM: KOZIE-
ŁEK.** Jest rodzaj maiaący. *Ni-
tek* pytkowych pięć: *Otwor* ie-
den *Korona* jest pięćdziałna, i
gusik owocowy otaczająca *Ni-
ki* pytkowe są zjednoczone a
fu-

s łuskami, które dno korony zamykają; *Blizna* na słupku troydziałna: *Torebka* nasienna troykomorkowa. Ze czterech gatunków jeden się tylko u nas znajduje.

1052.

POLEMONIUM CÆRULEUM. KOZIEŁEK BĘKICZNY. Ma znaki gatunkowe takie: *Liście* są pierzaste: *Kwiaty* stoją w górę: *Kielich* jest dłuższy jak rurka u Korony. Rośnie w lasach: kwitnie w Czerwcu, Lipcu i Sierpniu.

Korzeń ma trwały. Pręt części wyższy nad łokieć, gęsiasty. Liście są złożone najmniej z dziesięciu par listeczków owalno-lancetowych nie dzielonych, z jednym na końcu nie do pary, i pospolicie dzielnym. Kwiaty pospolicie białe, czasem białe, stoją na wierzchołkach gałązek, na szypułkach gęsiastych, w kłosa skupione. W ogrodzie nasienie siewa na wiosnę, a w lesieni metode roślinki rozsadzają. Jeżeli się ma rozmnożyć z podzielonych korzeni, i to się uczyni w jesieni.

L. G. 426.

POLYANTHES: TUBEROZA. Jest rodzaj mający kwiaty lilowe: *Nitek* pyłkowych jest sześć, *Otwor* jeden. *Korona* lekko zakrzywiona, ma równe działki. Nitki pyłkowe stoją w *gardzieli*, a guzik owocowy

jest na *dnie* Korony. Jeden tylko jest gatunek.

1053.

POLYANTHES TUBEROZA: TUBEROZA ZWYCZAYNA. Rośnie dużo w Azji, na Wyspach Ceylon i Jawa: u nas znajduje się w niektórych zabawnych ogrodach, w naczyniach osobliwie utrzymywana, ile że najczerniejszego mrozu bez uszkodzenia wytrzymać nie może.

Korzeń jest trwały, główkowy, a z główki wyrastają Cebulki, przez których oddzielenie rozmnaża się. Pręt wyrasta do znacznej wysokości, i rzadko kiedy bywa nieco gęsiasty. Liście są bez ogonków, i stoją na przemieszane. Kwiaty pospolicie białe, czasem czerwone, pojedyncze lub pełne, są duże i nie małe, na wierzchołku pręta w nieścisłe okółki skupione: mają zapach przyjemny, ale tak mocny, że słabym osobom ból głowy sprawia.

Kto chce przez całe lato mieć kwiaty, potrzeba aby Cebule posadził w naczynia, jedno na końcu Lutego, drugie na początku Kwietnia, trzecie na początku Maja. Dopóki zimna trwają, zakopią się naczynia w Jaspocie: dalej potem wyłazy z Jaspotów w niebezpieczeństwie zimna tylko się matami okryją: a latem ciepłemu powietrzu powierzą. Przez zimę Cebule z ziemi wyjęte i ochłodzone, przechowają się w suchym

chym piasku, na miejscu ciepłym i suchym.

L. G. 851.

POLYGALA: KRZYŻOWNICA. Jest rodzaj roślin mający *Nitek* pyłkowych ośm, na dwie kupki zrosłych. *Kielich* ma listków pięć, z tych dwa listki są farbowane, i wyrażają podobieństwo skrzydełek; stąd kwiat ma kształt niby motylkowy. *Strączek* jest dwukomórkowy, przewrotnie-serduszkowy. Ze dwadzieścia sześć gatunków dwa mi tylko są wiadome.

1054.

POLYGALA VULGARIS: KRZYŻOWNICA POSPOLITA. U Teodora i C. Bauhina *Polygala major*: u Royena *Polygala foliis linearis lanceolatis, caulibus diffusis herbaceis*. Ma podług Linneusza znaki gatunkowe takie: *Kwiaty* są w grona skupione: *Pręty* pojedyncze, zielne, leżące: *Liście* równo-szerokie lancetowe. Rośnie na suchych pagórkach, łąkach, i pastwiskach: kwitnie od Lipca aż do Jesieni.

Korzeń jest trwały. *Pręt* podług Linneusza ma być zielny; wyznał jednak, że u tych, którym naidował, ciężko mi przychodzi uznawać za zielne, bardziej się bowiem zbliżają do chrościnkowych. *Liście* dolne mają gorycz, są nieco krótsze i szersze od wyższych, które są lancetowe. *Kwiaty* są po-

spolicie błękitne, czasem czerwone.

Roślina ta nie tylko Bydła jest przyjemna, ale i w lekarstwie ma swoje dobre skutki dla ludzi. Korzeń, osobliwie skorka z niego, zażywa się w napoju, od kwintli aż do trzech fotów przez dzień, na ulżenie wyrzutu flegmy, na poty, pędzenie moczu, ustatwienie stolców: w kolkach bokowych, suchym Kasalu, i Suchotach. Niektórzy zalecają w wodney puchlinie, w Podagrze, i na rozwolnienie krwi splekney.

1055.

POLYGALA AMARA: KRZYŻOWNICA GORZKA. U niektórych *Podygala minor*. Ma *Kwiaty* w grona skupione: *Pręty* dosyć w górę stojące: *Liście* korzeniowe przewrotnie jaiowe, i większe niż u gatunku poprzedzającego. Rośnie na miejscach pagórkowatych: kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Roślina ta nieznacznie się różni od gatunku poprzedzającego: największą różnicą jest, że liście są większe, i większą gorycz mają. Skutki lekarzkie ma też same, ale mocniejsze.

L. G. 495.

POLYGONUM: RDEST. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych od pięciu do ośmiu: *Otworów* dwa lub trzy. *Kielicha* nie ma. *Korona* jest kielichowata, pięćdzielną. *Nasionie* pojedyncze, rogate. Syreniusz nazwał pod

pod imieniem *Polygonum* kilka roślin opisać, które przecięż do tego systematycznego rodzaju nie należą: z Linneuszowych zaś 27. gatunków, następujące są mi wiadome.

1056.

POLYGONUM BISTORTA: RDEST WĘZOWNIK. Ma za znaki gatunkowe: *Pręt* pojedynczy, *Liście* jajowe po przecie zbiegające. Rośnie na wilgotnych łąkach, osobliwie pod lasami: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń jest trwały, wielki, okrągławy, drzewiasty, skręcony, mający gromadkę korzonków włosienkowych. Liście pospolicie na obwodzie się fałdują: korzeniowe mają ogon ku spodowi się rozszerzający: prętowe zaś pręt otuleją. Pręt około łokcia wysoki, kończy się gęstym, jajowo-okrągłym kłosem kwiatków czerwonych lub białych. W kwiatkach nitki pyłkowych bywa od 8: do 10. między kwiatkami zaś są pokrywki liściowe białe, lancetowe. Nasienie jest troyboczne. Dla rozmnożenia na Włosnę lub w Jesieni podzielić się korzenie, i posadzić na wilgotnym, nieco przycmionym miejscu.

Roślina ta ma w gospodarstwie i lekarstwie swoje zalety. Z kwiatu Fszczoły noszą na Miod i Wosk. Korzeń Garbarzem jest zdolny do wyprawy Skor: tenże z zwyczajnym Koperwasem gotowany, daje Atrament i czarną farbę: tenże na

mąkę sterty, i z chlebową mąką zmięszany, daje Chleb bardzo smaczny. Liście młode żążyć się mogą na zieloninę, i są Bydłu przyjemne, Konie tylko ich nie lubią.

Korzeń ma w lekarstwie skutki ściągające, osobliwie od dawniejszych lekarzów, inż to w Dekokcie, inż w proszku był używany na chwisiące się żęby, na Biegunki, i krwi pływienia.

1057.

POLYGONUM AMPHIBIUM: RDEST WODNY. Ma *Nitek* pyłkowych pięć, *Otwor* dwudzielny, kwiatowy *Kłos* jajowy. Rośnie w Stawach i Rowach; kwitnie w Czerwcu.

Liście tej rośliny są skoskowate, jajowo-okrągłe, mają równo białące żyłki, i na obwodzie są drobno żębkowane. Ogonki liściowe są skrzydełkowate. W kątach liści wyrastają nagie preciki kwiatowe, a na nich kwiatki czerwone są w okrągławy kłos skupione; i mają między sobą krotkie pokrywki liściowe. Cała ta roślina pływa w wodzie.

Smak ma kwasny, i cierpkii w skutkach lekarskich bardzo się zbliża do poprzedzającego Węzownika.

1058.

POLYGONUM HYDROPIPER: RDEST PIEPRZNY. Ma *Nitek* pyłkowych sześć; *Otwor* dwudzielny; *Liście* lancetowe; *Przyradki* liściowe nie

O 2

wia-

włoskowana. Rośnie na wilgotnych miejscach, osobliwie gdzie się po deszczach woda nieco zatrzymać zwykło: kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Roślina ta roczna ma Pręt około łokciowy, nieco leżący, od połowy przecięż w górę stojący; kolanka na nim są znaczane. Liście są gładkie, i bez plam. Przysadki liściowe są krotkie, szerokie, farbowane, przytępione, i na obwodzie nie włoskowane. Kwiaty białe lub czerwone są na wierzchołkach gałązek w cieni kłos skupione. Ziarna nasienne są spłaszczone i śniące.

Smak w całym ziele jest gryzący i ostry: w wyciśniętym zaś soku kwaskowaty tylko. Zdaniem niektórych, roślina ta jest zaostra do zażycia wewnętrznego; przecięż iey zażywali dawniejsi lekarze w wodzie lub w winie gotowanej, osobliwie z rozenkami lub kwaśnym Szcawiem, na pędzenie moczku w wodney puchlinie u osob flegmatycznych: na zamulone wnętrzości, na zatwardzenie stolców, na żółtaczkę. Zewnętrzne zażycie jest bezpieczniejsze i użyteczniejsze. Puchliny wodne, stare wrzody, mające obwód twardy i gnijące ciało; albo się okładają świeżemi liśćmi, albo się wymywią wodą z niemi gotowaną. W Enemach zażywa się na przymuszone stolce i biegunki. Rany, Wrzody, i Puchliny Koni, tym zielelem leczyc można. Własna w słunowej wodzie

pierwey namoczona i przesuszona, w wodzie gotowanej z liśćmi tego Rdestu, farbuje się żółto.

1059.

POLYGONUM PERSICARIA: RDEST PCHLANY. Ma Nitek pyłkowych sześć, Otworów dwa. Kłosa kwiatowe są iaiowo podługne: Liście lancetowe: Przysadki liściowe włoskami obwodzone. Rośnie w ogrodach, na rolach, przy rowach: kwitnie w Lipcu.

Roślina ta roczna ma korzeń cienki. Pręt około łokciowy leży na ziemi, ku końcowi się przecięż w górę podnosi, i ma pod liśćmi knoty, albo kolanka. Liście są długi, lancetowe, pospolicie gładkie: i częstokroć mają brunatną plamę na dolney pęczyszynie. Przysadki liściowe są leykowane, i kończą się nitkami. Kłosa kwiatowe nie są liczne: stoją w kątach liści, są krotkie, walczkowate albo iaiowe: Kwiatki białe lub czerwone. Nitek pyłkowych czasem bywa siedm. Ziarna nasienne są iaiowo-okrągłe, i zaostrome.

Smak ma saltrzeny, kwaskowaty, z wolna ściągający. Dawniejsi lekarze zażywali wody lub wina z liśćmi gotowanego na rany piersiowe, na wymywanie wrzodów i miejsc zakrwawionych, na Rake i Gangrenę. Wefnę, jak gatunkiem poprzedzającym, owszem nierownie lepiej, można żółto farbować.

1060.

1060.

POLYGONUM AVICULARIS: RDEST PTASI U C.

Bauhina *Polygonum latifolium*: u Lonicera i Teodora *Polygonum majus*: u J. Bauhina *Cestrodia*: u Kordusa *Corrigiola*: u Kemerarynsza *Polygonum vulgare*: u wielu innych *Polygonum mas*. Ma Otworów trzy: Kwiatki stoją w kątach liści: Liście są lancetowe: Pręt zielny leżący. Rośnie tak na płonnych jako i oprawnych miejscach: kwitnie od Lipca aż do Jesieni.

Roślina ta roczna, ma korzonki drobne: puszczą prętów wiele około półfokciowych, wielokolankowych, pospolicie gęsto liściami osadzonych. Liście są bez piam, czasem czerwone, krótsze lub dłuższe, zawsze przecięż wierzchołkowe są większe. Kwiaty białe lub czerwone, albo pojedynczo, albo po kilka tytko skupione stoją w kątach liści. Przasadki liściowe są białe, uschłe, na obwodzie nitkowate.

Na roli ta roślina gdy obficie rośnie, jest bardzo gospodarzowi niemiła, i inaczej wygubić jej nie można, jak napędzeniem Swini, którym tak jest użyteczna, że samymi liściami ukarmić się mogą. Owcom szkodzi: od niej zgnilizny i zatwardzenia dostają. Ziarna nasienne mogą być użyte dla żywienia drobia, i w czasie niedostatku, może być z nich Kasha dla ludzi. Da-

wnieysi lekarze, sok wyciśniony, wodę lub wino z zielom gotowane, zalecali na rany, krwi pływienia, i choroby uszu.

1061. *

POLYGONUM TATARICUM: RDEST TATARKA.

Następujący wprowadzie gatunek w wielu miejscach u nas nazywają Tatarką, gdy lednek kilkorakie ma imię, a ledno w porządku układowym usztecnić należy: imię Gryki zastawiający dla następującego, ten gatunek słusznie nazwiemy Tatarką. Nie wiele się różni od Gryki: ma zaś znaki gatunkowe takie: Liście są szerszkowoskraszkowe: Pręt bez obrony, prosto stojący: Ziarna nasienne są nieco zebkowane. Rośnie dziko w Tartaryi, ale dla wielorakich pożytków w Szwecyi i Syberyi umyślnie się zasiewa.

Kształt Tatarcki jest Gryce tak podobny, że się pilnie przypatrzeć trzeba dla poznania różnicy. Pożytki zaś są widoczniejsze. Zapewniają bowiem zagraniczne wiadomości, że na zimę trwałe jest tak dalece, że ją przed zimą sieć można; powtore, że pręty nierownie wyżej wyrastają, i są bardziej soczyste, a stąd dobrą paszę dają: potrzebne, że dwa razy tyle ziarn wydaie jak Gryka, i ziarna nierownie są ważniejsze.

1062. *

POLYGONUM FAGOPYRUM: RDEST GRYKA. Ma

Li-

Liście serduszkowo-straszkowe: na Ziarnie nasiennym rogi równe: *Pręt* jest bezbronny, stojący wprawdzie, ma przecięż iakową skłonność do wietkości. Początkowo pochodzi z Azji: u nas niektóre części, o miejscami i znaczne role nią się zasiewają.

Jak maie małą, mało co więcej jest nad lat trzysta, gdy tę roślinę z Grecyi i Tureckich krajów do Włoch przeniesiono, pod imieniem *Fruamentum sarracenicum*. Rozeszła się potem po wielu innych krajach. Ma dla siebie zaletę, że nie gardzi suchymi i piaszkowemi gruntami: że gruntu nie wyniszcza, ale owszem uprawia.

Wiedzą gospodarze, że nawoza i dobrego gruntu nie potrzebnie: że grunt dwa razy przeorany być powinien: że błotne, niskie, gliniaste miejsca nie są dla niej zdadne: że się prawie co trzy lata ledwie raz udeje. Zagraniczni gospodarze mając grunta oddalone, że im nawozy z trudnością przychodzą, zasiewają Gryką: e gdy będzie w samym najwyższym wzroście, przyorną onę w ziemię, i zapewnią, że się tym sposobem grunt iakby nawozem dobrze przysposabia pod inne zboża.

Słomą gryczaną świeżą i soczystą, nadzwyczajnie prędko Owce ukarmić można: też jest dobrą paszą dla Bydła, osobliwie w zimie wodą wrzącą sparszona. Z kwiatu Peczofy bardzo obficie na Miod i Wosk

noszą. W plewach i otrębach gryczanych iata długo się świeżo zachowują. Ziarna nasienne deją dla ludzi Mąkę, Kaszę surową i obwarzoną, oraz Kaszę drobną, miejscami Krakowską zwaną.

Zdaniem lekarzów, pożywienie z ziarn gryczanych jest wprawdzie cokolwiek do strawienia trudne, przecięż zdrowe i użyteczne, byleby nie było z mlekiem użyte. Mąka gryczana sama, jest na Chleb nieużyteczna, ale na pół z pszenną deie Chleb piękny i smaczny. Z Słodu gryczanego Piwo będzie słodkie i czerwone.

1063.

POLYGONUM CONVOLVULUS: RDEST HRECZKA. Tak nazwiemy dla układowej różnicy imienia. Ma *Liście serduszkowe*: *Pręt* rogaty, wiaący się: *Kwiaty* przytępiłone. Rośnie na roli i w ogrodach: kwitnie w Czerwcu.

Roślina ta roczna puszcza pręt albo wić bęgowaną, po ziemi łażącą, albo po płotach i czego może czepiającą się. Liście stoją na osobnych ogonkach, są troyboczne, gładkie, i częstokroć czerwone. Kwiatki żółtawe, biafo bęgowane, stoją w masę liczbie na bardzo krótkich szypulkach, w kątach liści, i składają niby kłoski. Głowki pyłkowe są sielotowe. Ziarna nasienne są troyboczne, i mogą być tak użyte, iak zwyczajney Gryki.
Zie-

Ziele jest przyjemną paszą dla Bydła, tylko nie dla Owiec.

1064.

POLYGONUM DUMETORUM: RDEST PTASI JEZYK. Ma Liście serduszkowe: Pręty gładki, wiązcy się: Kwiaty skrzydełkowate. Rośnie w przyćmionych zarodkach i lasach: kwitnie w Czerwcu.

Roślina ta roczna wile się po czym tylko może do góry. Liście od ogonka mają okrągławe łapki. Kwiaty wiszą na długich szypułkach, i w kątach liści czynią grzebieniaste grona, albo znaczne kłosy kwiatowe. Głowki pyłkowe są białe. Trzy działki Korony mają przysadki skorkowate, szerokie i białe.

L. G. 1179.

POLYPODIUM: PAPROC. Jest rodzaj roślin krytopfcio- wych, których części owocowania naksztają Kropek okrągłych na płeszczyźnie liści są rozrzucone; gatunków jest sześć- dziesiąt i cztery, lecz tylko następujące mi są w kraju wiado- me.

1065.

POLYPODIUM VULGARE: PAPROC PAPROTKA. U Lobela *Polypodium filicula*, u berba *radiola Apuleii*; u Dodonusa *Polypodium majus*; u Dalechampa *Polypodium primum*; u Blekwela *Polypodium quercinum*; u Royona *Polypodium fronde pinnata*; *pinnis lanceolatis in-*

divisis serrulatis alternis con- nato sessilibus. Ma znaki takowe: Korzeń jest łuskowany: Liście są dzielone na podłużne, tępe, i dosyć zębkowane poprzeczne części. Na Podlesiu mi się wprowadzie dotąd naya- dować nie zdarzało, lecz w innych stronach jest, i rośnie na starych murach, między ska- łami, i czasem na drzewach w rozpadlinie kory.

Korzeń jest gruby, głowko- waty, brunatnymi łuskami i czarnymi włoskami pokryty: po- wierachu czerwono brunatny, wewnątrz zielonawy: obmierźle słodki. Części owocowanie po- kazują się w jesieni, w gro- madki dość znaczne, żółte, i okrągłe skupione.

Korzeń dopoki świeży jest, lekko i bezpiecznie żołądek roz- walnia: lecz ususzony hardziej zatyka, chyba że będzie bar- dzo długo gotowany. Lekarze zachwalają zażyte jego na za- muloną Wątrobę, i Kryzy na żółtaczkę, na Szkorbut, na Siedzionę, na Podagrę, w Szaleństwie, w gorącym moczu, w Gonorrhoi, i w słonym Ka- szlu. Żyżywa się w wyciśnio- nym soku, proszku, herbacie, lub tyzannie.

1066.

POLYPODIUM IONCHI- TIS: PAPROC KWIŹIOR. U Turneforcynusa *Polypodium an- gustifolium.* Ma Pręty liściowy łuskowany: Liście są nachylone, półmisiągczkowate, zębkami obwodzone. Rośnie lubo

lubo rzadko, w lasach pagorowatych.

Roślina ta jest kosmata i twarda. Pręt liściowy ma na sobie brunatne łuski. Liście palczaste są złożone z licznych, równych, zakrzywionych listeczków, z których każdy ma troyboczną przysadkę. Części owocowania po 12. lub więcej par są skupione na dolnej płaszczyźnie liści, w gromadki iaiowo-okrągłe.

1067.

POLYPODIUM PHEGOPTERIS: PAPROC BUKOWA. Ma Liście prawie dwa razy pierzaste, których dolne listeczki są odgięte: i których wszystkie listeczki parami są zjednoczone przez listeczek czworoboczny. Gdzie tylko są lasy bukowe, wszędzie rośnie.

Pręt liściowy jest gładki, liście są złożone z wielkiej liczby listeczków, które często-kroć są kosmate. Części owocowania są skupione w gromadki żółtawe.

1068.

POLYPODIUM FONTANUM: PAPROC ZDROIOWA. Ma Pręt liściowy gładki: Liście pierzaste, rozpięzzone: Listeczki okrągławe, ostro wcinane, rośnie w bliskości zdrojów.

Pręt liściowy jest niski, tęgi, bruzdowany. Listeczki składają się ze czterech lub pięciu par ieszcze mniejszych listeczków, z jednym na końcu nie

do pary: listeczki wierzchołkowe łączą się z sobą. Części owocowania stoją w okrągłych kupkach w białych pokrywkach, i gdy dojrzeją, całą dolną płaszczynę liście okrywają.

1069.

POLYPODIUM CRISTATUM: PAPROC GRZBIE-NISTA. Ma Liście prawie dwa razy pierzaste: Listeczki iaiowo podługne; a ieszcze mniejsze listeczki przytępione, i na wierzchołkach ostro zębkowane. Rośnie miejscami w lasach, i jest iedna z największych tego rodzaju.

Pręt liściowy ma łuski błękitne. Liście są ślnięte gładkie, i pospolicie trzy razy pierzaste. Listeczki większe mają około dwadzieścia mniejszych, a te ieszcze mniejszych około 12. par, z których wierzchołkowe z sobą się łączą. Kropki owocowe są okrągławe, i stoją po pięć lub sześć na każdym listeczku.

1070.

POLYPODIUM FILIX MAS: PAPROC SAMIEC. Ma pręt liściowy niby słomiany. Liście są dwa razy pierzaste: Listeczki tępe i drobno karbowane. Jest iedna z najpospolitszych, rośnie wszędzie w lasach, i rodzi części owocowania od Czerwca aż do Jesieni.

Korzeń nitkowaty dzieli się na ramiona. Pręt liściowy fuskowany, gdy z ziemi wyrasta, jest zawiniony, dalsy potem dopiero się prostuje. Liście by-wają

wają około łokcia dłużej: Liścieczki ich dolne są większe, im zaś daley ku wierzchołkowi, tym bardaley się zwężają, a stąd niejaką Piramidę wyrażają: są wszystkie podługne. Kropki owocowe są jajowe, i mają obwodkę sprężynowatą.

Korzeń ma smak obrzydliwy, z początku słodkowy ślegmisty, potem gorzawy i ściągający: z winem gotowany mięsł od dawnych lekarzów osobliwszą zaletę na robaki, na łamanie w członkach, na początki wodney puchliny. Brzemiennym Niewiastom jest zawsze szkodliwy.

Owce tej rośliny nie tykają. Korzeń i Liście są rzadne Gerberzom do wyprawy Skór. W Syberyi liści zamiast Chmielu do Pi: a zażywają. W niektórych stronach, gdzie wielki jest drzew niedostatek, palą niemi w piecach. Spalone wydają wiele dobrego Popiofu, z którego Anglicy i Szwedzi robią gaski mydlane, albo tegoż popiofu zażywają do Hut śklanych, na szkło bardzo dobre.

1071.

POLYPODIUM FILIX FÆMINA: PAPROC SÆMICA. Ma Liście dwa razy pierzaste, których Liścieczki są lancetowe, na ostre poprzeczne części dzielone. Rośnie na wilgotnych miejscach.

Liścieczki są dłuższe niż u Paproci Saunca, tęższe, barziej zaostrome, i na iednym Liście:u bywa ich około 40. par. Kro-

pki owocowania stoją połedynczo, i widzieć się dają w Lipcu i Sierpniu. Na korzeniu wpoprzecz przerzniętym wydaie się niejakie podobieństwo liter C. J. Oszańci, którzy u nas pod imieniem Węgrzynow niemieckie lekarstwa roznoszą, często króć Wieśniakom naszym do różnych zabobonów, Korzeń ten przedaia.

1072.

POLYPODIUM ACULEATUM: PAPROC CIERNISTA. Ma Pręt liściowy szczecinami osadzony: Liście są dwa razy pierzaste, a ich Liścieczki półmiesiączkowate, zębami obwodzone. Rośnie w niektórych lasach.

Pręt liściowy jest troyboczny, czerwonawemi łuskami okryty. Liście są twarde, i mają ku wierzchowi troyboczny przydatek. W Anglii zbieraia tę Paproć w Stogi: suchego czasu palą ją w dofach na Popiof. Popiof mieszaia z ługiem, i robią kule tej wielkości, aby się każda w ręku pomieścila: suszą, i zażywają do prania bielizny, która od nich znacznie bieleie, i krochmalenia nie potrzebuie. Popiofu ięszce tego zażywają na Blechach Pfcien, i do Hut śklanych.

1073.

POLYPODIUM DRYOPTERIS: PAPROC MAŁA. Ma Liście trzy razy skłedane, których Liścieczki stoia po trzy, i są dwa razy pierzaste. Rośnie w lasach.

Ko-

Korzeń okrągławy, łuskowany, ciągnie się wpoprzecz pod ziemią. Liście są nieco twarde, gładkie, a ich listeczki są łańcuchowe, tępe, karbowane, brzegowane, coraz dalej się ściśniają, a na koniec łączą się z sobą. Kropki owocowania zabierają całą dolną część liścia płaszczynę.

L. G. 1192.

POLYTRICHUM: MECH WŁOSISTY. Jest rodzaj kryptopściowy, do Mechów należący. *Słoić* ma *Nakrywkę*, i kosmaty *Czapek*, jest na małym bardzo dnie osadzony. *Gwiazdka*, którą Linneusz uznaje za *Samicę*, jest na osobnej roślinie oddzielona. Ze trzech gatunków dwa są wiadome.

1074.

POLYTRICHUM COMMUNE: MECH WŁOSKOWY POSPOLITY. U J. Bauhina i Fuchsa, *Polytrichum Apuleii*: u Dodoneusza, Dalechampa, i C. Bauhina *Polytrichum aureum*: u Tragusza *Polytrichum majus*. Ma *Pręcik* pojedynczy: *Słoić* podługno czworoboczny. Rośnie na mokrych miejscach: kwitnie zaraz po śniegach począwszy, aż do Maja.

Korzeń jest trwały, długi, cionki, nitkowy. *Pręciki* proste, tęgie: od spodu, gdzie jeszcze ziemią są okryte, małe i drobne mają listeczki: nad ziemią zaś są gęsto osadzone długimi, płaskimi, w górę sto-

jącymi listkami, które mają ząbeczki, i kończą się tęgim ostrzem. Niektóre *pręciki* mają tęgą, prostą, i żółtą szczecinkę, z brudnej pochewki wyrastającą, nagą, i ku wierzchołowi grubiejącą; a na wierzchołku *Słoić* z płaską, nieco kręgielkową i zamrzoną na krywką, że skoreczką *Słoić* zamkniętą: i *Czepkiem* rozpiętym od spodu białym, od wierzchu czerwono-żółtym.

Niektóre inne *Pręciki* kończą się krótszemi szczecinkami, a na ich wierzchołkach jest *Kielich* z listków w gwiazdkę ułożonych, mający pyłek żółty. Linneusz i Royen, pomylił go za *Samicę*: inni zaś upewniali, że jest tylko *pączkiem* liściowym.

Dawniejsi lekarze różnym sposobem tej rośliny używali w rozmaitych chorobach, i ma też samo mieć skutki, które mają *Herba capillares* w *Aptekach* zwane. Z teraźniejszych lekarzów niektórzy uznają jej skuteczność w żółtaczce, *Kamieniu*, *Kolkach* bocznych, i zamulonych gruczolich. *Złotnicy* żółtych jej *pręcików* potrzebują.

1075.

POLYTRICHUM URNIGERUM: MECH WŁOSKOWY SŁOIKOWY. Ma *Pręciki* na wiele gałązek podzielone: *Szypułki* kwiatowe wyrastają z kątów liści. Rośnie w lasach na nieco wilgotnych miejscach.

Li-

Liście są zastrzone, stoją zagęszczone, i mają ząbki. Szczecińki wyrastają przy początku nowych wypustków. Sfoiki są wąsaczkowate, na obwodzie włoskami otoczone, i pod nakrywką szersze.

L. G. 1123.

POPULUS: TOPOLA. Jest rodzaj drzew mających *Płc* wcale oddzieloną. Kwiaty są w kotki skupione, mają Kielich rozpierszony; i gruszkowatą, ukośną nie dzieloną koronę. Samce mają osm nitok pyłkowych: *Samice* otwor ieden z blizną czterodzielną. *Torebka* nasienna dwukomorkowa, wieloziarnowa. Ziarna mają koronkę włoskową. Z pięciu gatunków cztery opiszę.

1076.

POPULUS ALBA: TOPOLA ZIWCZAYNA. Ma za znak gatunkowy, że iey Liście są okrągławe: na obwodzie zębate wycinane: od spodu kożmate. Rośnie osobliwie na nieco wilgotnych miejscach, i kwitnie wczesnie na wiosnę.

Pień rośnie bardzo sporo; częstokroć co rok przybywa około czterech fokci iego wysokości: pospolicie w 20. lat inż zapafney swojej dorasta pory: ma drzewo miękkie, lekkie, pulchne; poki młode, białe, starsze brunatne. Kora popielnto siwa i gładka. Liście mają ogonki około dwa cale długie, białą wosną pokryte; działą się od

3. do 5. nierównych działów, i mają ząbki: są nie mase, od wierzchu ślniące, ciemno-zielone, a w iesieni pospolicie brunatno upstrzone: od spodu są białe, mają trzy znacane żyły, i są wosną okryte.

Udaje się wprawdzie i na suchym gruncie, najlepiej przecięż na nieco wilgotnym. Rozmnożenie stać się może z nasienia, lecz tego nie potrzeba, kiedy są łatwiejsze sposoby. Korzenie, które pżytko się ciągną pod powierzchnią ziemi, od pnia się poobcinają: gdy puszcza młode wyrostki, przesadzają się. Albo też gałązki trzy lub czterofokciowe na wiosnę odsamane, wsadzają się w ziemię około trzech ćwierci fokcia głęboko.

Drugi Topolą tą osadzone, nie źle się wydają. Kwiaty ranne Paczofom są użyteczne: a Liście są dobrą zimową paszą dla Owiec. Drzewo, lubo sobie po nim wielkiej trwałości obiecywać nie można, gdy iedenak rośnie na suchym gruncie, do podfey Budowy użyć się może. Nie tylko w Kamszatce, lecz i we Francyi w Pikardyji około *Amiens*, prawie wszystkie budowy chłopskie z tego drzewa są budowane. W Brabancyi tarcie topolowych używają na Szafy i Podfogi. U nas Łyżki Wiśniaków i Niacki są pospolicie topolowe.

1077.

POPULUS TREMULA: TOPOLA OSA. U Belloniusza *Pe-*

Populus alpina: u Methiolo i wielu innych *Populus lybica*: u Tragusa i Lonicera *Populus nigra*. Ma liście okrągławe, na obu płaszczyznach gładkie, wycinane i zębkowane. Rośnie obficie w wielu lasach.

Korzenie się daleko rozchodzą, i częstokroć na 12. fokci w około. Pień rośnie sporo, i pospolicie w 30. roku inż urosł zupełny, nie trwa nad lat 60. Drzewo jest białe, miękkie, pulchne. Kora ciemno siwa, zielonością nieco pomieszana. Liście gdy się puszczają, są od wierzchu włosiste, od spodu wełniste: daley potém z obu stron gładkie, od wierzchu jasno-zielone, od spodu białawe: czasem większe, czasem mniejsze, grube, tęgic, grubo zębkowane i zaostrome: stoją na zgęstych ogonkach, które ku wierzchowi są spłaszczone, stąd się od najmniejszego wiatru poruszają. Kwitnie wczesnie na wiosnę.

Udaje się na każdym gruncie, chociażby najsłabszym, najlepiej przecięż na nieco wilgotnym. Rozmnaża się obficie bez ludzkiego starania przez opadające nasienie. Drzewo to wprawdzie jest pożyteczne za jedno z najpodlejszych, na węgle i opał niezdatne dla trzasku: ma przecięż i swoje pożytki. Z desek osowych robią się klince do nakrywania dachów. Tarcice są lekkie, zdadne do różnych robot stolarskich. Doświadczono, że Osina bez przemiany w wo-

dzie będąca, nad wszystkie drzewa jest najtrwalsza, a stąd się zdać może do rzeczy zawsze pod wodą będących. Cegła lub dachówka świeżą Osiną upelona, staie się niby polewaną, jest mocniejsza, i nabiera podobieństwa do supku kamiennego. Pa-li się na popioł i poraż. Węgle są zdadne na proch do strzelania. Kora zdadna jest Garbarzom do wyprawy Skór. Kwiaty, ile ranne, są Pszczołom użyteczne: a młode gałązki i liście przyjemną na zimę paszą dla Bydła.

1078.

POPULUS NIGRA: TOPOLA SOKORA. U Lonicera i Tragusa *Populus alba*: u Anguillary i Turnera *Populus secunda*. Ma liście deltowe, zaostrome, zębkowane. Rośnie osobliwie na nieco wilgotnych miejscach.

Korzenie rozchodzą się daleko, są wewnątrz płomienisto-płamione, i z nich się w dżugim czasie pospolicie staie owa kość kopalna pod imieniem *Osteocolla*. Pień wyrasta sporo do znaczney grubości i wysokości. Drzewo jest białe i lekkie. Kora ciemno siwa. Pąki liściowe są grube, zaostrome, lipkie, mają zapach balsamiczny. Liście są prawie troyboczne, od ogonka okrążone, od wierzchołka dżugo zaostrome: mają okrągłe ząbki, są grube, mocne, jasnozielone: na zwierchniey płaszczyźnie śniące: na dolney mają wpodłuż znaczną żył-

żyłkę: ogonki ich są około pół-trzecia cała długie. Kwiaty kwitną wczesnie na wiosnę, a Semicie są w masie pojedyncze guziki skupione.

Daie się u nas miejscami widzieć odmiana tego gatunku, którą niesłusznie niektórzy Wierabą Włoską nazywają: nie ma nic wierabowego: jest to *Populus Włoska*, z Lombardyi we Włoszech pochodząca. Różni się najwięcej tym, że gałęzie mając nierozpierszche, ale ku pniovi zbliżone, wyrza w wzroście Piramidę. Drzewo w niej jest bielsze: Kora istniejsza: Liście węższe i ciemniejsze. Rozmnożenie iey jest bardzo łatwe: ułamane na wiosnę latorożki, przez dzień i noc w wodzie namoczone, do dwu trzecich części wsadzą się w ziemię. Zaleca ią osobliwioy widok, inne użytki ma iednakowe z Sokorą.

Co się tycze zwyczajney Sokory, ta się naylepiej udaje na tfastym, nieco wilgotnym gruncie. Rozmnaża się przez wypustki od korzenia. Drzewo sżyć się może na Tarcice, i do różnych robot. Gałęzie zdadne są do Paszyn, i Płotów martwych. Z rosog robią się Koszyki. Rdzeń zamiast czopków korkowych obrocić się może do satorykania flagg. Z żyk pod korą robią w Szwecyi powrozy do sieci rybackich. Kory w północney Azyi zamiast Chleba zżywają. Pąki liściowe, z których Pcszofy obficie zasklep zbierają, mają pachnącą

żołą żywicę, którą zebrać można gotując w wodzie, i przez chustę wyciskając. Ta żywica w swoim oleyku, albo w spirytusie winnym, albo w Maciach, zżywa się wewnętranie i zewnętrnie na gnienie, wzmocnienie, ściąganie: w ranach, w puchlinie żył pulsowych, we krwi płynieniu, wewnętrnych wrzodach, w sfotey żyłce, w bolu głowy, w biegunkach, i osłabionych wnętranosciach. Liście są wymienią zimową paszą dla Owiec. Z wosny na nasieniu, okazał *Schäfer*, że się da ią robić Materye, Papier i Kapelusze.

1079. 6

POPULUS BALSAMIFERA; TOPOLA BALSAMOWA. U wielu Pisarzów *Populus Tacamahaca*. Ma Liście ieiowo-okrągłe, zębkowane, na dolney pfczryźnie białawe: *Przysadki* liściowe są żywicowate. Rośnie dziko w północney Ameryce i Azyi: u nes w niektórych Szkofkach drzew cudzoziemskich iuż się widzieć daie, i zimy się naszej nie obawia.

Na suchym gruncie pospolicie nie wyrasta w drzewo, ale się tylko trzymia krzewisto: lecz na miejscu nieco wilgotnym pień wkrótce przychodził do znaczney wysokości i grubości; korzenie w gruncie pulchnym daleko się rozchodzą, i wiele wypustek wypuszczają. Kora na pniu gładka, czarniawa. Drzewo białe i dosyć mocne. Liście

są dłuższe jak szerokie, na obwodzie drobno ząbkowane, tęgie, owalne, ostro zaostrzone, na obu płaszczyznach gładkie i śliskie; na zwierzchniej ciemnozielone, na dolnej białawe, drobnymi żyłkami przeplatane. Pąki na wiosnę są pełne soku gęstawego, żółtawego, gorzkiego, zapachu mocno balsamicznego, który w ciepłe czasy kroplami się pokazuje.

Rozmnożenie bardzo łatwo stać się może: albo się wypustki z korzenia rozsadają, albo się niefamane latorośniki w ziemi utkwiają. Drzewo to ma być między wszystkimi Topolami do użycia naysadniejsze. Pąki są Peczolom bardzo ulubione.

Żywica z Pąków jest w Aptekach pod imieniem *Tacamabaca*; ta, która się zbiera z Pąków, jest naysprzedniejsza, ale nas rzadko dochodzi: wygotowana z Kory, Liści, i Gałęzek, jest pospolitsza, ale podleysza. W Spirytusie winnym rozpuszczona, ma osobliwszą skuteczność na pędzenie moczu, w Szkorhacie, i wyrostkach, które po francuzkiej chorobie w moczowym kanale zostają. Żyżywa się wewnątrznie i zewnątrznie na wzmacnianie, rozdzielanie, uśmierzanie bólów w Reumatyzmie, Katarach, bólach głowy, płynieniu i osłabieniu żołądka.

L. G. 603.

PORTULACA: KURZA NOGA. Jest rodzaj mały

dwanastu *Nitek* prętkowych: *Otwor ieden: Kielich* jest przedzielony. *Korona* pięćlistkowa. *Torebka* nasienna iednokomorowa wpoprzecz się otwierająca. Syreniusz nasz o kilku gatunkach wspomina; z siedmiu przecięż Linneuszowych gatunków, tylko następujący widziam.

1080. *

PORTULACA OLERACBA: KURZA NOGA OGRODOWA. U Kordusa *Portulaca agrestis*: u C. Bauhina *Portulaca angustifolia*: u Teodora *Portulaca arvensis*: u Gesnera *Portulaca minor*: u Mathioli, Tregusa; Dodoneusza, Lobela, Dalechampa *Portulaca tylosstris*: u Royona *Portulaca foliis cuneiformibus sessilibus*. Ma za znak gatunkowy *Liście* klinowate, i *Kwiaty* bezszypulkowe. Rośnie daleko w Jndy, Ameryce, i południowej Europie: u nas jest w niektórych ogrodach.

Roślina ta cała jest bardzo soczysta. Korzeń roczny. Pręt gałęzisty leży na ziemi. Liście nie dzielone, owalne, ku swemu wierzchołkowi się rozszerzające. Kwiatki nieznażne, zielonawo żółte, stołą skupione w kątach liści. Nasienie drobne.

Sieie się corocznie z nasienia, i częstokroć gdy się raz zasieie: bez starania z roslatującego się nasienia, coraz daley a daley się rozmnaża, że niewiadomy mógłby sądzić, iż jest rośliną dziką. Żyżywa się do przypraw ku-

kuchennych: miejscami liście zażywa się do sałaty.

W lekarstwie ma skutki orzeźwiająca i chłodząca: Sok wyciśnięty zażywa się w piwniu krwią, w Szkorbutcie, w różnych przypadkach krwi plynienia, w Kamieniu, i przywratach kamsu moczowego, na robaki. Podług niektórych, i nasienie ma mieć skutki chłodzące.

L. G. 174.

POTAMOGETON: RDESTNICA. Jest rodzaj maiaący *Nitek* pytkowych cztery, i *Otworów* tyleż, bez szyłek. *Kiełcha* nie ma. *Korona* cztero-listkowa. *Ziarn* nasiennych cztery. Ze dwunastu gatunków rzadko którego u nas nie dostaie.

1081.

POTAMOGETON NATANS: RDESTNICA PEYWAJACA. U Gerarda *Potamogeton latifolium*: u obu Bauhinów *Potamogeton rotundifolium*: u Teodora *Potamogeton spicatum*. Ma za znak gatunkowy *Liście* podługno-iaisowe, ogonkowe, pływające. Rośnie w Jeziorach i zatokach rzek, gdzie woda nieco spokojnie stoi. Kwitnie od Maia aż do Lipca.

Korzeń ma trwały. Liście są mocno, maia długie ogonki, i pływają na wodzie. Kłosa kwiatowe stoia w kątach liści, są długie, gęste i cienkie. Tak ten, iako i następuiaące gatunki maia w lekarstwie sku-

ski chłodzące, i zwolna ciągnące.

1082.

POTAMOGETON PER-FOLIATUM: RDESTNICA PRZEROSZA. Ma *Liście* serduszkowe pręt otulające. Rośnie w Jeziorach, osobliwie grunt gliniasty maiaących. Kwitnie w Lipcu i Sierpniu.

Korzeń ma trwały. Pręt pływaw w wodzie, i z każdego kolanka wypuszcza korzenie. Liście są szerokie, twarde i ślisiäe.

1083.

POTAMOGETON LUCENS: RDESTNICA WĄZKOLISTNA. U Turneforcyusza *Potamogeton Plantaginis folio*: u C. Bauhina *Potamogeton foliis angustis splendidibus*. Ma *Liście* lancetowe, płaskie, tak się w ogonek spuszczaiaące, że w nim niby giną. Rośnie w Jeziorach, Stawach, osobliwie grunt gliniasty maiaących. Kwitnie w Lipcu.

Korzeń iest trwały. Liście długie i wązkie, nieco się na obwodzie fałduia. Pochewki są wielkie i zielone. Kłosa kwiatowe stoia na długich szypulkach, i nie są kwiatami zagęszczone.

1084.

POTAMOGETON CRISPUM: RDESTNICA KĘDZIBRZAWA U C. Bauhina *Lactuca ranarum*: u J. Bauhina *Fontinalis crispus*. Ma *Liście* lan-

ce-

etowe, na przemiany stojące, kędzierzawiące się. Rośnie osobliwie w kopanych rowach, i kwitnie od Maja do Lipca.

Pochewki na pręcie są krótkie i białe. Liście mają trzy żeberka równo od siebie odległe, które przez proste, kątowne gałązki łączą się z żebrami pośrednim: mają obwód kędzierzawiony, i ząbki niby cierniste. Z kątów wierzchołkowych liści wyrastają kłosa kwiatowe, pospolicie około ośmiu kwiatów mające.

1085.

POTAMOGETON SER-RATUM: RDESTNICA GE-STO GAŁĄZKOWA. Ma Liście lancetowe, naprzeciw stojące, nieco na obwodzie kędzierzawione. Rośnie w leziarach i rowach kopanych: kwitnie w Sierpniu.

Pręty częstokroć na kilkanaście sążni długie bywają, i rozciągając się w wodzie zagęszczonemi gałązkami, czynią widok niby lasu małego. Pochewki są wielkie i szerokie. Liście długie, ostro zastrzone, bardzo ślnięce, i na obwodzie faldowane. Szypułki kwiatowe są grube i zakrzywione.

1086.

POTAMOGETON COM-PRESSUM: RDESTNICA SPŁASZONA. Ma Liście równo-szerokie, przytępione: Pręt spłaszczony. Rośnie w rowach i zaniedbanych studniach. Kwitnie w Lipcu.

Pręt ma długi i nagi, w wodzie pływający. Przesadki liściowe są białe i bardzo krótkie. Liście trawiaste, a lubo podług Linneusza mają być przytępione, u nas są zaostrome, i niby ością się kończące. Kłosa kwiatowe z nie wiału kwiatów są złożone.

1087.

POTAMOGETON PE-CTINATUM: RDESTNICA NAYMNIEYSZA: U C. Bauhina *Potamogeton gramineum ramosum*; u Raia *Potamogeton millefolium, seu foliis graminis ramosum*; u Rovena *Potamogeton foliis linearibus acutis longissimis, alternis confertis*. Ma Liście szczecinkowe, skupione, dwurzędkowe. Rośnie na błotach, i kwitnie w Czerwcu.

Gatunek ten jest najmniejszy z całego rodzaju. Gałązki kwiatowe są nagie, i częstokroć około półfektia długie: na tych stoją kwiatki w kupkach nieco od siebie oddalonych. Liście są wąskie, na obu płaszczyznach sklezione, krawką przedzielone.

1088.

POTAMOGETON S E-T A C E U M: RDESTNICA SCZECINKOWA. Ma Liście lancetowe, naprzeciw siebie stojące, zastrzone. Rośnie w rowach, na błotnych miejscach kopanych, i kwitnie w Czerwcu.

Pręt jest okrągławy i bardzo długi, z pływającą wodą się rozciągający: gałązki, których jest

jest wiele, są wzajemnie poplątane; liście bardzo wązkie, są około ćwierć łokcia długie. Szypułki kwiatowe bardzo krótkie, stoją na wierzchołku pręta. Kłosa kwiatowa gęste w kwiaty, i grube.

1089.

POTAMOGETON GRAMINEUM: RDESTNICA TRAWNA. Ma Liście równoszeroko-lancetowe, szersze od przysadków liściowych, bezogonkowe, na przemieszany stojące. Rośnie na błotach. Kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma roczny. Pręt długi, płaski. Liście są na obwodzie płaskie i gładkie: mają kreski równo od siebie odległe: coraz się zwężają, i tam, gdzie się gałązki poczynają, stoją parami. Wreszcie cała ta roślina z pierwszego weyrzenia ma podobieństwo do iskry trawy. Przysadki liściowe są liczne i wielkie.

1090.

POTAMOGETON PUSILLUM: RDESTNICA MAEA. Ma Pręt okrągły: Liście równoszerokie, częścią na przemieszany, częścią naprzeciw stojące, oddzielone, od pręta odstawałace. Rośnie na błotach: Kwitnie w Czerwcu.

Liście są słabe, krótkie i bardzo wązkie, pochewki na gałązkach długie, do gałązek przyciśnione, i jeszcze raz szersze od liści.

L. G. 634.

POTENTILLA: PIĘCPERST. Jest rodzaj mający wiele *Nitek* pyłkowych na Kiełchu osadzonych, i *Osmorów* wiele. *Kiełch* ma dziesięć działów. *Korona* pięciolistkowa. *Ziarno* nasienne okrągławe, nagie, są do małego i suchego *Kiełcha* przyczepione. Za dwudziestu dziwiciu gatunków, następujące, mi tylko są w Kraju wiadome.

1091.

POTENTILLA ANSERINA: PIĘCPERST ZŁOTNIK. U J. *Bauhina Argentina*. Ma Liście pierzaste, zębikowane. Pręt fałszywy: *Szypułki* jednokwiatowe. Rośnie w rządzle przy drogach, i na pastwiskach, kwitnie od Maja aż do Jesieni.

Korzeń jest mały, ale trwały: puszcza wiele liści, które leżą na ziemi. Pręt fałszywy, jest znacznie liśćmi osadzony, i w pewnych odległościach puszcza gałązki. Liście, osobliwie na gruncie gliniastym, są na dolnej płaszczyźnie białe, i jak ledwab śniące: są lancetowe, i składają się z listeczków około trzynastu owalnych, zębikowanych, coraz się powiększających, i między sobą drobniejszy listeczki mających. Kwiaty żółte, nieco pachnące, stoją w kątach liści, i mają około dwudziestu pięciu nitek pyłkowych.

Roślina ta ma smak nieco słony i kwaśkowaty: skutki jej lekarskie są ściągające. Sok z liści świeżych wyciśnięty, albo liście jak Herbata zażywane, leczą rany, stare wrzody, biegunki, i wewnętrzości wzmacniają. Na łakach, gdzie się zbyt rozmnoży, wcale nie jest użyteczną. Doświadczenia Gledytscha pokazały, że Garbarzom do wyprawy Skor zdatną być może.

1092.

POTENTILLA MULTIFIDA: PIĘCPERST WIELO DZIELNY. Ma *Pręt* leżący; *Liście* dwa razy pierzaste; *Listeczki* niezębkwane, w pewnej odległości od siebie stojące, na dolnej płaszczyźnie kosmate. Rośnie w niektórych miejscach na pastwiskach, i widzianem kwiaty w Czerwcu.

Korzeń ma trwały. *Liście* są z siedmiu listeczków złożone: listeczki znova są złożone z dziesięciu około siedmiu równoszerokich albo lancetowych, na przemian stojących. Wreszcie ta roślina ma wiele podobieństwa do Srebrnika, który się pod tym rodzajem nieco dalej opisze.

1093.

POTENTILLA SUPINA. PIĘCPERST CZOŁGAIĄCY SIĘ. Ma *Liście* pierzaste: *Pręt* leżący dwudzielny. Naydowanem w niektórych miejscach na miedzach, z kwiatami w Czerwcu.

Korzeń zda się być roczny, u niektórych przecięż sądziłbym, że dłuższy trwać musi. *Liście* są kosmate, i około z dziewięciu listeczków złożone. Kwiaty żółte drobne.

1094.

POTENTILLA RECTA: PIĘCPERST PROSTY. U Royena *Potentilla foliis digitatis, caule erecto corymboso.* Ma *Liście* siedmiopalczyste, lancetowe, zębkwane, na obu płaszczyznach nieco włosiste: *Pręt* prosto stoi. Rośnie na miedzach i w końcach pol: kwiaty widzianem w Czerwsu i Lipcu.

Korzeń jest trwały. *Pręt* około łokcia wysoki, obfite mający liście. *Liście* są zaostrome, głęboko zębkwane, na pięć lub siedm palców podzielone. Przysadki liściowe są głęboko rozpierszone. Kwiaty sierzyste stoją na wierzchołku *pręta*, w niejakim okółku skupione: mają Kielich włosisty, i około dwudziestu nitek pyłkowych.

1095.

POTENTILLA ARGENTEA: PIĘCPERST SREBRNIK. Ma *Liście* pięćpalczyste, klinowate, wcinane, na dolnej płaszczyźnie kosmate, *pręt* stoi prosto. Rośnie osobliwie na takim miejscu, gdzie niegdyś iaka budowla stała. Kwitnie w Czerwcu.

Korzeń jest drzewiasty, trwały. *Pręt* tegi, nie wiele gałązek mający. *Liście* na dolnej płaszczyźnie są niby białą pilnią okry-

okryte: dolne prętowe stoją na ogonkach, są niedziśnione, ku ostrzu tylko mają od trzech do siedmiu ząbków: wyższe są bez ogonków: a wierzchołkowe równo-szerokie. Przasadki liściowe są na dolnej płaszczyźnie kasmate. Kwiaty żółte na wierzchołku pręta składają nieiaki okofek: mają kielich biało kasmaty, i troistym rzędem nitek pyłkowych okofo dwadzieścia.

1096.

POTENTILLA AUREA:
PIĘC PERST ZŻOŁTY. Ma Liście korzeniowe pięćpalczyste, zębkowane, zaostrome: prętowe zaś troypalczyste. Pręt jest nachylony. Rośnie w sadach, i zarosłach osobliwie pagorkowatych. Kwiaty widziałem w Lipcu.

Korzeń trwały ma główek wiele. Liście dolne są nie dzielone, przytępione, miękkimi włoskami okryte, czasem biało obwodzone: gorne wyrastają z kątów przysadków lancetowych. Wierchofek pręta dzieli się na gałązki. Kwiaty żółte, ciemniejszą plamką naznaczone, składają na wierzchołku pręta nieiaki okofek, i mają niby iedwabne kielichy.

1097.

POTENTILLA VERNA:
PIĘC PERST WIOSNOWY. U Royena *Potentilla foliis quinatis incisiss, caule assurgente.* Ma Liście korzeniowe pięćpalczyste, ostro-zębkowane, przytę-

pione: prętowe zaś troypalczyste. Pręt nachylony. Rośnie na nieurodzajnych, suchych, i zimnych miejscach, gdzie rozlając się, w Kwietniu żółtemi kwiatkami niby okrywa się.

Korzeń jest drzewiasty, trwały, rozłazi się w ziemi: puszcza wiele rozlających się, w kwiaty obfitych Prętów, które znowu na wiele gałązek się dzielą. Liście korzeniowe stoją na ogonkach, są pięć, a czasem tylko troypalczyste: s tych palców, albo listków średni jest największy, bliższe ogonka najmniejsze: wszystkie zaś na obu płaszczyznach, i na obwodzie iedwabniowate włoski mają, i kończą się długimi ząbkami. i liście prętowe mają dwa iaiowo-lancetowe zęby; dolne stoją na ogonkach, wyższe są bez ogonków: a najwyższe są pojedyncze, z trzema ząbkami.

1098.

POTENTILLA ALBA:
PIĘC PERST BIAŁY. Ma Liście pięćpalczyste, których ząbki ku ostrzu z sobą się iednoczą. Pręt leży. Dno owocowe kasmate. Rośnie na pagorkach w trawiastych zarosłach, kwitnie w Kwietniu i w Maiu.

Korzeń jest trwały zewnątrz brunatny, wewnątrz zaś czerwony: Pręt i dolna płaszczyzna liści, są ślnięcą białą niby wewnęą okryte. Liście pospolicie są pięćpalczyste, lecz bliższe kwiatów częstokroć tylko trzy palce mają: wierzchowe zaś są pojedyncze, i stoją parami naprzeciw

P :

ciw

ciw siebie. Przysadki liściowe są lancetowe z gładką obwódką. Kwiaty białe na długich szypułkach.

1099.

POTENTILLA REPTANS: PIĘCPERST POSPOLITY. Ma liście pięćpalczyste: Pręt łączący: Szypułki jednokwiatowe. Rośnie wszędzie przy drogach, a osobliwie na gruntach gliniastych, i kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń jest trwały. Pręt łączy się po ziemi, tu i owdzie puszcza korzonki. Liście stoją na długich ogonkach, są złożone z pięciu, czasem z siedmiu listeczków kosmatych, zębkowanych, z których szredni jest największy, a bliższe ogonka najmniejsze. Kwiaty żółte, nieco zapachu mające, stoją na długich szypułkach.

Roślina ta, a osobliwie iey korzeń, ma smak cierpki, skutki w lekarstwie suszące i ściągające. Żyżywa się różnym sposobem w ranach, biegunkach, krwi plynieniu, i osłabieniu wewnętrznych ust części. Niektórzy zalecają na ślabry, żółtaczkę, suchoty i podagrę.

L. G. 1069.

POTERIUM: ZYLENIEC. Nie trzeba się z imienia tego urowadzić. aby to miał być rodzaj takich roślin, jakie nasz Syreniusz pod tym imieniem nazywa. Rośliny bowiem do tego rodzaju należące mają pięć

w pól oddzieloną. Kielich jest czterolistkowy: Korona czterodzielna. Samce mają od 20. do 40. nitok pyłkowych: Samice otworów dwa, i z stwardniałey rurki korony rodzą jagodę. Ze trzech gatunków jeden mi wiadomy.

1100. *

POTERIUM SANGUISORBA: ZYLENIEC SOWIA STRZAŁA. Jest to ta roślina, którą Syreniusz *Sanguisorba* nazywa: a dawniejszych niektórych *Serkisaria*, a innych *Pimpinella sanguisorba*: a Rojena *Poterium inerme*, *flamentis longissimis*. Ma znaki takie. Kolcow nie ma: Pręty są rogate: Utrzymaie się u nas w niektórych kuchennych ogrodach, i żyżywa się osobliwie do Szafat pod imieniem włoskiej *Pimpinelli*.

Korzeń jest trwały: dzieli się na ramiona, nitkowsy, czarny: puszcza wiele prętów, i liści. Liście są pierzaste: listeczki iaiowo-okrągłe, karbowane, co raz się powiększają: stoją na przemiany. Kłosa kwiatowe podługne stoją pojedynczo na wierzchołkach nagich gałęzi: w tych kwiaty samce są większe, samice drobniejsze: otwory małą czerwone, a gdy usychają kielich odpada, korona się zostaje.

Zdaniem zagranicznych roślin ta jest użyteczna w gospodarstwie do zasiewania u paszą w najsłabszych gruntach. Jest bowiem dla Bydła przyiemną i pożyteczną paszą: raz po-

posiana bardzo wiele lat trwa: posiana w Jesieni, przyszłego lata inż dwa razy koszona być może: simy i naywiększy się nie boi, owszem zawsze zieleńcie. Mimo przecięż tych wszystkich zalet (sy cudzey rośliny, mamy podobną krajową, również pożyteczną być mogącą: która lubo u Syreniasza w tymże samym rozdziale się nayduje, dla odmiennych przecięż znaków systematycznych przypadnie pod rodzajem *Sanguisorba officinalis*.

W lekarstwie, korzeń, liście i kwiaty mają skutki zwolna ściągające i gojące. Żywią się osobliwie w winie gotowane, w ranach, biegunkach, krwi plynieniu, przypadkach pierśiowych, a naybardziej w krwawym moczu. W ogrodzie raz postawży nasienie, potem dla rozmnożenia, co iesień korzenie się rozdziela i przesadzią.

L. G. 911.

PRENANTHES: PRZENĘT. Jest rodzaj mający kwiaty skłedane. *Kwiatki* są wszystkie dwupłciowe i rodzayne. *Kielich* ma przykieliszek: kwiatki stoją pojedynczym rzędem: *Dno* owocowe nagie: *Korcenka* na nasieniu pojedyncza, bezszypkowa. Z dziewięciu gatunków, jeden mi tylko jest wiadomy.

1101.

PRENANTHES MURALIS: PRZENĘT ZAIĘCZY ZYR.

Ma *Kwiaty* złożone z pięciu kwiateczków. *Liście* są długozgbate. Rośnie przy murach, i w ciemnych lesach.

Pręt wyrasta około półtora łokcia wysoki; i dzieli się na gałęzie jak ramiona rozłożone. *Liście* dolne są pierzaste, z ostatnim listkiem wielkim troybocznym, grabo zębatym, i na trzy łapki podzielonym. *Liście* górne otulają pręt, i są długolancerowe. *Kwiaty* żółte, małe, wiszą na wierzchowych nagich gałązkach, i mają na kielicha niby drugi czteropłatkowy. Lubo Linneusz kładzie za znak tego rodzaju koroneczkę na nasieniu bez szypki; w tym gatunku przecięż jest szypkowa.

Roślina ta wypuszcza sok mleczny, gorzko-słodki, jest miękka, i jedna z nayprzyjemniejszych i użyteczniejszych na pieszę dla Owiec.

L. G. 197.

PRIMULA: PIERWIOSNKA. Jest rodzaj mający *Nitek* pyłkowych pięć: *Otwor* ieden. *Kwiaty* są niby w nieiaki okółek skupione, i mają pod nim niby pokrywę. *Korona* ma rurkę walczkowatą z otworem niezamkniętym. Z siedmiu gatunków następujące mi się wi dzieć dasy.

1102.

PRIMULA VERIS: PIERWIOSNKA KLUCZYKI. U dawniejszych *Herba paralyticis*: u Lo.

u Lobela, Pena i Gerarda, *Primula pratensis*. Ma za znak gatunkowy Liście marszczone i zębkowane. Rośnie w lasach, i kwitnie w Maiu.

Korzeń ma trwały: puszcza wiele liści. Liście te są marszczona, zębkowane, gęsto drobnemi włoskami okryte. Pręc bez liści, wielokwistowy, około mniej jak pół łokcia wysoki. Kwiaty są ku ziemi nachylone, a pod każdym przy szypulce jest mała przysadka liściowa: są jasno-żółte, z kreską ciemniejszą: mają zapach przyjemny, i gdy gnąć poczyna się, zielenieją. Kielich jest długi, rurkowany, nieco brzuchaty, pięćbocany.

W niektórych ogrodach utrzymują się różne odmiany: te i dzikie rozmnożyć się mogą przez rozdzielanie w Jesieni korzeni. Korzeń ma nieśmiaki zapach ostry; na proch starty i zażyty, czyni kichanie. Liście, osobliwie chorem Bydłotom, są przyjemną i zdrową paszą: mogą i od ludzi być zażyte na zieloninę. Kwiaty, z których Esczofy na miód wysmienity noszą, zażywają się jak herbata, na wz nocnienie nerwów. na usmieszenie bólów, na ból głowy, macicy, na zawrot, śmieńnia, i w zimnych flegmach.

Naydnie się u nas, lubo rzadko, gatunku tego odmiana, którą niektórzy za osobny chcą poczytać gatunek, pod imieniem *Primula elatior*. Ja nie widzę tak jawnych znaków, któreby różniły. Wyrzenie jest iednakowe, cała różnica jest ta, że

niece wyżej rośnie, że kwiaty mają gardziel ciemniej-żółtą, i są pospolicie bez zapachu.

1103.

PRIMULA HARINOSA: *PIERWIOSNKA MACZNA*. U Royena *Primula foliis crenatis glabris*. Ma Liście karbowane, gładkie: Łamka korony jest płaska. Roślinę tę dotąd tylko w jednym miejscu widziałem na łąkach pod Cyranowem, kwitnącą w Maiu.

Korzeń ma trwały: puszcza wiele mocnych, długich, cięńkich, lekko zębkowanych, gładkich, na dolney płaszczyźnie jak mąką osypanych liści, które leżą na ziemi niby w rożę ułożone. Kwiaty są licznie skupione w nieśmiaki okółki: stoją prosto, i mają między sobą listeczki lancetowe. Kielich jest tak długi, jak rurka korony, pięćdzielny.

1104. *

PRIMULA AURICULA: *PIERWIOSNKA ŁYSZCZAK*. U dawnych *Sanicula montana*, albo *Auricula Ursi*. Ma Liście zębkowane, gładkie. Rośnie dziko na Szwajcarskich górach: u nas się utrzymuje w niektórych zabawnych ogrodach, gdzie wczesnie na wiosnę kwitnie

Korzeń trwały, puszcza mięsiste, jajowo-okrągłe, pospolicie popylone, drobno zębkowane liście, które na ziemi w nieśmiaki rożyczkę są ułożone. Pręc kwiatowy jest bez liści. Przysadki liściowe są nierówne, szerokie, i po-

pospolicie lancetowe. Kwiaty stoją w prostych okółkach, mają zapach bardzo przyjemny, są w różnych kolorach tak pojedynczych, jak mieszanych. Kielich krotki dzwonkowaty, mączny, pięcypłatkowy.

Pospolicie rozmnaża się z rozdzielanych korzeni: chcąc przeciąż mieć różne odmiany, nasienie sieie się w naczyniach bardzo lekko tylko ziemią poruszysz. W drugim roku roślinki się przesadzają: w trzecim pospolicie kwitną. Zimy się nie boją.

L. G. 735.

PRUNELLA: GŁOWIENKA. Jest rodzaj do pasczękowych należący. Nitek pyłkowych jest dwie dłuższych, dwie krotkich: nitki te są widłowate, a na jednym ramieniu główki pyłkowe. Błóżna przedzielona. Ziarna nasienne nagie. Ze trzech gatunków, te mi są wiadome.

1105.

PRUNELLA VULGARIS: GŁOWIENKI POSPOLITE. U Baslera *Prunella officinarum*: u Royona *Prunella bracteis cordatis*. Roślina ta ma wszystkie liście jajowo podługne, na ogonkach stojące. Rośnie na pastwiskach i chudych łąkach: kwitnie w Czerwcu i Lipcu.

Korzeń ma trwały. Pręt rzadko wyższy nad ćwierć łokcia, pospolicie bardzo niski, na gałązki się dzielący: jeżeli rośnie

na miejscu słońca otworzystym, leży nieco na ziemi. Liście kosmate, mało zębkowane. Kwiaty błękitne lub czerwone są z okrązków w kłos skupione, kłos zaś jest krotkszy od poblizszego siebie liścia. Pod każdym okrążkiem kwiatowym są dwie przysadki liściowe włosowate, zastrzone. Kielich kosmaty. Jeżeliby tego była potrzeba, można rozmnożyć albo przez posiane nasienie, albo przez rozdzielone korzenie.

Roślina ta nieco cierpka i flegmista, jest zdrową i przyjemną paszą dla Bydła. Dawniejsi lekarze przyznawali jej skutki z wolna ściągające: zalecali ją wewnątrznie i zewnątrznie na rany, krwie płynienie, wzmożnienie zębów, i na płokanie bolejącego gardła. Z kwiatu Peczoly obficie na miód noszą.

1106.

PRUNELLA GRANDIFLORA: GŁOWIENKI WIELKOKWIATOWE. Linneusz przeczytał tylko ze odmianę gatunku poprzedzającego: prawdę, że ma wiele wspólnego; ma przeciąż i stateczne różniące znaki: kwiaty są nierownie większe, a kielichy ich od wierzchu troyzębate. Rośnie w lasach, kwitnie w iedymże czasie z gatunkiem poprzedzającym.

Korzeń trwały. Pręt nieco węższy, ale mniej gęstszy. Liście lancetowe pospolicie nie zębkowane, zastrzone. Liście pod kłosami kwiatowymi są nieco oddalone. Kłosa dłuższe od po-

poblizszych liści. Kwiaty pospolicie błękitne, około cała długi.

L. G. 620.

PRUNUS: SLIWA. Jest rodzaj drzew większą część zawierający tych, które wiadomy nam owoc rodzą pestkowy. Nitek pykowych jest wiele na kielichu osadzonych: Otwor ieden. Kielich pięćdziałny owocowy guzik otulający. Korona pięćlistkowa. Pestka w owocu ma szwy wypukłe: Ze czternastu gatunków następujące są mi wiadome.

1107.

PRUNUS PADUS: SLIWA CZEREMCHA. Ma Kwiaty skupione w grona. Liście na zimę odpadające, które od ogonka na spodzie mają dwa guczoliki. Rośnie w lasach i zarosłach, osobliwie nieco wilgotnych: kwitnie w Maiu.

Drzewo to, albo raczej Krzew, jeżeli nie stoi na tęgim gruncie, wyrasta do średniej wysokości i grubości: i puszcza z korzenia wiele wypustków: jest gąszczyste. Kora na nim brązna, tu i owdzie białymi brodawkami upstrzona. Drzewo białe. Liście, które rozarte nieprzyjemny zapach mają, są owalno podługne, zębkowane, na zwierzchniej płaszczyźnie jasnozielone: na dolnej nieco białawe z znaczną w podłuższrodka żyłką. Kwiaty liczne, białe, przyjemnie pachnące. Jagody wielkości ziarna grochu, gdy dojrzeją są czarne.

Rozmnożyć można przez posianie w jesieni jagód, albo ieszcze prędzej przez rozsadzanie wypustków z korzenia. Krzew ten bardzo jest zdalny do obsadzania łądów rzek gdzie wkorzeniwszy się, opiera się gwałtownościom wody.

Drzewo może być użyte od różnych rzemieślników: i jest tego gatunku odmiana Amerykańska *Padus carolina*, z której nam Anglicy różne robione rzeczy przywożą i za drzewo *Mabagoni* udają. Nasza Czeremcha w gospodarstwie używa się osobliwie do rzeczy jak wici kręconych. Kora wewnętrzna farbuje zielono, i nią farbować można siatki prasznicze.

Gruszki, Jabłka, a osobliwie Wiśnie, szczone w pieńki Czeremchowe, nadzwyczajnie rodzą: lecz owoc nie dotrzymuje przedniego smaku. Zapewniają niektórzy, że gałązki z liśćmi i kwiatkami położone na zbożu, myszy rozgędzają: inni twierdzą, że koniom tak są obmierzłe, iż w żłob włożone, konie od najlepszego obroku wstrzymują. Jagody mają być użyteczne w biegunkach: a God zapewnia, że korą drzewa uleczył Francuzką chorobę.

1108.

PRUNUS ARMENIACA: SLIWA MORELA. U Royana *Prunus foliis ovato cordatis*. Ma Kwiaty bezszypulkowe: Liście nieco serduszkowate. Utrzymuje się w niektórych ogrodach

dach dla owocu, gdzie wczesnie na wiosnę kwitnie.

Drzewo to z Ormiańskiej ziemi początkowo do Rzymu przeniesione, stąd rozeszło się w Europie. Liście jego stoją na długich ogonkach, mają długie ostrze, i są zębkowane. Kwiaty są białe - czerwone. Owoc okrągły ze szwem bardzo znacznym, pokryty skórką różnej żółtości, od strony słońca czerwieniejący.

Nie z każdego drzewa owoc jest jednakowy: w ogólności mówiąc: stare drzewa zawsze lepszy owoc wydają, jak młode; z tym wszystkim od różności odmian wiele zawisło. Niektórzy odmian bardzo wiele liczą: mnie dosyć będzie najprzedniejszą część opisać z Du Hamela, które w ogrodzie użytecznymi być mogą.

Abricot de Nancy. Owoc jest nierównie większy jak u Moreli pospolitej, spłaszczone i nieforemny. Skórka w cieniu rosnąca jest płowo-żółta, nieco zielonawa, od słońca czerwona. Mięsiwo żółte, czerwone, rozplywające się: sok w nim bardzo przyjemny, osobliwszego smaku. Pestka wielka, płaska: ziarno w niej gorzkie. Dojrzeź w połowie Sierpnia.

Alberge. Owoc nie wielki, spłaszczone. Skórka w cieniu zielonawo-żółta: od słońca ciemno drzewiasta, z czerwonymi kropkami. Mięsiwo ciemno-żółte, czerwone, rozplywające się. Sok obfity, przyjemny z nieco przyjemną gory-

czą. Pestka wielka, płaska. Ziarno wielkie, gorzkie. Dojrzeź w połowie Sierpnia.

Abricot de Portugal. Owoc mały, okrągły. Skórka krucha, czasem gorzka, jasno-żółta, od słońca czerwono-plamiona. Mięsiwo ciemno-żółte. Sok przyjemny. Pestka gładka. Ziarno gorzkie. Dojrzeź w połowie Sierpnia.

Abricot de Hollande. Owoc nie wielki, okrągły. Skórka w cieniu pięknie żółta, od słońca czerwona. Mięsiwo ciemno-żółte. Sok bardzo przyjemny. Ziarno w Pestce ma smak słodkich Migdałów. Dojrzeź w połowie Lipca.

Abricot Angemois. Owoc nie wielki: w cieniu żółto-czerwony, od słońca ciemno-czerwony. Mięsiwo czerwone, rozplywające się. Sok obfity przyjemny, winnego smaku. Ziarno w Pestce ma smak słodkich Migdałów. Dojrzeź w połowie Lipca.

Morela pospolita, (ale nie dzika z pestek rosnąca.) Drzewo wyrasta najwyższy, i najobficiej rodzi. Owoc nieco spłaszczone: skórka w cieniu pięknie ciemno-żółta, od słońca ciemno-czerwona, jak pokostem powleczone. Ziarno w pestce jest gorzkie. Dojrzeź na początku Lipca.

Mięsiwo u wszystkich Morel jest nieco mączne i nitkowane: to więc między nimi są najlepsze, które najmniej mają mączystości, które są wielkie, mięsiste, które mają smak słodki

ki przyjemnie-winny, i których mięswo łatwo się od pestki oddziela. To wszystko zawisło od odmian i utrzymywania.

Gruntu potrzeba ią nie mokrego, lekkiego, i nieco piaszczystego: miejsca od pańcocy zasłoniętego. Pestki dobrych odmian sadzone mogą w czasie rozdzić dobre owoce: nappewniey przecięż przednie odmiany utrzymują się przez oczkowanie, nappiey na pieńkach śliwkowych z pestek urosłych. Drzewka Morelowe mogą być wprawdzie zwyczajnie wypuszczone: lepiej przecięż jest, gdy będą na szpalerach; tak od przypadków powietrza mogą być zasłonięte, pewniey i lepszy owoc wydadzą.

Zdaniem lekarzów Morela dobra i dojrzała, jest owocem iednym z nappzdrowszych: lecz w słym żołądku nappwycyźnie pędko kisnie. Konfitury różnie przyprawione, są bardzo przyjemne, orzeźwiające, i serce posilaające, lecz owoc do nich powinien być dojrzały: w niedożyrafym bowiem pestka psunie wszelką przyiemność. Ziarna z pestek słodkie zażywać się mogą zamiast Migdałów: a gorzkie biorą się do wodki *Persico* swaney.

Gumma, która się z drzewa tego sączy, tak jest dobra, i tak zażyta być może, tak zamorska Arabaka. Z pestek rob się Tusa dla rysujących, własności Chińskiego mający, następniającym sposobem. Ziarna się wybiorą, twarde zaś śapiny obwiną się

liściami kapuścianemi, i drotom okręca: włożą się w piec do pieczenia chleba wypalony: spalony na węgiel, ochłodzony, z liści wybrane, utfuką się iak nappmieley, wokrytym moździerzem.

Rozpuści się gęsto w wodzie Gumma iak nappczyćciysza być może Arabaka; to przylewając, proszek z pestek utfuczony utrze się na kamieniu malarskim iak nappiey, a masa ta potem włoży się w foremki woskiem natarte, do wysuszenia. Kto chce, może w czasie tarcia przydeć odrobiny piżma, a będzie Tusa, i zapachu takiego, iak Chiński.

1109. 6

PRUNUS CERASUS: ŚLIWA WISNIA. Ma Kwiaty w okoskach nieco sypułkowych: Liście iaiowo-lancetowe, gładkie, faldujące się. Gatunku tego różne się odmiany w sadach i ogrodach utrzymują.

Pień różney bywa wysokości, a niektórych jest bardzo niski. Korę brunatną, ślącą. Drzewo twarde, ciężkie, żółto czerwone. Liście owalne, pospolicie zaostrome. Kwiaty białe. (Owoc różnie okrągły, gdy dożyra biały, różnie czerwony lub czarny. Względem owocu wiele jest odmian: n ektóre nam są pospolicie znaiome: niektóre nie tak są pożyteczne, iak raczej ciekawe: jedne są słodkie, drugie kwaśne. Z pomiędzy wielu następniające z Du Hamela wypisane, i przyiemnym smakiem

kiem się przymilające i w ogrodzie pożyteczne być mogą.

Cerise grosse noir: Owoc nieco podłużny wisi na znacznej szypulce: gdy dojrzeje, skorka na nim czarna. Mięsiwo przyjemne miękkie, ciemno czerwone, sok czarny. Pestka czerwono farbowana. Owoc ten służywa się do robienia wódki zwanej Katakia.

Guigne noir: Serdeczna czarna. Owoc ma kształt serca, jest spleciony, od szypulki grubszy: ma rynienkę mało co znaczną: gdy dojrzeje, skorka prawie czarna: mięsiwo ciemnoczerwone: pestka biała. Dojrzeje na początku Czerwca.

Guigne grosse blanche: Serdeczna biała, wielka. Owoc biały, od słońca nieco czerwieniący: mięsiwo białe, tęższe jak u poprzedzającej czarnej. Pestka biała. Dojrzeje w pośrodku Czerwca.

Guigne grosse noir luisante: Serdeczna Hiszpańska. Owoc grubszy od szypulki. Skorka gładka, czarna, ślśniaca. Mięsiwo czerwone i tęższe, jak u odmian poprzedzających. Sok obfity i bardzo przedni. Dojrzeje na końcu Czerwca. Wiśnie serdeczne mają wprawdzie świeże z drzewa zebrane smak bardzo przyjemny: lecz poleżałe, a bardziej jeszcze przewiezione gdy się pogniorą, wiele przyjemności utracają.

Bigarreau grosse rouge: Owoc jest wielki, na jednym boku nieco spleciony: ma rynienkę głębszą: oglądając z boku,

zdaje się, że jest czworograniasty. Skorka gładka ślśniaca, żywo czerwona, od słońca ciemniejsza. Mięsiwo tęższe, soczyste, białawe. Sok czerwony. Pestka owalna i czerwona. Dojrzeje po połowie Lipca.

Roseable: Owoc ma bok ieden nieco spleciony: rynienka bardzo płytka, jest raczej tylko kreską białawą. Skorka gładka, ślśniaca, w niektórych miejscach pięknie czerwona, a w innych żółto marmoryzowana i kropkowana. Mięsiwo jest tęższe kruche: smak bardzo przyjemny. Pestka czerwono marmoryzowana. Dojrzeje na początku Lipca.

Cerise grosse rouge pale: Owoc wielki, nieco szerszy jak wyższy. Skorka żywo czerwona. Mięsiwo nieco przezroczyste, soczyste, białe. Sok biały, obfity, przyjemny, nieco kwaskowaty. Pestka biała. Dojrzeje na końcu Czerwca. Wiśnia ta nie tylko jest przednia do surowego używania: ale oraz do Konfitur iedna z naysprzedniejszych.

Cerise de Hollande: Owoc wielki, zupełnie okrągły: ma częstokroć znaczną rynienkę: wisi na długiej szypulce. Skorka pięknie czerwona. Mięsiwo nieco czerwone. Sok nieco farbowany, bardzo przyjemny. Pestka czerwona. Dojrzeje w pośrodku Czerwca.

Cerise ambrée: Owoc wielki, od wierzchu okrągławy, od spodu nieco spleciony. Skorka

twar-

twards, od słońca nieco czerwieniejąca, w innych miejscach czerwona i żółta marmoryzowana, a najpospoliciej ma kolor burzynowy. Mięsiwo nieco przezroczyste i białe. Pestka biała z małym ostrzem. Dojrzewa w pośrodku Lipca.

Griotte de France: Owoc jest wielki, od szypułki spłaszczone; w tej płaszczyźnie jest albo płytka rynienka, albo tylko kreska. Skórka śliska, czarna. Mięsiwo tęgie i ciemne. Sok czerwony, słodki i przyjemny. Pestka czerwona. Wiśnia ta jedna z najszcowniejszych. Dojrzewa na początku Lipca.

Royale de Hollande: Owoc prawie nad wszystkie inne Wiśnie większy: na jednym boku i na obu końcach nieco spłaszczone. Skórka krucha, pięknie ornatna. Mięsiwo tęgie, ciemno czerwone. Sok czerwony, obfity, przedni, z przebiegającą się przyjemnie goryczą. Dojrzewa na początku Lipca.

Royale bâtive: Owoc wielki, na obu końcach nieco spłaszczony, i s boków. Skórka pięknie brązowa. Mięsiwo czerwone. Sok czerwony, słodki. Dojrzewa na początku Lipca.

Drzewa wiśniowe, osobliwie odmian przedniejszych, potrzebują grantu dobrego niesuszonego. Rzadko kiedy pestki sadzone dobry owoc wydać. Pospolicie oczekują się lub szepią w pieńki z pestek urosłe: tego tylko należy przestrzec, aby odmiany słodkie nie były oczako-

wane lub szepione w pieńki kwaśne.

Z kwiatu Pszczoły na Miod i Wosk noszą. Gumma z drzewa pływająca, jest tak użyteczna jak Arabska; w lekarstwie odmiękcza, i ostrość usmierza. Liśćmi można Świnie karmić. Drzewo zdane jest dla Tokarzów i Stolarzów. Z korą postępując tak, jak się pod Klonem (*Acer*) napisano, można mieć farbę dla Malarszów.

Nayużyteczniejszy jest owoc. Ten się najpospoliciej żężywa świeży i surowy; prócz tego suszy się na dłuższe chowanie: robią się z niego Konfitury, Powidła, i t. d. Zdaniam Lekarzów, świeże Wiśnie są bardzo zdrowe, osobliwie słodcy mające, chłodzą i są pierśmiu pożyteczne: a lubo dla swojej wodnistości nieco nadymiają, jednakże bez szkody obficie ich żężyć można. Samym chorým pozwolone być mogą i mają osobliwsze skutki rozwalniające. Obficie żężyte lexuią. Konfitury z nich orzeźwiają. Suszonych gotowana polewka, jest dobrym trunkiem w gorączkach. Wino wiśniowe jest rozpalające, dla pospolicie przymięszanych korzeni.

1110.

PRUNUS AVIUM: *SLIWA PTASIA WISNIA*. Ma Kwiaty w okółkach bezszypułkowych: Liście tająco lancetowe, faldowane, na dolnej płaszczyźnie nieco wlosiate. Rośnie osobliwie w Litwie, i niewiem czy-

czyli ją za właściwie dziką poznać można.

Pień rośnie sporo, prosto, do dość znacznej wysokości. Kora po wierzchu jest gładka, siwa, mocna, korkowata. Drzewo żółto-czerwonawe, średniej twardości i wagi. Liście są jeszcze raz dłuższe jak szerokie, podwójnie sąbżkowane: na zwierzchniej płaszczyźnie zielone, ślnięte: na dolnej białawe, wosniste, z wypukłemi żyłkami. Kwitnie w maju kwiatem białym. Owoc jest masy, okrągły, czerwony lub czarny: dojrzewa w Lipcu.

Udaje się na każdym gruncie, tylko nie w mokrym. Pieńki z ziarn wyrosłe, są bardzo dobre do oczekowania lub szczepienia na nich Wisien ogrodowych. Wydaje wiele Gummy, która zdatna jest jak inne, ale która też przez zbyt częstokroć drzewo niszczy. Owoc nie ma wprawdzie smaku przedniego, słodki przecież jest, i ma podobne skutki lekarskie jak gatunek poprzedzający. Wódka z tych Wisien pędzona, jest jedna z najmocniejszych.

IIII. *

PRUNUS DOMESTICA: SLIWA ZWYCZAYNA. U Roy-na *Prunus inermis, foliis lanceolato ovatis.* Ma Szypułki najczęściej jednokwiatowe: Liście zwinione, lancetowo-jałowate: Gąszenie są bez cierni. Utrzymują się u nas w sadach i ogrodach.

Pień wyrasta do dość zna-

cznej wysokości. Kora jest siwa i gładka. Liście pospolicie ciemnozielone. Owoc różnej wielkości, okrągłości i koloru. Bardzo wiele jest odmian co do owocu, z tych tylko co najprzedniejsze, i najszyteczniejsze wymienię.

Damas noir: Damascena czarna wielka. Owoc jest średniej wielkości, okrągły, ma w porządku rynienkę jak Brzoskwinia: zewnątrz jest ciemno-czarny, fioletowo-popylony. Mięsiwo żółte, słodkie, od pestki odstaie. Dojrzewa na końcu Lipca.

Petit Damas: Damascena mała. Owoc masy, czarny, fioletowo-popylony, mięsiwo słodkie odstaie od pestki. Dojrzewa na początku Sierpnia.

Gros Damas violet de Tours. Damascena fioletowa wielka. Owoc jest bardzo wielki, nieco jałowaty, ciemny, fioletowo-popylony. Mięsiwo żółte, przyjemnego smaku, odstaie od pestki. Dojrzewa w Sierpniu.

Perdrigon noir: Węgierska czarna. Owoc średniej wielkości, jałowaty, bardzo ciemny, fioletowo-popylony. Mięsiwo nieco tęgłe, przyjemnie smaczne. Dojrzewa w Sierpniu.

Perdrigon violet: Węgierska fioletowa. Owoc wielki, bardziej okrągły, jak dągł, błękitnawo-czerwony. Mięsiwo żółtawe, kruche, od pestki nie odstaie. Smak bardzo przyjemny. Dojrzewa w Sierpniu.

Perdrigon blanche: Węgierska biała. Owoc średniej wielko-

kości, podługny, żółty, biało-popyłony. Mięsiwo białe, przyjemnie kwaskowate. Dojrzewa na końcu Sierpnia. Po Damascenach Węgierki suszone, i w Konfiturach są najprzedniejsze.

Imperiale, Bonum magnam. Owoc wielki, jałowy, ciemnoczerwony, popyłony. Mięsiwo suche. Dojrzewa w Wrześniu.

Grosse Reine Claude, albo *Dauphine,* albo *Tromp valet.* Owoc ieden z najprzedniejszych, średniej wielkości, okrągły, żółtawo-zielony. Mięsiwo tęgic, ciemno-zielone, odstaie od pestki. Smak bardzo przyjemny. Dojrzewa w poźrodku Września.

Myrobalane. Owoc średniej wielkości, okrągły, purpurowy, fioletowo popyłony. Smak przyjemnie słodki. Dojrzewa na końcu Sierpnia.

Catherine. Owoc wielki, jałowy, nieco spłaszczony, koloru barsztynowego, biało popyłony. Mięsiwo żółte, suche, tęgic, od pestki nie odstaie. Dojrzewa na końcu Września.

Mirabelle. Owoc mały, okrągły, zielonawo-żółty. Mięsiwo żółte, od pestki odstaie. Dojrzewa przy końcu Sierpnia.

Brilgnole. Owoc wielki, jałowy, żółtawo z czerwonym mieszanym. Mięsiwo żółte, tęgic, suche. Smak kwaskowato słodki. Jest ieden z najlepszych do Konfitur i suszenia. Sliwki te mamy przedayne z Francyi: zdeymulą z nich skorę, wybierają pestki, i suszone w koszach rozwożą, iak Rozenki lub Fi-

gi. Loxią z wolna, i w gorączkach są bardzo użyteczne; ale się też częstokroć i inne odmiany ich imieniem pokrywać muszą.

Sliwa jest drzewo iedno z nuytrwalszych, byleby nie stało w gruncie zbytne mokrym, albo zbytne suchym. Z pestek sadzonych częstokroć się udają dobre drzewa, naypospoliciey przecięż oczkują się lub szepią, a osobliwie gatunki przedniejsze w pieńki brzośkwiniowe, które też zawsze lepiej się na Sapalerach udają.

Nie od rzeczy zdaie mi się będzie wypisać doświadczenie Fitzgeralda, które czynił z drzewami sliwowemi i wiśniowemi dla powiększenia ich urodzajności. Na drzewach młodych w poźrodku Sierpnia, na gałęziach większych w bliskości pnia, upatrzysz korę gładką, przezrznął ją na około we dwu miejscach, na trzy lub cztery cale od siebie dalekich: przernięcia te złączył przernięciem podługnym, i ediąwszy korę, ogołocone miejsce drzewa okrył czym od powietrza, toż czynił i z korą. Naydłużey w czasie ćwierć godziny, poki ieszcze obnażone drzewo było wilgotne, przysadził znowu korę tak, iak przedtym była, u wierzchu i dołu mocno obwiązał. W czasie czterech tygodni, kora w miejscach przernięcia dużo nabrzmiała, i zupełnie się zrosła. Przewiązał wolniey; a następującego lata nadzwyczajnie obfity urodził się owoc.

Gum-

Gumma z drzewa płynąca tak jest użyteczna, jak Arabska. Kwiaty są Pszczołom ulubione. Drzewo brunatny kolor mające, zdatne jest Tokarzom. Korę gotowaną farbować można żółto; i jak się pod Klonem opisało można z niej mieć farbę dla Malarzów. Najużyteczniejszy jest owoc: ten się nie tylko surowo żączywa, ale i różnie zaprawiony w Konfiturach, Marmeladach: suszy się, robią się powidła. Wódka z sliwek pędzona jest mocna.

Zdaniem Lekarzów, Sliwki są bardzo zdrowym Owocem, ale się na okoliczności żółądka oglądać należy. Kto ma dobrą strawność, tego nieco nadymaia: u kogo wężtrznosci są suche i do zatwardzenia skłonne, temu wolno stolce czynią. Też same skutki mają i suszone, a polewka ich gotowana wolno łączywa. U kogo zaś żółądek ma niestrawność, tego bardzo nadymaia, i w żółądku prędko kimsną. W powszechności mówiąc: Sliwki są użyteczne w gorączkach. Powidła są wprawdzie potrzebne w gospodarstwie, ale słabe żółądku bardziej łączywa osłabiają.

III 2. *

PRUNUS INSITIA:
SLIWA LUBASZKA. Ma *Szypułki* kwiatowe podwojne: *Liście* isiowo-okrągłe, zwinione na dolnej płaszczyźnie kosmate. Na *Gałęzkach* ta i owdzie są *Ciernis*. Nie mogą tego drzewa za dżikie kraiove po-

czytać: nayduie się w podłych wiejskich sadach.

Pień wyrasta do średniej wysokości. Drzewo jest upstrzone. *Liście* są zębkowane. Kwiaty białe. Owoce okrągłe, czarne, czerwony lub biały, nie wielki smak słodki: dojrzewa pierwej niż wszystkie inne Sliwki. Też żączywa się surowo od wieńniaków: czerwony przecięt, a bardziej łączywa biały, łatwo żółądek psunie. Jest mniemanie, że gatunek ten jest tylko odmianą następującej Tarni, która się stała przez utrzymywanie w ogrodach.

III 3.

PRUNUS SPINOSA: SLIWA TARN. U dawniejszych popolicie *Prunus sylvestris*: u Royona *Prunus spinosa foliis lanceolatis*. Ma *Szypułki* kwiatowe pojedyncze: *Liście* lancetowe, gładkie: gałązki mają wiele cierni. Rośnie na wielu miejscach dżiko obficie, osobliwie na gruntach pagorkowatych gliniastych. Kwitnie biało ku końcowi Kwietnia.

Korzenie bardzo daleko w sięmi się rozchodzą. Pieńki ani są grube, ani do znacznej wyrastają wysokości: Drzewo w nich twarde; kora czarniawa, gładka. *Liście* drobno-zębkowane. Kwiaty, czasem po dwa skupione, tak gęsto rosną na gałęziach, że w czasie kwitnienia obsypane kwiatami się bydź zdają. Owoce wielkości masły kuli, dojrzewa późno w Jesieni, jest czarny, cierpki, gdy nie-
co

co przemarać, wieśniacy go używają.

Nie byłoby lepszego Krzewu na żywe płoty, jak jest Tarn: gdyby następujące przywary nie odstraszały. Korzenie bowiem rozchodzą się daleko w ziemi, i w krótkim czasie zarastają te miejsca gdzie ich nie potrzeba: wykorzenie zaś w niepotrzebnych miejscach z wielką przychodzi trudnością; najmniejsza część korzenia pozostaje, prędko się znowu rozrasta.

Do miejsc Tarnią zarosłych z Owcami zbliżyć się nie należy: węszy bowiem nie mało na cieniach zostawia. Z tym wszystkim ma ten Krzew i swoje przydatki. Drzewo Tokarzom, i do innej drobnej roboty jest zdane. Z pieńków smagłych i prostych mogą być wysmienite laski do noszenia: świeżo z kory się obfupią przy ogniu osuszają, naginając dla utrzymania prostości: włożą się potem w niegaszone wapno w samym czasie, gdy się gasi, a nabiorą koloru kasztanowego. Wyjęte przyłożą się czym dla utrzymania prostości, i gdy zupełnie wyschną, natrą się płatkami w Oliwie maczanym, a staną się jak Pokostem powlekać.

Korą Sery otulone, od zepsucia się zachowują. Taż kora z saniem gotowana daje czerwona farbę do farbowania. Owoc nie dojrzały z Koperwasem gotowany, tak trwałą daje farbę, że im niczym wyprowadzić nie można. Kwiaty zapachu słod-

kawego, smaku gorzkiego, z których Pszczoły na brunatny Wosk noszą, jak Herbata używane, z wolną lągnią, Woda z nich pędzona jest orzeźwiająca. Owo: ściąga i zatyka. Z soku jego z winem i wodką, robią Anglicy trunk, który *Rumpunk* nazywają. Tenże owoc czyli świeży, czyli ususzony, pognieciony, zalewa się winem: gdy się dobrze wyroi, zlewa się: a stanie się wino bardzo przyjemne, trwałe i nie piłane. Jeszcze nakoniec, gdy się wino w beczce psule, owoc wrzucony wysmienicie go naprawia.

L. G. 1174.

PTERIS: ORLICA. Jest rodzaj krytopłciowy do Paproci należący. Na gatunkach tego rodzaju części owocowania stoją całymi *liniami* na brzożach liści. Ze dwudziestu gatunków, jeden tylko widziałem.

1114.

PTERIS AQUILINA: ORLICA ZWYCZAYNA. Pospolicie Paprocią nazywają. Ma anaki takie. *Liście* są trzy razy składane: *Listeczki* pierzaste: najmniejsze listeczki lancetowe: dolne są poprzecznie dzielone, a wierzchowe mniejsze. Rośnie w lasach, osobliwie wyciętych.

Korzeń jest żółty, lipki, w początku słodki i flegmisty, potem nieco gorzki i obrzydliwy, ściągający: gęstawy i mocnego zapachu: pod ziemią się rozkładający. Pręt liściowy czasem wy-

ra-

rasta do dwóch łokci wysokości; jest bardzo gałęzisty: Listeczki nawet są gałęziste. Ogonki liściowe są brzdowane. Części owocowania, gdy się roślina zestarzeje, kryją się pod brzegiem liścia.

Roślina ta czasem rozmnażając się zabiera wiele roli poblížszej lasom, i trudna jest do wykożnienia: a lubo z tej strony jest znienswidzona, ma przecięż z innych stron swoje pożytki. Na popioł spalony obficie Potażin wydaie: z tymże popiołem bardzo dobre śtko robić można. Korzenie we Francyi gotowane w wodzie, dają Swiniom na pożywienie. Lekarze Angielcy używają pokwintli iedney skorki z korzenia przeciwko robakowi we wnętrzościach, Wstęgowiec, (Lania, Solitaire,) swanomu. Zapewniają niektórzy, że tą rośliną Plu-kwy wygubić, to pewniejsza, że w Lipcu zbieraną skóry wyprawić można.

L. G. 184.

PULMONARIA: MIODUNKA. Jest rodzaj małący *Nitek* pyłkowych pięć; *Otwor* ieden. *Kielich* wyraża podobieństwo pięćbocznego *Prisma*: *Korona* jest leykowata, z otwartą gardzielą. Z siedmiu gatunków dwa następujące tylko są mi wiadome.

1115.

PULMONARIA ANGSTIFOLIA: MIODUNKA
Tom II.

POSPOLITA. Ma *Liście* korzeniowe, lancetowe. Jest bardzo pospolita w lasach, gdzie kwitnie w Kwietniu i w Maiu: Kwiaty są bękietne czerwioniejące, czasem białe.

Korzeń trwały. Pręc około półłokcia wysoki, suchowaty. Liście dolne bardziej owalne i przytępiłone, wyższe serduškowate, bezsypułkowe: wszystkie zaś są szorstkie. Co do innych własności, oraz i do używania, zgadza się z gatunkiem następującym.

1116.

PULMONARIA OFFICINALIS: MIODUNKA LEKARSKA. U C. Bauhina *Pulmonaria latifolia*, u Gesnora *Pulmonaria Plinii*: u Dalechampa *Pulmonaria major*: u innych wielu *Pulmonaria maculosa*. Ma *Liście* korzeniowe iaiowo-serduškowe, kosmate. Rośnie obficie w lasach: kwitnie wtedy, i takim kwiatem, iak gatunek poprzedzający.

Korzeń ma trwały. Pręc jest wyższy, iak u pospolitey, kosmety i soczysty. Gałązki są iak ramiona rozłożone. Liście dolne małący ogonki: wyższe są bezogonkowe: czasem na nich bardzo nieznaczne białe plamy widzieć się dają. Kwiaty iak i u poprzedzającej są w nieiaki podokoskowy kłos skupione: rurka ich białe, lamki bękietne czerwioniejące. Kroby chciał mieć w ogrodzie, może w Jesieni rozdzielać korzenie.

Roślina ta bez zapachu, małąca

ca smak zielny flegmisty, Rydru prąymna, i z którey, iako i z poprzedzającej, Pszczoły obficie na miód noszą, i która do Safat zażyte bydź może: od dawniejszych Lekarzów wielkie misfa zalety na rany, plwanie krwią, suchoty, i choroby płucowe.

L. G. 618.

PUNICA: GRANATOWE DRZEWKO. Jest rodzaj mały, mający wiele *Nisek* pyłkowych na kielichu osadzonych: *Otwor* ieden. *Kielich* pięćdziałny stoi na guziku owocowym. *Korona* pięćlistkowa. Owocem *Jabłko* wielokomorkowe i wielozłaznowe. Ze dwu gatunków o iednym namianię.

III 7.

PUNICA GRANATUM: GRANATOWE DRZEWKO ZWYCZAYNE. Ogrodnicy w ogrodach niektórych utrzymujący dla kwiatu tylko, a osobliwie pefnego, nazywają *Balaustia*. Ma *Pień* drzewny: *Liście* lancetowe. Rośnie dziko w Hiszpanii i we Włoszech, osobliwie na grantach kredziastych.

Pień w Oyczyźnie właściwy do znaczney wyresta wysokości, i jest obficie gęszczysty: u nas w naczyniach duszony, na Krzew się bardziey odmienia. *Liście* są drobne, zielone, śliące, kwiaty w Lipcu żywo-czerwone. Owoc gdzie rodzi, różney jest wielkości, i różnego smaku; ma wiele ziarn koloru ametystowego.

Pokazały czynione w Niemczech doświadczeni, że to drzewo pieszczoł oranżeryjnych nie potrzebuie: wytrzymało znaczne zimy, thybaby mrozy nadzwyczajne były. Naybezpieczniej będzie utrzymywać na Szpalerach od północy zasłoniomych. Korzenie na zimę obłożą się gnoiem, a szpalery otulą grochowinami, lub słomianemi matami.

Owoc smaku słodkiego zażywany, ma bydź skuteczny na kaszel zastarzały: kweśny ma ściągać i żółdek utwierdzać. Dawnieysi lekarze zażywali osobliwie kwiatu i skorek z owocu w winie moczonych. Skorki owocowe z Koperwasem gotowane dają czarną farbę: a gdzie dziko obficie rosną, zażywają się do wyprawy skór. Z ośrodków miękkih owocu robią w Lekarniach Syrop, który od lekarzów wtedy ma swoje zalety, kiedy w chorobie iakiey potrzeba chłodzącego lekarstwa.

L. G. 554.

PYROLA: GRUSZYCZKA. Jest rodzaj mały *Nisek* pyłkowych dziesięć: *Otwor* ieden: *Kielich* pięćdziałny: *Korona* pięćlistkowa. *Torebka* nasienna pięćkomorkowa, na rogach się otwiera. Ze szczęciu gatunków pięć się u nas nayduie.

III 8.

PYROLA ROTUNDIFOLIA: GRUSZYCZKA OKRĄGLO-LIŚCIOWA. U Taliu-

sza *Pyrola major*, sive *Beta sylvestris*: u Kluzjusza *Pyrola vulgarior*: u Royena *Pyrola foliis integerrimis*. Ma za znak gatunkowy, że *Niski* pyłkowe podnoszą się w górę, a *Szyka* zgina się na dół. Rośnie w zarosłach; kwitnie w Czerwcu.

Korzeń ma trwały. Liście są okrągłe, przytępione, pięknie błniące, nie zębkowane, i wyrastają z korzenia. Pręt jest bez liści i bez gałązek, ma ku wierzchowi długi, rzadki kłos z białych kwiatów złożony. Kto by chciał mieć w ogrodzie, trzeba aby przesadził z nieruszaną przy korzeniu ziemią.

Liście, które nieco mają gorzkiego, zwolna ściągają i chłodzą, mają od dawniejszych lekarzów zaletę do wewnętrznego i zewnętrznego zżycia, na rany i choroby płuc: zażywali osobliwie jak Herbaty lub Dekoktu. Z prętów kwiatowych ususzonych dają się robić młotefki. Roślina ta jest jedną z tych, które są zdatne do wyprawy skor.

III 9.

PYROLA MINOR: GRUSZYCZKA MAŁA. Ma Kwiaty rozproszone, w nieiskie grono skupione. *Niski* pyłkowe, i *Szyki* są proste. Rośnie i kwitnie z gatunkiem poprzedzającym, lubo się rzadziej widzieć daie.

Korzeń jest trwały. Liście mniejsze jak poprzedzające, okrągławe, nieznaśnie karbowane. Na pręcie są przysadki li-

ściowe lancetowe. Szypułki zgięte są na dół, i lednokwiatowe.

II 20.

PYROLA SECUNDA: GRUSZYCZKA JEDNOBOCZNA. U Kluzjusza *Pyrola altera & tenerior*: u Rywina *Pyro a folio mucronato*: u Taliusza *Pyrola minor*: u Kameraryusza *Pyrola panonica secunda*. Ma Kwiaty w jednoboczny kłos skupione Rośnie, lubo rzadko, w lasach, i kwitnie w Maiu.

Korzeń jest drzewiasty: puszcza wiele liści, które są tęgie, błniące, iaiowo-lancetowe: mają ogonki, i są drobno-zębkowane. Pręt nie ma ani gałązek, ani liści, ale jest w kwiaty obfity. Kwiaty są białe, a między nimi lancetowe przysadki liściowe. Do ogrodu na miejsce przyćmione przesadzić się może w Jesieni, ale z nieruszaną przy korzeniu ziemią.

II 21.

PYROLA UMBELLATA: GRUSZYCZKA OKOŁKOWA. U innych pospolicie *Pyrola frutescens*. Ma Szypułki kwiatowe niby w nieiski okołek osadzone. Rośnie, lubo rzadko, w lasach: kwitnie w Maiu i Czerwcu.

Liście są ciemno-zielone, błniące, zębkowane. Pręt około półfokcia wysoki, krzewinkowaty: kwiaty czerwieniejące. Niektórzy zalecają tę roślinę w wodzie gotowaną, tak do wewnętrznego zżycia, iako i do powierz-

wierachownego z mydłem okładanie w Scyatyce.

1122.

PYROLA UNIFLORA: GRUSZYCZKA JEDNO-KWIATOWA. U Riwina *Pyrola flore singulari*, u Beslera, J. Bauhina i Parkinsona *Pyrola minima*: u C. Bauhina i Morysona *Pyrola rotundifolia minor*: u Hoffmana i Volkamera *Pyrola monanthemos, odore lillii convallium*. Ma za znak gatunkowy, że Pręc jest jednokwiatowy. Rośnie w lasach, lubo bardzo rzadko, i kwitnie w Maiu.

Korzeń jest trwały: puszcza okrągłe, nie wielkie liście, które mają ogonki, i są zębkowane. Pręc nagi i niski. Kwiat na nim znaczny, przewieszający, przyjemnego zapachu; ma kielich i koronę białą.

L. G. 626.

PYRUS: GRUSZA. Jest rodzaj drzew mający wiele Nitek pyłkowych na kielichu osadzonych: Otworów pięć. Kielich jest pięćdzielnny: i stoi na guszku owocowym. Korona pięćlistkowa. Owoc ma pięć komórek, a w nich wiele ziarn. Z pięciu gatunków, Grussa, Jabłonie, i gdzieś Pigwy, nam są wiadome.

1123.

PYRUS COMMUNIS: GRUSZA ZWYCZAJNA. U C. Bauhina *Pyrus sylvestris*: u Roysa *Pyrus foliis serratis*, po-

mis *basi productis*. Mówiąc o dziko rosnący, ma Liście zębkowane: Kwiaty w paskie kupki skupione. Rośnie na polach, kwitnie w Maiu.

Grusza dzika wyrasta do znacznej wysokości: ma kolców wiele: Drzewo twarde: Liście owalno podługne, gładkie, zębkowane. Kwiaty białe, czasem czerwone, stoją w okolkach na długich szypułkach. Owoc jest nie wielki, cierpki, od szypułki spłaszczony. Żywią go wieśniacy, osobliwie gdy w Jesieni zebrany poleżawszy nieco wewnątrz gnć zacznie, albo iak zowią, stanie się ulęźką. Suszą go, a tek zażyty zatyka, zażywią go na zatrzymanie biegunki.

Nic pewniejszego, iako że Grusza dzika jest Matką wszystkich odmian ogrodowych, które szczepowemi nazywamy: siar na bowiem od ogrodowych posiane, pospolicie się w dzikie obracają. Co zaś odmiany te różne uczyniło, jest naprzód grunt w różnych krajach różny, i pomoc pielęgnujących: nayprościej bowiem dzikie Grusze przesadzone, i ziemią dobrą opatrzone, już większy i lepszy owoc rodzić zwykły. Powtore, do poprawiających się stopniami, pyłek kwiatowy wiele się mógł przykładać. Odmian tych jest bardzo wielka liczba, i niepodobna wszystkie należycie opisać: wybiórę tylko te, które podług różności czasu dojrzewania, za najlepsze są poczytane: a kiedy ich

ich zapomożenia mieć inaczej nie możemy, tylko od ogrodników Francuskich lub Niemieckich, więc pierwej wymienię odmiany Francuskie, potem Niemieckie.

Poir de Marguerite. Owoc okrągły, średniej wielkości; skorka żółta: szypulka krótka: sok obfity. Dojrzewa w pośrodku Lipca, i nie chowa się długo.

Petit Muscat. Owoc rośnie w kupkach: kształt ma podobny poprzedzającemu: skorka czerwono-żółta: sok smaku piżmowego. Dojrzewa w Lipcu i trwa nie długo.

Muscat verd. Owoc podłużny, zielono-żółty, i jasnoczerwono mieszany. Mięsiwo się rozpywa: smak korzenny. Dojrzewa w pośrodku Sierpnia, i trwa nie długo.

Petite Mouille bouche. Owoc średni, okrągły, ku szypulce nieco ściśniony, gładki, zielony: mięsiwo się rozpywa, i jest pełne przyjemnego soku. Dojrzewa w pośrodku Sierpnia.

Poire d'osuf. Owoc średniej wielkości, podłużny okrągły jak iajko: skorka gładka, od słońca nieco brązowa, albo brązowa. Mięsiwo nieco drobno ziarniste, ale soczyste, rozpywiające się, przyjemnego i wonnego smaku. Dojrzewa na końcu Sierpnia, i trwa dwa do czterech tygodni.

Poire royal. Owoc jest ieden z największych. Od środka ku szypulce bardzo się ściśnia. Skorka gładka, jasno-zielona, si-

wemi kropkami upstrzona, od słońca czerwona: gdy dojrzeje, żółknie. Mięsiwo jest białe i bardzo kruche: sok obfity, bardzo słodki. Dojrzewa na końcu Sierpnia, lub na początku Września. Owoc ten jest ieden z najprzedniejszych do suszenia.

Citron de Carmes. Owoc średniej-wielkości, krótki, okrągławy, na wierzchołku nieco spłaszczony, od szypulki ściśniony. Skorka gładka, bladeżółto-zielona. Mięsiwo się rozpywa, soczyste, smaczne. Dojrzewa w Sierpniu, i trwa do Października.

Bon chretien d'été. Owoc wielki, podłużny, nierówny. Szypulka długa. Skorka gładka, blade-żółta, od słońca czerwona, czasem tu i owdzie czarno-żółte plamiona. Mięsiwo słodkiego korzennego smaku: leca nie na każdym gruncie się udaje. Dojrzewa na końcu Sierpnia.

Orange musquée d'été. Owoc średniej wielkości, pospolicie okrągły. Szypulka krótka. Skorka nieco kosmata, żółtawo-zielona, od słońca czerwona, i czasem tu i owdzie czarno-żółte plamiona. Mięsiwo nieco twarde, ale soczyste ze smakiem piżmowo-wonnym. Dojrzewa na początku Września, i trwa około czterech tygodni.

Bergamotte d'automne. Owoc jest gruby, na wierzchołku przypłaszczony. Szypulka gruba. Skorka gruba, kosmata, zielona, niby plewkami potrząsniona: gdy

gdy dojrzewa żółknie, i od słońca czerwienieje. Mięsiwo rozpflywa się: sok bardzo przyjemny, słodko-winny, orzeźwiający. Owoc, który czerwienieje, pospolicie jest niesmaczny. Zbiera się zielony z drzewa w porządku Września, a w schowaniu dojrzewa w Październiku i Listopadzie.

Beurre blanc. Owoc jest grubym, i prawie okrągłym. Szypułka gruba i krótka. Skorka zielonawa, gdy dojrzewa cytrynowa, od słońca czerwona. Mięsiwo bardzo się rozpflywa, smaku wonnego, przyjemnie słodkiego: jeżeli jednak lato było mokre nie ma wtedy przyjemności. Dojrzewa w Październiku, i nie trwa długo.

Beurre gris, albo *verd.* Owoc grubym, podługno iaiowym, ściennym. Skorka gładka, siwa albo zielona, od słońca czerwieniejąca. Mięsiwo białawo-żółte, rozpflywa się. Sok obfity przyjemnie słodko-winny. Zbiera się z drzewa po S. Michale, i leżąc w schowaniu około dwóch tygodni, dojrzewa.

Sucre verd. Owoc miernym, mięsiwo kruche. Sok cukrowy. Zbiera się w Październiku, i w schowaniu trwa aż do Grudnia.

Amadotte. Owoc miernej wielkości, podługny, na wierzchołku nieco spłaszczone. Skorka kołnata, czerwona. Mięsiwo jest nieco wprawdzie ziarniste, ale gruska jedna z lepszych zimowych. Zbiera się w Październiku, i trwa w schowaniu do Stycznia.

Beurre plat. Owoc grubym, nierównym. Szypułka cienka zakrzywiona. Skorka siwa zielonawa, czasem drobno-kropkowa. Mięsiwo białe, rozpflywa się. Sok obfity, słodki, korzenny, z przyjemną ostrością. Zbiera się po S. Michale i trwa aż do Grudnia.

Virgouleuse. Owoc grubym i długi. Skorka ślnięca, nieco kropkowana, gdy dojrzewa cytrynowo-żółta, od słońca czerwona. Mięsiwo rozpflywa się. Sok obfity, przednie słodki. Trwa od Października aż do Grudnia i Stycznia.

Saint Germain: Owoc nierównym, zielonym, kropkowanym, i czasem plamionym, gdy dojrzewa żółknie. Mięsiwo białe, rozpflywa się, nieco przecięż ziarniste. Sok obfity, smaku przedniego, nieco kwaskowaty. Trwa od Października aż do Marca.

Calmar. Owoc grubym, na wierzchołku spłaszczone, ku szypułce ściennym. Skorka zielona, kropkowana: gdy dojrzewa żółknie, i od słońca nieco czerwienieje. Mięsiwo nieco żółtawe, rozpflywa się: sok przedniego smaku. W przechowaniu dojrzewa w Styczniu, i trwa aż do Kwietnia.

Chasmontel. Owoc wielkim, prawie iaiowym. Mięsiwo kruche, ale bardzo smaczne. Drzewo to wprawdzie nie rodzi obficie, lecz stąd jest szacowne, że tego owoc w schowaniu zdalny jest do zażycia od Marca aż do Czerwca.

Mu-

Muscat d'Allemagne. Owoc bardziej długi iak okrągły, brązowy, od słońca czerwony. Mięsiwo rozpfływa się. Sok przyjemnie korzenny. W przechowaniu szatny iest do użycia od Marca do Maia.

Teraz ieszcze wymienię niektóre, przedniejsze odmiany. Ogrodników Niemieckich.

Blutbirne. Owoc średniej wielkości, podłużny. Mięsiwo wskróć czerwone. Skorka kora, jasno-siwa, od słońca ciemna. Mięsiwo miękkie: sok cukrowy. Dojrzewa na końcu Sierpnia.

Weinbirne. Owoc nie wielki. Skorka zielona. Sok obfity, winny. Dojrzewa w Sierpniu.

Pfaffenbirne. Owoc ścięniący się wisi na długiej szypulce: ma zapach przyjemny. Skorka żółtawa, od słońca czerwono-płamiąta, i bręgowana. Mięsiwo miękkie, słodkie i przyjemne. Dojrzewa na początku Lipca, i trwa nie długo.

Pfalzgrävische birne. Owoc miernej wielkości, zastrzony. Skorka żółtawo-czerwona. Mięsiwo soczyste, smaku i zapachu przyjemnego-korzennego. Dojrzewa na końcu Sierpnia.

Frankfurter birne. Owoc brzochaty, czerwony. Szypulka długa. Mięsiwo miękkie, korzenne, słodkie, zapachu i smaku przyjemnego. Dojrzewa na końcu Sierpnia.

Regelsbirne. Owoc wielki, brzochaty, ścięniący się, rogaty, nierówny. Skorka zielona od słońca czerwona. Mięsiwo

soczyste, słodko-winne, bardzo przyjemne. Dojrzewa w październiku.

Frauenbirne. Owoc czerwony, czasem biało-kropkowany. Mięsiwo pachnące, smaczne, i bardzo przyjemne. Trwa w schowaniu aż do Kwitnienia.

Fregelbirne. Owoc okrągły, bardzo wielki, czasem półtora funta wagi, nierówny. Skorka zielona z czerwonym, od słońca w kolorach żywsze. Smak przyjemnie-kwaskowaty. W schowaniu trwa długo.

Te i inne wielorakie odmiany Grusz mogą się wprawdzie siać z nasienia, lecz mało się z posianych uda, któreby przynajmniej równej dobroci owoc wydawały tym, z których ziarna były wzięte. Z tym wszystkim z posianych uda się i nowe odmiany, które potem wydoskonalić się mogą. Pospolicie oczkują się, szepią lub kożuchują, w pieńki dzikie gruszkowe, a najlepiej w takie, które urosły z ziarn posianych. Odmiany przedniejsze najszybciej utrzymują się na Szpalarach. Do utrzymania przyjemnej własności owocu, lato i grunt najwyższej się dokładają: lato nie w naszej mocy: grunt zaś powinien być nie mokry, nie zbyt suchy, ani ieden z nychudszych.

Owoc różnie się zażywa: surowy, suszony, gotowany, przyprawiany, na trunk obrocany. Surowy, który się stołowym nazywać może, iest ten, który ma smak, a częstokroć ieszcze i zapach

pach przyjemny. Z tych jeden jest lśni, który latem dojrzewiając, zażywa się prosto z drzewa: drugi jesienny, który na końcu Września i początku Października już dojrzewiający, zebrany chowa się na niedługi czas w przechowaniu. Zimowy zostawia się jak najdłużej być może na drzewie, zbiera się niedożywszy przed samymi mrozami: w schowaniu dopiero do dojrzałości przychodzi przedź lub późniey. Jak zaś na zimę zachowywać, naucają pisma ogrodnicze, i ia w dziele o Roślinach napisałem.

Na inne zażycie owoc możemy nazwać gospodarskim. Do suszenia biorą się takie, które nie mają mięsiva rozpylającego się, a przecięż sok w nich jest słodki i obfity: ani mają być niedożyte, ani zbyt przestale: w suszeniu wolnym ciepłem dogadzać im trzeba. Do gotowania służą owoce wielkie, nieco twardowate, przecięż przyjemno-soczyste: bardzo wolno gotowane być mają. Na powidła biorą się słodkie. Na Syrop obracają się te, które sok słodki w bardzo wielkiej obfitości mają. Na napoy Gruszcznik najzdawniejsze są te, które mają dostatkem soku kwaskowatego. Zwyczajną wodkę pędzić można, i z roboczywych i niedożytych opadających.

Zdaniem lekarzów, Gruski są owocem zdrowym, orzeźwiającym, do strawienia łatwym, chłodzącym, i zgniliznie się opierającym: te przecięż które są

bardzo słodkie, nadymają: a twardowate zatykają. Gotowane tak są bezpieczne, że i chorym w gorączce pozwolone być mogą. Niektóre odmiany osobliwsze mają skutki, tak pokazały doświadczenia, że sok z Bergamotek wyciśniony, przedkim w kamieniu był ratunkiem.

Dalze pożytki z drzewa tego są następujące. Z kwiatu Pczony obficie na miód i wosk noszą. Liście gotowane dają trwałą żółtą farbę do farbowania. Korra i owoc niedożyty są zdadne do wyprawy skór. Drzewo czerwone, ciężkie, a osobliwie u dzikiey odmiany twarde, daje się czernić jak Heban; wyrabiają Stolarze i Tokarze.

1124.

PYRUS MALUS: GRUSZA JABŁON. U Royena *Pyrus foliis serratis, pomis basi concavis* Ma Liście zębkowane. Kwiaty są w okolkach bezszypułkowych. Dzikie Jabłonie rosną u nas w lasach: kwitną w Maiu.

Pień dzikiey Jabłoni wyrasta do średniey wysokości. Gałęzie iey kolące rosną bez porządku poplątane. Kwiaty czerwone. Owoce okrągły, twarde, kwaśny, z ledney strony żywo-czerwony, różney wielkości. Wieśniacy w Jesieni owoc ten zebrany albo suszą, albo surowo zażywiają. Ten to jest, z którego w Anglii i niektórych stronach Niemiec, z przydatkiem Jabłek ogrodowych, robi się napoy

poy Jabłecznik, *Cidre* zwany. Co się o Gruszy mówiło, to służy i Jabłoni, że dąka jest Matką wszystkich odmian ogrodowych. Odmian bardzo licznych wszystkich wypisać nie mogę, wybiorę tylko przedniejsze, tak Francuzkie, jak Niemieckie.

Violette. Owoc średniej wielkości, długi. Szypułka długa. Skórka gładka, ślnięca, żółta czerwono-brązowana, od słońca ciemno czerwona. Mięsiwo słodczy przedniej, nieco zapachu fiołkowego, rozpływa się: czerwone, około zaś ziarn nieco zielone. Dojrzewa w Październiku, i trwa pospolicie do Nowego roku, a czasem aż do Maja.

Fenouillet gris. Owoc jest nie wielki, okrągły, ku szypułce nieco grubszy. Skórka kosmata, siwa, od słońca lekko-farbowana. Sok cukrowy, w czasie dojrzałości zapachu snytowego. Dojrzewa w schowaniu od Grudnia do Lutego.

Fenouillet rouge. Owoc podobny do poprzedzającego. Skórka ciemno-siwa, od słońca brunatno-brązowana. Mięsiwo nieco twarde, przyjemnie słodkiego smaku. Dojrzewa od Grudnia aż do Marca.

Pomme d'Api. Owoc mały, spłaszczony. Szypułka długa. Skórka gładka ślnięca, na zielonym dnie brunatna, w czasie dojrzewanja od słońca ślnięco-czerwona, a w innych miejscach biało-żółtawa. Mięsiwo białe, twardawate. Sok przyjemnie-słodki. Dojrzewa w Grudniu, i trwa aż do Maja,

Pomme souante. Owoc podłużny, nieco woszczakowaty, rogaty, blade-żółty. Szypułka długa. Mięsiwo miękkie, przyjemnie-słodkie. Ziarna w komorkach leżą wolno, i z Jabłkiem trzęsionem czynią gruchotanie. Trwa w schowaniu aż do Marca.

Calville l'Hyver. Owoc bardzo wielki, na szypułce cienkiej a długiej. Oczko wierzchołkowe jest pagoreczkami otoczone, które się ciągną przez cały owoc, a tym sposobem czynią żebra. Skórka gładka, blade-żółta, od słońca czasem żywo czerwona. Mięsiwo białe, nieco ziarniste. Sok przedniego kwasowatego smaku. Dojrzewa w Grudniu i trwa aż do Kwietnia.

Calville rouge. Owoc bardzo wielki, na którym żebra nie bardzo wystawiają. Skórka gładka, na owocach starych drzew czerwona, i od słońca ciemniejsza: z młodych zaś tylko od słońca czerwienią, a w innych miejscach ledwie co czerwoności widzieć się daje. Mięsiwo nieco ziarniste, z starych drzew prawie wkrót czerwone, z młodych białe nieco zielonawe. Sok przyjemnie kwaskowatego smaku. Dojrzewa w listopadzie i Grudniu. *Calville* ten z Normandyi jest jeszcze czerwienią i trwałszy, i trwa aż do Kwietnia. We wszystkich Kalwillach ziarna gruchotają.

Faros grand. Owoc wielki, na końcach spłaszczony, ku szypułce nieco grubszy. Skórka gładka, prawie wszędzie ciemno-czer-

czerwona, a jeszcze ciemni-y cienko-kreskowana: czasem stro-na w cieniu nic nie ma czerwoności. Mięsiwo jest mocne, bia-łe, pod skorką nieco farbowane. Sok obfity, przedniego kwaso-watego smaku. Trwa aż do końca Lutego.

Petit Favor. Owoc średniej wielkości, podłużny, ku szypul-ce grubszy. Skorka gładka ślnią-ca, bladn-czerwona, z podłuż-nymi żywymi plamami: od słońca żywo-wisniowa, z cie-mniejszymi plamami. Mięsiwo białe, nieco ziarniste, ale sok przyjemnie-kwaskowaty. Trwa w schowaniu aż do Lutego.

Reinette d'Angleterre. Owoc średniej wielkości. Skorka gładka, żółto-z zielonym mie-szana: od słońca żywo żółta z czerwonym, ciemno czerwono-kropkowana lub plamiona: a najpospoliciej wszędzie prze-źroczystą siwą powleczona. Mięsiwo żółtawo-białe i tęgic. Sok obfity, przyjemnie cukro-wo-winny. Trwa w schowa-niu dosyć długo.

Reinette, tardive d'orée. Owoc średniej wielkości, dosyć ro-wny. Skorka gładka, ciemno-żółta, niepolerowanemu złota podobna, siwo kropkowana: od słońca są nieznacznie czerwona-we brązki. Mięsiwo białe, tę-gie. Sok przedziwny słodko-kwaskowaty. W schowaniu po-czyną dojrzewać w Grudniu.

Reinette blanche. Owoc śred-niej wielkości, albo spłaszczo-ny, albo podłużny: ma niezna-czne żebra. Skorka gładka, ia-

sno-zielona, albo biała, gdy dojrzewa jasno żółta, drobno biało-kropkowana: od słońca czasem nieznacznie czerwona, z znacznymi plamami żywo-ob-wodzonemi. Mięsiwo białe ma zapach. Sok obfity przyjemnie-kwaskowaty. W schowaniu po-czyną dojrzewać w Grudniu, i trwa do Marca.

Reinette rouge. Owoc z sta-rych drzew jest wielki, z mfo-dych średni, na wierzchołku ma żebra. Skorka gładka, nie-co ślniąca, biała albo jasno-żół-ta, drobno siwo-kropkowana: od słońca pięknie czerwona, z drobnymi jasno-siwymi kro-pkami. Mięsiwo tęgic, białe, nieco żółtawe. Sok obfity przy-jemnie kwaskowaty. Trwa w schowaniu dosyć długo.

Reinette franche. Owoc wiel-ki, na końcach spłaszczony, ro-gaty, albo ma znaczne żebra. Szypulka krótka i gruba. Skor-ka gładka, jasno zielona, brana-tno-kropkowana, gdy dojrzewa jasno żółta: od słońca czasem czerwona, jaśniej kropkowa-na. Mięsiwo tęgic, białe, prze-dniego słodko-kwaskowatego smaku. W schowaniu poczyną dojrzewać w Lutym, i trwa czę-stokroć aż znowu nowe Jabłka nasteną.

Reinette gris. Owoc wielki, na obu końcach spłaszczony, ku szypulce grubszy. Skorka gru-ba, kosmeta, jeszcze skoreczką siwą powleczona, przez którą są żółto lub zielono przebiła, a od słońca czerwona. Na niektó-rych są miejsca żółte ślniące,
ia-

jasno-czerwono plamione. Mięsiwo tęgic, biało-żółtawe. Sok obfity, pachnący, przednie słodko-winny. Trwa dosyć długo.

Pigeon. Owoc średniej wielkości, krąglikowaty, do oka i smaku przyjemny. Skórka gładka, ślniąca, twarda, bladorożowa, żółto-kropkowana. Mięsiwo ziarniste, tęgic, białe, czasem pod skórką czerwone. Sok przyjemny, kwaskowaty, w sfodyczy ginący. Dojrzewa w schowaniu w Grudniu, i trwa do Marca.

Non parvile. Owoc wielki spłaszczonej okrągły, czasem od szypułki trojeboczny. Skórka gładka, żółtawo-zielona, drobno brązowokropkowana, z wielką siwą plamą. Mięsiwo białe, w żółte wpadające. Sok Renetom podobny. W schowaniu dojrzewa w Styczniu, i trwa do Kwietnia.

Haute bonné. Owoc wielki, na końcach spłaszczonej, ku szypułce grubszy. Skórka gładka, jasno-zielona. Mięsiwo białe, nieco zielonawe, mocnego zapachu. Sok obfity i przyjemny. Dojrzewa w Styczniu, i trwa częstokroć do kwietnia.

Procz tych Francuzkich Jabłok, następujące z Niemieckich są iedne z przedniejszych i użyteczniejszych.

Leyer Apfel. Owoc różnej wielkości. Skórka żółto-zielonawa, od słońca czerwona, bręgowana i kropkowana. Mięsiwo białe, słodkie, przyjemne. W schowaniu trwa aż do Maja.

Grübling-äpfel. Owoc białawo-zielony, ma na skorce po-

długie żółte plamy. Mięsiwo tęgic, przednie słodkie. Trwa w schowaniu do Maja.

Weinapfel. Owoc średniej wielkości, biały i nieco rogaty. Mięsiwo białe, przednie słodko-winno smaku. Trwa w schowaniu aż do Kwietnia.

Hüßelingsapfel. Owoc podługny, ku wierzchołkowi cieńszy. Skórka biało-żółtawa, albo zielonawa. Szypułka krótka i gruba. Mięsiwo twardawe. Sok smaku winnego. Trwa aż do drugiego zimy.

Wintertaurich. Owoc wielki. Skórka biało-żółtawa, czerwono-bręgowana. Mięsiwo białe, z sokiem przyjemnym kwaskowato-winnym. Trwa do Maja.

Gold Pippin. Owoc niewielki, okrągławy, z obu końców nieco spłaszczonej. Skórka gładka, ślniąca, zielonawa; gdy dojrzewa żółta. Mięsiwo biało-żółtawe, kruche. Sok tak przyjemny, jakby był z Renet i Borsztowek złożony; bardzo obfity. Zaczyna dojrzewać w Grudniu, i trwa do Marca.

Stetinerapfel. Owoc średniej wielkości, płaskowato-okrągły. Skórka gładka, jasno-zielona, od słońca ciemno-czerwona; a częstokroć całe Jabłko czerwone. Mięsiwo tęgic i kruche. Sok obfity, przyjemnie słodko-kwaśny. A lubo owoc ten nie ma nic w sobie przedniego, dlatego przecięż szacowny jest, że się w zupełnej czystości utrzyma aż do przyszłego Sierpnia.

Borsztowska zimowa. Owoc średniej

dniej wielkości, nieco spleciony, okrągły. Skórka gładka, śliska, żółtawa, czasem ma tu i owadzie brunatne kosmate plamki, albo brunatne brodawki: od słońca bywa jasno czerwona. Mięświwo białe-żółte, kruche. Sok jeden z przedniejszych słodko kwaskowatych winnych: dla chorych osobliwie orzeźwiający. Zaczyna dojrzewać w Październiku, i trwa aż do następującego roku.

Jabłoń jest drzewo jedno z najszybciej dojrzewających, którego owoc, bardziej jeszcze jak gruszkowy, pożyteczny jest w gospodarstwie, w Kuchni i Lekarstwie. Co się o posianych ziarnach gruszkowych namieniło, to i o jabłkowych rozumieć należy: przecięż jabłkowe częściej dobry owoc wydają. Odmiany przednie oczkują się, szepią, lub kożuchnią w pieńki jabłkowe dzikie, albo lepiej z posianych ziarn urosłe. Aby zaś owoc dobre swoje własności utrzymał, potrzebuje gruntu nieco wilgotnego, ale nie mokrego: tłustego, nieco gliniastego, któryby mokrości dżugo nie utrzymywał.

Owoc przyjemnego smaku, albo się żążywa surowo, albo się różnie przyprawie. Ten, który jest nietrwały, żążywa się prędko, albo się suszy na gospodarską potrzebę. Ow, który dżugo trwać może, zebrany z drzewa przed samemi mrozami, chowa się do dżuzszego żążycia. Jak się ma chować, napisałem w dziele o Roślinach. Z owo-

cow kwaśnych, przydawszy nieco ogrodowych, Anglia ma wytłoczony trunk, dla którego nie dba o Wino. Trunek ten *Cidre* zwany, jest przyjemny, na kamień osobliwie skuteczany: ma własności wina, tylko że jest mętniejszy, i nieco nadyma. Procz surowych i suszonych Jabłek, robią się jeszcze z nich powidła: a z niedojrzałych i robaczywych, pędzi się Wódka.

Zdaniem Lekarzów, słodkie Jabłko są wprawdzie zdrowe, ale nadymają. Żężywią się osobliwie w chorobach piersi, i gdzie potrzeba ostrość przytępić, albo grubą flegmę rozrzedzić. W konwulsiynych kaszlach dzieci, daje się woda z jabłkami gotowana, albo same jabłka pieczone.

Jabłko kwaskowate nietylko mniej nadymają jak słodkie, ale są nierownie zdrowe, czyli to surowe lub pieczone, czyli suszone albo gotowane. Orzeźwiają, wzmacniają serce, czyszczą i chłodzą. Po Cytrynach, są w gorączkach jednym z najszybciej dojrzewających owoców. Pieczone Jabłko na noc żążyte, skłonny do zatwardzeń wolny stolec czynią.

Z kwiatu *Peczofy* obficie na miód i wosk noszą. Liśćiami świnie karmić można. Kora gotowana farbuję żółto, i chodząc koło niej jak koło klonowej, można mieć farbę dla Malarsów. Drzewo, osobliwie dzikie, jest lekkie, twarde i trwałe: Stolarzom i Tokarzom sdatne. Pło-

zy do sani iabfonkowe, są jedne z nayprzedniejszych.

1125. *

PYRUS CYDONIA: GRUSZA PIGWA. Ma Liście niezębkwane: Kwiaty stoją pojedynczo. Rośnie dziko nad Dnieprzem, u nas jest w niektórych ogrodach.

Pień jest niski i nieporządkny. Liście od spodu białą wosną okryte, znacznie żyłkowane. Kwiaty bez szypułkowe: Kielich większy od korony, rozpotarty: Korona wpukła, różowa. Owoc późno w Jesieni doryzewa, jest wosną okryty, pod którą skorupa gładka, czasem czerwona.

Trzy są naypospolitsze owocu tego odmiany. *Pigwa gruszkowa*: ma owoc podłużny, gruszkowaty, z żebrami. *Pigwa iabfonkowa*: ma owoc okrągły, nierówny. *Pigwa portugalska*: wyrasta w znaczne drzewo, i rodzi owoc ze wszystkich nayzdatniejszy.

Rozmnaża się przez sadzenie

ślananych rozszek, albo szczepienie w pieńki gruszkowe. Gruntu potrzebuie wilgotnego. Gruski na mokrym gruncie w pieńki pigwowe szczepione wyśmienicie się udają.

Owoc, który ma zapach, ale smak cierpki, nie jest dżugo trwały, ani zdalny do surowego sążywania, przyprawnie się różnie od Cukierników i Kucharzów: w lekarstwie wzmocnia osłabione nitki i żołądek. Chcąc go bez wielkiej przyprawy dżużyć zachować, obciera się wosną, kielich i szypułka odrzynają się, kładzie się w polewane naczyne, nalewa się powidłami z podlejszych Pigw gotowanymi, i nieco przestudzonemi: naczynie się dobrze zawięzuie.

Ziarna mają w sobie wiele flegmy, która przez wodę wyciągniona bydź może: ta nie tylko zdalna jest do Pomady, ale i zewnętrznie skuteczna na przypadki osobliwie oczu, w których ostrość usmierza. Z kwiatu Peczoly obficie na wosk noszą.

Q.

L. G. 1070.

QUERCUS: DĄB. Jest rodzaj drzew mający Pień w pół oddzieloną: Korony nie ma. U *Samców* Kielich jest prawie pięćdzielny: Nitki pyłkowych

Q.

od pięciu do dziesięciu, na dnie owocowym sadzonych. U *Samców* Kielich kosmaty, z jedny sztuki, nie dzielony: ma szylek od dwu do pięciu: i rodzi Owoc iaiowo-okrągły. Ze trzynastu gatunków, procz zwyczajnego Dę-

Dębu, i jeszcze o niektórych innych namienić.

❖ ❖
QUERCUS SUBER: DĄB KORKOWY. Ma *Liście* iasiowo-podłużne, nie dzielone, sąbkowane, na dolnej płaszczyźnie kosmate. *Kora* jest popękana i pulchna. Rośnie dąko w południowej Europie.

Pień wyrasta do znacznej wysokości. *Kora* na młodych drzewach gładka i brunatna, na starszych pulchniejsza i pęka się. *Liście* mają krotkie ogonki, i są na obwodzie prosto stojące: są na zwierzchniej płaszczyźnie gładkie jasno-zielone, znacznie żyłkowane: na dolnej zaś biaława. *Owoc*, albo żołędź, jest na wierzchołku okrągławy, niezastrzony. Doświadczenia w zimnych krajach czynione pokazały, że zimę wytrzymać nie może.

Z kory tego drzewa kupujemy robione korki, albo czopki, do zatykania fasz i innych naczyń. Na osmioletnim drzewie począwszy, przerywa się na pniu w podłuż kora, bez naruszenia przecięż miazgi, i zdejmie się. To się powtarza co lat około ośm, i czynić może do lat półtora: iakoż im starsze są drzewa, tym lepsza jest kora.

1126. ❖

QUERCUS PRINUS: DĄB KASZTANOWY. Ma *Liście* iasiowo-okrągłe, na obu końcach zastrzone, na obwodzie okrągławe i równo sąbkowane, a

między ząbkami wydrążono wycinane. Rośnie dąko w północnej Ameryce.

Pień do znacznej wyrasta wysokości. *Kora* na pniu gładka, siwa: na młodszych gałązkach brunatna. Rośnie tak sporo, że w dziesiątym roku już miewa około siedmiu foki wysokości, a trzy cale grubości. *Liście* z weyrzenia są słodko kasztanowym podobne. *Kielichy* samcowe są wielkie. *Owoc* ma ciemną skorokę, jest słodki i znacznej bywa wielkości.

Drzewo tak jest zdatne, jak zwyczajnego Dębu: nadto jeszcze owoc czasem wielkości kurzego jaja, ludzom służy na pożywienie. Doświadczenia w zimnych krajach Europy czynione pokazują, że się dobrze udaje. Rozmnaża się z owocu: gruntu potrzebuje dobrego, niskiego.

1127.

QUERCUS ROBUR: DĄB ZWYCZAJNY. U innych pospolicie *Quercus vulgaris*. Ma *Liście* odpadające, ku wierzchołkowi szersze, podłużne, ostrowycinane, z kątami przytępionemi. Rośnie w wielu miejscach, i jest drzewem w gospodarstwie najpierwszym do użyteczności.

Rzedkośmy podobno na to uważali, że dwoiską tego Dębu mamy odmianę, które niektórzy bez przyczyny za oddzielne poczytali gatunki: mniemam, że odmiany te czyni tylko różność gruntu: największa bowiem różność

żność zawisa na tym, że na iednych Dębach liście wcześnię na wiosnę wyrastaia, i owoc pospolicie pojedynczo na długich szypułkach stojący wcześnię dojrzewa: u takich drzewo iest bisie i przednięsze. Na drugich liście późnię się rozwiaia, owoc na bardzo krotkich szypułkach kupkami stojący późnię dojrzewa: u takich drzewo iest czerwone, kruche i podleysze.

Drzewo to wyrasta do znaczney grubości i wysokości: i trwa może do 500. lat. Kora brunatna, popękana: na młodych gałęziach nieco biała, gładka. Kwiaty zielonawo-żółte, gdy więdniaia, brunatniaia. Owoc górski żółdzą zwany, iest mnięm rzadko komu niezasiomy.

Dęby rozmnażiają się przez żółdzie: sadzą się w jesieni, a bezpiecznię na wiosnę. Przez zimę w suchym piasku przechowane żółdzie, gdy puszcza kielki, lekko się pocięraia: o tarcie to kielków, acygni to, że się lepiej wkorzenia. Głębiey nad dwa cale ziemią przykryte bydź nie maia. Przesadzać łatwo się daia. Mieysce żółdziami zasadzone iężeli iest wilgotne, zasieie się nasieniem olszowym; iężeli iest suche brzożowym, i nadto ięszcze owsem. W pierwszym roku owies młodym Dąbkom acygni zasłonę: gdy się ten zbierze, Brzozy i Olsze zasłaniać będą, aż się i te w czasie wytnięcia aczynienia mieysca Dębom. Wręby dębowe na iak naydalsze

lata podzielone bydź maia, aby iak naywiękzy z nich mogł bydź pożytek.

Drzewo dębowe od naywiękzych robot, do naymnięszych, wszędzie nayzdatnięsze iest, nie masz rzemieślnika koso drzewa robiącego, nie masz warsztatu, gdzieby się dębina nie pomieściła. Drzewo bisiey odmiany iest nayzdatnięsze, i ięszcze trwalszym się stae, gdy na wiosnę z kory obażeone przez lato na pniu usycha, a przyszley zimy dopiero spuszczone będzie. Mocnięszy iest Dąb z gruntu dobrego i suchego, iak z mokrego i podłego. Gdy poleży przez nięmo lat w wodzie, osobliwie czątki żelazne wsobie maia, czernieie: i takiej czarney Dębiny do różney roboty wykładaney zażywamy. Dębina odmiany czerwoney iest słabsza, nie szczepka, i pod stolarskim heblem zadiera się.

Kora dębowe, iest iedna z nayprzednięszych do wyprawy skor. Są wprawdzie i inne rośliny, które ia równie, albo ięszcze lepiej zastąpić mogą, tey przecięz naypospolicię używaja. Równym sposobem do takiej wyprawy mogą się zażywać liście, młode gałązki, wiozry, żółdzie, i kielichy żółdziowe.

Żółdzi, która ma w sobie wielką gorycz, i którą przyrodzenie wielu dzikim zwierzętom wysnaczyfo za pokarm i pożywienie: iest bardzo adatna na ukarmienie Wleprzów: od niey słonina i tłusta ięga. Albo się w Je-

w Jesieni Wieprze do lasów zapędzają, albo zebrałą żółędzią w domu karmią.

W czasie nieurodzaju zboża, głód wprawdzie przymuszał ludzi do zażywania żółędzi na chleb: co jednak chorob bywało przyczyną, a osobliwie zażwardzenia czyniło. Są przecież użyteczne i zdrowe dla ludzi zażywając palonych na Kawę, następującym sposobem: a zaręczam z doświadczenia, że i pieczone usta od właściwej Kawy nie łatwo rozeznią. Dyrzafey i nierobaczywey żółędzi nabierawszy, zdejmnie się z nich supina, i oskrobie skoreczka: tak ochędożone jądrka pokraja się w kosteczki, i psasko, naprzykład na blachach, rozłożone, ususzają się w piecu wolnie ciepłym. W czasie suszenia występuje z nich pot, który mógł w sobie mieć jaką szkodliwość: susząc więc kilkakrotnie się przemieszają. Ususzone schowają się. Do zażycia, dla twardości utfuką się pierwey, a potem umielą, i gotują z czwartą częścią, a naywięcey trzecią pospolitey kawy.

Niemasz rośliny podobno na świecie, któraby tylu różnego gatunku owadom wystawiona była, i częścią dawała pożywienie, częścią była gniazdem: stąd na Dębach rozmaite widzimy wyrostki. Między temi nayużyteczniejszy są owe jak kule do Liści przyczepione Dębianki, *Gallas* zwane, które są gniazdem owadu *Cynips quercus* u Linneusza zwanego. *Gallas* ten jest

naypospolitszym fundamentem do czarnego farbowania: z niego robimy Atrament do pisania. Prawda, że *Gallas* sagra niczny, który kupujemy, ma to do siebie, że się go mniej potrzebuje: lecz i to prawda, że nasz krajowy też samo sprawi wedwoynasob wzięwszy: zawsze by przecież tantey wypadł, bo w kraju obfity.

Części różne Dębu mają jeszcze swoje zalety i w lekarstwie. Sok na wiosnę jak z brzozy pływający, zażywa się w moczku krwawym i podagrae. Tronek od wiorow w wodzie gotowanych, ma być pomocny na Francuzką chorobę. Wino z liściami gotowane zażywa się na gnijące dająsja, na ból gardła, na pływienie krwi, na wrzody, na rany. Wodka z młodych liści pędzona, ma być skuteczna w Suchotach, kielichy żółędziowe mają być użyteczne w Biegunkach, Koikach, Febrach, i białych upławach.

Kawie żółędziowej, o której się wyżej mówiło, wielkie dają pochwyty. Wzmacnia, żywi, otwiera, i przez poty szkodliwe wilgoci wyprowadza. W zamuleniu wewnętrznych gruczołków, w wyniszczeniu dzieci, i wyrzutach krostawych, ma mieć jakąś osobliwszą skuteczność.

Powiadają, że młodych rosczek posekanych garść codzień dając w obroku, można tym sposobem siwego Konia uczynić karym. Wodką z kory dębowey poloną, odrysowawszy co na Marmurze, głęboko się wjada.

KONIEC TOMU DRUGIEGO.

Przedruk techniką fotooffsetową
wykonany w Zakładach Graficznych w Gdańsku
z egzemplarza udostępnionego
przez Bibliotekę Narodową w Warszawie.
Wydano w nakładzie 1500 egzemplarzy
na zamówienie Zrzeszenia Księgarstwa.

Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe
Warszawa 1985

WAIF
Reprint

3 6105 015 633 238

DATE DUE			

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES
STANFORD, CALIFORNIA 94305-6004

